

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

**IFJÚSÁGI KULTÚRÁK ÉSZAK-KELET
MAGYARORSZÁGON**

HORKAI ANITA

Debreceni Egyetem

BTK

2008.

IFJÚSÁGI KULTÚRÁK ÉSZAK-KELET MAGYARORSZÁGON

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a neveléstudományok tudományágban

Írta: **Horkai Anita** okleveles kulturális antropológus és középiskolai tanár.

Készült a Debreceni Egyetem Interdiszciplináris Társadalomtudományok és
Bölcsészettudományok Doktori Iskolája
(A nevelés és művelődés társadalmi-történeti összefüggései programja) keretében

Témavezető:
Dr. Fónai Mihály
C.Sc egyetemi docens

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 2008.....

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2008.....

Én, Horkai Anita teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült.

Debrecen, 2008. február 28.

.....

Horkai Anita

Tartalom:

1. Bevezetés	4
2. Az ifjúság és a kultúra fogalomrendszerének jellemzése	7
2.1 Az ifjúság fogalma.....	7
2.1.1 Az ifjúság fogalmának szociológiai megközelítése	8
2.1.2 Az ifjúság fogalmának pszichológiai megközelítése	9
2.1.3 Az ifjúság kulturális antropológiai megközelítése.....	10
2.2 A kultúra fogalma	12
2.2.1 Szubkultúra, ellenkultúra, underground	14
2.3 Tőkefajták a kultúrákban.....	17
2.4 A kultúra antropológiai megközelítése	20
2.4.1 A résztvevő megfigyelés.....	20
2.4.2 Holisztikus szemléletmód.....	21
2.4.3 Terület-specifikus szakértelem.....	22
2.4.4 Émikus nézőpont	22
2.4.5 Kulturális relativizmus	23
2.5 A narratíva szerepe az antropológiai diskurzusban	24
2.6 Szimbólumok a kultúrákban, a szimbólumelemzés módszerei.....	26
3. A XX. század végének kulturális paradigmái	29
3.1 A techno(logizált)-kultúra paradigmája.....	29
3.1.1 A techno-zene sajátosságai	32
3.1.2 Techno-terek.....	36
3.1.3 A screenager szubkultúra	38
3.1.4 A „screenager életérzés” 43	
– a techno-kultúra hatása a kilencvenes évek végén.....	43
3.2 Az információs társadalom paradigmája.....	46
3.2.1 Az információs társadalom fogalma	47
3.2.2 A tudástársadalom fogalma.....	49

3.3 A fogyasztói társadalom paradigmája.....	50
3.3.1 A fogyasztói kultúra pszichológiai aspektusai	50
– narcisztikus személyiségjegyek.....	50
3.3.2 A fogyasztás szociológiai megközelítése	53
3.3.3 A fogyasztói kultúra antropológiai megközelítése.....	54
4. A XX. század ifjúsági kultúrákat leíró elméletei.....	57
4.1 Az ifjúsági korszakváltás	58
4.2 Az iskolai ifjúsági korszak megjelenése	61
4.3 Ifjúságcentrizmus.....	62
4.4 Középosztályosodás.....	63
4.5 Az ifjúság sebezhetősége, kockázatok.....	66
5. Az ifjúság társadalmi és kulturális sajátosságai	71
5.1 A magyarországi és a nemzetközi ifjúságkutatások rövid története.....	71
5.2 A magyarországi ifjúság helyzete a kutatások tükrében.....	79
5.2.1 Az ezredforduló ifjúságának rétegződése.....	80
5.2.2 Oktatási helyzetkép	81
5.2.3 Munkaerő-piaci helyzetkép.....	83
5.2.4 A kulturális fogyasztás jellemzői	86
5.2.5 Az ifjúság vagyoni helyzete.....	87
5.2.6 Közösségi aktivitás, akciópotenciál	90
5.3 Az ifjúság kommunikációs sajátosságai	92
5.3.1 Információs társadalom és ifjúsági kommunikáció	93
5.3.2 Ifjúság és verbális kommunikáció.....	97
5.3.3 Ifjúság és (szub)kulturális kommunikáció	100
5.4 A XX. századi ifjúságkutatások kritikája.....	110

6. Az empirikus kutatás keretei	112
6.1 A kutatás célja	113
6.2 A kutatás egységei	115
6.3 A kutatás módszerei.....	117
6.4 A kutatás hipotézisei.....	120
7. Az ifjúsági kultúrák sajátosságai: narratívák, szimbólumok	123
7.1 Az ifjúsági kultúrák terei.....	125
7.1.1 <i>A lakhely és az iskola helyének viszonya a vizsgált fiatalok életében.....</i>	<i>125</i>
7.1.2 <i>A szórakozás helyei.....</i>	<i>136</i>
7.1.3 <i>Köztes terek, techno-terek</i>	<i>140</i>
7.2 Az ifjúsági kultúrák időszemlélete	146
7.2.1 <i>A technikai környezet által uralt idő.....</i>	<i>147</i>
7.2.2 <i>A vizsgált ifjúság jövőképe</i>	<i>150</i>
7.3 Az ifjúság társadalmi kapcsolatainak narratívái.....	157
7.3.1 <i>A barátságok és a társas kapcsolatok jellemvonásai.....</i>	<i>157</i>
7.3.2 <i>A szülővel való kapcsolat jellemvonásai</i>	<i>162</i>
7.3.3 <i>Az iskolához és a tanulmányokhoz fűződő viszony jellemvonásai.....</i>	<i>165</i>
7.3.4 <i>A politikához fűződő viszony jellemvonásai</i>	<i>169</i>
7.4 Az ifjúsági kultúrák tárgyi szimbólumai.....	174
7.5 Az ifjúsági korszakváltás szimbólumai	181
7.6 A hipotézisek ellenőrzése.....	184
8. Összegzés	187
9. Felhasznált irodalom	196
10. Egyéb források	214
11. Ábrák jegyzéke.....	215
12. Mellékletek.....	216

„- Szeretnék egy kis értelmet csöpögtetni a fejedbe, fiam. Szeretnék segíteni rajtad. Segíteni, ha tudok. Tényleg szeretett volna. Lehetett látni. Csakhogy más nyelven beszéltünk, ez a vicc.”

(Salinger: Zabhegyező)

1. Bevezetés

Az ifjúság, mint heterogén és fragmentált csoport, életkori, társadalmi, és kulturális sajátosságait tekintve a felnőttek társadalma mellett egy egységes csoportot képvisel. E sajátosságainak köszönhetően az iránta tanúsított társadalmi és kulturális érdeklődés az idők folyamán nem veszít jelentőségéből. A kutatási eredmények azonban – mint ahogy az Ifjúság2000© és Ifjúság2004© vizsgálatok eredményei is mutatják – rövid idő alatt veszítenek aktualitásukból, mivel a gyors társadalmi változásokra az ifjúsági kultúrák nagyon rövid idő alatt reagálnak. Ez a jelenség készteti az ifjúságkutatókat arra, hogy e társadalmi rétegre vonatkozó kérdéseiket időről-időre megfogalmazzák, újra feltegyék, és a kérdéseikre időszerű válaszokat keressenek.

A kérdésfeltevés módja is szükségszerűen változik az idők folyamán, hiszen az egyre specializálódó kulturális folyamatok tettenérésére is többféle módszer létezik. A kutatás-módszertani közelítés ennek következtében a survey jellegű, nagymintás, országos reprezentatív kutatások felől a kvalitatív, regionális kutatások irányába mozdult el. A két módszertan segítségével végzett kutatások eredményei együtt adnak hiteles képet a vizsgált csoportról, bemutatva az általános tendenciákat (statisztikai adatok), és a helyi specialitásokat (kvalitatív adatok) is.

Kutatásaink középpontjában a regionális, és korcsoporti metszetben meghatározott ifjúság áll, megfigyeléseink nem terjednek ki a roma – nem roma ifjúság kulturális különbségeire, korábbi vizsgálódásaink kapcsán belátjuk, hogy e dolgozat terjedelmi és módszertani kereteit egyaránt meghaladja a választott kérdéskör etnikai különbségekre történő kiterjesztése (Fónai – Horkai, 2003; Horkai, 2003a).

Az ifjúság (15-29 éves korosztály) Bauer Béla (Tamás – Tibori szerk., 2005) által meghatározott rétegei közül a középrétegekre koncentrálunk a kelet-magyarországi területeken, bár a modern és poszt-modern társadalmakban a kultúrák földrajzi egységhez rendelése lehetetlen feladatnak tűnik. *(1. számú melléklet: Mellékletek 1.o.)* A közelítés a kulturális antropológia optikáján keresztül történik, a fogalmi és

módszertani szemlélet Spindler és Hammond (2000) által leírt „educational anthropology” (neveléstudományi antropológia) tudományterülethez köthető. Vizsgálataink középpontjában a „középosztályosodó” vidéki ifjúsági csoportok kulturális sajátosságai állnak, az ifjúsági kultúrákhoz kapcsolódó szimbólumok interpretálása a célunk, megragadva az ifjúság által elmesélt, énikus kategóriákba zárt kulturális narratívákat, amelyek megmutatják e réteg preferenciáit, jövőképét, szabadidő eltöltési módjait, a helyi társadalomhoz, a társadalmi intézményekhez és az oktatási rendszerhez fűződő viszonyát.

A felsőoktatás nevelésszociológiája (Kozma, 2004) helyezi el kutatásainkat a neveléstudomány keretein belül, amelyek eredményei ráirányítják a figyelmet az intézményrendszer egyre nagyobb létszámú, és egyre heterogénebb használóira, a középosztályosodó ifjúságra. A kiválasztott ifjúsági csoport vizsgálata fontos és hasznosítható eredményeket szolgáltat a felsőoktatási oktatók, kutatók, és az ifjúságpolitika számára egyaránt, érintve a társadalompolitika egészét is, hiszen az ifjúság a kultúrákban a társadalom jövőjének zálogaként értelmeződik. Kutatásaink eredményei az alkalmazott módszertan sajátosságai miatt, alkalmasak arra, hogy megerősítsenek, értelmezzenek és magyarázzanak korábbi ifjúságkutatási eredményeket, és felvessenek új kutatási kérdéseket is.

A kutatás módszertani előzményeinek saját screenager szubkultúrákra vonatkozó kutatásainkat tartjuk (Horkai, 1999; Horkai, 2003b). Ifjúságkutatási előzményeknek az országos reprezentatív mintán végzett nagy létszámú survey jellegű vizsgálatok, az Ifjúság 2000©, az Ifjúság 2004©, a Sziget kutatások© (Szabó et al., 2002a; Szabó et al., 2002b; Gábor, 2000; Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003; Gábor, 2005; Gábor – Szemerszki, 2006) tekinthetőek, de a kutatási kérdések megfogalmazására hatással voltak a dolgozat 5.1 fejezetében (71. oldal) bemutatott további vizsgálatok eredményei is. A regionális közelítések során Fónai Mihály és Fábián Gergely kutatásainak az érdeklődésünkkel megegyező földrajzi területre vonatkozó eredményeit alkalmaztuk (Fónai, 1998; Fónai – Fábián, 1999).

Az alkalmazott kutatási módszereink a kulturális antropológia kvalitatív technikái, a résztvevő megfigyelés, a félig strukturált interjú és a fókuszcsoporthoz tartozó interjú, melyek alkalmazásai során az arra vonatkozó etikai normákat és szabályokat a kutatás minden lépésében betartottunk.

A kutatás elméleti keretének bemutatása az alapfogalmak jellemzésével kezdődik, ahol az ifjúság és a kultúra fogalmának értelmezéseit tekintjük át. Kitérünk a

kultúra antropológiai megközelítésének módjára, az abból következő sajátosságokra, és a módszertani alapfogalmak bemutatására. A jelenkori ifjúsági kultúrák sajátosságainak megértéséhez szükséges kijelölni azt az értelmezési keretet, amely a korszak jellemző kulturális paradigmáit mutatja be: a techno-kultúra jellemzőit, az információs társadalom, és a fogyasztói kultúra sajátosságait. Az ifjúságra vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozása alapján összefoglaljuk a XX. századi ifjúságra megfogalmazott elméleteket, az ifjúsági korszakváltás, az iskolai ifjúsági korszak megjelenésére vonatkozó, az ifjúságcentrizmus, a középosztályosodás és a kockázatokra, sebezhetőségekre vonatkozó teóriákat. Kritikai megközelítésben mutatjuk be a legfrissebb ifjúságkutatási adatokat, tendenciákat, majd ebbe a keretbe helyezzük bele saját kutatásainkat, és azok eredményeit.

A megfigyelések és interjúk tapasztalatainak feldolgozása során először a tér használatára vonatkozó és azzal kapcsolatba hozható kulturális sajátosságokat foglaltuk össze. Ezt az idő kulturális felfogásának jellemzése, és a jövőképre vonatkozó tapasztalatok leírása követi. A társadalmi – kulturális tér és idő keretbe foglalja az abban megnyilvánuló közösségi kapcsolatokat, eseményeket, és azok értelmezéseit. Ezek közül fontosnak tartjuk kiemelni a barátságra, társas kapcsolatokra vonatkozó, a szülőkhöz, iskolához, és a politikához fűződő viszonyrendszer jellemzését. Ezek tükrében válnak értelmezhetővé az ifjúság tárgyi kultúrájának sajátosságai, és az ifjúsági korszakváltás szimbólumainak értelmezései.

A dolgozat fő célja a választott területi, életkori és életmódbeli sajátosságokkal rendelkező ifjúsági csoport tulajdonságainak leírása, kultúrájának jellemzése, annak elhelyezése a magyarországi ifjúsági kultúrák rendszerében, az ifjúságszociológiai és antropológiai szakirodalom által megfogalmazott elméletek, és az ezek hatására formálódó saját hipotézisek ellenőrzése, és a célcsoport tagjai között kvalitatív kutatás-módszertan alkalmazásával végzett kutatásunk eredményeinek bemutatása.

Az adatok bemutatását a kulturális antropológia tudományos protokolljának megfelelően állítottuk össze, figyelve arra, hogy az eredmények későbbi kutatások és más tudományterületek számára is értelmezhetőek legyenek.

2. Az ifjúság és a kultúra fogalomrendszerének jellemzése

2.1 Az ifjúság fogalma

A társadalomtudományok fejlődése során az általuk használt fogalmak is folyamatos változásokon mentek keresztül. Ez a változás egyszerre ragadható meg a jelentések kibővüléseként, és azok leépüléseként is. Minél komplexebb egy fogalom, minél több jelentésréteggel ruházódik fel az idők folyamán, annál kevesebbet jelent a tényleges kontextusa nélkül, feloldódik az általánosságban és elveszíti konkrétságát. Ahogyan Jacques Derrida (1994: 21) fogalmaz: a „*középpont nem középpont*” többé, így a definíciót szükségszerűen felváltja és helyettesíti a fogalom lehető legpontosabb jellemzése, amely mintegy interpretálja a fogalom interpretációit (Derrida, 1994).

Amikor eltérő generációkba tartozó ifjúságkutatók írnak az ifjúsági kultúráról, sokszor az az érzése támadhat az olvasónak, hogy nem ugyanarról a csoportról beszélnek.¹ Ennek az az oka, hogy eltérő kultúrafogalmakat használnak, melyekből következően az ifjúság hol egységes kultúrát képvisel a felnőtt generációval szemben; hol heterogén, elkülönülő kulturális szegmensekből, szubkultúrákból tevődik össze; hol pedig a két elképzelés keveredik: miszerint egy rétegzett és heterogén ifjúság – egyfajta egységet alkotva – határozza meg magát a felnőtt társadalommal szemben. Jelen dolgozat szemléletmódjához ez utóbbi megközelítés áll a legközelebb.

Amennyire természetes, és közérthető fogalom az „ifjúság” szó a hétköznapi nyelvhasználatban, annyira nehéz egyértelműen meghatározni a tudományos érdeklődés számára. Megközelíthető a szociológia felől, amely elsősorban az „életkor” változó mentén definiálja az ifjúság társadalmi csoportját. A pszichológiai megközelítés nem korévekhez, hanem életszakaszokhoz köti a definíciót: a gyermekkor és a felnőttkor között elhelyezkedő személyiségfejlődési szakaszt tekinti ifjúkornak. A két tudományterület által meghatározott ifjúságfogalom sok esetben nem esik egybe. Ha az ifjúságot a kulturális antropológia felől közelítjük, akkor általában ötvözzük a szociológiai és pszichológiai megközelítést. Az antropológia a kulturális jellemvonások, az életmód, viselkedés, érték- és normarendszer, a tág értelemben vett kultúra elemeinek meglétének vagy hiányának tükrében definiálja az ifjúságot. Ez a definíció kultúrákként eltérő, mást jelent Szamoán és mást Közép-Kelet Európában.

¹ Vö. például Gábor Kálmán (1993, 1995), Gábor – Kabai – Matiscsák, (2003), Szapu Magda (2002), és Panelli (2002) vagy Castells (2000) írásait.

Mindhárom tudományterület szempontjából fontos megállapítani, hogy nem egy állapotnak, hanem egy folyamatnak tekintik az ifjúkort, mely állandó időbeli változásban van. A szociológiai megközelítésben a változás intenzitását, és irányát a szocializáció folyamata határozza meg, a pszichológia a személyiségfejlődést tartja meghatározónak, a kulturális antropológia pedig az enkulturalizáció befolyásoló erejére helyezi a hangsúlyt (Giddens, 2003; Atkinson, 1995; Kottak, 1991).

2.1.1 Az ifjúság fogalmának szociológiai megközelítése

Giddens (2003) különböző életciklusokhoz kapcsolja a szocializáció folyamatát, az ifjúságot a fiatal felnőttkorral azonosítja. A modern társadalmat jelöli meg kulturális kontextusként, de a pszichológiai definíció elemeit alkalmazza, a személyiségfejlődéssel és szexuális éréssel azonosítja ezt az életszakaszt. A szociológiai ifjúságdefiníció legfontosabb eleme azonban egy konkrét életkori csoport megjelölése, ami megadja az ifjúságszociológiai vizsgálatok alapsokaságát.

Az ifjúság korosztályi meghatározása a 15-29 életév közé sorolható, ezt követi az Ifjúság 2000© 8000 fős mintája, s ennek kapcsán a többi magyarországi ifjúsági mintán végzett nagy elemszámú survey jellegű vizsgálat is (Nemeskéri, 2002). Fónai Mihály (1998) korábbi kutatásaiban azonban a 15-30 éves korosztályt tekinti vizsgálati mintájának, s megállapítja, hogy sok esetben az „ifjúnak számító” életkor kitolódik egészen a 35. életévig. Az ifjúság és munkaerő-piac kapcsolatára vonatkozó kutatások szívesebben húzzák meg 35 éves kornál az ifjúsági korcsoport felső határát.² Ez a korcsoporti bontás azonban egy heterogén ifjúsági csoportot alkot, hiszen a fiatalabbak gazdasági-társadalmi státuszát erőteljesebben határozza meg a szülői ház, illetve az iskoláztatás, így várhatóan más helyzetben vannak, mint idősebb társaik, akik részben már a felsőoktatásban tanulnak, vagy dolgoznak, illetve önálló egzisztenciával, családdal, gyermekekkel rendelkeznek. A szocializációs közegek (család, kortárs csoport, oktatási intézmények, tömegkommunikációs eszközök, munkahely) eltérő hatásai tehát heterogén ifjúsági korcsoportot alakítanak ki (Giddens, 2003: 101). Megállapítható azonban a szakirodalom feldolgozásával az is, hogy az ifjúságszociológia ma már nemcsak a szociológiai változók mentén meghatározott

² A KSH mikro-cenzusában a széles korcsoporti tagolás keretében 15-39 év között jelöli a fiatal felnőttkort. www.ksh.hu

ifjúságfogalmat használja a kutatás-tervezésnél, hanem a pszichológia és a kulturális antropológia fogalomértelmezését is (Gábor – Jancsák szerk. 2006).

2.1.2 Az ifjúság fogalmának pszichológiai megközelítése

Pszichológiai értelemben az ifjúkor a serdülőkort követi, mely 12 éves kortól a tizenéves kor végéig, a testi érés befejeződéséig tart, ezután következik a fiatal felnőttkor, mely a tartós kapcsolatok létrehozásának, a pályaelkötelezettség kialakulásának időszaka. Ekkor még javában tart az identitás kialakítása, ebben szorosan kapcsolódik a serdülőkorhoz (Atkinson, 1995: 92, 98).

Az ifjúkor életkori sajátosságai közé tartozik a fokozott öntudat és önállóság kialakulása, a „centrumba kerülés” vágya (Kelemen, 1981: 507). Ezen igény és képesség kialakítását elősegíti a nevelés és a tanulás folyamata. A nevelés minden esetben társadalmi meghatározottságú, társadalmi hatások irányítják: viszonyok és a jellemző értékrendszer, maga a szociális tanulás is interakciós és kulturális összefüggésben megy végbe, ilyen a játék és a munka világa is (Kelemen, 1981: 103; Goslin, 1976: 54). A városi fiatalok személyisége a család, iskola, társadalmi szervezetek, kortárs csoportok, társadalmi értékek, és ideológiák hatására formálódik (Szekeres, 1995: 89). Az identitás kialakulása egy interiorizációs folyamatnak tekinthető (Kelemen, 1981: 106; Mérei, 1989: 248; Buda, 1986: 140; Erikson, 1969), ami egy olyan fejlődési folyamat, melynek során a külső hatásokból belső tartalmak képződnek, azáltal, hogy a megtapasztalt újdonságok (amik lehetnek külső vagy belső, valós vagy virtuális tapasztalatok) ellentmondásba kerülnek a meglévő érték- és fejlettségi szinttel. Így az interiorizáció kisebb-nagyobb konfliktusokat, egyensúlybomlásokat okoz a személyiségben, s az egyénnek ezeket fel kell oldania, meg kell haladnia, ez a fejlődés alapeleme. Az egyén fejlődése ellentmondások folyamatában, három szinten megy végbe: a személyiség fejlődése, vagyis a perszonalizáció szintjén, a társadalmi-kulturális értékrend elsajátítása, vagyis a szocializáció (enkulturalizáció) szintjén, végül az egyéniség fejlődésén, az individualizáció szintjén (Kelemen, 1981: 110). Mindhárom szint tekintetében nagyon érzékeny a fiatalkor, hiszen ez az önálló világnézet és az erkölcsi autonómia kialakulásának kezdete, a saját elvek válnak döntővé. Ekkorra tehető a szerepek tanulásának, a közösségi elvárások tudatosításának időszaka, a külső kontroll helyett

egyre inkább a belső kontroll válik uralkodóvá. Fokozódik az önállósulás és az önismeret igénye, új tevékenységi formák iránti érdeklődések alakulnak ki. Az egyén értékrendje nagymértékben összefügg a személyiség irányultságával, az érdeklődéssel és a motivációs rendszerrel, s ennek megfelelően szelektálja és választja meg életmintáit, példa- és eszményképeit is. Ezen önmeghatározás aktív folyamata az identitáskrizis, melynek során a társadalom megengedő a kísérletezések tekintetében, ez az az időszak, amikor kipróbálhatók a különféle szerepek, felpróbálhatók a különféle viselkedésformák, érdeklődési irányok, ideológiák. Ideális esetben ez a folyamat lezárul a húszas évek közepére, s ez minimálisan azt jelenti, hogy az egyén elkötelezi magát egy nemi identitás, egy foglalkozás³ és egy ideológiai világnézet mellett (Atkinson, 1995: 376). Fokozottan jellemző erre a korra, hogy a kortárs csoportok értékei egyre fontosabb szerepet töltenek be az egyén világnézetében, ez fogja meghatározni ugyanis, hogy hogyan öltözködjön, milyen zenét szeressen (Buda, 1986: 190).

Az életkor előrehaladtával az egyén viselkedése egyre függetlenebbé válik a külső ellenőrzéstől, és mindinkább interiorizált diszpozíciókra épül (Goslin, 1976: 49). Ennek megteremtéséhez stabil én-képre van szükség, azaz rendelkeznie kell az egyénnek önmagára vonatkozó tapasztalatokkal, és önértékeléssel. Az én-kép tanulási folyamat eredményeként alakul ki, amiben nagy szerepe van az elvárások rendszerének, melyeket egyrészt a szülők, az iskola, a munkahely, másrészt a kortárs csoport fogalmaznak meg, és támasztanak követelményként az egyén felé (Mérei, 1989: 228). Az egyes elvárásoknak való megfelelés jutalomértékétől függ, hogy konfliktus esetén az egyén melyiknek felel meg inkább, és a fiatalok életében a kortárs csoport elvárásainak való megfelelés a legdominánsabb (McCandless, 1976: 145-176). Emiatt fontos mind a társadalom- és kultúrakutatások, mind a pedagógia szempontjából a fiatalok csoportkultúráinak, szubkultúráinak ismerete.

2.1.3 Az ifjúság kulturális antropológiai megközelítése

A kulturális antropológia szempontjából eltérő módon értelmezhető az ifjúság fogalma a premodern törzsi társadalmakban, a modern és poszt-modern társadalmakban, és ez a definíció időben és térben is változik (Mead, 1978). Ezért a fogalom

³ Bár Atkinson a foglalkozást „identitás-állandóként” említi, a jelenkori társadalmi kihívások megkövetelik az egyéntől az alkalmazkodóképesség meglétét és a mobilitást.

meghatározása egy kulturális kontextus által meghatározott jellemzés (Derrida, 1994). Az értelmezési keret a terepkutatás során konstruálódik, amely akkor lesz érvényes és megbízható, ha tudatos (reflektált) konstruáló cselekedetek sorozatában jön létre. „*A terepkutatás kulcseleme, hogy létezik a „beszédre kényszerítés” szándéka: a mindennapi helyzetbe való belépés annak a mindennapi helyzetnek a megfigyelése céljából történik. A legfőbb konstruáló elv a kutató számára: a „kutatás tárgyának”, a „kutathatónak” a kiemelése, elkülönítése.*” (Gagy, 1994: 43) Ebből az következik, hogy maga az ifjúsági kultúrára vonatkozó kutatás definiálja az ifjúság fogalmát, mely a tudományos érdeklődés természetéből adódóan eltérő módon jellemezhető.

Az ifjúsági kultúra szubkulturális jellegű, melyen átszövődnek az ifjúság társadalmi helyzetét befolyásoló tényezők. Az ifjúsági kultúra legjellemzőbb jegyei az életmódban, kapcsolatokban, kulturális fogyasztásban nyilvánulnak meg; a zenében és öltözködésben, különböző divatirányzatokban, a kortárs csoportok kapcsolatok felértékelésében, az életstílus individuális megtapasztalásában, szabadidő-tesvékenységekben és ízlésben, és sajátos miliók kialakításában.

A fesztiválok látogatása, a szórakozás nagy szerepet kapnak a fiatalok életében, mert ezek az igazán mindennapi saját élet megteremtődésének a helyszínei (Andorka - Falussy, 1984: 208). Ezekre a helyszínekre mennek önálló döntés, választás alapján, itt alakul ki és itt formálódik baráti körök, kapcsolatrendszerük az iskola és a munkahely mellett. Az irányadó zenének és az azt körülölelő ideológiának, divatnak nagy szerepe van a fiatalok világnézetének, gondolkodásmódjának alakításában, befolyásolásában.

Fontosak tehát azoknak a kulturális tereknek az ismerete is, melyek az ifjúsági csoportokat szocializálják. Ezeket a város-antropológiai kutatások vizsgálják (Vidra, 2004). Az ifjúsági kultúrát jellemzően meghatározzák az ifjúság társadalmi helyzetét átszövő tényezők is, melyek megjelennek az életmódban, kapcsolatokban, kulturális fogyasztásban. Ezen jellemzők nyomán követhetőek a zenei irányzatok, öltözködés, divat és ízlési áramlatokban is; megfigyelhető, hogy a baráti és kortárs csoportok kötődések egyre erősebbé válnak, olykor erősebbé, mint a családi kötődések; illetve a szabadidős tesvékenységek felértékelődnek a munkával szemben (Szapu, 2002: 23). Az ifjúságot tehát sajátos viselkedési és magatartásminták jellemzik a kutató számára, amelyek elemeiből kulturális indikátorok sokasága fogalmazható meg.

2.2 A kultúra fogalma

Az ifjúság fogalma mellett fontos definiálni (jellemezni) a kultúra fogalmát is, melynek értelmezési keretei a kulturális antropológia számára is nagyon szélesek. Boglár Lajos (2005) szerint a kultúradefiníciók száma akár bővíthet is, hiszen minden tudományos paradigma által meghatározott korszak megfogalmazta a saját definícióját. Az ifjúsági kultúra fogalmának értelmezéséhez a klasszikus antropológiából kölcsönözzük Edward Tylor (1871) meghatározását, mely szerint a kultúra egy komplex egész, amely magában foglalja mindazt a tudást, hiedelemrendszert, művészetet, érték- és normarendszert, törvényeket, szokásokat és minden olyan képességet és viselkedést, amit az egyén egy közösség (társadalom) tagjaként tanul meg (Kottak, 1991: 21). A kultúra fogalmát az ifjúsági kultúra sajátosságait vizsgálva tehát a lehető legtágabb értelemben használjuk, az enkulturalizáció során elsajátított tudásanyagot értjük alatta. E tudásanyag egyik legfontosabb jellemzője, hogy szimbolikus jelentések hálójában mutatkozik meg, az értelmezés, megértés alapvető feltétele nem más, mint a hordozó kulturális kontextus ismerete.

Tylor definícióját Clifford Geertz (1994) kritikusan kezeli, összeveti Clyde Kluckhohn⁴ a kulturális antropológiában szintén klasszikusnak számító definíciójának elemeivel, mindkét esetben az eklektikus összetettség a bírálatának tárgya (Geertz, 1994: 171). Sok meghatározott irány van, amik között választani kell, s minden kutatónak meg kell határoznia a számára elfogadhatót és követhetőt. Geertz definíciója szemiotikai jellegű, véleménye szerint „*az ember a maga szötte jelentések hálójában függő állat*”, a kultúra maga a háló, így az ezt elemző tudomány nem kísérleti jellegű, és törvényeket leíró, hanem a jelentéseket feltáró és értelmező tudomány kell, hogy legyen (Geertz, 1994: 172). Ez az interpretatív antropológia paradigmája, mely a posztmodern kulturális antropológia szemléletmódját, és módszertanát meghatározza (Geertz, 2000; Eriksen – Nielsen, 2001: 102). Ez a megközelítés tagadja az „objektív valóság” létét, hiszen az ismeret mindig kontextusában meghatározott. Az értelmezés keretét azok az interpretatív közösségek adják, melyeknek összetétele lehet bármilyen, méretük lehet bármekkora, lehetnek formális vagy informális csoportok, de tagjaik valamilyen dolgot adott időben és kontextusban azonos módon értelmeznek (Boglár,

⁴ Clyde Kluckhohn és Alfred E. Kroeber 1952-ben megjelent: *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* című művében 162 kultúradefiníciót vizsgál meg, végül Tylor definícióját ajánlja, melyhez kapcsolódóan a kognitív, szimbolikus és jelentéssel teli jelzőket köti.

2005: 28). A kultúrát tehát nem az emberek fejében létező kognitív modellként értelmezzük, hanem közös szimbólumokban és cselekvésekben megtestesülő entitásként. Az antropológiai leírásnak Geertz szerint ennek megfelelően három jellegzetessége van: „*értelmező; a társadalmi beszéd folyamatot értelmezi; a kérdéses értelmezés abból áll, hogy a beszéd „jelentését” megpróbáljuk kiszabadítani esetleges körülményeiből; illetve tanulmányozható formában rögzíteni.*” (Geertz, 1994: 188)

A közös szimbólumokban és cselekvésekben megtestesülő entitás értelmezése hitelesen és érvényesen csak annak környezetében lehetséges. A szociológiai kutatómódszertan által is használt „megbízhatóság” és „érvényesség” fogalom a kultúrakutatások területén a részvételhez kötöttek. A kulturális antropológia elsőszámú módszere a terepmunka, terepkutatás (fieldwork, field-research), technikája a közvetlen résztvevő megfigyelés, amivel forrásértékű adatokat gyűjt, amin belül számos információszerzési mód van, például interjúkészítés – szerkezetileg és tartalmilag elkülönülő interjútípusokkal (Horkai, 2002a), vagy a tevékenységek írásos és vizuális rögzítése (Boglár, 2005: 14). A terepmunka során a részvétel mértékének különböző árnyalatai vannak, Gold (1969) négy ilyen árnyalatot különböztet meg a megfigyelő szerepe alapján. A kutató lehet egészen részt vevő, megfigyelőként résztvevő, résztvevőként megfigyelő, és egészen megfigyelő. Minden szerep sajátos etikai szabályok betartását követeli a kutatótól, és az eredmények interpretálásánál az önreflexió kiemelten fontos szerepet kap, hiszen a „jelenlét” megváltoztatja a megfigyelés „tárgyát”⁵, a helyzetet, amiben a megfigyelő bennfentes kívülállóként jelen van (Emerson et al. 1995). A kutatásban az „objektivitás” fogalmát felváltja az „interszubjektivitás”, ami a szisztematikus adatrögzítés és értelmezés miatt nem veszíti el tudományos értékét.⁶

Michael H. Agar (1996) „hivatásos idegenként” határozza meg az antropológus szerepét a terepen, ami ezt a távolságtartó attitűdöt megköveteli a „saját” kultúrára irányuló tudományos érdeklődés esetén is. Az információáramlást nem gátló szerep kialakulása szerinte a kutatás sikerének felét jelenti (Agar, 1996: 104-111; Bhatti, 1999: 15). Kapitány és Kapitány (2002) a „marslakó” szemléletet tartja szükségesnek a saját

⁵ Werner Heisenberg által 1927-ben leírt határozatlansági reláció kedvelt hasonlatává vált a kulturális antropológiának, mert megkérdőjelezte a mérőeszközök pontosságát, és így az általuk mért adatok objektivitását. A mérőeszköz minden esetben hatással van a mérés eredményére. Ennek következtében a megfigyelő hatását gyakran összemossák a kvantumfizika sarkkövének is számító elmélettel.

⁶ Davidson használja a „szubjektív objektivitás” fogalmát is az interpretatív megközelítések estében (Davidson, 2001).

kultúra vizsgálata esetében is, ami egy távolságtartó, értelmező megközelítést feltételez kutatói attitűdként.

2.2.1 Szubkultúra, ellenkultúra, underground

A kultúra fogalmának összefüggésében, a szubkultúra, csoportkultúra, ellenkultúra fogalmának meghatározásai sem mutatnak egységes képet. Az ifjúsági szubkultúrák szerveződési törvényszerűségeit, jellemvonásait Stan Le Roy Wilson (1993) definíciója fedi le a legpontosabban. *„Szubkultúráknak tekinthetők a meghatározó társadalmi irány (social mainstream) szintje alatt szerveződő csoportok, melyek többnyire zeneorientáltak, és a mainstreamtől eltérő életmód, szerepek, normák, divat és stílus jellemzi őket. A szubkultúrák tagjai identifikációs jelvényekkel fejezik ki különbözőségüket, így önmaguk teremtette 'kívülálló szerepbe' helyeződnek. A szubkultúrák jellemezhetők a következő két megállapítással: (1) szembe helyezik magukat a mindennapi mainstream életstílussal, (2) a csoporton belül pedig kialakítanak egy közös gondolkodásmódot és értékrendszert”* (Wilson, 1993: 44).

Az ifjúsági szubkultúrákról szóló irodalom nagy része a meghatározó zenei irányzatra helyezi a hangsúlyt, és az ahhoz kapcsolódó formális és szimbolikus megkülönböztető jegyekre (Rácz, 1992; Beke, 1976; Köpeczi, 1976; Schwendter, 1976). Egyik sem zárja ki a nem zenei alapokon nyugvó szubkultúrák létét. Hradil (1992) a szociológia számára megfogalmazott szubkultúra definíciója különbözik a milió fogalmától, az eltérő érték- és normarendszer áll a meghatározás középpontjában.

A szubkultúra elnevezés mellett párhuzamosan megjelenik az „ellenkultúra” fogalma is. Schwendter szinonimaként használja a két fogalmat (Schwendter, 1976: 75), Maróthy és Roszak különbséget tesz közöttük: az ellenkultúra kritikusabb, alapvető törekvése az emberi emancipáció (Maróthy, 1976: 42; Roszak, 1976: 303). Az „underground”, mint szubkultúra-szinonima olvasható Köpeczinél, Bekénél, és Schwendternél is (Köpeczi, 1976; Beke, 1976; Schwendter, 1976). A hatvanas években – és így a későbbi évtizedekben is – néhány teoretikus egyenlőségjelet tett „szubkultúra”, „ellenkultúra” és „nem-politizáló hippik” között. Ennek egy továbbgondolt verziója, amikor egyenlőségjel kerül a fent említettek és a „*kapitalista kultúra alfája*”, azaz a „*zöld ellenréten kapitalista herét zabálók*” közé is (Schwendter, 1976: 77). A kommersz- és a tömegkultúra fogalmai szintén felcserélhetőként

szerepelnek Davidovnál és Miklósnál (Davidov, 1976; Miklós, 1976). A kommersz tömegkultúra viszont oppozícióként jelenik meg a szubkultúra - ellenkultúra - underground hármassal szemben az összes fent említett szerzőnél.

A szubkultúra tehát elválik és szembehelyezkedik a kommersz vonallal, mely úgy jellemezhető, mint olyan kultúrjavak összessége, melyek a kereskedelem útján jutnak el a tömegekhez. A köztudatban negatív mellékjelentés társul hozzá: olcsó, silány, tömegesen előállított, s így gyengébb minőségű (Miklós, 1976: 35). A tömegkultúra az amúgy is meglévő és fennálló állapot felmagasztosító megkettőzése és igazolása minden transzcendencia és kritika megszüntetésével (Köpeczi, 1976: 6).

Az ellenkultúra-fogalom elsősorban a hatvanas évek radikális szubkultúrájára használatos, melyet, mint az új baloldal megerősödése illetve hippy-kultúráként is számon tartanak, a kettő azonban nem azonos csoportok megnevezése. Mindkettő életforma-forradalomként jelentkezett, egy értelmiségi kisebbség helyezte magát szembe a polgárság kultúrájával (Köpeczi, 1976: 4). Mindkét áramlat a személyiséget állítja előtérbe, ezzel együtt az egyéni tudatosságot és nem az ideológiát. Ezzel tiltakozni akartak a technokrata, szcientista ideológia ellen, és a különböző irracionális-misztikus filozófiákat és művészeti irányzatokat felhasználva próbálták az embereket boldoggá tenni. Ez egyfajta elszakadásként jelentkezett a „párhuzamos társadalomtól”. Elsődleges feladat: az ember válassza meg életét, élvezze és ünnepelje azt. Megjelenik a droghatás alatt megélt tiszta állapot leírása, ahol a droghasználat nem öncélú (Köpeczi, 1976: 10).

A fő különbség a norma- és értékrendszerben van, hiszen a kultúrák bizonyos aspektusai értékpreferenciák mentén szerveződnek (Davidov, 1976: 93). Schwendter megkülönböztet ebből a szempontból „progresszív” és „regresszív” szubkultúrákat. A „progresszív” irányzat célja, hogy a társadalom jelenlegi helyzetén javítson, alapvető óhaj, hogy a társadalom fejlődjék, s új helyzet alakuljon ki. A „regresszív” irány a társadalom egy elmúlt állapotát akarja visszahozni, célja olyan normák kialakítása, melyek a recens társadalomban nem, vagy nem azon a módon hatnak (Schwendter, 1976: 83).

Felmerül a kérdés, hogy létezik-e egyáltalán szubkultúra, s mi az, ami elkülöníti a tömegkultúrától, hiszen az megszelídítve igyekszik beolvasztani az újonnan felbukkanó jelenséget. Ez a beolvasztás a szórakoztató iparon belül zajlik, s a két irányzat ezután együtt él, párhuzamosan. De míg az ellenkultúra „kommersz” részére a

TV reflektorai vetülnek, addig az igazi ellenkultúrára a rendőrautók fényszórói irányultak (Maróthy, 1976: 42).

A kommersztól való menekülés az underground. Ez többnyire a szubkultúra alatti szerveződésként üti fel a fejét. Termékei csak egy szűk baráti kör számára hozzáférhetőek. Többnyire underground művészetként él a társadalomban, s mint ilyen ideológiamentes (do it!). Műfajai nem művészi, sokkal inkább kommunikációs jellegűek. Az underground-nak van zenéje, ez a legfontosabb művészeti ága, de ez több mint zene: látványosság, akció, költészet, fesztivál és életforma. Színháza: ez a happening és a tüntetés, irodalma a publicisztika, röpcédula, graffiti, song vagy a performance (Beke, 1976: 51).

Fő művészeti ága mégis az öltözködés, ami önkifejezés és kommunikáció is egyben. Ez például a hippiknél egyértelműen a személyiség kifejezését szolgálta, indián hajleszorító, a bőr sokszínű kifestése, saját készítésű nyakláncok, karperecek, fülbevalók, csörgők, bőrövek, színes folk-ruhák, szöttesek, kézzel festett kelmék. Az összkép egyrészt a nomád „törzs” ideáljához igazodtak, másrészt színességével a pszichedeliát jelenítette meg (Beke, 1976: 53). Ezekhez járult a vibráció kultusza, a színek, hangok, ritmusok forratagában. Az extázis útjainak tűnt: megérteni, majd befogadni mindenfajta vibrációt.⁷ Az underground ellentmondások sorozatában jelenik meg. Természetszerűleg ellentmondásos, mert arra kényszerül, hogy az oppozíciókkal fejezze ki mondanivalóját. Tagadja a technikai fejlődést, de csak azért, mert irányával nem ért egyet – ugyanakkor javasolja a technológiai fejlődés vívmányainak másfajta használatát. Túlkapásainak, szélsőséges megnyilvánulásainak értelme: mindent ad abszurdum kell vinni ahhoz, hogy a jövő társadalmában ne legyen szükség túlkapásokra (Beke, 1976: 60).

⁷ Az új jelszó: „Elektronikus Tibet” (Beke, 1976: 55).

2.3 Tőkefajták a kultúrákban

Az ifjúsági kultúrák vizsgálata során elengedhetetlen a társadalmi és kulturális tőkeelméletek bemutatása és figyelembe vétele, hiszen az ifjúsági kultúrákat leíró elméletek is többnyire ezekből táplálkoznak. Ha a társadalmi kapcsolatok, és a kulturális javakhoz való hozzáférés olyan erőforrásoknak tekinthetők, amelyek gazdasági tőkére válthatók, akkor ezek kiépítése, s ezzel párhuzamosan kiaknázása is kiemelt jelentőségű az ifjúkor életszakaszában.

A különböző kultúrákban Pierre Bourdieu (1998) nyomán a tőke három formáját különböztetik meg a produktivitás szempontjából: a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőkét. A gazdasági tőke közvetlenül pénzzé konvertálható, s főleg a tulajdonjogi formában történő intézményesülésre hajlamos; a kulturális tőke – ami gazdasági tőkévé is konvertálható – az iskolai végzettségi titulusok formájában történő intézményesülésre hajlamos; a társadalmi tőke pedig a társadalmi kötelezettségekből, kapcsolatokból fakadó tőke, szintén átváltható gazdasági tőkére (Bourdieu, 1998: 157). Részletesebben ez utóbbi két tőkefajtát mutatjuk be, mert a kutatások során ezek jelentőségére kerestük a példákat.

Bourdieu meghatározása alapján a kulturális tőke jellemzője, hogy három formában létezhet: inkorporált, tárgyiasult, és intézményesült állapotban lehet jelen a kultúrákban. Az inkorporált állapot nem más, mint maga a műveltség, a tudás, tartós készségek formájában történő megjelenése. A tárgyiasult állapot a kulturális javak, képek, könyvek, lexikonok, eszközök vagy gépek formájában történő megjelenése. Az intézményesült állapot mint iskolai végzettségi titulusok formájában történő jelenlét, sajátos tulajdonságokkal látja el a kulturális tőkét (Bourdieu, 1998: 158). Az antropológia által használt tág értelemben vett kultúrában ez a kulturális tőke egy szűk mezőt fed csak le. Fontos azonban megkülönböztetni a korlátozott kulturális termelés mezőjét a tömeges kulturális termelés mezőjének fogalmától, ami kutatásunk szempontjából megfeleltethető az underground kultúra – kommersz kultúra ellentétpárjának is. A két mező szempontjából a gazdasági és nem gazdasági tőke formái eltérő mértékben dominálnak. A korlátozott kulturális termelés viszonylag független a piaci megfontolásoktól, a gazdasági siker másodlagos a szimbolikus értékhez képest. Ezzel szemben a tömeges kulturális termelés mezőjét a gazdasági megfontolások, és a piaci siker dominanciája jellemzi (Anheier – Gerhards – Romo,

1998: 182). Bourdieu megjegyzi azonban, hogy mindkét mező hasonlít egymásra, mert minden kulturális termék, legyen az gazdasági vagy nem gazdasági tőkefajta megtestesülése, egyszerre árucikk és szimbólum is (Anheier – Gerhards – Romo, 1998: 183).

A kulturális antropológiai kutatások számára a kulturális tőkétől fontosabb a társadalmi tőke működési mechanizmusainak ismerete a különböző kultúrákon belül, hiszen ez jobban lefedi azt az összetett és tág értelemben vett kultúra fogalmat, amelyet Tylor óta használ. James Coleman megfogalmazása szerint a társadalmi tőkét funkciója definiálja. Ez azt jelenti, hogy az nem egyetlen entitás, hanem a kultúra struktúrájának valamely aspektusai: entitások rendszere, amely megkönnyíti a struktúrában belüli cselekvők – egyének, vagy csoportok, intézmények – bizonyos cselekedeteit. A társadalmi tőke hasonlít abban a többi tőkefajta, hogy ez is termelő, tehát lehetővé teszi bizonyos, egyébként nem elérhető célok megvalósulását (Coleman, 1998: 14). A társadalmi tőke akkor jön létre, amikor az emberek közötti személyes vagy kulturális viszonyok olyan irányban változnak, hogy elősegítsék a cselekvést.

Kutatásunk szempontjából fontos kiemelni a társadalmi tőke egyik fontos formáját, a társadalmi kapcsolatokban rejlő információs potenciált. Az információs társadalom paradigmája szükségszerűen ráirányította erre a figyelmet, ami miatt a kutatások számára is felértékelődött. Coleman szerint az információ jelentős szerepet játszik a cselekvés megalapozásában, viszont a beszerzése költséges, odafigyelést, energiát és időt igényel, de az információszerzés egyik módja lehet a más célból ápolat társadalmi kapcsolatok kihasználása is (Coleman, 1998: 21). Ezek a viszonyok Coleman megfogalmazása alapján nem azért értékesek, mert mások vizontszolgáltatásait garantáló váltókat biztosítanak kötelezettségek vagy a felek megbízhatóságának formájában, hanem egyszerűen azért, mert információt nyújtanak.

Robert D. Putnam (1993) megközelítése alapján a társadalmi tőke elsősorban a társadalmi szerveződés jellemzőire utal, hálózatok, normák, és bizalom formájában van jelen, amely elősegíti a közös haszon érdekében végzett koordinációt és együttműködést.

Gary Becker (1998) a társadalmi tőke szempontjából kiemeli a preferenciák és értékek szerepét, és a döntési mechanizmusok természetét vizsgálva megállapítja, hogy választásainkban a társadalmi megfelelés kivívása válik a fő mozgatóerővé. A megfelelés nem más, mint a családtól, barátoktól, és a különböző csoportjaiktól származó tisztelet, elismerés, elfogadottság és presztízs kivívása. A fogyasztás ebből a

szempontból kiemelten fontos, hiszen nyilvánosan zajlik, így az egyének gyakran úgy választják meg éttermüket, iskoláikat, könyveiket, politikai nézeteiket, ételeiket és szabadidős tevékenységeiket, hogy figyelembe veszik azok véleményét, akiknek csoportjaikban és társadalmi kapcsolathálójukban tetszeni szeretnének (Becker, 1998: 112). Ezt Mary Douglas antropológus úgy fogalmazza meg, hogy „*a választás valódi pillanata... a barátok és az életmód megválasztása*” (1983: 45 idézi Becker, 1998: 113).

Becker nem ért egyet azzal a közgazdasági nézettel, miszerint a választások meghatározója néhány alapvető biológiai szükséglet. Hiányolja a kulturális hatás, és a szimbólumok befolyásoló erejének kiemelését. Megállapítja, hogy a kultúra nagy hatást gyakorol a preferenciákra, és az egyéni viselkedésre, értékválasztásra, annak ellenére, hogy a viselkedésnek csak kis hatása van a kultúrára. A kulturális különbségek ebből adódóan jelentős különbségeket alakítanak ki a különböző javakra vonatkozó preferenciák között (Becker, 1998: 117). Ebben jelentős szerepe van az egyén jövőképeinek is, ettől függ ugyanis, hogy a jelenlegi döntéseit miként hozza meg, hiszen ez függ a döntés kimenetelének jövőbeni hasznosságának megítélésétől is. Az egyének képesek változtatni a jövőbeni hasznosságokhoz rendelt súlyon azáltal, hogy több időt, energiát és erőforrást áldoznak személyi tőkéjük termelésére, mely hozzásegíti őket ahhoz, hogy jobban elképzeljék a jövőt (Becker, 1998: 110).

Kutatásaink során Jürgen Zinnecker (2006b) középosztályosodó ifjúság elméletére támaszkodunk, amely megfogalmazásánál Bourdieu tőkeelméleteit használta. Ennek következtében a kutatási kérdések megfogalmazásánál, és a hipotézisek felállításánál a Zinnecker által értelmezett Bourdieu féle tőkevolumen, és tőke-definíciókat alkalmazzuk.

2.4 A kultúra antropológiai megközelítése

Az antropológia a kultúrához kutató szándékkal közelít, amely a kutatás közegében folyamatosan értelmezi és újraértelmezi magát a kultúra fogalmát is, annak tagjainak viselkedését, magatartását, hagyományait és hiedelmeit, és az általuk teremtett szimbólumok összességét. Ez a kutatói érdeklődés elsősorban kvalitatív eszközöket és módszertant igényel, emellett speciális kutatói szerepkört és nézőpontot.

A kulturális antropológiai kutatás tudományos értéke megkérdőjelezhetetlen, ha az megfelel a következő alapkritériumoknak: a résztvevő-megfigyelés módszertanát alkalmazza, a problémák megközelítésének módjai a holisztikus szemléletet⁸ követik, a kutató terület-specifikus szakértelemmel rendelkezik, a megértésnél az émikus nézőpont kerül előtérbe, és a kutatás és interpretálás egésze megfelel a kulturális relativizmus elvének (Boglár, 2005: 15).

2.4.1 A résztvevő megfigyelés

A résztvevő megfigyelés helyszíne a „terep”, ami nem feltétlenül jelent távoli egzotikus helyszínt, hanem akár a kutató saját kultúrája is megadhatja annak kereteit. A saját társadalom vizsgálatához meg kell teremteni azt a megfigyelői távolságot, ami egy idegen terepen eleve adva van. A kutató számára ez jelenti az alapvető nehézséget, hiszen ha ott nem értjük, vagy félreértjük a jelenségeket, a saját kultúrában lehet, hogy észre sem vesszük őket (Kapitány – Kapitány, 2002: 129) Az antropológiai érdeklődés ebben az esetben egy speciális „objektíven” keresztül látja az eseményeket, amelynek optikája eltávolítja és tárgyiasítja a megfigyelő számára a látottakat.

A saját kultúra a kutatás környezeteként állandó kérdésfeltevésre, tudatos reflexióra, értelmezésre és újraértelmezésre ösztönöz, melynek megvalósításához elengedhetetlen a „mikroantropológiai fókusz” alkalmazása, azaz az „alámerülés” a megfigyelt kultúra hétköznapijaiba (Borsányi, 1988). A résztvevő megfigyelés ekkor az értelmezésnek szükséges, de nem elégséges feltétele. A terepkutatás során a megfigyelések fontos kiegészítő technikája az interjúkészítés, ami irányított kutatási módszernek tekinthető (Bernard, 1995: 208). A célja alapvetően a megfigyelésekből

⁸ A komplex társadalmak esetében ez a szemlélet csak korlátok között alkalmazható, egy-egy társadalmi-kulturális részterületre alkalmazva (Kapitány – Kapitány, 2002).

levont következtetések ellenőrzése és pontosítása. Az interjú⁹ egy kommunikációs szituáció két vagy több ember között, ahol a kérdező (kutató) speciális érdeklődése irányítja a beszélgetést. Ennek megfelelően szabályrendszere megegyezik az interperszonális (személyközi) kommunikáció szabályaival. Az interjú az érdeklődés középpontjában álló eseményt, személyt, a társadalmi-kulturális kontextus figyelembevételével, az etnocentrizmus kizárásával vizsgálja (Bernard, 1995: 213).

Kiemelt fontosságú az interjútípusok között az életútinterjú, amely a hangsúlyt az egyénre, az egyéni életpályára, annak eseményeire és történeteire helyezi. Ennek segítségével értelmezhetőek a mindennapi élet rejtett, de alapvető fontosságú dimenziói. Az élettörténet az egyén életének, élete eseményeinek tükrében nemcsak egy személyiséget mutat meg, hanem az adott társadalom életére és rendszerére is rálátást enged, ilyen módon az élettörténet egy speciális társadalmi dokumentum. Nem szabad megfeledkezni azonban arról, hogy az elmondott élettörténetek, egy speciális szituációban a kutató és az interjúalany közötti beszélgetés során jönnek létre, mely sajátos helyzet életre hívja az élettörténet „előadását”. Az élettörténetek formái ugyanolyan fontosak, mint az őket alkotó tények. Nemcsak az élettörténet tényeiből, hanem abból a módból is tanulhatunk, ahogyan ezek kifejezésre kerülnek, lényeges annak felismerése, hogy az adatközlők saját történeteiket a maguk saját módján nevezik meg (Bíró, 1994; Borsányi, 1991; Cruikshank, 1992; Niedermüller, 1988; Horkai, 2002a). Az interjúk elemzése során tehát narrációkat, interpretációkat interpretálunk (Derrida, 1994).

2.4.2 Holisztikus szemléletmód

A holisztikus látásmód nem más, mint a társadalmi jelenségeket – az egész és részei közötti kapcsolatokat – ezek kölcsönös összefüggéseiben feltáró megközelítés. Az antropológiának ez a sajátos vonása rábírja a kutatót arra, hogy különböző nézőpontokat vegyen egyszerre figyelembe, hogy az emberi problémákat történeti, gazdasági és kulturális összefüggéseiben vizsgálja. Erre az alapszemléletre való törekvés segít tudatosítani: egy szocio-kulturális rendszer részei egymással olyannyira összefüggnek, hogy az egyikben létrejött változás valószínűleg a rendszer más részeire

⁹ A társadalom- és kultúrakutatások során készített interjú nem azonos a riporttal, mely elsősorban az újságírók információszerzési technikája.

is hatással lehet. A holisztikus megközelítés arra is bátorít, hogy a problémákat ne csak rövid, hanem hosszútávon is vizsgáljuk (Boglár, 2005; Kottak, 1991). Fontos rögzíteni a részek és az egész viszonyát, ám ez újabb nehézséget jelent a komplex társadalmat kutató számára. Kapitány és Kapitány megjegyzi, hogy ha egy vándorló hordaközösség kultúráját egészként le is lehet írni, ugyanez a komplex társadalmakban az empirikus megfigyelés eszközével nem kivitelezhető. Ebből az is következik, hogy sem az egészet nem vetíthetjük a részekre, sem a részeket nem tekinthetjük az egész kizárólagos reprezentánsának (Kapitány – Kapitány, 2002: 130-130; Geertz, 1994: 189).

2.4.3 Terület-specifikus szakértelem

Az ifjúsági kultúrát leíró és értelmező antropológiai érdeklődés a neveléstudomány és az ifjúságszociológia terület-specifikus tudásanyagát, szakértelmét igényli. Ez magában foglalja az oktatáspolitikák, ifjúsáspolitikák és a mögöttük megbúvó döntési mechanizmusok átlátását. E területek tudásanyaga a társadalmi kontextus megfogalmazásánál kiemelten fontos, hiszen a jelenségek megértéséhez szükséges értelmezési kereteket határolják körül.

2.4.4 Émikus nézőpont

Amikor kulturális szimbólumok jelentéseit keressük, akkor e szimbólumok összetett és több rétegű jelentéshalmazával találkozhatunk. Az értelmezés kulturális kontextus-függő, ismernünk kell a „szimbólumbirtokosok” magyarázatait, hogy elkerüljük a félreértéseket. Ebben segít az etnuszemantika, ami olyan ismeretelmélet, mely adott kultúra jellegzetességeit írja le, illetve azok jelentéseinek változásaival foglalkozik. Ez a kognitív antropológia fő módszere, mely elsősorban a nyelvi kategóriákra és azok kulturális jelentésére irányul, elméleti háttere a nyelvi relativizmus, mely szerint a nyelvek belső, mentális valósággal bírnak. A nyelvi rendszer ezek szerint leképeződik a kultúrában, s így befolyásolja az emberi megismerés jellegét is¹⁰. Bizonyos szubkultúrák sajátos nyelvezetet képesek kialakítani, melyekben az egyébként ismert szavakhoz eltérő jelentések társulnak. Hogy megismerjük a szubkultúra nyelvét, etnuszemantikai interjúkat kell készíteni, melyek

¹⁰ Sapir-Whorf hipotézis (Bohannon – Glazer, 2006: 211).

feltérképezik a különböző témákra vonatkozó szemantikai tartományokat, émikus kategóriákat, jelentéseket és azok magyarázatát (Werner, 1990; Horkai, 1999: 7). Az émikus szemléletmód lényegét tekintve magából a vizsgált kultúrából fakad, a kutatott társadalmi vagy kulturális közösség saját nézőpontját tükrözi. A kutatás során az antropológus feladata, hogy saját kultúráját (amely szintén émikus a saját kulturális közösségében, de étikus, kívülálló a megismerendő közösség belső tartalmaihoz képest) időlegesen „félre tudja tenni” azért, hogy megismerhesse a kutatott terep saját kultúrafogalmát, önképét vagy képzetét.¹¹

2.4.5 Kulturális relativizmus

A kulturális antropológia máig érvényes és megkérdőjelezhetetlen alapelve a kulturális relativizmus¹², mely szerint minden kultúra csak a saját értékrendje szerint ítéltető meg. Ez az elv minden kulturális antropológus képzésében alapvető szerepet játszik, ennek segítségével alakítható ki a kulturális tolerancia, amire legfőképpen az összetett rendszerekben dolgozó alkalmazott antropológusnak van szüksége. A kulturális relativizmus álláspontjából következő tolerancia például segítheti az antropológust, hogy szabadon mozogjon társadalmi osztályok között, így többféle embert tudjon vizsgálni egy összetett rendszerben, mint amilyen például egy kórház – vagy egy iskolarendszer.

A kulturális relativizmus az a filozófia, amely elismer minden értéket, melyet valamely társadalom a saját élete irányítására meghatározott. A kulturális relativizmus a gyakorlati életben nem más, mint a társadalmi fegyelmezetség, a különbségek tisztelete, egymás kölcsönös megbecsülése. A sokféle életmód értékeinek az elismerése az összes kultúra értékeinek a megbecsülését jelenti (Borsányi, 1997).

¹¹ A két kifejezés egyaránt a nyelvészetből származik, megkülönböztetésük gyakorlatilag a fon-émikus és fon-étikus szakszavakkal könnyíthető. Az angol nyelvhasználatból következően a fogalom pár emikusként/etikusként is használható, de megtévesztő lehet az etikával azonos szóalak, ez utóbbihoz azonban nincs köze.

¹² A kulturális relativizmus megjelenését az antropológiában Franz Boas nevéhez köthetjük (Eriksen – Nielsen, 2001: 38).

2.5 A narratíva szerepe az antropológiai diskurzusban

A kulturális antropológia története, önmaga kritikájának a története. Minden tudományos paradigma folyamatosan értelmezi, újraértelmezi alapfogalmait, s ennek megfelelően a kutatási eszközeit, mely a jelenkori antropológiát szemantikusan és módszertanilag is igen messze sodorta a klasszikus antropológiától. A globalizáció kikezdte a homogénnek mondott, területileg elhatárolt entitások kultúráként való kezelésének kizárólagosságát, s ezzel rámutatott, hogy a terekhez való rendelés alapvetően a kulturális leírás folyamatában, vagy a terepmunka fázisában bontakozik ki. Az objektivitás és az antropológus autoritásának megkérdőjeleződése a kultúrakutatás felől a kultúráról írott szöveg és az írás folyamata felé irányította a figyelmet. Korábban az antropológiai hagyomány ezt mellőzte, és másodrangúként kezelte az elméletalkotásban. Edward M. Bruner (1999) „az etnográfia megalkotásának folyamatát” bemutatva, az antropológiai leírásokat „történetmodellnek” tekinti, olyan „implicit narratív szerkezeti” váznak, melyet a kutató alakít ki az általa tanulmányozott kultúráról. Ezzel Bruner amellet foglal állást, hogy „az etnográfát is diskurzusnak, a történetmesélés egyik műfajának” kell tekinteni (Bruner, 1999: 181).

A diskurzus rendjében megjelenő ellenőrzési rendszer, mely szabályozza a társadalomban meglévő diskurzusok összességét, beépül az antropológiai írásba is, s ezek az elemek talán az elsők, melyek alapján a kritika támadja az antropológiai objektivitást. A társadalmi szabályozó rendszerek által létrehozott „kizáró eljárások” lesznek az elemei annak a folyamatnak, mely meghatározza az antropológus beszédének mikéntjét (Foucault, 1998). A kultúra interpretációjában csak az antropológus beszél mint a diskurzus birtoklója, amennyiben megszólalni engedi a kutatott kultúra tagjait, akkor is ő beszél helyettük, szavaikat ő helyezi el a szövegben, ő ad mondanivalójuknak értelmet. Az interpretatív antropológia beemelte a kutatásba azt a hermeneutikai nézőpontot, mely a kultúrát jelentésekkel telinek s interpretálhatónak határozza meg, s úgy közelít hozzá, hogy jelentéseit a „kulturális praxisban” kitermelődőnek tekinti. Geertz (2000) ezzel a kultúrát olvashatóvá s ezáltal szövegszerűvé teszi. A hagyományos terepkutatás, mely szerint az antropológus az idegen kultúra kutatásának „tisztá lappal” kezd neki, azonban csak akkor szűnik meg teljesen, mikor a kritika rámutat, hogy a terep már eleve tele van szövegekkel. Ahogy felbomlik az írás és beszéd aktusa között az éles határvonal, úgy kezdenek az antropológusok minden

kulturális cselekvést szöveggként figyelni. Mindezek mellett egyre inkább jellemző, hogy a hagyományos értelemben vett bennszülött maga is elkezd olvasni s írni saját kultúrájáról. Nemcsak az antropológusok szövegeit, hanem önnön cselevéseiket is e szövegek tudatában gondolja újra. A szövegek előtérbe kerülése egyre inkább arra a meggyőződésre kezdi juttatni az antropológusokat, hogy mindamelllett, hogy nincsenek előzetesen létező, a megértésre váró sajátosságok, a kulturális tényezők folyamatosan újraírják magukat a kutatás (mint olvasás) és az interpretáció (mint írás) folyamatában. Nem létezik tehát az egyedi, igaz és végleges olvasata a kultúrának sem (Bruner, 1999).

A hazai kutatási gyakorlatból az interjúk feldolgozásánál az antropológiai hagyományok mellett Bögre Zsuzsa (2003) szociológiai, és László János (2005) pszichológiai narratív interjúelemzéseit tekinthetjük követendő példának.

2.6 Szimbólumok a kultúrákban, a szimbólumelemzés módszerei

A néprajzi szakirodalom a szimbólumokat a kultúra egyik fontos beszédmódjának tekinti. Ebben a beszédmódban a szimbólum alapvető tulajdonsága, hogy helyettesít valamit, valami helyett áll, a kulturális hagyomány hozta létre, ezért jelentését is az adott konkrét kulturális kontextus függvényében nyeri el (Hoppál et. al., 1994). Maguk a kultúrák tényei válnak szimbólumokká akkor, amikor a közösség tagjai számára valaminek a jeleként értelmezhetőek, és többletjelentéssel ruháznak fel. Kutatásaink során a szimbólum tágabb jelentését használtuk Kapitány és Kapitány (2002) nyomán, „*amely szerint bármit szimbólumnak tekinthetünk, ami szimbólumként működhet, ami bármely korban, bármely társadalomban, bármely csoport (vagy akár egyén) számára kifejezi, megjeleníti valamely más dolog tartalmát, struktúráját, asszociációkörét*” (Kapitány – Kapitány, 2002: 133). A használt szimbólum összeköti azokat, akik számára a kifejező, megjelenítő, ráutaló jelleggel bír, és elválaszt azoktól, akik számára nem.

A szimbólumok, szimbolikus elemek: „*megfoghatóan fejeznek ki fogalmakat, érzékelhető formákból leszűrhető absztrakciókat, valamint eszmék, attitűdök, ítéletek, vágyak és hitek konkrét megtestesüléseit*” (Geertz, 1994: 67), így jellemző tulajdonsága lesz a többretegű jelentés, s az, hogy a hozzá kapcsolódó képzetek mindegyike beépül a tartalmába, hiszen a társadalmak és a kultúrák mindig is jelentéseket tulajdonítottak a tárgyakkal, viselkedésekkel, és intézményekkel.

Vizsgálataink szempontjából kiemelt jelentősége van a korszakok szimbolikájának, hiszen a korszakváltások (jelen esetben az ifjúsági korszakváltás) is a szimbólumok, vagy a hozzájuk kötődő jelentések változásaiban ragadhatóak meg. Ha a korábbi normákhoz képest eltérések jelennek meg, az általában korszakváltásra utal. Ezek kifejeződése lehet egyes szerepkörök megváltozása, fogalmak, kategóriák átértékelése, vagy kiterjedése olyan területekre is, ahol korábban nem voltak jelen (Kapitány – Kapitány, 2002: 151-152). Az egyes korok mindig oppozícióba kerülnek az előző korszakokkal, ahol korábbi központi elemek jelentőséget vesztenek, s újak tesznek szert domináns szerepre. A korszakváltások során mindig meghatározható, hogy a kultúra vagy a társadalom mely részelemei emelkednek ki, és tesznek szert időleges dominanciára másokkal szemben¹³.

¹³ Erre jó példa az ifjúsági korszakváltás elmélete, bővebben bemutatja a dolgozat 4.1 fejezete (58. oldal).

A kultúra és a társadalom szerveződésében a szimbolikus javaknak kiemelt jelentősége van, emiatt a szimbólumok is tekinthetők a társadalomelemzés alapegységeinek (Kapitány – Kapitány, 2002; Kapitány – Kapitány, 1995). Geertz szerint mindez megragadható abban a jelenségben, miszerint „*a kulturális cselekedetek, a szimbolikus formák megalkotása, megértése, és használata ugyanúgy társadalmi esemény, mint bármi más; ugyanolyan nyilvánosak, mint a házasság, és ugyanúgy megfigyelhetőek, mint a földművelés*” (Geertz, 1994: 67).

A szimbólumok társadalomelemzésre való felhasználása talán éppen a saját társadalom kutatásában a leghatékonyabb. Egy idegen kultúrában nem ismerjük a szimbólumokba sűrített tartalmak teljes spektrumát, s ez mind a szimbolikus jelleg észlelésében, mind pedig az értelmezésben gátolhatja a kutatót. A félreértelmezések alapját az esetek nagy részében az okozhatja, hogy a kutatók a jelenségekhez egyetlen jelentést társítanak, vagy egyetlen magyarázatot keresnek. Ha a vizsgált kultúra képviselői egészen más jelentéseket és magyarázatokat használnak, akkor eluralkodik a módszertani szkepszis, és a bizonytalanság. A szimbólumról azonban eleve tudni lehet, hogy többjelentésű, hogy magyarázata természeténél fogva annyi van, ahány oldalról megközelítjük, így szubjektív és „objektív” olvasata nem válik külön (Kapitány – Kapitány, 2002: 136).

A szimbólumfejtés mindig többlépcsős folyamat. Az első lépés a szimbólum észrevétele, annak észlelése, hogy a világnak valamely jelenségét szimbolikusán is lehet értelmezni. Kapitány és Kapitány leírása alapján a szimbólumelemzés módszere abból áll, hogy az elemző a szimbólum jellemzőit egyszerre figyeli, írja le és értelmezi:

- (1) a dolog önmagával való azonosságát,
- (2) a dolog valami mással való azonosságát,
- (3) az ellentétek egységét a dologban, és
- (4) az elmozdulást, a dolog változó, alakuló természetét (Kapitány – Kapitány, 2002: 138).

Az önazonosság az ismétlődésben jelenik meg. Ha egy jelenség ismétlődik, akkor az észlelés során a hangsúly nem a különbségekre, hanem sokkal inkább a hasonlóságokra irányul, s ez magában foglalja a jelenséget leíró fogalom létrejöttének lehetőségét is. A szimbólumelemzés másik alapegysége az ismétlések észlelése után az észlelt jelenség metaforikus vagy metonimikus jellegének a megállapítása. Ez abban áll, hogy meghatározzuk azokat a jelenségeket, amelyekre az észlelt ismétlődés emlékeztethet. Ha egy jelenség az ismétlődésben megragadható, és önmagán túli

jelentéssel is felruházható, akkor abba belesűrűsödik annak a jelentésnek a lehetséges oppozíciója is¹⁴. Ez azt jelenti, hogy egy tulajdonság szembeállítható egy másik tulajdonsággal, és az egyik jelenléte egyben a másik hiányát is jelenteni fogja. Mindezek mellett a szimbolikus jelenség mindig magába foglalja létrejöttének és alakulásának folyamatát is (Kapitány – Kapitány, 2002: 139-140).

Az elemzőnek ebből következően figyelnie kell az ismétlődéseket, azokat a mennyiségi halmozódásokat, amik olyan jelenség szembeötlő és számszerű növekedését jellemzik, amely korábban nem volt tömeges. A szimbolikus jelenség második tulajdonságából következően megállapítható, hogy a szimbólum sok esetben egy-egy közösség összekötője azáltal, hogy metonimikus kapcsolással a közösség helyett áll, ami kiválthatja az adott közösség tagjainak azonosulását vagy elutasítását. A szimbólumok jelentős része ebben az azonosulás – elutasítás oppozícióban tölti be kulturális vagy közösségi szerepét, mert ezek segítségével jelölik ki a tagok vagy a kívülálló szemlélők számára a csoport határait. Ha a kultúrában jelenlévő ellentétpárokra figyelünk, akkor a szimbólumok elemzése során a mentalitásváltások vagy a korszakváltások szimbolikájában ragadható meg jelentőségük a szimbólumelemző számára. A szimbólum értelmezésének mindig arra a közegre vonatkoztatva kell megtörténnie, amelyben maga a szimbólum jelen van és működik. Ebben a közegben más szimbólumok is megtalálhatóak, így a szimbólumok is hatni fognak egymásra, erősítik, vagy gyengítik egymás jelentését (például a státusz-szimbólumok esetében).

A szimbólumok összetettségéből következően azok leírása, elemzése és értelmezése csak az adott kulturális kontextus ismeretében történhet, amelyhez a saját kultúra vizsgálata esetében is komplex (főként kvalitatív) kutatás-módszertant kell alkalmazni.

¹⁴ A bináris oppozíciók alapján történő kultúra elemzés a strukturalista antropológia módszere volt, de jelen van a szimbólumkutatásokban is (Bohannon – Glazer, 2006: 622-639).

3. A XX. század végének kulturális paradigmái

A XX. század végét több egymás mellett létező kulturális és társadalmi „paradigma” határozza meg. A paradigma fogalmát nem a klasszikus kuhni értelemben (Kuhn, 1984) használjuk, hanem olyan kulturális és társadalmi rendezőelvek leírására és jellemzésére, amelyek nemzeti kultúrákon átívelő tulajdonságokkal rendelkeznek. Ezek a kulturális paradigmák tulajdonképpen narratívák, vagy posztmodern mítoszok, de elterjedtségük mértéke kapcsán a róluk szóló szakirodalom is használja a paradigma kifejezést, amikor például a techno-kultúra, az információs társadalom vagy akár a fogyasztói társadalom jellemvonásait írja le (Dessewffy, 2004). Ezek a paradigmák a kutatásaink alanyainak tágabb, tylori értelemben vett kultúrájának a megértéséhez biztosítják az értelmezési keretet.

3.1 A techno(logizált)-kultúra paradigmája

A XX. század kulturális paradigmáját egyértelműen a technikai fejlődés, és ennek hatása: a globalizáció határozta meg (Castells, 2000). Az információs társadalom talán legerőteljesebb és legkomplexebb magyarázatát Manuel Castells (2000) adta *The Information Age – Economy, Society, and Culture* című munkájában. Castells összegzése meglehetősen eklektikus, metaforikus, nehezen követhető, számos általa bevezetett fogalmat tekintve ellentmondásos. Többször korrigálta alapvető fogalmait és e fogalmak egymáshoz való viszonyát, az információs kor mellett a hálózat társadalma (network society) kifejezés használatát pontosabbnak gondolja. Társadalomértelmezésében központi szerepe van a hálózat¹⁵ és az Én¹⁶ közötti konfliktusok, kölcsönhatások során létrejövő globális változásnak (Castells, 2000).

A mesterséges technikai környezet természeté alakult, és ha megváltozik a hagyományos természet fogalom, akkor az a személyiség fejlődésére, alakulására is hatással van (Bausinger, 1995). Egyre több olyan kulturális elem jelenik meg természetesként az egyéni viselkedésben, ami korábbi korszakokban fel sem merülhetett. A kultúrakutatás részét képezi az interperszonális kommunikáció

¹⁵ A hálózati logika alapján megvalósuló áramlások tere (space of flow), hálózati logika, diffúz, névtelen, felmérhetetlen, delokalizált tér, ezáltal a hagyományos társadalmi intézmények, lokalitások feloldódása.

¹⁶ Identitás, lokalitás, földrajzi értelemben behatárolható hely, hagyományos közösség.

szabályszerűségeinek vizsgálata, a kommunikáció mint viselkedés megjelenése, de felsorakozott ide a technikai eszközökkel támogatott kommunikáció sajátosságainak vizsgálata is. Az egyén telefonálási szokásai ugyanúgy a kultúrája fontos részét képezik, mint a természeti népeknél a beavatás rítusa.

A technikai vívmányok hatással vannak kultúránkra, és újfajta kultúrákat alakítanak ki, amelyek szabályszerűségei, szimbólumai tetten érhetőek az abban felnőtt, és a benne élők hétköznapijaiban. A témával foglalkozó kutatók, futurológusok szerint mindez nem lesz következmény nélküli folyamat, ám a vélemények két ellentétes pólus felé orientálódnak, létezik egy optimista és egy pesszimista megközelítés. Az optimisták szerint tökéletes lesz az adaptáció, a pesszimisták szerint az emberiség a vesztébe rohan, és elérkezik az apokalipszis (Kömlödi, 1997: 21-22; Kömlödi, 1999; Harman, 1998: 73).

A techno-kultúra története a kezdetektől összekapcsolódik a számítógép popularizálódásának, a PC-k elterjedésének történetével. A hetvenes évek közepéig az információs technika birtoklója a tudomány és a haditechnika volt. A számítógép, mint egyfajta mítosz élt a köztudatban, ami egy rendkívül titokzatos, és drága eszköznek számított. A számítógépet körülölelő mítoszt a média keltette életre, a tudományos közvetítések középpontjában premier plánban a gépek álltak főszereplőként, az őket irányító technikusok háttal ültek, és arctalan szolgáltnak tűntek (Computer Culture, 1984) *(2. számú melléklet: Mellékletek, 2.o.)*

A hatvanas évekre jellemző erős politikai irányultsággal és radikalizmussal bukkantak fel a társadalmi kérdésekre érzékeny „zugszámítógépesek”, akik tenni akartak a hadiipar monopóliuma ellen. Ők követelték először az információáramlás ellenőrzését és demokratizálását, azaz a tömegek számára is a hozzáférés és felhasználás lehetőségét (Roszak, 1990: 236). Ők alkották az akkori ellenkultúra magját, stílusuk a hatvanas évek társadalmi elit-ellenes, háborúellenes, szabadságra vágyó és fegyelemellenes magatartásából táplálkozott, a Whole Earth Társaság és az Apple cég neve kapcsolható hozzájuk. A PC sokuk számára egy újfajta felszabadító háború letéteményese volt, melybe nem kevés világmegváltató cél vegyült. „A személyi számítógépeseket és a PC-ipart azok a fiatal tekintélyrombolók teremtették meg, akik tanúi voltak az LSD-forradalom felsülésének, a politikai forradalom bukásának. A számítógép biztosítása az emberek számára egyazon hadjárat legutolsó csatáját jelentette” (Rheingold, 1994: 299). Hittek a technika közösségteremtő erejében, ezért

fejlesztették ki a mikrokomputereket¹⁷, hogy mindenki számára elérhető termék legyen, s az információ egyenlőséget teremthessen. A ma oly sokat kutatott digitális esélyegyenlőség – egyenlőtlenség kérdésköre tehát a hetvenes évek közepéig nyúlik vissza.¹⁸

Nyugat-Európában a jövőről festett utópisztikus látomások tekintetében két csoport különült el egymástól: a technofókok és a technofilek csapata. A technofókok tagadták az iparosodott világot, a technika burjánzását, az iparosodás utáni jövőt olyannak képelték, mint amilyen előtte volt: falvak, családi farmok, törzsi települések közösségének, ahol a technika a közösségeket elidegeníti és elzárja egymástól, ezért nincs rá szükség. A technofilek ezzel szemben lelkesen üdvözölték a városias rendszert, azt remélték a technológia teljesen új életrendet fog létrehozni, ahol a tudomány és a technika uralomra jut a természet erői felett, és újjáformálja bolygónkat. A zugszámítógépesek e két látszólag ellentétes elképzelés szintézisére törekedtek, jövőképük mindkettő elemeit tartalmazta. Olyan világot képzeltek el, ahol a technika teljes közreműködésével és segítségével élnek a falvakra és törzsekre jellemző közösségi életet, hipermodern úrházakban vagy óriásházakban (Roszak, 1970; Roszak, 1990: 250).

A techno-kultúrával kapcsolatos optimista megközelítések mellett néhány szerző a lehetséges negatív hatásokra is felhívja a figyelmet. E szkeptikus álláspont kiemelkedő képviselője David Lyon, aki az információs társadalom fogalmát, a technológiák elterjedésének hatásait a társadalmi ellenőrzés (felügyelet) fogalmán keresztül értelmezi (Lyon 1994, 1988). A „felügyeleti társadalom” kiépülése nagymértékben függ a technológiai eszközök (CCTV, írszdiagnosztika, arcfelismerő rendszerek, adatbázis-fúziók, DNS-adatbankok) fejlődésétől. Az új technológiák megjelenésével és elterjedésével nem csupán lehetőséggé, de problémává, veszéllyé is vált a személyes információk gyűjtése, tárolása, feldolgozása, forgalmazása a számítógépes adatbázisok segítségével. Oliver Bennett a kulturális pesszimizmus narratíváit foglalja össze, amelyek a környezeti, társadalmi katasztrófákon át a politikai, gazdasági összeomlásig vezethetnek. Az ok az a kulturális pesszimizmus, amiben az egyén mindennapjait éli (Bennett, 2001).

¹⁷ Az első mikrokomputert, amely elterjedt a számítógépek földalatti köreiből, a *Star Trek* című tévéfilmsorozat idegen bolygójáról Altairnek nevezték el.

¹⁸ Az Apple cég 1977-ben mutatta be az Apple II. csodamasinát, mely rengeteg pénzt hozott a későbbiekben (MONDO 2000, 1993: 52). S ha már ilyen szerencsésen meggazdagodtak, akkor a pénz nagy részét a régi eszmék életben tartására igyekeztek fordítani, 1982-ben és 1983-ban megrendezésre került a „US-Festival”, két szabadtéri rock-fesztivál, melyet a bontakozó „információ korának” kívántak szentelni (Roszak, 1990: 249).

A kor irányadó nézetei, az uralkodó meggyőződések kifejezésre jutottak az ifjúsági kultúra elemeiben, a zenében, szórakozási formákban is. A fesztiválok és az azokon felcsendülő rockzene, majd elektronikus zene, mint közvetítő eszköz jelent meg a társadalmi kommunikáció szintjén.

3.1.1 A techno-zene sajátosságai

A zene mindig nagy hatással volt az ifjúsági mozgalmakra. Ez a meghatározó erő több irányzat (például a punk, vagy a beat) esetében azonosítja is a kettőt egymással, ám a zene akkor is tovább él, amikor az irányzatot létrehozó mozgalom jelentésvesztett lesz a társadalomban. A hatvanas évek klubokban nyüzsgő fiataljai az ipari társadalomtól való elszakadást szándékozták megtestesíteni, de a zenét dübörgő hangerővel, a lehető legjobb eszközökkel erősítve és modulálva akarták hallgatni, érezni akarták pórusaikban a zene lüktetését. Az ő lázadó magatartásuk idővel csendesül, majd eltűnik, s mára a techno-zene felszámolja ezt az attitűdöt¹⁹.

A zenéhez már a hatvanas években gépekre volt szükségük, és ahogy elérkezett a következő évtized mind több és több gépet igényeltek; a korszak esztétikai divatja teljesen új rögzítés-technológiát hívott életre, előtérbe kerültek a hangmérnöki technikák, a digitális erősítők. A rockzene hangélményétől észrengető hatást vártak. *„A rockzene önmagában, fényorgonák, villogó feliratok és egyéb képzeletszegény eszközök segítségével is az érzékek teljes skálájára hat, az intelligenciához szól az értelem kikerülésével... A rock törzsi jelenség... lényegében a XX század mágiájának nevezhetnénk”* (Roszak, 1990: 258). S ha a rock a XX. század mágiája, akkor a techno a XXI. századé, mely tovább tökéletesítette a korábban ismert hatásmechanizmust. A fényjáték ebben az esetben több volt, mint a zene vizuális aláfestése. Megjelenésekor nyomban rákaptak, mint a pszichedelikus állapot utánzására vagy esetleges kiváltójára, mert a kábítószer vizuális ismertetőjegyeit viselte magán. A kor legkedveltebb szere az LSD volt. A pszichedelikus szerek óriási, megrázó élményt nyújtanak, s amikor az érzékeket teljesen elkábító zenével és fényekkel összefognak, bármit elhitetnek fogyasztójával, a közvetített eufóriában a realitás semmisnek látszik²⁰. A kábítószer felszabadítja az elme őseredeti misztikus erőit, s így az ipari kultúra laboratóriumaiból

¹⁹ A jelenkori lázadó attitűd elsősorban a politikai radikalizmusban nyilvánul meg, és nem közvetlenül a felnőtt generáció értékrendje és normái ellen irányul.

²⁰ *„Ez a generáció úgy nyelte a számítógépeket, ahogy a kábítószer”* (Roszak, 1990: 261).

származó kábítószerélmény valamiképp összeköthető az ősi, természetközeli törzsi léttel. (Roszak, 1990: 260)

A drogok használatáról és terjesztéséről azonban két ellentétes nézet élt ekkoriban: míg Timothy Leary a csapvízbe is LSD-t szánt, addig Aldous Huxley a tudományos-kulturális elit privilégiumának szerette volna az efféle tapasztalatszerzési módokat tudni. 1965-ben újra felfedezték²¹ a metilén-dioxid-metamfetamint (MDMA-t), közismert nevén az Ecstasy-t, ami új kultuszt teremtett minden egyéb tényezőtől függetlenül²², és a nyugati kultúrákban az elektronikus tánczene tartozéka lett (Schmunk, 1996: 39; MONDO 2000, 1993: 140). „*A három mesterséges valóság – a monoton ritmusokon alapuló gépzene, a számítógép teremtette képi világ és a kemikáliák – fúziója egyszer s mindenkorra megváltoztatta az ifjúsági, populáris kultúrát. A hatás hipnotikus, a parti résztvevői kiugranak időből, térből, történelemből, s egy új, nonlineáris valóságban találják magukat. Szabad területen, az anarchista médiafilozófus Hakim Bey időszakosan független zónáinak (temporary autonomos zones, TAZ) egyikében. Ezek a zónák, csak ideig-óráig léteznek, kluboktól, intézményesített keretektől független valóságok*”²³ (MONDO 2000, 1993: 246).

A zenében ez azt jelentette, hogy nincsenek többé zenekarok, s a hagyományos hangszerek is eltűnnek, de van helyettük lemezjátszó, számítógép, sequencer – analóg és digitális gépek tucatja. A samplerrel felvett hangminta visszajátszható fordítva, felgyorsítva, lelassítva, más hangnemben, más hangszínben, így rengeteg a lehetőség. A valóság, a művészet értelmeződik át, lényegtelen, hogy mi az alapanyag, úgyszintén teljesen más lesz belőle. A techno-kultúráról szóló monumentális alapmű, a MONDO 2000, ezt a fordulatot a zene posztmodernizmusaként írja le (MONDO 2000, 1993: 27). A mindenhonnan összeszedett részletek mégis egységet alkotnak, a töredékek meghatározott rend szerint ismétlődnek. Nem véletlen, hogy a nyolcvanas évek egyik alapmotívuma a Mandelbrot-halmaz.²⁴ Ez akár a techno-zene vizuális megfelelője is lehetne, alapmotívuma az elemek végtelen ismétlődése a különböző fraktálszinteken (3. számú melléklet: *Mellékletek, 3.o.*). Egyszerre jeleníti meg a töredezettséget, a visszatérő ritmust és folyamatosságot a minták lüktetésével. A techno-zenében is ez történik, csak akusztikus technikákkal.

²¹ Az 1910-es évek elején találták fel egy németországi laboratóriumban (Schmunk, 1996: 39).

²² Az ecstasy újraértékelése In: *Freeze Magazin*, 1998/8.; *Z Magazin*, 1998/3.; *EXTrémek* című film, rendezte: Ian Kerkhof, 1997.

²³ *Z Magazin*, 1998/3.

²⁴ A halmazelméletből és a káoszmatematikából született fraktál, kitalálója: Benoit Mandelbrot.

A zenével együtt maga a tánc is átalakult, a hagyományos párok helyett csoportok táncolnak, mindenki mindenkivel. Nincsenek kötött lépések, illetlen fordulatok, bárki bármikor beszállhat, s ha valaki egyedül akar táncolni, azt is megteheti. A nyolcvanas évek végén válik el az underground és a kommersz vonal, utóbbi zenéje a house lett, míg az előbbi a folytonos kísérletezések következtében egyre változott és új tartalmakkal gazdagította a már meglévő irányokat.²⁵

A világkép szempontjából újdonságot az archaikus, törzsi zenék felé fordulás jelentette, ez volt az ambient zenék időszaka. „*Ősi világok idéződnek meg, tűz melletti regősök, trubadúrok, munkadalok és bali folklór. Tudatalatti utazások és szürrealista álmok*”.²⁶ Törzsi kórusok, őrjörejek és gyönyörű melódiák szövevénye szólalt meg. Ezt a vonalat egy erős váltás, a trance követi, a maga 200, 220 bpm-eivel.²⁷ Új drog jelent meg: a speed, s új forma a szórakozásra: a rave.²⁸ Az ehhez a zenéhez kötődő látomások a hiperdimenzió kapujáról szóltak, s arról, hogy valamennyien bionikus²⁹ angyalokká válunk. Az Omega-pont³⁰ elérézését várták, ami az ultraemberiség kezdetét jelenti majd, a nanotechnológia³¹ istenítetté vált (MONDO 2000, 1993:186; Kömlödi, 1999)³². A zenei trend még ettől is messzebbre ment a kilencvenes évek vége felé, bár a zene kissé lenyugodott és intellektuálisabbá vált, ez lett a jungle és a break-beat időszaka, s ismét egy új drogé: ez a crack. Ekkor lett a cyberjövő a humanizált technológia és a technológizált humánus együttes diadala (Kömlödi, 1999). A következő idézet képei, szimbólumai jól illusztrálják a techno-ban végbement változásokat: „*Androidok, borgok, neutronok és protonok táncolnak. A komponisták meg a technológiáról medítálnak. Közben miniatűr apokalipsziseket rendeznek meg. Világvégi zene! A techno önnön posztmodern stádiumába lépett, holott kezdetben pont a posztmodern művészeteket váltotta le. Ezredvégi fölfordulás, ezredvégi muzsika. Csak állsz és bámulsz, túlléptél a fraktálokon, s kemikáliákra sincs már szükséged. A tűz körül testek vonaglanak, a háttérben tamtamok lüktetnek. Megszűnt az idő, pedig tudod, hogy*

²⁵ *Z Magazin*, 1998/3.

²⁶ *Z Magazin*, 1998/4.

²⁷ bpm: beats per minute, egy perc alatti dobütések száma.

²⁸ Nagy szabású parti extrém helyen, repülőtéren, elhagyott gyártelepeken, hajókon.

²⁹ Bionikus: (a biológiai és technikai szavak összevonásából) egy természeti és mesterséges entitás szimbiózisa, esetleg szintézise.

³⁰ Az evolúció folyamatában az a pont, ahol az emberiség túllép a mostani anyagi szinten, s egy fejlettebb szellemi dimenzióvá válik.

³¹ A tárgyakat atomjaikból felépítő technológia.

³² „*A Tribe-tagok csak bólogattak, ők már korábban is felfogták, hogy a technovilág, cybervalóság, szintetikus paradicsomok és az egész cutting edge-kultúra egyetlen nagycsalád. E családban minden rebellisnek van szabad hely – a partik is hasonló szellemiségben zajlottak, jövőidézés sámáni díszletek között*” *Z Magazin*, 1998/4.

paradigmát váltunk. Mindegy hogy a Föld melyik pontján vagy, mindig ugyanaz az (ősi) érzés fog el. Szeretet és testvériség, mindenki mosolyog és nevet, és a füledbe sikolt, és tánc és tánc és tánc - na meg csúcstechnológia. A techno nemzetek és nyelvek feletti, a legintellektuálisabb és egyben a leginkább szívhez szóló muzsika. A csodálatos időutazás végén sámánok és robotok csapnak egymás tenyerébe. Ellenpárok tömkelegét sorolhatnám még fel, ha nem jöttem volna rá, hogy a digitális ellenkultúra pontosan ezt a dualisztikus, fekete-fehérre redukáló és választást kényszerítő szemléletmódot számolta fel".³³ Ez egy optimista hozzáállás a technológia kultúrára gyakorolt hatásáról, de a lelkes beavatottak, a szubkultúra magját képező teoretikusok ilyen víziókkal gyűjtötték maguk köré az útkeresőket (MONDO 2000, 1993).

Magyarországon és általában Kelet-Európában a technológia beáramlása a kultúrába nem rendelkezett ilyen szubkulturális jelleggel. Itt elsősorban társadalmi-politikai megváltást vártak a technológiától. Gyorsabb, jobb életet, a szocialista állam erejének szimbolikus kifejezését, a védelmi potenciál növelésén keresztül a rendszer stabilitását, és gazdasági megújulását szerették volna elérni (Tamás, 1992: 5). Kelet-Európában a modern információs technológiák terjedésében egyszerre jelentkeztek a helyi fejlesztések és a nemzetközi áramlatok. Ezek együtt bizakodást ébresztettek mind a gazdasági, mind a politikai szférában, s életre keltettek egy rózsaszín jövőképet, mely elsősorban az ideológiához közvetlenül kapcsolódó területeken jelentkezett: a helyi számítástechnikai fejlesztési koncepciók is a technikai fejlődés és a szocializmus elvi összefonódásaként jelentek meg (Tamás, 1992: 25, 33).

A kilencvenes évek végén figyelhetőek meg olyan kulturális mozgások Magyarországon, melyek gyökerei az Egyesült Államokban, illetve a nyugat-európai kultúrákban már korábban leírhatóak voltak: a technológizált társadalom (szocio-ökonómiai hatásokra) új szubkulturákat alakított ki. Az underground techno-zenéből táplálkozó screenager szubkultúra egy ezek közül (Horkai, 1999), de emellett az informatikai alapokon szerveződő cyber-közösségek is sajátos kulturális vonásokkal rendelkező csoportokat hoztak létre (MONDO 2000, 1993).

Az első techno-parti Magyarországon 1988. szeptember 13-án volt Budapesten, a Fiatal Művészek Klubjában. Ez Király Tamás underground divattervező születésnap bulija volt, ahol két amszterdami DJ. szolgáltatotta a zenét. *„Egy olyan szórakozási formával ismerkedtünk meg, amivel eddig nagyon kevesen találkoztunk, villogó*

³³ *Z Magazin*, 1998/7-8.

stroboszkópok, füstgépek, testfestékek, UV reagens festékek; nagyon jó buli volt, kb. négyszázan voltak, ennek ellenére akkor ez komoly változást a hazai underground életbe nem hozott” (Füstös, 1997). Néhány évvel később viszont a maga eklektikus voltával érkezett egyszerre a nyugaton folyamatos irányzat-áradat, s a szálak bogozása a mai napig tart a hazai közönség körében.³⁴ A kezdeti időkben csak kevesek számára volt hozzáférhető, a zenék külföldről, többnyire az Egyesült Államokból és Kanadából illetve Hollandiából származtak, kint élő barátoktól vagy nyaralások alkalmával történt vásárlásokból. Mára több hazai kiadó is gondozza a műfajt, számos új szórakozóhely épült, és több diszkó átalakult a partik közönségét befogadó komplexummá. Az első években múló divatnak tűnt ennek a zenei kultúrának a megjelenése, ám a kilencvenes évek közepére gyökeret eresztett, s meghatározó irányzattá, irányzatokká nőtte ki magát. *„Hogy mit gondolok erről a műfajról, mennyire ismerem? Hát azt hiszem, ez inkább egy műnem...”*³⁵ (4 – 7. számú melléklet: Mellékletek, 4.o.)

3.1.2 Techno-terek

A techno-kultúrában kiemelt szerepet kap a tér és az idő kultúraspecifikus értelmezése. Mindkét fogalom erősen virtualizált jellemvonásokkal bír, az időszemlélet egyfajta időtlenségként, folyamatos jelenidejűséget mutat (acid perspektivizmus³⁶), a terek egyrészt virtuálissá válnak, másrészt megváltozott jelentéssel és funkcióval bírnak. A témára vonatkozó kutatások, melyek modellként szolgálhatnak a későbbiekben, elsősorban a skandináv területekről származnak. Egy norvég kutatás érdekes összefüggéseket mutat a kulturális jellemzők és a szociális terek között (Laegran, 2002). Alapvető megállapítása, hogy az újfajta információs és kommunikációs technológiák (IKT) megjelenése változást hozott a kulturális életbe. Az internet (Internet-kávézó) például egy vidéki város vagy község számára adott esetben fontosabb lehet, mint egy nagyváros számára, hiszen segítségével javítani lehet a kommunikációs lehetőségeket. A jobb információ-áramlás lehetőséget ad a településnek a jelenben való jobb tájékozottságra, egyfajta „up to date” állapot fenntartására. Az internet, mint kulturális

³⁴ A techno irányzatai közé tartoznak például: acid, house, drum and bass, break-beat, big-beat, trip-hop, speed garage, jungle, jump-up, trance...

³⁵ Interjúrésztlet, 1998. 09. 05. 19 éves lány.

³⁶ A fogalmat Storey írja le és jellemzi (1993: 170).

médiум jelenik meg, ami emlékeztet a divatos városi trendre, az Internet-kávézó emlékeztet a városi kávézókra, s felajánlja a városi ritmus illúzióját.

A fiatalok szubkultúrájának tanulmányozása során kiderült, hogy nagyon sok időt töltenek úgy együtt a kortárs csoport tagjaival, amit ők úgy definiálnak, hogy „nem csinálni semmi különöset” (Coleman, 1961). Vidéken ez a tevékenység mindenféle korlátozás nélkül üzhető, hiszen általánosan elterjedt nézet a vidéki városokról is, hogy „nincs mit csinálni, nincs hova menni” (Laegran, 2002: 158). Ahol ezek a fiatalok a „semmit csinálják”, az mégis többnyire meghatározott hely, a norvég esettanulmányban például egy benzinkút vagy adott esetben az Internet-kávézó. Ennek magyarországi megfelelői lehetnek a parkok, lakótelepi játszótérek (Rácz, 1996), klubok, esetleg kocsmák. Laegran „techno-tereknek” nevezi ezeket az objektumokat, amelyek arra valók, hogy a fiatalok találkozzanak, s érdeklődési körüknek megfelelő szociális életet éljenek, vagyis „ne csináljanak semmi különöset”.

A technológiának ezeken a techno-tereken kiemelt szerepe van, szimbolikus jelentéssel bír, érték-meghatározó, s emiatt más értelemben jellemzi a fiatalok kultúráját, mint a felnőttekét (Laegran, 2002: 159). Ennek a jelenségnek a háttérében az a folyamat áll, mely szerint egy a társadalom minden tagja számára ismert és bizonyos funkció alapján használt tér (benzinkút) eltérő kulturális jelentéssel ruházódik fel egy közösség számára („techno-tér”). Az ilyen és ehhez hasonló jelentések feltárása csökkentheti a kommunikációs konfliktusokat.

A benzinkutat azok a fiatalok preferálják, akik érdeklődésének fókuszában az autó áll. Az interjúkból egyértelműen kiderül, hogy aki „nem bír sokáig egy helyben ülni”, az nem az Internet-kávézóban fogja idejét tölteni. A benzinkút-kultúrához hozzátartozik a sebesség szeretete, az autók, veszély keresése, versengés és az alkohol, illetve bizonyos esetekben a drogok is megtalálható alkotóelemei a fiatal fiúk kultúrájának (Kraack – Kenway, 2002: 148). A benzinkút a spontán kialakult szociális tér, és emellett alternatív lehetőség a kialakított szociális tér, az Internet-kávézó. Az ide járók érdeklődésének középpontjában a számítógép áll. Ez több síkon is virtuális térként jelenik meg a fiatalok életében. Egyrészt kapcsolatba kerülhetnek a cyber-térrel, másrészt akkor is mehetnek oda, ha történetesen nem is tudják használni az eszközöket.

A Nyugat-Európában illetve a Skandináv területeken legújabbban megjelenő kutatások nagy hangsúlyt fektetnek a téma olyan irányú megközelítésére, ahol a technológia meghatározó jelenléte természetes közeg, a globális kultúra természetes része, a fejlődő országokban pedig ennek a globális kultúrának a kialakítója. Így

ezekben az országokban az oktatás és IKT (információs és kommunikációs technológiák) kapcsolatáról beszélnek, s ennek kulturális dimenzióit is vizsgálják. Ezek a megközelítések azonban nagyobb hangsúlyt fektetnek a társadalmi és a gazdasági kérdésekre, az ökonómiai megközelítésekre (Sellars, 1998; Panelli, 2002; Laegran, 2002).

3.1.3 A screenager szubkultúra

A screenagerek a televízió, számítógépen, elektronikus zenén felnőtt generáció tagjai, akiknek természetes közeget jelentenek a technikai eszközök, világképükbe beépülve azok hatására formálódik gondolkodás módjuk, s ezzel párhuzamosan újfajta képességeik alakulnak ki. A screenager szó három angol fogalomból tevődik össze: screen (képernyő), teenager (tizenéves), és a screen-age (képernyőkor) kifejezésből (Kömlödi, 1997: 2). A szubkultúra korosztályi összetétele nem köthető egyértelműen egy kiragadott életkori szakaszhoz, így az alapváltozók, melyek a szubkultúra kereteit megadják: a zene (techno, elektronikus zenei műfajok), az ezekhez kapcsolódó szórakozási formák előnyben részesítése (techno-partik), és a televízió, számítógép, Internet aktív, mindennapos használata (Horkai, 1999: 4; 2002b; 2002c; 2004a; 2004b). A screenager a technikai világnak a szülötte, benne él, sajátjának tekinti azt. Nem tiltakozik, nem lázad ellene, együtt nőtt fel az elektronikus játékokkal, villanyvasúttal, távirányítású autóval, együtt él a hi-fi berendezéssel, számítógéppel, televízióval,³⁷ videóval, hajszárítóval, hűtőgéppel, mikrohullámú-sütővel, walkmannel, discmannel, mp3 lejátszóval, CD-, DVD-lejátszóval, fényképezőgépes mobiltelefonnal.³⁸ A felnövekvő gyermek a szocializáció során megtanulja az őt körülvevő technikai eszközök használatát, s újfajta technikákat alakít ki működtetésük során a szimultán adatfelvételre. „...írom a matekházit, közben meg Tricky legújabb cédéjét hallgatom, és megy a Z+ hang nélkül, hátha bejön valami jó klipp, mert egyébként sok szemét megy rajta...”³⁹ A screenagerek magas színvonalon művelik a párhuzamos adatfelvétel

³⁷ Egy 1995-ös felmérés adatai alapján, ahol 1525 középiskolás, és 703 általános iskolás tanulót kérdeztek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a diákok családjának 53%-a rendelkezik két televízióval, 20 %-a három televízióval, 2 %-a pedig négy (!) televízióval. A műholdas adások 60 %-uk számára hozzáférhetők, a videóval való rendelkezés közel 70 %-os, a számítógép a középiskolások családjának 44 %-ában, és az általános iskolások családjának 40 %-ában megtalálható (Velkey, 1996: 255).

³⁸ A technikai-kultúra, illetve a sugárzott tartalom minősége elleni lázadás egyik tudatos formája a televízió likvidálása a háztartásból.

³⁹ Interjúrészlet. Készült 1998 tavaszán egy 17 éves középiskolás lánnyal. (Horkai, 1999: 8).

technikáját. Nemcsak több különböző tévécsatorna egy időben folyó műsorairól képesek informatív beszámolót tartani, hanem mindeközben képregényt olvasnak, és zenét hallgatnak. A technikai környezet okozta felgyorsuláshoz és ingertúltermeléshez való alkalmazkodás első jele ez a képesség, mely felülreprezentált módon a tizenévesek körében figyelhető meg a kilencvenes évek végén (Horkai, 1999). Egy átlagos nap, ha az egymással párhuzamos tevékenységeket – elsősorban a médiával töltött időt – is bekalkuláljuk, 36 órás, pont másfélszer annyi, mint „normális esetben”. Ez persze elsősorban a fejlett világra és azon belül az amerikaiak időháztartására jellemző – de idehaza is mindenféleképpen érdemes felfigyelni erre a trendre, hiszen mi, magyarok is „meghosszabbítjuk a napot” a párhuzamosan végzett médiafogyasztással, a háttérrádiózással, vagy háttértévézéssel.⁴⁰

Magyarországon a kilencvenes évek végén jelenik meg a techno-kultúra az egyén, a közösség és a társadalom szintjén. A techno-kultúrával való kapcsolat az egyén szintjén személyspecifikus értelmezések formájában mutatkozik meg. Ezek az értelmezések, magyarázatok olyan individuális síkon jelennek meg, ahol felértékelt szerepe van a virtualizációnak, a cselekvő attitűdnek, az élménynek, az átélésnek. Olyan interpretációs keret képződik általa, mely speciálisan individuális, és az egyéni kontextuson kívül értelmezhetetlen.

A közösség szintjén a techno-kultúra egy új szórakozási formaként jelent meg. A techno-partik világa az eddig megszokottól eltérő kommunikációs csatornaként és kommunikációs lehetőségként értelmezhető. A társas interakciók hétköznapiól eltérő gyakorlatának megvalósításához kínál lehetőséget, alternatív szórakozási eljárást a különféle igényeknek megfelelően. A közösség mindig normaképző, közvetítő szféra az egyén és a társadalom között (Mérei, 1996: 42). Ez az a közeg, ahol az egyéni találkozik a társadalmival, így vizsgálata során mind az individuális, mind a szociális jellemvonások megfigyelhetővé válnak. Az együttesen átélt élménynek nagyobb ereje van, mint az egyedül átéltnek, a közösségi élmény misztikus bizalmasságot kölcsönöz az abban részt vetteknek, hiszen azt az illúziót kelti, hogy az élmény a résztvevők közös „tartalma” lett, ami által identitásteremtővé is válik (Mérei, 1989: 31).

Egy új társadalmi jelenség jellemzése során felmerül a kérdés, hogy az hogyan kapcsolódik a társadalmi szférához, elkülönül-e, beépül-e, rendelkezik-e önálló érték- és

⁴⁰ Az INFINIT hírlevél több cikke is foglalkozik a témával, kiemelve:
<http://www.ittk.hu/infnit/2007/0126/indextudtech1.html>
<http://www.ittk.hu/infnit/2007/0223/indexmedia1.html>

normarendszerrel, szimbólumrendszerrel. A techno-kultúra, a techno-partik kultúrája önálló szubkultúrának tekinthető Magyarországon, amely a kilencvenes évek végén élte fénykorát, de nagyon gyorsan megjelent és megerősödött a piaci tömegigényeket kielégítő kommersz változata is. A szűk underground kultúra kinőtte magát, s a 2000-es évek közepére fokozatosan beépült a mainstream kultúra elemei közé. A ma huszas évei végén járó generáció tagjai között, ha valaki screenagernek tartja magát, vagy úgy érzi, köze van a techno-kultúrához, megragadta a techno zene, és techno-partikba jár szórakozni, ez nagyrészt nem egy iskolai szocializáció eredménye. Ez az érdeklődés többnyire egy szubkulturális karrier részeként jelent meg, s kialakításában a kortárs csoportnak volt a legnagyobb szerepe (Horkai, 1999: 28; 2002b; 2002c; 2004a; 2004b).

Azok a gyerekek, akik most, alig egy évtized elteltével szocializálódnak, természetesként kapják a korábban csak áhított technikai környezetet. Ha megnézzük az utóbbi néhány évben végzett ifjúságkutatások eredményeit (Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003), kiderül, hogy bár nemzetközi összehasonlításban Magyarország lemaradt az Internet-használók tekintetében, a 2000 és 2001 között végbement hazai változás e tekintetben mégis figyelemreméltó. A rohamos növekedést elsősorban a „Suli-net” program hozta, mely kifejezetten az iskolás korosztályt célozta. A közölt adatok alapján a szerzők kijelentik, hogy digitális szakadék húzódik a fiatalok és a felnőttek között, s ez a szakadék kirajzolódik a különböző társadalmi rétegek mentén is (Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003: 6-8; Matiscsák, 2004).

Ezek alapján fontos megnézni, hogy az iskola illetve az oktatás milyen szerepet tölt be a globális információs társadalom termelésében, hiszen a tudományos-technikai fejlődés felgyorsulása és a rohamos társadalmi változások kielezték az oktatás és a társadalmi-gazdasági fejlődés ellentmondásait⁴¹. Megszűnt az oktatási rendszerek és az oktatott ismeretek korábbi stabilitása. Egy ilyen folyamat következményeivé válhatnak például a sorozatos oktatási reformok. A poszt-indusztriális társadalomnak új evolúciós kihívásnak kell megfelelnie, ez a kihívás a műszaki-tudományos rendszerek állandó evolúciójával való lépéstartás. Rendszeres az új technológiák, gépek, eljárások megjelenése, s ez egy olyan turbulens folyamat, melyhez az oktatásnak, szakképzésnek is alkalmazkodnia kell (Gerken, 1993: 128; Koncz, 2000: 348). A fejlődő országokban jellegzetes probléma, hogy kedvező gazdasági kondíciók mellett, a végzettek csak

⁴¹ Ez a folyamat is közrejátszott abban, hogy a kompetencia-alapú oktatás kulcsfogalommá válik az oktatásügyben.

mintegy 35 százalékának van folyamatos munkája, s ez nem a munkahelyek kevés számának, hanem az elavult technikai tudásnak a következménye. Itt figyelték meg azt is, hogy a technológiához fűződő viszony kulturálisan meghatározott (Minnis, 2000: 252).

A múlt század végétől jelentkező technológiai változásokhoz az ifjúsági kultúra tudott a leghatékonyabban alkalmazkodni. Az ebben a korszakban felnőtt fiatalság szembesült először azzal, hogy tudása elavulhat, nem örök érvényű, és ennek következtében folyamatos megújítást, frissítést igényel (life long learning koncepciója). Az ifjúsági kultúra tehát tartós mindennapi kultúrává válik, melynek értékrendje gyökeresen különbözik az idősebb generáció értékrendszerétől. Ez az a fordulat, melyet ifjúsági korszakváltásként is értelmezhetünk, melynek jellemzőjeként említik az ifjúsági státusz „professzionálissá” válását. (Gábor, 1995; Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003: 10) Ez egyfajta egységesedést idéz elő a korábban szélsőségesen diverzív, s egymással is szemben álló ifjúsági szubkultúrák körében. Az ifjúsági kultúra nagy részét ugyanis felszívja a kommerciális népszerű kultúra (Gans, 1998: 116), amely gyökeresen átalakítja a korábban népszerű szubkultúrákat (például: punkok, darkok, rockerek stb.), azáltal, hogy elveszi sajátos kommunikációs eszközeiket, és áruvá alakítja azokat. A gyárilag koptatott és szaggatott farmer nem hordozza azt a kommunikációs többletet, melyet a különböző fesztiválokön elnyűzött, és ez által kopottá és szakadttá vált farmer, amelybe saját kezűleg kerültek a biztosítótűk, s a barátnő hímezte a hátsó részére az anarchia jelet. Gans (1998) szerint ez a tömegkultúra diadala.

Az ifjúságot alapvetően foglalkoztatják a boldogulás általános kérdései, és ezt az életszakaszt az oktatás, a szakmai képzés és a tömegtájékoztatási eszközök társadalmassítják (Böhnisch, 2000: 357). A szakirodalom kiemeli, hogy az iskola egyik feladata a társadalmi perspektíva biztosítása a tanulók számára, mely motiváló erővel hat a tanulás szempontjából is (Báthory, 1992; Kozéki, 1980). Általános problémának tűnik a teljesítmény romlása, mely következhet az oktatás expanziójából, de hozzá kapcsolódik az ifjúság életkörülményeinek és arculatának átalakulása is. A család, mint érzelmi biztonságot, kultúrát, és az élethez egyre újabb impulzusokat adó intézmény egyre kevésbé tudja ellátni feladatait (Knausz, 1999). A gyerekek újabb generációja egy anómiás társadalmi környezetben szocializálódik, legfontosabb tájékozódási pontjai a média által generált sztárok, a diszkó és a presztízsfogyasztásra kényszerítő áruvilág. Ez a megváltozott környezet az iskolát is változásra, alkalmazkodásra bírja, hiszen a diákok ahhoz szoktak, hogy szórakoztassák őket, ha legkevésbé is unatkoznak, csak fordítanak

egyét a sáv váltón, és másik csatornát keresnek (Lasch, 1996: 241). A vizualitás szerepe fokozottan nő a felnövekvő nemzedékekénél, s a gyerek elméjében felhalmozódó ismeretek egyre csökkenő aránya származik az iskolából (Knausz, 1999: 47-54).

Az oktatás felfogható kulturális termeléseként, tekintve, hogy a tanulás legfőbb hasznát a kulturális érzékenység és az általában vett kulturális tőke jelenti. Bár a tömeges és elbürokratizálódott oktatási rendszer az iskolai képzés üres formalizálásához vezetett, amelyben az osztályzatok és fokozatok merőben külsődleges bizonyítványok lettek azáltal, hogy a tanulás a legtöbb diák számára elvesztette „belső” kulturális értelmét. A tanárok társadalmi identitása viszont még őrzi a kultúratermelő szektorban való részvétel szubjektív presztízsét, ami arra ösztönzi őket, hogy fogyasztásuk inkább a kultúra esztétikai vonatkozásaira, semmint anyagi vonatkozásaira irányuljon (Knausz, 1999).

Az iskolának úgy tűnik, be kell neveznie egy olyan versenybe, melynek következtében újfajta feladatokkal is szembesül. Napjainkban sorozatosan megfogalmazódik az igény, hogy a nevelés-oktatásnak felügyeletet kellene vállalnia a tömegkultúra termékei, és a média világában való eligazodásban⁴². A cél az, hogy megtanítsák a média üzeneteinek struktúrájának megértését, s erre szükség van az internet esetében is. Ez nemcsak az egyén számára releváns választás segítése miatt merül fel, hanem legfőképpen azért, mert a média nem kizárólag tudósít, hanem interpretál is, ezért a kritikus szemlélet kialakítása elengedhetetlen (Justin, 1999: 90). Lowell Monke felhívja a figyelmet arra, hogy a média és az internet oktatásba történő bevonásával kapcsolatban megfeledkeztünk egy fontos dologról, mégpedig a rejtett tanterv „hidden curriculum” elméletét alkalmazni a fent említett médiumokra (Monke, 1998: 149).

⁴² Erre önálló, elsősorban szemléletformáló tantárgyak is kísérletet tesznek, például a vizuális kultúra tantárgy vagy a médiaismeret.

3.1.4 A „screenager életérzés”

– a techno-kultúra hatása a kilencvenes évek végén

A jelen ifjúsági kultúráinak jellemzéséhez fontos tudni, hogy milyen érzés volt fiatalnak lenni a XXI. század küszöbén, s miről ábrándoztak, mitől féltek, mik voltak a céljai e generáció tagjainak. A kérdéseinkre kapott válaszok kapcsán (émikus kategóriák) a kívülálló joggal érezhetett valamiféle űrt, kiábrándultságot, céltalanságot, jövőkép-nélküliséget (étikus kategóriák) (Horkai, 1999; 2002b; 2002c). A korabeli kutatások kimutatják, hogy ez az értelmezés félreértés (Horkai, 1999; Fejér, 1997; Angyalosy, 2002), és ami miatt paradoxonok sokasága sorakozik fel, az az alapvető fogalmak eltérő értelmezése, és a különböző értelmezések egyidejű jelenléte a kultúrában.

A techno-kultúra egyszerre visszafordulás az ősihez és előrenyúlás a jövő hypermodernitásához; egyszerre nyújt közösségi és izolált élményt; egyszerre szűkít be és tesz nyitottá; erdőkben és tópartokon vonultat fel hatalmas technikai apparátust; zenén keresztül nyújt képeket; droghatással él át drogmentes állapotokat; egyszerre társas és személytelen; természetes és mesterséges; hideg és meleg. Magyarázatot adhat e jelenségre a techno-mozgalom ideológia-mentessége, a vélemények az interjúalanyok önprojekcióinak tekinthetők, s így olyan reagálások, melyek csak egyéni összefüggésben értelmezhetők. Másrészt „*az underground természetszerűleg ellentmondásos...*” (Beke, 1976: 60).

A techno-kultúrában való élés egyedi értelmezések keretein belül zajlik, mely megnehezíti a kutatás során a változók és attribútumok kijelölését, magának a jelenségnek a definiálását.⁴³ Felértékelt szerepe van a virtualizációnak, cselekvő attitűdnek, az élmény, átélés kap hangsúlyos szerepet. A társadalomkutató szempontjából kereteket kell kijelölni, kiindulópontot, amihez viszonyítani lehet, tehát szorít a definíciókényszer. Azáltal azonban, hogy ez a cselekvő attitűd érvényesül, a probléma individuális síkra helyeződik. A jelenség a következő változók egyikéhez sem volt köthető: földrajzi hely, életkor, társadalmi státusz, anyagi háttér, családi állapot,

⁴³ „*Amikor elmegyek egy partira, utána azt érzem, hogy napokig nyugodt és kiegyensúlyozott vagyok. Már többeknek próbáltam elmagyarázni, hogy mitől is van ez, de nem sikerült. Sokszor azt veszem észre, hogy egyszerűen sajnálom azokat, akik nem tudják, miről is szól az egész, elmagyarázni úgysem lehet...*” (Interjúrészlet, Angyalosy, 2002)

iskolai végzettség, korábbi zenei ízlés hasonlósága vagy különbözősége. Ami a közös kereteket megadja, és e kultúra tagjaira, a screenagerekre egyaránt jellemző, az a televízió, számítógép (képernyők) aktív használata, a technika „megbecsülése”, minden elérhető technikai eszköz ismerete és használata az életmód részét képezve. Fontos a techno-zenék preferálása, az ehhez kapcsolódó szórakozási formák előnyben részesítése, a lágydrogok többé-kevésbé rendszeres használata, budapesti szórakozóhelyekkel való kapcsolat, a világlátás, valóságfelfogás, gondolkodásmód virtuális sík felé történő elmozdulása (Horkai, 1999).

A virtualizációt elsősorban a média segíti elő. A médiumok feleslegessé teszik az eligazodást a fizikai tér-időben, megkímélik használóikat a helyváltoztatás, a testi érintkezés és a gondolkodás fáradalmaitól. Olyan tudás használatára képezik ki őket, mellyel nem rendelkeznek, s olyan kommunikációs helyzetet teremtenek, amiben a megértés a megszerzéssel és tárolással egyenlő (Lányi, 1998: 296). Jelentős változások mennek végbe olyan kategóriákban, mint idő, tér, valóság, kapcsolatok, közösség, nyilvánosság, ideiglenesség, véglegesség, bonyolultság, cselekvés. Más lesz az értelmük, jelentésük, jelentőségük a kultúrában. A tudás és a környezet gyors, generáción belüli változása hatására elvész a szilárd, állandó világnézet (Havass, 1998: 331).

Egy jelenség kiemelt figyelmet igényel, ez pedig a screenagerek időszemlélete. Ennek sajátosságainak megértése magyarázatot adhat a jövőkép specializáltságára is. A magyar elektronikus zene idején (a techno gyökereinél) született egy dalszöveg, mely szemléletesen illusztrálja ezt az időkezelést.⁴⁴ Az idő érzékelése nem mint folyamat jelenik meg (múlt – jelen – jövő), hanem egy kiterjesztett jelen megéléseként, a mának élés, a pillanatnak élés technikájával. Ez a jelenközpontúság mint „acid perspektivizmus” jelenik meg a szakirodalomban (Storey, 1993: 170), ami rányomja bélyegét a jövőkép megrajzolására is, hiszen ebben az idő múlását az éppen adott feltételek kiélezésével, a jelen elemeinek nagyításával érzékeltetik az emberek. A mai körülmények, a mai viselkedések, a mai értékrendek vetítődnek felnagyítva és intenzitásában megsokszorozva a jövő ernyőjére. Ez az anticipációs módszer háromféle eredményre vezethet: létrejöhet egy utópista idill, mely az erények megsokszorozásából

⁴⁴ Egyszerre dzsungel egyszerre sivatag
A múltad beszédes a jövőd hallgatag
Egyszerre sivatag egyszerre dzsungel
Jövőd még nincsen, a múltad már nem kell
(Bonanza Banzai: Induljon a Banzai)

áll; vagy egy futuroológiai világvége, mint apokalipszis, büntetés; vagy semmi sem változik (Mérei, 1989: 182). S mivel a screenagerek jelenében csak rövid távú célok szerepelnek, ezek kivetítődései sem jelennek meg hosszú távú tervekként, s abszurditását attól nyeri, hogy hosszú távú időintervallumra adott válaszokként jelennek meg. A jövőre vonatkozó tervek között emiatt szerepelhet tehát teljes joggal a következő válasz: „*Meg akarom nézni a Csillagok háborúja befejező részeit*”.⁴⁵ (Horkai, 1999; 2002b)

⁴⁵ Interjúrészlet, 1998. 09. 15. 23 éves fiú (Horkai, 1999).

3.2 Az információs társadalom paradigmája

Az IKT, mint mozaikszó az információs és kommunikációs technológiákat reprezentálja, angol megfelelője az ICT (Information and Communications Technology). A társadalomra, és kommunikációs folyamatokra gyakorolt hatása kétféle lehet a működési területének függvényében: egyrészt eszközjellegű, másrészt kulturális. Eszközjellegű hatásnak számít az újfajta kommunikációs eszközök megjelenése és általános elterjedése, illetve ezek hatása a kommunikációs eljárásokra (PC, Internet – E-mail, mobiltelefon, SMS, MMS, mp3 lejátszók, iPod-ok). Kulturális hatásnak számít minden olyan magatartásbeli, szimbolikus és egyéb értéktartalommal felruházott változás, mely a technikai eszközök kommunikációba való beépülésének hatására alakultak ki. Ilyenek lehetnek bizonyos nyelvi változások, a kommunikáció felgyorsulása, illetve sajátos szubkultúrák kialakulása.

Az IKT-k elterjedésével Magyarországon is megjelentek az információs társadalom sajátosságai, amelyek a társadalomkutatások középpontjába kerültek a 2000-es évek elejétől.⁴⁶ A társadalom átalakult, és átalakultak vele az őt leíró elméletek is. A társadalom hálózatok összességévé alakul, melyet ezek a technológiák befolyásolnak, és alakítanak (Castells, 2000), mindez magával vonta a posztmodern attitűd és értékrend megjelenését és elterjedését, amelynek jellemzője a töredékesség, a pluralitás, a virtualitás, a modernitás értékeibe vetett bizalom megingása, ahol a tudás nem önmagában érték, és nem kizárólag nagyszerű és magasztos célok megvalósítására alkalmas. Nyíri Kristóf szerint az emberi információ lényegi megváltozása már megtörtént, az internet a formai és fogalmi átalakulásokat idézte elő, mégpedig a verbális tudás átalakulását multimédiás tudássá, amely megfogható a ténytudás operacionalizációjaként. Ez értelmezhető a hypertext formájában is (Nyíri, 1998). Mindezek a változások átalakítják a tudásszerzés folyamatát, melynek alapvető meghatározó intézménye az iskola, s alakító tényezője az oktatási rendszer. Újfajta oktatási technológiák jelentek meg, melyek elsősorban az e-learning, távoktatás, web-based oktatás néven foglalhatóak össze, ezek megjelenése elsősorban a harmadfokú képzésben történt meg.⁴⁷

⁴⁶ Ilyen kutatási eredményekről számol be folyamatosan az INFINIT hírlevél: <http://www.ittk.hu/infini/>

⁴⁷ Az ifjúság és internet kapcsolatát tekintve egyértelműen kiderül, hogy a technikai eszközök ismerete és használata generációs összehasonlításban felülreprezentált a fiatal korosztály körében. Az ifjúság és internet ideális viszonyáról azonban megoszlanak a vélemények. Két alapvető irányzat különül el, az

3.2.1 Az információs társadalom fogalma

Az információs társadalom fogalmát sokan sokféle nézőpontból próbálták definiálni (Tóth, 2006; Z. Karvalics, 2002; Élő – Z. Karvalics, 2004; Nagy, 2005) de minden próbálkozás a jellemzést meríti ki, Derrida (1994) nyomán azonban megelégszünk e posztmodern fogalom jellemzésével.

Nagy Réka (2005) munkáját vesszük alapul a fogalmak jellemzéséről, kritikai megközelítése a fogalom ellentmondásosságára helyezi a hangsúlyt. A 90-es évek társadalomfilozófiai gondolkodása (a magyarországi is) evidenciaként kezelte az információs vagy tudástársadalom létét. Az információs társadalom fogalma társadalomkutatói körökben gyorsan kultuszfogalommá vált, és szervesen összekapcsolódott a tudástársadalom, információ, hálózatok, hálózatiság, és globalizáció kifejezésekkel. A fogalom technológiai, gazdasági, foglalkozási, térbeli, politikai és kulturális aspektusok alapján vizsgálható (Nagy, 2005: 9-14). A szókapcsolatot elsőként minden bizonnyal a japán Tadao Umesao használta 1961-ben („joho shakai” vagy „johoka shakai”), és tudományos szempontból elfogadott alapjelentése – az időközben százával megszületett definíciók ellenére – alig változott. Umesao az információs társadalmon a társadalomtörténet egy olyan új szakaszát érti, ahol az információ, a kommunikáció és a tudás épp olyan központi szerepet játszik, mint korábban a nehézipar (Farkas 2002). Az információs társadalommal, mint társadalmi paradigmával foglalkozó szerzők műveiből alapvetően három különböző megközelítés rajzolódik ki: a legelterjedtebb technológiai szemlélet, a kevésbé elterjedt információjogi-adminisztrációs-regisztrációs szemlélet, és a legkevesebb műre jellemző, de elméleti szempontból legérdekesebb társadalomelméleti szemlélet (Csorba 2005). Tóth Zsolt (2006) megállapítja azonban, hogy ezek a megközelítések nem használhatóak, mert az információs társadalom tudományosan elfogadott megközelítései alapvetően társadalomelméletiek.

Kutatásunk szempontjából kiemelt jelentősége van a kulturális megközelítésnek, amely meghatározás a modern társadalmak mediatisáltságát hangsúlyozza, amelyben jelentősen megnövekszik az információtermelés, a kulturális iparként értelmezhető kulturális szféra szerepe hangsúlyosabbá, a társadalmi viszonyok meghatározó

egyik szerint korlátozni kell az ifjúsághoz eljutható internetes tartalmakat, a másik szerint a helyes használatra kell nevelni, korlátozás nélkül. Ennek a helyes használatra történő nevelésnek helyszíne az iskola kell, hogy legyen, amely magával vonja azt a követelményt, hogy a tanárok is rendelkezzenek a megfelelő tudással és eszközellátottsággal.

tényezőjévé válik. A XXI. században a kultúrák kavalkádját, hibrid (multi)kulturális környezet kialakulását figyelhetjük meg. A kortárs kultúra ugyanakkor lényegesen „információterheltebb”, mint a megelőző kultúrák. E médiával telített kulturális környezet egyben a jelentésalkotások explózióját is jelenti. Az információs társadalom kulturális meghatározása e túlmediatizáltságot emeli ki, de egyben a társadalmak demokratizálódási folyamataira is figyel, arra, ahogyan az új technológiák segítségével változik (változhat) a hatalom gyakorlata. A kulturális definíció nem a technológiák gazdasági szerepére, hanem a megfigyelhető és felfogható hatásokra (virtuális közösségek, szabadidő-felhasználás, fogyasztásban bekövetkező változások) helyezi a hangsúlyt (Nagy, 2005: 14).

Az információs társadalom új minőségként alapvetően három jellemzővel írható le (Élő – Z. Karvalics 2004), (1) az információs- és tudásszektor – termékekkel és szolgáltatásaikkal együtt – dominánssá válnak az ipari és agrárszektorhoz képest, a termelésnek új alapszerkezete rajzolódik ki. A (2) termelés új alapszerkezete a foglalkoztatottság és a jövedelmek új alapszerkezetét eredményezi, (3) új fogyasztási szerkezet – az információs és tudásszektor termékeinek megnövekedett fogyasztása miatt – jelentősen átalakítja a kultúra szövetét, a változások a gazdaság és a társadalom minden szegmensét érintik.

Megoldást jelenthet, ha lemondunk az általános érvényű csoportosításról, elméletről, és a különböző okokból izgalmasnak tartott jelenségeket egymással párhuzamosan, laza elméleti kapcsolódás mellett vizsgáljuk. Ilyen módszertannal érdekes és hasznos megállapításokat tehetünk információs javakról, információiparról, információs munkáról, komplexitás-elméletről, új médiakörnyezetről, információs egyenlőtlenségekről, digitális megosztottságról, információs írástudásról, információ-tudatos világrépről, politikai tervezésről, de a társadalmi komplexum szintjén ez a szemlélet aligha használható, inkonzisztens képet mutat (Tóth, 2006).

Narratívák sokasága jelenik meg a társadalom leírására vonatkozóan. Az új társadalom egyszerre komputópia (Masuda), globális falu (McLuhan), posztindusztriális társadalom (Bell), a hiperrealitás világa (Baudrillard), a harmadik hullám társadalma (Toffler) hiperhálózati társadalom (Kumon), hálózati társadalom (Castells), kockázattársadalom (Beck). A sor folytatható – és a formálódó új vagy jelentősen módosuló korábbi formáció leírásához mindegyik megközelítés értékes adalékokkal szolgálhat (Tóth, 2006).

3.2.2 A tudástársadalom fogalma

Az információs társadalom szinonimájaként gyakran használatos kifejezéssé vált a tudástársadalom fogalma. Ez a szó azt az előfelvetést hordozza magában, hogy az információt hordozó eszközök elterjedése magát a tudást is biztosítja a társadalom tagjai számára (Tóth, 2006). Faragó Péter (2004) erős kritikával közelít e feltevéshez, és a „nemtudás társadalmának” paradigmáját fogalmazza meg, kiemelve, hogy az információk elérhetőségének könnyebbége, a mobil hálózatok kiépülése nem vonja maga után a tudás megszerzésére vonatkozó igényt is. Felhívja a figyelmet az alacsony magyarországi internet penetrációra⁴⁸, és az eszközhasználat költségtényezőire⁴⁹ (8. számú melléklet: *Mellékletek, 8.o.*).

Faragó különbséget tesz a tudástársadalom és a tudás alapú társadalom között, a különbség abban mutatkozik meg, hogy a tudástársadalom a mindenfajta tudás bőségének utópiáját hirdeti, a tudás alapú társadalom pedig azt sugallja, hogy a javak elosztása az egyének által megszerzett tudás milyensége alapján megy végbe (Faragó, 2004: 88). Faragó meglátása szerint a tudástársadalom, és tudás alapú társadalom fogalmának ismételtetése nem fogja megváltoztatni és felváltani a termelői-fogyasztói társadalom paradigmáját (Faragó, 2004).

⁴⁸ A 15-69 éves hazai lakosság 34 százaléka internetezik legalább havi rendszerességgel, többségük (a teljes populáció 29 százaléka) legalább hetente felcsatlakozik a világhálóra. Az adatok a TNS-NRC InterBus kutatás második féléves, 13 ezer fős adatbázisából származnak. A 15-69 éves lakosságra reprezentatív InterBus a hazai internet penetráció alakulásáról, az internetezők és a nem internetezők jellemzőiről, valamint az internet használat (és nem használat) motivációiról szolgáltat információt. <http://www.nrc.hu> (letöltve: 2007. 04. 02)

⁴⁹ Az idő haladtával megállapítható azonban, hogy bár lassan, de folyamatosan növekszik a hazai internetpenetráció, és ezzel párhuzamosan kismértékben ugyan, de csökkenek a szolgáltatás árak is.

3.3 A fogyasztói társadalom paradigmája

Az információs társadalom kialakulását az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában megelőzte a fogyasztói társadalom paradigmája, Kelet-Európába azonban egyszerre érkeztek meg a politikai-gazdasági rendszerváltás következményeként adódó lehetőségeknek köszönhetően. A fogyasztói kultúra a mentalitás alapjává vált, melynek kultúraelméleti összefoglalása elengedhetetlenül szükséges a jelenben zajló folyamatok leírásához, értelmezéséhez, és megértéséhez. A fogyasztást társadalmi szervező erőként határozzuk meg, ami nemcsak a szükségletek kielégítését szolgálja, hanem erősíti a státuszt, demonstratív jellege van, és identitást konstruál (Hetesi, 2004: 267).

3.3.1 A fogyasztói kultúra pszichológiai aspektusai

– narcisztikus személyiségjegyek

Napjaink kultúrájában felértékelődött szerepe van az élmény fogalmának. A mindennapokban számottevő az átélt tapasztalat jelentősége, melyhez gyakran társulnak a változatos, érdekes, nem mindennapi jelzők. A pszichológiai kísérletek bebizonyították, hogy mindenkinek szüksége van a mindennapi ingerekre, élményekre, minden ember jellemzője az ingeréhség. Az ingerszegény környezet múló pszichózist vagy legalábbis átmeneti lelki zavarokat okozhat (Berne, 1984: 17; Atkinson, 1995: 303). Az emberek tehát motiváltak arra, hogy ingereket keressenek, aktívan felderítsék, explorálják környezetüket (Atkinson, 1995: 302). Különbözőek az egyének azonban e motívum erősségében, különböző mértékben igénylik a merész kalandokat, az új típusú szenzoros ingereket, a társas környezet izgalmait és az unalom elkerülését. Az élménykeresés személyiségvonás, azaz különböző helyzetekben változatlan marad.

Az, hogy élményeken, tapasztalatokon keresztül gyűjtsünk információkat a világról, nem új keletű eljárás, ez a lényege a Piaget által leírt szenzomotoros szakasznak, mely a születéstől a második életévig tart. Ilyen módon tanulja meg az újszülött megkülönböztetni magát a tárgyaktól, ezen élmények hatására ismeri fel magát, mint a cselekvés végrehajtóját, és szándékosan kezd cselekedni (Atkinson, 1995: 75; Piaget, 1993: 81-164). Mindez azt jelenti, hogy a születés után az első megtanulandó feladatok közé tartozik az „én” elkülönítése az egyéb tárgyaktól, s az

„én” szükségleteinek maximális kielégíthetőségének megteremtése. Ennek elsődleges eszköze az anya, fontos tehát a megfelelő kommunikációs csatorna kialakítása.

Freud szerint az ilyenfajta érdeklődés az önfenntartási ösztönök irányítása alatt áll, s így eleve adott tulajdonságnak kell tekinteni (Freud, 1994: 338). Mindezek mellett megfigyelhető egy olyanfajta jelenség, amikor a libidó az énré irányul, s ez nem pusztán az önzésben nyilvánul meg – amit az egyén számára adódó haszonnal jellemezhetünk –, hanem narcisztikus magatartásban is, amit a libidó kielégülése is jellemez. Freud úgy gondolta, hogy ha a libidónak van ilyen rögződése a tulajdon személyhez egy más tárgy helyett, akkor ez nem lehet kivételes és jelentéktelen eset. Sőt elképzelhető, hogy ez a narcizmus az az eredeti állapot, amelyből csak később alakul ki a tárgyi szeretet, anélkül, hogy ezért a narcizmusnak meg kellene szűnnie (Freud, 1994: 339). Feltehető tehát a kérdés, hogy az emberi újszülött az eredendő narcizmus állapotában jön-e világra, ahogyan Freud gondolta; vagy valamilyen eleve adott, öröklött kötődéssel az anyához (Grünbaum, 1996: 383).

Meg kell különböztetni a narcisztikus személyiségzavart, amely mint betegség van számon tartva a pszichológiában, és a narcisztikus személyiségjegyeket, amelyek egészséges emberek jellemvonásai; de magukban foglalnak olyan elemeket, attitűdöket, diszpozíciókat, melyek a narcisztikus jelzővel írhatóak le. A narcisztikus személyiségzavar olyan személyre vonatkozik, aki túlfelé el van telve önmaga fontosságával, állandóan mások csodálatát és figyelmét akarja elnyerni, ugyanakkor teljesen érzéketlen mások szükségletei iránt és gyakran ki is használja őket (Atkinson, 1995: 480).

A narcisztikus személyiségjegyek legelőször az amerikai fogyasztói kultúrával párhuzamosan, mint annak jellemvonásai kerültek leírásra. Ez a folyamat a hatvanas évek politikai zűrzavara utánra tehető, amikor az emberek visszavonultak a pusztán személyes elfoglaltságokhoz. Meggyőzték magukat arról, hogy legfontosabb a pszichikai önfejlesztés, érzelmeik megismerése, az étrendjük megreformálása, a kontextus nélküli szabadidős tevékenységek: hastáncleckék, keleti bölcsesletekben való alámerülés. A pillanatnak élni, ez lett a fő motivációs hajtóerő, a jelennek élni és nem az elődöknek, nem az utódoknak. Egyre kevésbé érzi az egyén, hogy része a történelem folyamatának, hogy láncszem lenne a múltbeli és a jövő felé tartó nemzedékek között (Lasch, 1996: 17-18). Az ilyen típusú embernek a jellemzője, hogy teljes lényével önmagára koncentrál, igyekszik a pillanatnak élni, a történelmi érzéke hamar elhalványul. Az ezredforduló közeledtével mind szilárdabbá vált az a meggyőződés,

hogy a XX. századdal számos egyéb dolog is véget ér: viharjelzések, baljós jelek, a katasztrófa előérzete kísértette az embereket. A világvége-hangulat átítatja a mindennapi képzeletet, a katasztrófa lehetősége mindennapi gondná vált, oly közhelyessé és ismerőssé, hogy arra már egyik „én” sem gondol, hogyan lehetne elhárítani. Ehelyett az emberek túlélési stratégiákkal foglalatostkodnak, rendszabályokat dolgoznak ki, hogy meghosszabbítsák életüket, programokat, hogy garantálják a jó egészséget és a nyugalmat. A túlélési stratégiák egyike a cybertér meghódítása és benépesítése (Kömlödi, 1997; MONDO 2000, 1993: 78). Lasch szerint korunk közérzete terápia és nem vallásos. Ez azt jelenti, hogy az emberek ma nem a személyes megváltásra szomjaznak, hanem a személyes jól-lét, egészség és lelki biztonság érzésére, pillanatnyi illúziójára (Lasch, 1996: 29).

Lasch leírása szerint a narcisztikus tulajdonságok a következők lehetnek. Jellemző egyrészt a másoktól való függés – ez egyben a függéstől való félelemmel is társul –, másrészt a belső üresség, a parttalan, visszafojtott düh és a kielégíthetetlen közlésvágy. A narcisztikus személyiség retteg az öregségtől és a haláltól, jellemzi a megbomlott időérzék, a híres emberek iránti rajongás, a versengéstől való félelem, a játékszellem hanyatlása. Ez a személyiségtípus ügyesen alakítja mások róla szerzett benyomásait, mohón igényli, hogy körülrajongják, de lenézi azokat, akiket e cél érdekében manipulál; kielégíthetetlen étvágyal habzsolja az érzelmi élményeket, hogy csitítsa a belsejében tátongó űrt. Krónikus unalom jellemzi és nyughatatlan igyekezet, hogy mindig biztosítsa magának a meghittséget – a belebonyolódás és függőség nélküli érzelmi ingert (Lasch, 1996: 70, 72).

Napjainkban két hatás figyelhető meg, amely a narcisztikus személyiségtípust mind nagyobb jelentőséghez juttatja. Egyik a bürokrácia, a másik pedig a kultúra technikai újratermelése: a mozgó-, fény-, és hangképek elburjánzása a társadalomban. A jelen embere képek és visszhangok forgatagában él, e képek pedig megragadják és lassítva visszajátsszák élményeiket. Az élet így képek és elektromos jelek, azaz fényképpel rögzített és lejátszott benyomások sorozatává válik (Lasch, 1996: 83). Az ilyen mértékű és minőségű kommersz ingerek szolgáltatását felvállalta a szórakoztatóipar, a televízió, a rádió. Emellett megfigyelhető az igény az ezekhez képest eltérő, más minőségű, kísérleti jellegű élménytartalmak begyűjtésére, melyet az underground szcéna közvetít egy réteggözönségnek.

3.3.2 A fogyasztás szociológiai megközelítése

A tömegtermelés korában minden ami létrejön, vagy megalkotásra kerül, az megismételhetővé válik. A tömegben való jelenlét önmagában felerősíti a javak jelzésértékét (Baudrillard, 1987), nem önmaguk egyediségéért lesznek fontosak a társadalomban, hanem a birtokolhatóságuk tükrében (Benjamin, 1980). Ha a tárgyak, élmények, műalkotások, jelenségek reprodukálhatóvá válnak, akkor átértékelődik a valóság fogalom is, ami ezeket körülöleli: a valóság egy személyes találkozás szituációja lesz, egy közös itt és most, szubjektív élmény (Berger – Luckman, 1991).

A fogyasztásnak fontos szerepe van a társadalmi kapcsolatok, és az életmód alakításában is, hiszen az életmód felfogható differenciált fogyasztási szokások összességéként is. A fizikai jólét mellett a fogyasztó célja a társadalmi jólét növelése is, melynek olyan fontos dimenziói jelennek meg a fogyasztási döntések során, mint a társadalmi státusz – a felsőbb társadalmi rétegekhez tartozás vágya, a megerősítés – a környezet elfogadása, illetve az érzelmi kötődés (Hetesi, 2004: 273).

Az áruk, javak (státusszimbólumok) társadalma nem csupán a tömegtermelés elkerülhetetlen következménye, vagy az árutermelők manipulációja, hanem a közösség- és ön-meghatározás nem tudatos választása az áruk birtoklásán keresztül. A fiatalok kultúrájának (divat, stílus, zene) kutatásai során megállapították, hogy az átlagos fogyasztó nem egy passzív, könnyen manipulálható képződmény, hanem aktív, kritikus és kreatív egyén. A fogyasztás funkcionális megközelítésben olyan tevékenység, ami erősíti a státuszt, identitást konstruál, de jelenti a kiválasztást, a vásárlást, a használatot, a fenntartást, a javítást és a hulladékok eltávolítását bármely tárgyiasult termék, vagy szolgáltatás esetében (Hetesi, 2004: 272). Dessewffy Tibor (2004a) ezt a fogyasztást nem kizárólag a tárgyiasult javakhoz köti, véleménye szerint a kultúra gyarmatosítja a többi életszférát, így a használati érték helyére a jelérték kerül. Az információ lesz a meghatározó elsősorban, nem a használati tárgyért adunk pénzt, hanem az imidzsért, ami az adott tárgyhoz társul. Ahol a jelérték fontossá válik, ott a kultúra jelentősége szükségszerűen megnő (Dessewffy, 2004a: 138).

A szociológiában a réteg-, illetve osztálykategóriák nem bizonyultak elegendőnek a fogyasztói jelenségek magyarázatára, ezért új megközelítések, elméletek vertek gyökeret. A mindennapi élet szorosan kapcsolódik az életmódhoz, az életstílushoz, a miliőhöz, a szubkultúrához, és ezen keresztül a fogyasztáshoz, így ezek lettek a fogyasztói társadalom kulturális megközelítésének szociológiai alapfogalmai.

„A milió fogalmán – hagyományos értelemben – a szociológiában azon természetes, társadalmi (társadalmi-gazdasági, politikai-adminisztratív, és társadalmi-kulturális), illetve szellemi környezeti komponenseket értjük, amelyek az emberek egy konkrét csoportjára hatást gyakorolnak, gondolkodásukat és cselekvéseiket alakítják.” (Hradil, 1992: 352)

A milió és életstílus fogalmát gyakran keverik a szubkultúra fogalmával, ami megnehezíti a kategóriák közötti különbségtételt. Az életstílust a szociológia az életmódon belüli kategóriaként kezeli, ami a kötött idő-felhasználásonon felüli szabad választás lehetőségét jelenti az egyének és családok számára. Pontosabban, az életstílus fogalmán *„az emberek hétköznapi szerveződéseinek azon tipikus alapszerkezetét értjük, amely objektív, meghatározó tényezőktől relatíve függetlenül jön létre. [...] A hagyományos szubkultúra fogalom lényegileg értékek és normák egy rendszerének létezésére vonatkozik, melyet egy bizonyos társadalmi csoport általánosan elismer, és amelyek a hivatalos kultúra értékeitől részben eltérhetnek”* (Hradil, 1992: 356, 358).

Kutatásaink szempontjából fontos kiemelni még a szociológiai szakirodalomból a Gerhard Schulze (1992) által használt milió kategóriákat, és az „élmény” hangsúlyozását a társadalmi létben, amely összekapcsolja a fogyasztói kultúrákat a fogyasztói magatartással.

3.3.3 A fogyasztói kultúra antropológiai megközelítése

A fogyasztói kultúra antropológiai vizsgálata a társadalomtudományi megközelítések szintézisét jelenti, kiemeli a szimbólumok jelentőségét, melyeket a javak, mint státusszimbólumok reprezentálnak. Slater (2005) megállapítja, hogy a fogyasztói kultúra nem definiálható jelenség, így jellemvonásait szedi csokorba. A fogyasztói kultúra szerinte inkább a fogyasztás kultúrája, ami azt jelenti, hogy egy társadalom meghatározó értékei nem egyszerűen a fogyasztási gyakorlatokon keresztül szerveződnek, hanem valamilyen értelemben abból is származnak. Ennek megfelelően a kortárs társadalmat jellemezhetjük materialistaként, pénzen alapuló anyagi kultúraként, áruvá vált kultúraként, hedonistaként, narcisztikusként; vagy a választás és a fogyasztói szuverenitás társadalmaként. Korábban a kultúra⁵⁰ fogalmát olyan autentikus értékek társadalmi megőrzéseként definiálták, amelyek nem képezhetik

⁵⁰ Szűk értelemben vett kultúra fogalom, mely a magaskultúra, elitkultúra fogalmával szinonim.

adásvétel és piaci csere tárgyát. Ebből fakadóan például a fogyasztói kultúrát gyakran azonosítják a tömegkultúrával, egy olyan társadalommal, amelyben a tömegek vágyai és ízlése – a pénz és a demokratikus jogok által újonnan rájuk ruházott hatalmánál fogva – a kultúrát fogyasztássá „alacsonyítja” le (Slater, 2005: 198). Slater ugyanitt kimondja, hogy a fogyasztói kultúra kapitalista kultúra, ami azt jelenti, hogy történelmileg a kapitalista rendszer részeként fejlődik. Strukturálisan a fogyasztói kultúra nem egyeztethető össze a fogyasztás politikai szabályozásával a piac elnyomásán vagy a hagyományos fényűzési kódokon és törvényeken keresztül. A fogyasztói kultúra nem jelenik meg nem kapitalista társadalmakban: a ténylegesen létező mind szocialista, mind vallási fundamentalista államok esetében például központi jelentőségű a fogyasztás feletti politikai ellenőrzés és annak „dekadens” kultúrájának az elfojtása.

Slater alapján a következő jellemvonások összessége írja körül legpontosabban a fogyasztói kultúra fogalmát. Ez a kultúra egyetemes és személytelen, a szabadságot az egyéni választással és a magánélettel azonosítja, ami egyfajta fogyasztói önrendelkezés formájában jelenik meg. A fogyasztás nem ad kielégülést. A kielégíthetetlen szükséglet gondolata szorosan összefonódik a kulturális modernizáció képzetével, a modern ipar megnövekedett termelékenységét széles körben tekintik egyaránt válasznak és hajtóerőnek arra, hogy az emberek vágyai egyre kifinomultabbá, választékosabbá, fantáziadúsabbá és egyénivé váljanak. A szabadidőnek a fogyasztás idejeként való újradefiniálása, a szabadidő eltöltés áruvá válása központi fontosságú volt a kapitalista növekedés fenntartásában. A két világháború közötti évek globális gazdasági válságának tapasztalata a keresletszabályozási stratégiák (keynesianizmus, jóléti állam) gondosan kidolgozott rendszereinek megjelenéséhez vezetett (Featherstone – Hepworth, 1982).

A fogyasztói kultúra a státusra és identitásra – a társadalmi helyzet gyakorlatára és kommunikációjára – vonatkozó kölcsönös megegyezésről szól. Ezeket a kérdéseket nem a hagyomány szabályozza többé, hanem a kölcsönös egyeztetés és megalkotás lép a helyére. A fogyasztói javak pedig központi fontosságúak abban, ahogyan társadalmi megjelenésünket, társadalmi hálózatainkat (életstílus, státuscsoport) és társadalmi értékeink rendszerét felépítjük. A javak értéke jobban függ azok kulturális értékétől („jel-értékétől”), mint funkcionális vagy gazdasági értékétől. A reklám és a marketing többé már nem a termelésnek alárendelt funkciók, hanem tulajdonképpen irányító diskurzusok a cégeken belül. Egyre több áru nem az anyagi javak formáját ölti, hanem jelek és reprezentációk (például információ, szoftver), szolgáltatások és „élmények”

(például turizmus, szabadidő-eltöltés) alakját. A fogyasztói kultúrának – miként a kapitalizmus egészének – logikus fejlődési iránya, úgy tűnik, a gazdaság „dematerializálódása” irányába mutat (Slater, 2005; Gyáni, 1997).

4. A XX. század ifjúsági kultúrákat leíró elméletei

Az ötvenes évek ifjúságszociológiájában két elméleti irány jelent meg, egyik a „szocializációs”, másik a „nemzedéki” elmélet. A szocializációs megközelítés alapvetően a szocializáció folyamatából következően nem feltételez jelentős különbségeket a társadalom elsődleges korcsoportjai között. Ez az elmélet egy állandósult, időben lassan változó kultúra fiataljait jellemzi. Ezekben a kultúrákban a társadalmi intézmények, az oktatás, a státuszok és szerepek fenntartása szolgálja, hogy a fiatalok elfogadják a felnőtt társadalom értékeit, normáit és gyakorlatát, ami segíti a felnőttkorba való átmenetet. A nemzedéki elmélet szerint a társadalmi változások felgyorsulásával növekszik a kulturális szakadék a fiatalok és a felnőttek csoportjai között, ami konfliktusok megjelenését is magával vonja, illetve a felnőtté válás folyamatát is problémássá teszi. (Gábor – Jancsák, 2006: 445) A szocializációs elmélettel a hagyományos társadalmak írhatóak le, a nemzedéki elmélet a modern és posztmodern társadalmakat jellemzi.

A nyolcvanas évekre erősödnek meg azok az elméletek, amelyek az ifjúsági korszakváltás jelenségét összekötik a civilizációs fejlődés kérdéskörével, és együtt említik a civilizációs korszakváltás fogalmával is. A nemzetközi ifjúságkutatások eredményeinek függvényében több elméletet is megfogalmazott a szociológia, amely a globalizáció, a fogyasztói kultúra és információs hálózatok által átszőtt társadalom ifjúságára vonatkozik. Ezeket az elméleteket a magyarországi ifjúságkutatások eredményei is alátámasztják. Az ifjúsági kultúrák sajátosságait az ifjúsági korszakváltás, az iskolai ifjúsági korszak megjelenése, a középosztályosodás, és az ifjúságcentrizmus folyamatával írják le. (Gábor – Jancsák, 2006)

4.1 Az ifjúsági korszakváltás

Az ifjúsági korszakváltás folyamata a különböző ifjúsági kultúrák vizsgálata során fogalmazódott meg, a hatvanas évek generációs szakadék elméletének következményeként. Margaret Mead (1978) ezt az eltérő kommunikációs formákban testet öltő kulturális különbségek megjelenésében látja. A társadalmi változásokra véleménye szerint érzékenyebben és gyorsabban reagál a világra való nyitottsággal is jellemezhető ifjúsági kultúra. A generációs szakadék ebben az esetben akkor tűnhet el, ha a felnőttek követni kezdik a fiatalok mintáit, ami azt jelenti, hogy a fiatalok nemcsak mint mintakövető korosztály vannak jelen a kultúrákban, hanem mintaadókká is válhatnak. Ezt a jelenséget a narcisztikus személyiségjegyeket felvonultató fogyasztói kultúra jellemzésekor a fiatalság kultuszaként mutatja be Lasch (1996). Margaret Mead kiemeli a technológia szerepét a változások előidézésében, szerinte ez az, ami egyre gyorsabbá teszi a változás folyamatait.

Keniston (2006) az elidegenedés jelenségét helyezi a középpontba, amely az amerikai fiatalokat jellemzi kultúrájukkal szemben, ami a bizalmatlanságban, dühben, megvetésben, lenézésben nyilvánul meg. Ezt program nélküli elidegenedésnek nevezi, ami társul az ok nélküli lázadással, és a társadalomból való megfogalmazott alap nélküli kivonulással. Mivel ez a fajta lázadás nem szelektív, így célba veheti a teljes hordozó kultúrát. Számukra az elidegenedés csupán az élettapasztalatoknak, az érzéseknek és a hagyományos amerikai kultúrán belül meg nem érthető álmoknak egyik kifejezése (Keniston, 2006: 66). Ezek a sémák visszatérnek a szubkultúrák jellemzésénél, és az ifjúság jövőorientációinak stratégiáiban is.

Jürgen Zinnecker (2006b) írása hívja fel a figyelmet az ifjúságkutatások elméleti kavalkádjára, és felveti a szükségességét egy elméleti séma kialakításának. Bourdieu kibővített tőkeelméletéhez fordul, és a társadalom reprodukcióját a társadalmi csoportok közötti konkurenciaharcként értelmezi. A társadalmi térben elfoglalt ellentétes pozíciók a társadalmi túlélési harcban rendelkezésre álló és hiányzó tőkeforrások szerint egyéni cselekvési stratégiákat eredményeznek, amik osztály-specifikus habitussá és életstílussá szilárdulnak (Zinnecker, 2006b: 72). Ebből arra lehet következtetni, hogy a társadalmi osztályok fiataljai sajátos osztály-specifikus ifjúsági kultúrákkal rendelkeznek. Zinnecker a következő ifjúsági habitusokat különbözteti meg egymástól: felső rétegek (nagy tőkevolumen), kispolgárok (közepes tőkevolumen), alsó rétegek (csekély

tőkevolumen), illetve megkülönbözteti a kulturális és gazdasági osztályfrakciókat (Zinnecker, 2006b). E habitusok jellemzése után elméleti keretbe foglalja a tőke-specifikus ifjúsági életszakasz megélési stratégiákat, amelyből körvonalazhatóvá válik az ifjúsági korszakváltás elmélete.

A nagy tőkevolumennel rendelkező felső társadalmi rétegek ifjúsági habitusait „egy hosszú gyepelőre eresztett” ifjúsági szakaszként írja le, amelyek lehetővé tesznek olyan személyes tapasztalatokat, mint például az akkulturalizáció más országokban, más társadalmi miliók megtapasztalásával. A felső osztályok demonstratív és pazarló henyélése fokozottan kifejezésre jut az ifjúsági életmódban. Ez egy hosszúra nyúlt ifjúkort eredményez, ami pedagógiai értelemmel is bír, az ifjúság, mint újdonságok hordozója ösztársadalmi jelentőségre tesz szert.

A kispolgárság közepes tőkevolumenű ifjúsága ezzel ellentétben az eszközbefektetések optimalizálására törekszik, ami sokkal határozottabb közép és hosszú távú célok megfogalmazásában is megmutatkozik. Ez az optimalizálás Zinnecker szerint leginkább a kulturális, megbízhatóan intézményesített iskolai és foglalkozási életpályákon sikerülhet. Az ifjúság fogalma ebben az esetben a képzési karrier idejére korlátozódik, egyfajta átmenetiséget jelent. Az individualizálódás kiemelten fontos mindkét habitus esetében, a különbség az, hogy a polgári értelmiség ifjúsága mögött egy komplex személyiség és egy kulturális koncepció áll, a kispolgári fiatalokra pedig a társadalmi beilleszkedéshez, és a címek, rangok megszerzéséhez szükséges személyiségjegyekre korlátozódó ifjúságfelfogás jellemző (Zinnecker, 2006b: 76).

A fent említett két réteggel összehasonlítva a csekély tőkevolumennel rendelkező alsóbb rétegek fiatalság felfogása ideológiát nélkülöző pragmatikus megjelenés. Itt az ifjúság mint életszakasz megrövidítése érhető tetten, ahol az ifjúságnak mint kulturális értéknek nem alakul ki nagy presztízse. Az ifjúkort ebben az esetben a gyerekkor meghosszabbításaként élik meg, vagy a felnőttkorba történő rövid átmenetet jelenti. Ennek megélése ellentmondások sorozataként jelenik meg, a jövőre való felkészülés egyfajta jövőnélküliségben, a célok, perspektívák tudatossága pedig általában a tudatosság hiányának ellentétében értelmeződik. Ez a réteg kevésbé individualizált, helyhez és időhöz kötött. Ennek az ifjúságnak a létezési módja realista és partikuláris, a közeli és közvetlen körülményekhez igazodik, testre szabottan, helyhez kötötten, a jelenhez alkalmazkodva viselkedik, nem kap réteg-specifikus ideológiát az ifjúsági élethelyzet (Zinnecker, 2006b: 77).

A tőke megoszlás esetében a kulturális tőke többlete kedvez az individualizációs folyamatoknak. Hogy ez a kulturális tőke továbbadható legyen, a fiatalabbak képzésébe és személyiségébe történő beruházásra van szükség. Ebben az esetben a kulturális tőke az egyedi személyiség sajátosságaként és minőségeként létezik, amelynek megszerzése időigényes, és ez magával hozza ezen életszakasz időbeni kitolódását. A kulturális tőke birtoklása tárgyiasultsága szempontjából láthatatlan, mondja Zinnecker (2006b: 78), de ezt a kijelentését kutatásunk megcáfolta. Kiemeli továbbá, hogy ebben az esetben a kulturális tőke az oktatási rendszerben megszerzhető címek, és foglalkozási titulusok formájában jelenik meg, így az ifjúság életszakaszát ezek megszerzésének idejére korlátozzák. Ha egy személy titulusát egyszer már elismerték, akkor e titulus tartós birtokosává válik, anélkül, hogy később bizonyosságot kellene adni tudásáról. Kutatásunk Zinnecker e megállapítását sem támasztotta alá.

A gazdasági tőke többlete esetében nem áll fenn az ifjúsági életszakasz meghosszabbításának kényszere, hiszen az anyagi örökség, illetve a meghatározott pozíció készen átörökíthető a következő generációra. Ez az ifjúkor relatívan gyors lezárására is motiválható, ami a származási környezetbe integrálódva zajlik, kiemelt jelentőséget kap a helyi tradíció. A megöröklött gazdasági tőke szempontjából a tanoncidő alatt elengedhetetlen a szociális tőke megszerzése az ifjúkorban, vagyis az öröklött gazdasági tőke mellé alkalmazkodni kell a tőke köré csoportosuló szociális bázishoz is (Zinnecker, 2006b: 80).

Zinnecker elméletéből az következik számunkra, hogy összefüggést feltételezzünk a kitolódott (meghosszabbított) ifjúsági életkori szakasz és a kulturális tőke megszerzésére, fenntartására irányuló tevékenységek között. Ez maga után vonja azt, hogy ezen életszakasz átmenetisége folyamatosan eltűnik, és professzionális státusszá nővi ki magát, amelyet az oktatási rendszer társadalmisít, és amiben kiemelt szerephez jut a felsőoktatás (Kozma, 2004: 29).

4.2 Az iskolai ifjúsági korszak megjelenése

Az iskolai ifjúsági korszak elmélete az átmeneti ifjúsági korszak ellentétéként van jelen az ifjúságszociológiában. Az átmeneti korszak egy korlátozott ifjúkort jelöl, amely a szakma megszerzésére irányuló rövid, átmeneti (gyermekkor és felnőttkor közötti) életszakasz. A posztindusztriális társadalmakban az ifjúság életszakasza azonban mindinkább kitolódik, és alapvetően a „henyélés”, sőt Veblen szerint a „demonstratív henyélés” (Gábor – Jancsák, 2006: 484) lesz a jellemző tevékenységük. Az iskolai ifjúsági korszak speciális kulturális jellemzőkkel rendelkezik, egy olyan relatíve önálló életszakasz, amelyet az oktatási intézmények rendszere határoz meg, és amelyet sajátos életpálya kialakulása jellemez. Ez a meghosszabbodott életszakasz több azonban az iskolai és képzési intézményekhez kötődéstől, mert megjelenik a szabadidős tevékenységek formájában is, hiszen az ifjúságot alapvetően egy sajátos autonómia jellemzi ebben az életszakaszban. Az oktatási intézmények általánossá váló és meghosszabbodott látogatása a fiatalok körében egy olyan életmódot alakít ki, amely túlmutat a felsőoktatási intézmény tanuló és tanító színterén. Az ifjúsági életszakasz kiterjed további életterületekre is, a fiatalokat a társadalom egy időre felmenti a családalapítás alól, és a fiatal polgárok külön státuszát nyerik el. Ebben az életszakaszban a fiatalok a felnőtt lét kötöttségeitől mentesülnek egy időre, ez teszi lehetővé, hogy a fiatalok egyre nagyobb arányban sajátítsanak el „kulturális tőkét” azáltal, hogy több idő áll rendelkezésükre az iskolai végzettségek, „jogosítványok” megszerzésére (Gábor – Jancsák, 2006: 484).

Az iskolai ifjúsági korszakon tehát azt értjük, hogy felértékelődik az iskola, ahol egyre több időt töltenek el a fiatalok, és ez az intézmény fogja meghatározni későbbi karrierjüket, ehhez fog igazodni a munkába állás, a családtervezés, ami időben kitolódik. Csökken a család, a szomszédsági viszonyok és a település ellenőrző szerepe, de felerősödik a kortárs csoport, a fogyasztói ipar és a média szerepe. Mindez egy korai önállósodással jár együtt, korábbiak az első szexuális élmények, korábban mennek önállóan szórakozni, utazni, és korábban válnak fogyasztóvá (saját bankkártya, mobiltelefon). A fiatalok norma- és értékrendszere, mintakövetése ezen önállósodási folyamat által meghatározott, így növekszik az ifjúsági kultúra szerepe a normák, értékek, karrierminták kialakításában, és csökkennek a fiatalok körében a származási, etnikai és nemek közötti különbségeknek a szerepe (Gábor – Jancsák, 2006: 485).

4.3 Ifjúságcentrizmus

Az ifjúságcentrizmus fogalma a felnőtt társadalommal való viszony kapcsán fogható meg. A felnőttek a fiatalok számára olyan pozitív referenciaként szolgálhatnak, akik útmutatást, irányítást és a felnőtt szerepekbe történő mobilitást segítik. De ez a felnőtt társadalom negatív vonatkoztatási csoportként is funkcionálhat, megtestesítve az ellenőrzést, a felügyeletet, a megalkuvó morált, a kétes politikai erkölcsöket, és a gyakorlati világ realitásába való beletörődést (Watts – Zinnecker, 2006: 220).

Ez a negatív változat egyfajta ifjúsági etnocentrizmusként van jelen a kultúrákban. Az ifjúsági kultúra tehát egyre fontosabb tényezőjévé válik a fiatalok szocializációjának, ez lesz az a mező, ami az értékeket, cselekvési mintákat alakítja és közvetíti. Ebből az következik, hogy az ifjúsági kultúra maga válik azon értelmezési keretté, melyből kiindulva választ adhatunk arra a kérdésre, hogy az ifjúság milyen társadalmi és kulturális cselekvési mintákat követ. Ez az átalakulás teremti meg a fiatalok nemzedéki szerveződéseinek valóságos kereteit, és növeli a konfliktusokat a fiatalok és a felnőttek között, és felértékeli a fiatalok saját vonatkozási csoportjainak fontosságát, és a fiatalok identitás-törekvéseit. Ez a viszonyrendszer jut kifejezésre az ifjúságcentrizmusban.

Az ifjúsági korszakváltás, az iskolai ifjúsági korszak megjelenése, és az ifjúságcentrizmus jelenségének vizsgálata mind elméleti, mind metodológiai szempontból váltást tesz szükségessé. A középpontba kell kerülnie a kulturális oldalról való megközelítésnek, a fiatalok önálló kultúrájának és társadalmi, politikai orientációjának és cselekvésének, illetve azok összefüggését magyarázó ifjúságcentrizmus vizsgálatának, akár a szociális szempontok rovására is (Gábor, 1995). A kilencvenes évek végén ez a váltás elméleti és kutatási érdeklődés területén bekövetkezett, de ezt metodológiai váltás, csak elszórtan és fél évtizeddel később követte Magyarországon.

4.4 Középosztályosodás

A középosztályosodás folyamata egyenes következménye a fentiekben bemutatott jelenségeknek. Az ifjúsági korszakváltás lényege, hogy az ifjúsági életszakasz meghosszabbodik, ami annak a következménye, hogy egyre több időt töltenek az iskolában. Ez a fiatalok státuszát is megváltoztatja, a fiatalok egyre korábban kényszerülnek önálló döntésekre, de egyre későbbre tolódnak olyan élethelyzetek, mint például munkába állás, és családalapítás. Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásának feltétele, hogy az ifjúsági státusz egyre növekvő autonómiával járjon, hogy a fiatalok megfelelő anyagi, szociális és jogi státusszal, vagyis fogyasztói és polgári státusszal rendelkezzenek. Nem véletlen, hogy a nyugat-európai fiatalok körében az ifjúsági korszakváltás a középosztályosodással egy időben indult meg. A középosztályosodás következménye a fiatalok egyre szélesebb rétegének továbbtanulása, és a fogyasztói státuszuk kiépülése. Közülük egyre többen rendelkeznek saját tulajdonnal, elsősorban a szórakoztató iparhoz vagy a járműiparhoz kapcsolódó javakkal: tranzisztoros rádió, magnó, robogó, motorkerékpár, későbbiekben az autó (Gábor, 2000: 7).

A tulajdonolt javak a mai fiataloknál is hasonló kategóriákba sorolhatók, de a felgyorsult technológiai fejlődés következményeként a szórakoztató ipar (mp3 lejátszó, iPod, PDA, DVD), a járműipar (robogó, autó) termékeit kiegészítették a kommunikációs ipar termékei: mobiltelefon, számítógép, laptop, internet-hozzáférés. Nemcsak fogyasztói státuszról lehet beszélni ezen eszközök megjelenése és elterjedése kapcsán, hanem megjelenik a kommunikációs státusz fogalma, amely a kommunikációs eszközökkel való rendelkezést, az info-kommunikációs (IKT) eszközökhöz való hozzáférést mutatja (Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003).

Az anyagi fedezetet mindehhez alapvetően a szülők biztosítják, noha a hatvanas években beindult az a folyamat, ami az ifjúság szociális kedvezményeit kiszélesítette. A társadalmi viszonyok piacosodása egyre kevesebb hangsúlyt fektet a szociális kedvezményekre, pontosabban ezek mértéke nem nőtt olyan ütemben, mint az iskolai ifjúsági életszakasz megélésével járó életmódot választók száma. Az így keletkezett ürt hihetőségek töltik ki. Magyarországon is megjelent a diákhitel, amelynek rendszerét nemzetközi hitelrendszerek tanulmányozását követően, külföldi tanácsadók segítségével alakították ki. A Diákhitel Központot a hallgatói hitelrendszer működtetésére 2001.

április 27-én hozták létre, az első hiteligényléseket 2001. szeptember 3-án adhatták le a hallgatók. A diákhitelt igénylők első alkalommal 2001. október 15-én kapták meg kölcsönüket, a 2001/2002-es tanév végére már több mint 85 ezer diák igényelte.⁵¹ A Magyar Gallup Intézet 2002-es felmérése alapján, a 981 hallgató megkérdezése után érdekes eredményeket mutatott be. A megkérdezett diákok összetétele a nemek aránya, a tanintézet típusa és jellege, valamint az évfolyamok (első-másod éves, illetve harmadhatod éves) szerint pontosan követte a magyar felsőoktatásban tanuló diákok összetételét. A magyar diákok 91 százaléka azt mondta, hogy ma jó diáknak lenni (ezen belül 25 százalék úgy nyilatkozott, hogy kifejezetten nagyon jó ma diáknak lenni), és mindössze 9 százalék állította, hogy rossz diáknak lenni. A megkérdezettek 34 százaléka vette fel a diákhitelt. Akik még nem vették fel, közülük is 13 százalék tervezi a hitel felvételét, ami a teljes mintának a 9 százaléka volt.⁵²

Más forrásokat nézve a diákhitel megítélése eléggé ellentmondásos, a felvevők körében különösen akkor, amikor a visszafizetésre kerül a sor, de mint ahogy az Eduport felsőoktatási portál ezzel kapcsolatos fórumaiból kiderül, sokan pénzügyi helyzetük javítására, életszínvonaluk növelésére vették fel a hitelt, s nem elsősorban tanulmányaik finanszírozására.⁵³ A TÁRKI 2005-ös középiskolások körében végzett vizsgálatának eredményeinek tükrében elmondható, hogy a felsőfokú tanulmányok megkezdése előtt a diákhitel nem növeli a rosszabb szociális háttérű középiskolások felsőoktatás iránti keresletét. A legalacsonyabb jövedelmi csoportba tartozó érettségizők nagyobb valószínűséggel tervezik a diákhitel felvétele nélküli felsőfokú továbbtanulást, mint a magasabb jövedelmű családok gyermekei. A diákhitel szerepét a költségtérítés képzés iránti kereslet növekedésében sem lehetett kimutatni a középiskolások megkérdezése alapján. Az érettségizők 90 százaléka számít szülei rendszeres anyagi támogatására tanulmányaik során, és elsősorban azok tervezik a hitel felvételét, akik önálló megélhetést terveznek a jövőre: munkavállalásra és diákhitelre alapozva (Medgyesi – Varga, 2006: 321). Elmondható tehát, hogy a tanulmányokhoz kapcsolódó hitel lehetőség tovább erősíti a középosztályosodás folyamatát, és a professzionális ifjúsági státusz kialakulását.

A felsőoktatás tömegesedése előidézi tehát a középosztályosodás folyamatát, de azok a kulturális igények, érték- és normarendszer elemek, amelyek a középosztályt

⁵¹ <http://www.diakhitel.hu/> (letöltve: 2007. 02. 14)

⁵² <http://www.gallup.hu/Gallup/orszagkep/020327.htm> (letöltve: 2007. 02. 14)

⁵³ <http://www.epsilon.hu/> (letöltve: 2007. 01. 20)

jellemzik, életre hívják a továbbtanulással szerezhető kulturális tőke megszerzésére irányuló általános társadalmi igényt, ami egyik oka lehet a felsőoktatásban bekövetkezett létszámnövekedésnek. Kozma Tamás a középosztályosodás mellett kiemeli a demográfiai változásokat, az új társadalmi rétegek megjelenését a felsőoktatásban (nők, kisebbségek), amit egy megváltozott politikai környezet tett lehetővé a hatvanas évek Európájában, mint olyan jelenségeket, amik további okai lehetnek a felsőoktatás tömegesedésének (Kozma, 2004: 30).

Az oktatás és nevelés szociológiája fontos közvetítő szerepet játszott az ifjúságkutatások irányzatai között. A nyolcvanas években a kortárs nevelésszociológia elsősorban a tanulók tapasztalatainak és a nevelési folyamat kvalitatív elemzését tartotta fontosnak, másodsorban pedig az oktatási rendszer és pedagógiai gyakorlat társadalmi változásokban és reprodukcióban játszott szerepe iránt érdeklődött. Ennek megfelelően a nyolcvanas évek során a tágabb értelemben vett ifjúságkutatás elméleti fejlődésében fontos szerepet töltött be (Chisholm, 2006: 120). A középosztályosodás folyamatával kapcsolatban joggal vetődött fel a kérdés, hogy fenntartható-e ez a fejlődés.

Nyugat-Európában már a nyolcvanas években megjelentek az ifjúság lehetséges alternatíváinak kérdései, amelyek beágyazódtak a posztindusztriális társadalom jövőjéről és a társadalmi munkamegosztásról szóló vitákba. Ezeket a vitákat a fejlett társadalmak strukturális munkanélkülisége, technológiai innovációja, és a jövedelemelosztásának kérdései hívták életre. Ebben a vitában az ifjúságra nézve két scenárió rajzolódott ki (Gábor, 2000).

Az egyik a munkanélküliség scenáriója, amit például Nagy-Britanniában a hetvenes évek során kialakult „két-ország”-modell konzervált. Az egyik ország a hátrányos helyzetűek alkotta rugalmas munkaerő-tartalékot jelentette, amely a kettős munkaerőpiac másodlagos szegmensét képezte. Az ehhez kapcsolódó társadalmi kockázatok nyilvánvalóak voltak, ezek közül egyik az ifjúsági zavargások lehetősége volt, amely az etnikai/faji kisebbségek fiataljai számára azt az utat jelentette, hogy saját kedvezőtlen státuszukat egyfajta intézményesített rasszizmusnak tulajdonítsák (Chisholm, 2006).

A másik a szabadidő scenáriója, ami a kutatók feltételezése szerint eltörölné a meglévő stigmákat a fiatal nem-foglalkoztatottakról, akik egy új „dologtalan” vagy „henyélő” szabadidős osztály alapját képezték. Ennek elmozdulása a munka scenáriója felé alakítja ki a tanulás felértékelődését, és a professzionális ifjúsági státuszt, amelyben a fiatalok kulturális kreativitása egyre megbecsültebbé válik (Chisholm, 2006).

4.5 Az ifjúság sebezhetősége, kockázatok

A fejlett ipari társadalmakban a hetvenes évek közepe óta megfigyelhető „veszélyszenzibilitás” fölértékelt a különféle technológiákban rejlő potenciális veszélyeket, dramatizálta az ipari termelés árnyoldalait, s figyelmeztetett az egész technológiai fejlődés katasztrofális következményeire, problematikusságára. Ez hatással volt a társadalomra és kultúrára is, megjelentek a kulturális pesszimizmus, morális pánik, kockázattársadalom, és sebezhetőség elméletei (Bennett, 2001). A nyolcvanas évek elején már Nyugat-Európában is szembesültek azzal a jelenséggel, hogy a modern technológiák veszélyei sokkal komplexebbek és áttekinthetlenebbek, mint azt korábban feltételezték, s újra meg újra társadalmi konfliktusok kísérik e technológiák bevezetését. Mindez hatással volt a kockázatkutatás (Risikoforschung) mint önálló társadalomtudományos probléma konszolidációjára és intézményesülésére. A formális-normatív indíttatású, és a pszichológiai viták során fokozatosan kiderült, hogy a technikai jellegű kockázatdefiníciók, a különböző határérték-számítások mögött olyan premisszák, értékek, feltevések húzódnak meg, amelyek nem rögzíthetők tisztán természettudományos alapon. Ulrich Beck a technikai jellegű kockázatdefiníció értékvonatkozásának (Wertbezug) nevezi azt a tényt, hogy egy adott társadalomban valójában kulturális értékek, társadalmi észlelésminták döntenek arról, hogy melyik tevékenység számít kockázatosnak, és melyik nem (Beck et al. 1995).

Ezzel a folyamattal párhuzamosan a kultúra területén is jelentős változások figyelhetők meg: a korábban érvényes, kollektív és csoport-specifikus jelentésforrások (a fejlődésbe vetett hit, az osztálytudat s vele együtt az osztályok, a család funkciói) eltűnnek, módosulnak. Ezáltal végbemegy egy újfajta individualizálódási folyamat, amelynek során minden definíciós teljesítmény az egyén feladatává válik, ő lesz a jogok és a kötelezettségek hordozója, s egyedül kell szembenéznie az ipari társadalom termelte veszélyekkel, ambivalenciákkal. A „modernség modernizálódásával” tulajdonképpen a modernség rajzolja újjá önnön koordinátáit, s ezzel egy új társadalmi képződmény jött létre, ezt nevezi Beck kockázattársadalomnak. A tradicionális bizonyosságok erodálódásával, a cél-racionális kalkuláció fikcióvá válásával a modern társadalmak kockázattársadalmakká alakultak át; a történelem során először vált irreálissá a biztonságopció mint a társadalmi cselekvés központi viszonyítási pontja, ebből következően a kockázat elleni fellépés újabb kockázatokat szül (Beck, 1986, 1988, 1993).

A kulturális kockázatokkal való szembenézés elérte az ifjúsági kultúrákat is, az ezredforduló után a magyar fiatalokat ugyanazok a kihívások érik, mint Nyugat-Európa fiataljait. Az Európa Tanács ifjúsági szakkutatói⁵⁴ három területen vizsgálták az ifjúság helyzetét: az oktatási rendszer, a munkaerőpiac, valamint a szabadidő területein tárták fel az ifjúságra leselkedő veszélyeket. A sebezhetőség ebben a tanulmányban azt jelenti, hogy súlyosan korlátozott lehetősége van az egyénnek a biztos munkára, társadalmi és gazdasági előmenetelre, illetve a személyes elidegenedésre vonatkozólag (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2004: 185).

Az iskolai kudarc csökkenti a gazdasági versenyképességet, így az oktatáspolitikának meg kell birkóznia az iskolai kudarcból fakadó sebezhetőség visszaszorításával, és minden fiatal számára biztosítani kell az egyenlő esélyeket. A tanulmány készítői erősen bírálják az oktatási rendszert, véleményük szerint az nem látja el ezt a feladatot. A diploma elértéktelenedése, valamint a magasan kvalifikált munkaerő iránti igény létrehoz egy tanulási spirált, ami a felsőoktatásban eltöltött időt növeli, és alapvetően a bizonyítványok begyűjtéséről szól. Az iskolák, képzőhelyek azt kockáztatják ezzel, hogy azon fiatalok „várószobáivá” válnak, akik sikertelenül próbálkoznak a munkaerő-piacon. A nyugat-európai országokban az oktatás expanziója a színvonal romlásával járt, ami a diplomák elértéktelenedéséhez vezetett. Ennek ellenére a folyamat jobban korlátozta a legalacsonyabb iskolai végzettségű fiatalok esélyeit is (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2004: 189).

Kozma Tamás hasonló tendenciákat fogalmaz meg a felsőoktatási expanzió és társadalmi esélyegyenlőség területén. A felsőoktatás bővülése nem szüntette meg a felsőoktatásba kerülés társadalmi hátrányait, hanem magasabb szintre emelte azokat, és rejtettebb formákba terelte őket. Az elmúlt években látványossá vált a különböző társadalmi csoportokból származó hallgatók esélyeinek egyenlőtlensége, az alsóbb rétegekből származó fiataloknak csökkent az esélye az elit oktatásba való bekerülésre. Ez nemcsak anyagi hátrányokból fakad, hanem az egyéb tőkefajták egyenlőtlen eloszlása is jelentős szerepet játszik ebben a folyamatban (Kozma, 2004: 77).

A munkaerőpiac kockázata, és az ehhez kapcsolódó sebezhetőség összefügg az oktatási rendszer és a tőkefajták elosztási rendszeréből fakadó egyenlőtlenségekkel. Egyre hosszabb és bonyolultabb út vezet az oktatás világából a munkaerőpiac világába, ami néhány fiatal számára a kirekesztettség kockázatához vezet. Nyugat-Európában az

⁵⁴ Furlong – Stalder – Azzopardi (2000): *Vulnerable Youth*. Council of Europe.

ifjúsági munkaerő-piac folyamatai a felnőtt munkaerő-piac változásaira reflektálnak. A szolgáltatás térhódítása van jelen az iparral szemben, és nő a képezített fiatalok száma, ami erősödő versenyt idéz elő körükben a jobb álláshelyekért. Az ifjúsági munkaerő-piacot azonban jobban jellemzi a bizonytalanság, és az esetlegesség, egyre több a részmunkaidős állás, és a határozott idejű munkaszerződés körükben (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2004: 208). A kelet-európai országokban öt foglalkoztatott rétegcsoporthoz különül el, amelyek eltérő megelégedettségi mutatókkal rendelkeznek: (1) nemzetközi vállalatok (multinacionális vállalatok) jól fizető, biztonságos állása; (2) a közszféra, amit csökkenő bérek és biztonság jellemez; (3) sikeres magánvállalkozás; (4) alacsony bérű és bizonytalan magánszektorban alkalmazottak; illetve a (5) munkanélküliek csoportja. A sikeres, jól képzett, jó kapcsolati tőkével rendelkező fiataloknak van esélye az első három kategóriába tartozni, a kimaradóknak, leszakadóknak be kell érniük az utolsó két csoporttal. Ha találunk is megfelelő munkát maguk számára, Európában általános jelenség, hogy a rövidebb munkában eltöltött idő, és a tapasztalat hiánya miatt a fiatalok lényegesen kevesebbet keresnek, mint az idősebbek, annak ellenére, hogy magasabb végzettségekkel rendelkeznek (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2004: 209).

A szabadidő fogalmának definíciója összetett jellemzők kötege, a jelenség összefoglalóan megállapítja, hogy a szabadidő a személyes identitás, a kollektív jelentésmezők, a társadalmi kategóriák, valamint a gazdasági és a kulturális tőke kérdéseivel köthető. Ezek a témák az ifjúságkutatások mellett szociológiai és pedagógiai kutatások tárgyát is képezik. A szabadidő szervezésére külön iparág jött létre a fogyasztói társadalmakban, amelyek a szabadidőt is fogyaszthatóvá tették, amelynek része lett az izgalom hajszolása, és a rekreáció is, ám ebből az is következik, hogy bizonyos szabadidős szolgáltatások elérhetetlenné válnak az alsóbb társadalmi rétegek számára. A fiatalok általában meg sem fogalmazzák szabadidős tevékenységek és lehetőségek iránti vágyaikat, mert gyakran a fölkinált alternatívák elérésére (idő, tér, pénz hiányában) sincs esélyük. Ha nincs elegendő rendelkezésre álló lehetőség az önkifejezésre (dráma, zene, tánc, képzőművészetek), akkor ez kiesik az érdeklődés középpontjából. A szabadidő mindinkább kommercializálódik, a fiatalok inkább a fogyasztásra koncentrálnak, mint a szabadidő „intelligens” eltöltésére. Ez megmutatkozik az egyre csökkenő közösségi akciópoteenciálban, és a fiatalok egyre magányosabbá válnak. Ebből az következik, hogy a gazdasági, társadalmi és oktatási szféráinak változó mintáin keresztül jelentkező korlátok által meghatározott fogyasztás

lehet a sebezhetőségi és kockázati pontok egy újabb tere (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2004: 231).

Sok országban megfigyelhető a fiatalok összeverődése (ténfergése) stratégiai pontok körül, ilyenek többnyire a szórakozóhelyek. Ezek környékén találkoznak egymással, úgy, hogy nem feltétlenül fogadják el azt, amit a szolgáltató nyújtani akar nekik. A kért árak gyakran túlzóak, a reklámozott kedvezmények pedig károsak lehetnek, például magas belépőjegy ár, de korlátlan szeszesital fogyasztás. A túlzott alkoholfogyasztás, és annak következményei ilyen körülmények között könnyen megjelenhetnek. Abban, hogy a fiatalok csak jelen vannak bizonyos helyek környékén, vagy belépőjegyet is váltanak, megfigyelhető a szabadidős tevékenységekből való kirekesztődés folyamata. Megállapítható azonban, hogy semmilyen ifjúságpolitikai kezdeményezés sem tudja felszámolni vagy helyettesíteni a szabadidő és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek kommercializációját, hiszen ez általános tendencia a fejlett országokban (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2004: 237).

Az egyre növekvő anyagiasság és piachoz igazodó verseny kitermeli az ellenkezőjét is: fiatalokat, akik fellázadnak ezen elvárások ellen. Nem a társadalom zárja ki őket, hanem inkább ők zárják ki magukat néhány lehetőségéből a sajátos értékrendszerük követésével. Ezekből a csoportokból gyakran alakulnak ki deviáns ifjúsági szubkultúrák is. A Sziget-kutatások megállapították, hogy a Sziget fiatalsága a kockázati társadalom ifjúsága (Gábor, 2005; Gábor – Szemerszki, 2006). Az ifjúsági önállósodás kockázatai, veszélyei, konfliktusai fontos problémák, megfigyelhető, hogy minél merevebb a környezet, annál konfliktusosabb az önállósodás. Ez kihat a fiatalok különféle viselkedéseire, ami a korai önállósodás mellett a feszültségoldó technikák fokozott alkalmazásával jár együtt. A Sziget-vizsgálatok kimutatták, hogy a fiataloknak a közösséghez, ifjúsághoz tartozása azoknál a csoportoknál kerül előtérbe, akik rendelkeznek a nyertesség esélyével. Azoknál a fiataloknál, akik eléggé individualizáltak ahhoz, hogy közösséget tudjanak választani, számukra szükséges is ez a választás, és ezek a fiatalok látják az individualizálódásnak, önállósodásnak a rizikóit. Gábor Kálmán ezt úgy fogalmazza meg, hogy a Sziget például egyfajta öndefiníció, *„ide tartozunk, ilyenek vagyunk, és nem csak én vagyok ilyen, hanem mások is”* (Gábor, 2005: 27).

A fiatalok egy fokozottan bizonytalan világban élnek, ahol nagy a veszélye annak, hogy rosszul döntenek, és a sokféle lecsúszási lehetőség közül valamelyik eléri

őket. Ez a veszélyeztetettség azonban elsősorban egzisztenciális vagy pszichológiai forrású elsősorban.

A drogfogyasztás megjelenése mint feszültségoldó technika, már a hatvanas évek kultúrájában morális pánikot keltett a felnőtt társadalom körében. A szubkulturális jelenségek által kiváltott morális pánikok (Kitzinger, 2000) elemzése a hetvenes évektől kezdve kutatási divattá vált Nagy-Britanniában. Az ifjúsági kultúra általában zenei preferenciák mentén szerveződő csoportjai a hatvanas évektől kezdve egyre több gondot okoztak a társadalmi rend szempontjából. A brit média és a közvélemény a fennálló rendszer konszenzuális erkölcsi alapjainak megingatóit vélte felfedezni a hatvanas évek modjaiban és rockereiben, a hetvenes évek punkjaiban, valamint a nyolcvanas évek angol B-közepeiben és ravereiben (Brake, 2006). A thatcherizmus évei alatt a morális pánikok gyártása jövedelmező iparággá nőtte ki magát, lényegében a Thatcher-féle neokonzervatív biztonságpolitika sem volt más, mint ellenségek keresése és a félelem állandóvá tétele (Kacsuk, 2005). A zenei szubkulturák a közvélemény és a politika számára többnyire mindig is a drogfogyasztás melegágyai, a kortárs devianciák gyűjtőhelyei és a fülsértő zaj generálközpontjai voltak. Az elektronikus tánczenei kultúra is látszólag ugyanezeket a szimptomákat mutatta (Bátorfy, 2007).

Azóta ez a „drogfogyasztó” generáció is átéli ezt a morális pánikot, hiszen a gyermekei számára sem adtak olyan társadalmi és kulturális feltételek, amelyek szükségtelenné tennék ezeknek a szerekeknek az alkalmazását. A Sziget-kutatások megállapították, hogy legjellemzőbb a drogfogyasztás az ifjúságcentrista fiatalokra, ez az a terület, amelyben legmarkánsabban elkülönülnek a felnőtt mintakövetőktől. Mindez azt mutatja, hogy a drogfogyasztás beépült a fiatalok önállósodásába, a drog mutatójává vált a fiatalok konfliktusainak, de ez egyben módja is a konfliktusaik kezelésének. Az egyes értékek mentén kialakult csoportokban a szabadságértékeknek elkötelezettek, és anyagi javakat preferálók három-négyszeres különbségeket mutatnak a droghasználat terén tradicionalista vagy a magánéletbe visszahúzódó társaikhoz képest. Ez azt a veszélyt rejti magában, hogy kialakulhat egy drogfogyasztó szubkultúra, ami ekként is definiálja magát (Gábor, 2005: 31).

5. Az ifjúság társadalmi és kulturális sajátosságai

5.1 A magyarországi és a nemzetközi ifjúságkutatások rövid története

Számos kérdés vetődhet fel akkor, amikor kutató szándékkal közeledünk az ifjúság felé. Mint heterogén társadalmi csoport speciális és sokszínű szocio-kulturális jellemvonásokkal rendelkezik, ezek feltárásához, hermeneutikai értelmezéséhez szükséges ismereteket szerezni az életmódjukra, viselkedési mintáikra, szokásaikra, világképükre, céljaikra, jövőképükre, érték- és normarendszerükre vonatkozóan is. A kulturális paradigmaváltások semmilyen korban nem hagyták érintetlenül az ifjúsági kultúrát, ezért a kérdéshelyzetek, és az azokra kapott válaszok értelmezései minden esetben a széles kulturális kontextus függvényei.

A történeti áttekintésben a rendszerváltozást követő években megjelent kutatások bemutatására helyezzük a hangsúlyt, mert a jelenkori kutatások elméleti és módszertani apparátusa, a kérdéshelyzetek mikéntje ebben az időszakban szilárdult meg. Áttekintésünk az ifjúságkutatások hangsúlypontjait hivatott bemutatni, mert a teljes körű kritikai bemutatás meghaladná e dolgozat kereteit. A kérdéshelyzetünk is meghatározó kutatások eredményeinek bemutatását és kritikai elemzését a következő alfejezetek tartalmazzák. A nemzetközi kutatások bemutatása esetében is a főbb csapásirányok kijelölésére törekedtünk, azokat a problémákat és elméleteket emeltük ki, amelyek a magyarországi ifjúságkutatásokat is meghatározták, befolyásolták.

Az ifjúság iránti társadalomtudományi érdeklődés nem új keletű, már a középkor értekezéseiben nagy figyelmet kapott az életkor, ami ugyanolyan tudományos fogalomnak számított, mint a tömeg, vagy a sebesség. Az életkoron belül ekkor a következő terminológiákat különítették el: kisdédkor (*enfance*), gyermekkor (*puerilité*), fiatalkor (*jeunesse*), ifjúkor (*adolescence*), öregkor (*vieillesse*), és aggkor (*senilité*). Ezek mindegyike önálló életkori szakaszt jelölt, melyek értelmezése azóta koronként nagyot változott (Aries, 1987: 14). Az újkorban a gyermekkor és a serdülőkor fogalmi körvonalazódnak, előbbi a függést, alárendeltséget testesítette meg, utóbbi a férfias erő ébredését (Aries, 1987: 30). A felvilágosodás korában fedezik fel a gyermekkorban és ifjúkorban megjelenő törvényszerűségeket, amivel elismerték ezen életkori szakaszok azon saját jellemvonásait, melyek a többi életszakasztól eltérnek (Gábor - Jancsák, 2006: 486). A szakirodalom az iparosodás korától számítva a serdülők szubkultúrájának létét, ekkortól jellemző az, hogy a fontosabb kapcsolataikat egymás között építik ki,

kialakul e kor sajátos, vonzó életformája: a diákéletforma; így kevesebb kapcsolat fűzi őket a felnőtt társadalomhoz. Értékeik és tevékenységeik eltérnek a felnőtt társadalom értékeitől és tevékenységeitől, s a felnőttek értékrendjét megkérdőjelezzik, kritikával illetik (Ancsel, 1984: 61; Coleman, 1976: 588; Kelemen, 1981: 172).

Ez a folyamat Magyarországon a hatvanas években kezdődött. Ekkor a felnőtt társadalom úgy érezte, hogy nem képes konformizálni az ifjúságot, hiszen azok fontos helyzetekben radikálisan eltérő módon választottak és döntöttek, tudatosan más értékekre orientálódtak. Mindenáron másságukat akarták demonstrálni, ez tekinthető az ifjúság dezintegrációjának. A közösségi értékrend a városi fiatalok körében hatástalannak tűnt, szembeötlő volt gondolkodás módjuk „rendkívül erősen privát, individualisztikus jellege”, erős törekvés arra, hogy másképpen éljenek, mint a szüleik (Szekeres, 1995: 89). Ennek ellenére a szocializmus időszakában az ifjúsági kultúra megjelenő elemei (zene, öltözet, mozgalmak) nem képesek kulturális autonómiát nyújtani a fiataloknak, ha megjelennek, akkor megmaradnak az eszköz szintjén. A házasság után nyomtalanul eltűnnek, a családot alapítók világában a trapéznadrágot fölváltja a konfekció vagy a falusi mérték szerint készített öltöny, a beatzenét a műdal, a reklámszatyrot az aktatáska. Gábor Kálmán (2004) ezt az állapotot a társadalmi periféria megélésének tekinti, ahonnan a kilencvenes években van esélye a fiataloknak a centrumba kerülni. Ez azt jelenti, hogy a periféria egyfajta védettséget is jelentett a fiatalság számára, hiszen a centrumba kerülés megköveteli tőlük, hogy azokkal a problémákkal nézzenek szembe, amelyekkel nyugat-európai társaik is kénytelenek megküzdeni: a munkanélküliséggel, az iskolai versennyel, a feszültségoldó technikák használatának következményeivel, illetve a korai önállósodással ugyanúgy, mint a piaci szereplővé válással (Gábor, 2004: 9).

A magyarországi ifjúságkutatások történetében – mint ahogy a társadalom- és kultúrakutatások történetében – fordulópontot jelentett a politikai-gazdasági rendszerváltozás, de nem elsősorban módszertani szempontból, hanem az új szocio-kulturális tendenciák megjelenésére való érzékeny reagálás szempontjából. Ekkor fogalmazódnak meg először azok a problémák, melyeknek kiteljesedései nyomon követhetők a kilencvenes évek folyamán: ezek a „poszt-szovjet” környezetben kialakuló demokrácia, és a fogyasztói piac kiépüléséből adódtak (Gábor, 1995). Közép- és Kelet Európában ekkor bontakozik ki az „ifjúsági korszakváltás” folyamata, melyet Gábor Kálmán szerint az ifjúkor meghosszabbodása, az ifjúsági státusz professzionálissá

válása, és a közvetett ellenőrző intézmények uralkodása (tömegmédiá, fogyasztói ipar) jellemez (Gábor, 1993).

Ha áttekintjük a magyar ifjúságra vonatkozó tudományos érdeklődés, és empirikus kutatások példáit 1989-től, elkülöníthetőek jól körülhatárolható szakaszok, melyek követik az ifjúsági kultúrában (kultúrákban) végbement változásokat is.⁵⁵

Az első szakasz a rendszerváltás előtt kicsivel kezdődött, s körülbelül 1993/94-ig tartott. Ebben az időszakban elsősorban az ifjúság politikai aktivitására, annak mintázatára és értékrendjére irányultak a kutatások (Gazsó – Stumpf eds. 1992; Gazsó – Stumpf, 1997; Gazsó – Laki, 2004), az állampolgári aktivitás és cselekvés mintáit (Szabó et al., 1996; Szabó – Örkény, 1997, 1998), illetve a rendszerváltás gazdasági és kulturális következményeinek hatását vizsgálták az ifjúság különböző rétegeiben (Fónai, 1993; Liskó, 1995; Mátay, 1995; Szemerszki, 1997). Az életkörülmények mellett a szociális helyzet (Harcsa, 1996), társadalmi egyenlőtlenségek (Pikó, 1997) és az esélyegyenlőség, társadalmi mobilitás lehetőségei, és munkaerő-piaci helyzet is figyelmet kapott az empirikus vizsgálatok sorában (Gazsó et al., 1998, Gazsó – Laki, 1999).

1994-től kezdve a korábbi politikai aktivitás eltűnik, az ifjúság körében egy másik generáció válik mintaadóvá. Ez az időszak az alternatív, zenei irányzatok mentén szerveződő ifjúsági szubkultúrák megjelenését és virágzását foglalja magában. Olyan ifjúsági csoportok a mérvadóak, mint például: darkok, rockerek, depeche-esek, new wave-esek, punkok, underground csoportok (szimbólum értékű szórakozó helyekkel: Fekete Lyuk, Tilos az Á), s persze a későbbi átalakulást előrevetítő diszkósok; illetve mint egyetlen politikaszerű ideológiával rendelkező közeg: a skinheadek. Az ekkor készült ifjúságkutatások ezekre a szubkultúrákra s problémáikra irányultak: „agresszív ifjúságcentrizmus”, droghasználat (Nyári, 1997; Pető et al., 1997; Demetrovics, 1997; Elekes – Paksi, 1998), egymástól távolodó kulturális csoportok, „underclass” megjelenése, ezek a jelenségek a felnőtt kultúrában egyfajta „morális pánikot” is kiváltottak (Rácz, 1995; 1996). Ez az időszak nagyjából a kereskedelmi csatornák megjelenéséig – 1996/97-ig – tart Magyarországon. A szubkulturális aktivitás, deviáns viselkedés (Bojda – Szabó, 1998) mellett megjelennek az agresszív viselkedési mintákat leíró kutatások (Garami, 1997), és figyelmet kap a testi és lelki egészség megőrzése, helyreállításra, a fiatalok egészségi állapotára vonatkozó empirikus kutatások

⁵⁵ A következő áttekintés elsősorban az ifjúságra vonatkozó érdeklődés tartalmi és módszertani kérdéseit foglalja össze, a kutatási eredmények a későbbi fejezetekben kerülnek bemutatásra.

eredményeire támaszkodva (Kopp et al., 1999; Pikó, 1997; Szabó – Túry, 1997; Csabai et al., 1997; Csoboth et al., 1998).

1997-től az ifjúsági kulturális minták folyamatosan átalakulnak, s a nyugat-európai fogyasztói magatartásnak kezdenek megfelelni, melyben jelentős szerepe volt a kereskedelmi médiának. Az ifjúságkutatások átalakulnak survey jellegű országosan reprezentatív kutatásokká, melyek elsősorban kulturális fogyasztást mérnek az életmód, illetve társadalmi státusz függvényében. A korábbi szubkultúrák átalakulnak, elvesztik underground jellegüket, kommersz divatirányzatokká válnak. Ismét új generáció válik mintaadóvá: „a középosztályosodott fogyasztó”. Olyan kutatások reprezentálják ezt az időszakot, mint például az Ifjúság 2000© (Szabó et al., 2002a), a MOZAIK 2001© (Szabó et al., 2002b); „Elsőéves hallgatók szociológiai vizsgálata”(2001/2002); vagy a „Sziget-kutatások” 2000-2002© (Gábor, 2000; Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003; Gábor, 2005; Gábor – Szemerszki, 2006). Az Ifjúság 2000© vizsgálat megismétlődött 2004-ben (Ifjúság 2004©) (Bauer – Szabó szerk. 2005), de ezekben az években már egyre erőteljesebben jelenik meg az igény az értelmező, kvalitatív módszertani eszközöket alkalmazó ifjúságkutatások iránt.

A 2000-es évek közepétől ismét zajlik egyfajta érezhető átalakulás mind az ifjúságkutatások, mind pedig az ifjúsági kultúra körében. Utóbbi az „információs társadalom” paradigmájának kezd egyre inkább megfelelni, amely magával vonja a technikai szocializáció következményeit, érték- és normaképző hatásait, kommunikációs változásait, és mindazt a kulturális szimbólumrendszert, ami ezekre a folyamatokra reflektál. Mindez a kutatómódszertan tekintetében egy kvalitatív fordulatot eredményezett (Szapu, 2002), mert a korábbi survey jellegű vizsgálatok nem tudják megadni a „puha” változók által felvetett kérdésekre a választ (Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003). Az ifjúságra irányuló empirikus érdeklődés kiterjed szinte az összes korábban említett területre, de előtérbe kerülnek a kisebbségi léttel, kisebbségi identitással kapcsolatos problémák is (Gábor, 2004b; Oláh, 2000; Kézdy, 1999; Fónai – Filepné, 2001; Gábrityné – Mirincs szerk. 2002; Murányi, 2004). Az ifjúság és a vallás kapcsolatát mutatja be Tomka Miklós (2000), az ezredforduló felekezeti középiskolásaira vonatkozó kutatási eredmények olvashatóak Pusztai Gabriella (2004) könyvében, kiegészítve az Ifjúság 2000© vallásra vonatkozó adatait (Rosta, 2002; Rosta szerk. 2003). A társadalmi kapcsolatok jellemzői (Tóth 2000; Utsi 2002; Albert – Dávid, 1999; H. Sas 2004; Boreczky, 2004), az oktatás és társadalmi mobilitás lehetőségei (Andor, 1999, 2000a, 2000b; Lukács, 2004) is a klasszikus ifjúságkutatási

témák közé tartoznak, így a hagyományosnak nevezhető kvantitatív módszertant alkalmazzák. A kilencvenes évek végén a technikai átalakulás hatására új ifjúsági szubkultúrák jelennek meg (Horkai, 1999; Mészáros, 2003;), ezeknek a csoportoknak az empirikus megközelítése nem a korábban megszokott szociológiai módszertani apparátust használja, hanem a kultúrakutatásokban alkalmazott antropológiai módszereket (Szapu, 2002; Szapu, 2004; Horkai, 2004a; Angyalosy, 2002; Vidra, 2004). Az új szubkultúrák vizsgálata mellett fontos az ezeket létrehozó társadalmi-kulturális valóság ismerete is, így az „információs társadalom” paradigmájában a kommunikációs státusz, a komputeres írás-olvasástudás, illetve a digitális egyenlőtlenségek is az empirikus kutatások alapját képezik (Nagy, 2005; Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003; Matiscsák 2004; Bugovics, 2004; Fekete 2004; Horkai, 2004b). A kutatási problémák sokszínűségét integrálta az Ifjúságpolitikák (szerk. Tamás – Tibori) címmel 2005-ben megjelent kötet, mely a következő problématerkép mentén határozta meg a kutatás alapkérdéseit: állami kommunikáció – az állam szerepe az ifjúság életében, stratifikációs modellek, rétegek – rétegfeszültségek, kultúra és szociokulturális tényezők (Tamás – Tibori szerk. 2005: 31). A kötet kiemeli a jövőkép vizsgálatának fontosságát, amely szoros összefüggésben van a jelen megélésével, hiszen a jelen lehetőségei vetítődnek ki a jövőbe optimista vagy éppen pesszimista víziót megidézve, de e jövővízió hiánya a jelen kilátástalanságát is tovább mélyítheti. Hasonlóan szintetizáló jelleggel készült el az Ifjúság 2000© és az Ifjúság 2004© vizsgálat eredményeit összehasonlító, trendeket, változásokat, problémákat és ajánlásokat megfogalmazó Civil ifjúsági éves jelentés 2006 végén az Új Ifjúsági Szemle tematikus számaként⁵⁶.

A nemzetközi kutatások szakirodalmát áttekintve elmondható, hogy földrajzi területenként eltérő trendek jellemzőek. Az amerikai ifjúság problémái és az ifjúságkutatások kérdéscsoportjai kultúra-specifikusak, így nem hasonlíthatók össze sem a nyugat-európai, sem a kelet-európai („poszt-szocialista”) ifjúságkutatásokkal. A megfogalmazott elméletek, és modellek azonban segíthetnek az európai kutatások eredményeinek megértésében, ezért fontos azok ismerete. Az amerikai ifjúságot érintő problémák a média hatásának köszönhetően felbukkannak az európai fiatalok életében is. Az ERIC⁵⁷ adatbázisban található ifjúságkutatási beszámolók körvonalazzák az ezredvég problématerképét Amerikában. A 2000-es évek elején olyan alkalmazott

⁵⁶ Új Ifjúsági Szemle, 2006/4 Tél. Civil ifjúsági éves jelentés.

⁵⁷ Education Resources Information Center, <http://www.eric.ed.gov/>

kutatási témák kerülnek az érdeklődés középpontjába, mint például az ifjúság és oktatás kapcsolata, az ifjúság nevelhetőségének kérdése, a drogfogyasztás elterjedésével felmerülő problémák, vagy a generációk közötti (szülő – gyermek/ifjú) kommunikációs problémák. Rury (1999) kutatása a metropoliszok ifjúsági problémáit tárja fel, és az ilyen kulturális környezetben szocializálódó fiatalok nevelésével, oktatásával kapcsolatos nehézségekre világít rá, kiemelve mind a módszertani, mind a tartalmi kérdéseket. Az amerikai kutatások filozófiája is különbözik az európaiaktól, mindegyik beszámoló hangsúlyozza a kutatás alkalmazhatóságát, jelölve ezt a tanulmányok címében is, mintegy szimbolikusan „hidakat építenek” a különböző érdekcsoportok között. Hidakra van szükség a curriculum és a populáris kultúra között (Morrel, 2000), de sokkal nagyobb az áthidalásra váró szakadék az amerikai fiatalok és szüleik között, ez derül ki a RETROspective: A Parent’s Guide to Youth Culture (2001) kiadványból. Ez formájában egy posztmodern kalauz, ami segíti a szülőket a kortárs ifjúsági kultúra megértésében. A zenei fogyasztáson keresztül a média világába is elkalauzol, de tanácsokat ad a drogproblémák megjelenésének kezelésére is.

A kábítószer fogyasztás kulturális mintái nem új megjelenésűek az amerikai kontinensen. Ezek a minták azonban időről időre változnak, s ezek a változások először az ifjúsági kultúrákban jelennek meg. Kiterjedt kutatási eredményekkel rendelkeznek a témára vonatkozóan, de ezen eredmények alkalmazhatósága nem hozta meg a kellő társadalmi sikert. Ebből az következik, hogy a hatvanas évek drogfogyasztó hagyományai tovább élnek, megváltozott jellemvonásokkal, modellekkel és jelentésekkel. Golub és Johnson (2001) kutatása foglalkozik az ezredforduló amerikai fiataljainak drogfogyasztó magatartásával, és a 18-20 éves korosztályt vizsgálva a marihuána fogyasztás kulturális mintáit meg tudják feleltetni egy drogos életút megjelenésének, ami analóg a kemény drogokat fogyasztókéval. Ezeket olyan magatartásminták hozzák magukkal, mely elsősorban ebben a kultúrában értelmezhető rap zenei szubkultúra emel be a széles társadalmi rétegekbe, mind az afrikai-amerikai, latin-amerikai, vagy európai-amerikai fiatalok körében. Eminem⁵⁸ hatását emeli ki

⁵⁸ Eminem fehér bőrű rap zenész, aki a fekete bőrű amerikai fiatalok kulturális jellegzetességeit terjesztette el a világ fiataljai körében. „*Eminem fehér testében fekete lélek lakozik. Úgy ír, gondolkodik és rapsz, mint egy színesbőrű zenész, nem csoda hát, ha eleinte nehéz dolga volt, amikor el akarta fogadtatni magát, és sajátos, kevert stílusú, társadalomkritikai témájú szövegeit Amerikával. Édesanyja egyedül nevelte, a gyermekkora költözések sorozata volt. Viszonyuk a mai napig nem mondható a legnagyobb jóindulattal sem felhőtlennek. 1999 őszén a mama 10 millió dollár kártérítést követelt, amiért Eminem drogfüggő, összeférhetetlen, kalandvágyó nőszemélyként beszélt róla. Rendszertelen életében a rap jelentette az egyedüli kapaszkodót, 1996-ban sikerült kiadnia első albumát Infinite címmel. Sem a kritikusok, sem ő maga nem volt elájulva a produkciótól, kicsit alábecsülték mindannyian. Két évvel*

Riddles (2002) kutatásaiban, aki „kultúra-függetlenné” tette retorikájával a „gettó életérzést”, és társadalmi izoláltság-érzést az amerikai fiatalok körében.

Az európai ifjúságkutatásoknak két eltérő vonulata különböztethető meg egymástól. A nyugat-európai és a kelet-európai („poszt-szocialista”) országokban eltérő mintázatai jelentek meg a kutatási problémáknak, a kelet-európai országok sajátosságait jól példázza a magyarországi ifjúságkutatások története, hasonló problémákkal, és módszertani kérdésekkel nézett szembe a keleti blokk csaknem minden országa. Az ifjúságszociológia (nyugat)-európai megjelenését és történetét összefoglalja Gábor Kálmán az Ifjúságszociológia című tanulmánykötetben (Gábor – Jancsák szerk. 2006: 486), amely tulajdonképpen az európai ifjúságkutatások történetét is jelenti. Az első impulzusok az 1900-as évek elején megjelenő német ifjúsági mozgalmakból származnak, amelyek a forradalmár és népfelkelő csoportokhoz kapcsolódtak. Fiatal emberek önvallomásai, élménybeszámolóik jelennek meg ifjúsági folyóiratokban, és ebben az időszakban alakul ki az a kutató szándékú, tudományos nyelvezet, ami az ifjúsággal foglalkozik, és amely a freudi elméletekből is táplálkozik. A módszertani alapokat Curt Bondy, Charlotte Bühler, és tanítványa Paul Lazarsfeld teremtették meg (Gábor – Jancsák szerk. 2006: 489). A huszadik század elején a családszociológiai és ifjúságszociológiai kutatások még összemosódnak, később a Helmut Schelsky nevéhez köthető kutatások a (nyugat)német fiatalok politikai érdeklődése és beállítódása mellett azok szabadidő eltöltési módjait is vizsgálták. Ezzel körvonalazta azt az ifjúságképet, mely egy öntörvényű közösség formájában jelenik meg (Schelsky, 1969). Az ifjúsági problémák pszichológiai aspektusai Erik H. Erikson (Huszár, 1969), kulturális antropológiai vetületei Margaret Mead (1973) nevéhez köthetőek. A nyolcvanas évekre megjelennek a civilizációs korszakváltást, illetve az ifjúsági korszakváltást középpontba helyező elméletek. Ezek szerint a fiatalok egyre inkább maguk fogalmazzák meg mintáikat, és egyre kevésbé követik a felnőttekét. Jürgen Zinnecker (2006) hangsúlyozta, hogy a kulturális tőke felértékelődése magával vonja az ifjúság

később megtalálta a saját hangját, a Slim Shady LP szövege több mint fricska a kritikusok felé, egyszerűen neveltségessé teszi őket. Az album Dr. Dre figyelmét is felkeltette, kiadója örömmel látta az ifjú tehetséget. Eminem számára megtisztelő, hogy egyik legnagyobb példaképe nemcsak támogatja a mai napig, hanem szövegeket is ír neki. A 2000. év nem túl szerencsés időszak a rapper életében. Joggal dühöngött azon, hogy második stúdióalbuma (The Marshall Mathers LP) már megjelenése előtt hozzáférhető volt az Interneten, de még személyes telefonszámát is közzétették. A botrány sem kerülte el: lőfégyverrel való visszaélés miatt folytatnak ellene eljárást. 2002-ben jelent meg a harmadik nagylemeze, a The Eminem Show, amelyből a megjelenés esztendejében közel 7,4 millió fogyott el. Szintén ebben az esztendőben mutatkozott be a mozivászon, a 8 mérföld című filmjében nyújtott alakításáért sokan akár Oscar-díjra is jelölték volna.” (forrás: www.uno.hu letöltve: 2006. 12. 10)

felértékelődését, és ez az életszakasz időben mindinkább kitolódik. A nyugat- és kelet-európai fiatalokat vizsgálva kiderült azonban, hogy Kelet-Európában a fiatalok önállósodása késleltetett a nyugat-európai kortársaikhoz képest (Gábor, 1993). Napjaink kutatási eredményei azt mutatják, hogy a különbségek lecsökkentek, a kelet-európai ifjúsági korszakváltás is végbement (Gábor, 2000; Bauer – Szabó szerk. 2005). Ezt megerősítik az erdélyi magyar fiatalok körében, illetve a vajdasági magyar fiatalok körében végzett kutatások tapasztalatai is (Gábor – Veres szerk. 2006; Gábrityné – Mirincs szerk. 2002).

Az angol ifjúságkutatások kiemelt fontosságúak az antropológiai megközelítésmód szempontjából, hiszen az erős kulturális antropológiai hagyományok hatással voltak azokra a kutatásokra, amelyek a birminghami CCCS (Centre for Contemporary Cultural Studies) keretein belül zajlottak. A brit ifjúságkutatók inkább hajlottak a „társadalomalatti-osztály” tézisének kutatására, mint azon társadalmi változások feltárására, melyek az ifjúságra, mint egységes kategóriára nézve általános érvényű következményekkel jártak (Chisholm, 2006: 121). Ez az iskola a hetvenes évek végi, nyolcvanas évek eleji kutatásokra nyomta rá a bélyegét azzal, hogy előtérbe helyezte a kulturalista megközelítéseket. Ez a kulturalista megközelítés az ifjúság univerzalisztikus és történetetlen szemléletének kritikájaként jelent meg. Megközelítésmódjuk szerint az ifjúság természete szerint osztályszempontból differenciált, de lényegéből adódóan sajátosan tagozódik be az osztálystruktúrába. E betagozódás jellegének megvilágítása különféle ifjúsági (szub)kultúrák kutatása által vált lehetővé. Az idők során erről a szubkulturális megközelítésről kiderült, hogy ez is az osztályszempontú elemzés egyik formája, amely az ifjúsági szubkultúrát fogalmilag többnyire a férfi munkásosztály kulturális megnyilatkozásaival és cselekvéseivel azonosította, vita folyt arról a kérdésről, hogy elméleti szempontból létezhet-e egyáltalán középosztályi ifjúsági szubkultúra (Chisholm, 2006). Az intézet ifjúságkutatási eredményeit és elméleteit többek között a következő kutatók közreműködésének köszönhetjük: Stuart Hall, Michael Apple, Michael Brake, és Paul Willis. Az intézet működése 2002-ben megszűnt, mert a Birminghami Egyetem vezetősége átalakította az azt működtető tanszéket.

5.2 A magyarországi ifjúság helyzete a kutatások tükrében

A kétezres évek elejétől jelentős kutatói figyelem irányul az ifjúság helyzetére vonatkozóan. Az Ifjúság2000© vizsgálat 8000 fős mintája 15-29 éves korosztály regionális, és társadalmi helyzetét mutatja be, kitér a fogyasztói szokások, értékrendszer, érdeklődési kör, egyéni problémák, szabadidő felhasználás, politikai érdeklődés elemzésére is. A vizsgálatot 2004-ben megismételték a kutatók, és az eredmények arra engednek következtetni, hogy négy év elteltével is nyomon követhetőek állandósuló és változó trendek egyaránt e korosztály életében (Szabó et al. 2002a; Bauer – Szabó szerk. 2005) (9. számú melléklet: *Mellékletek, 9.o.*).

Ezen adatok birtokában folyamatosan felvetődik az igény mind a nagypolitika, mind az ifjúsági területek aktorai részéről egy ifjúságpolitikai stratégia kidolgozása, annak ellenére, hogy eddig egy ifjúsági törvény megalkotását a pártpolitikák nem vállalták magukra. Egy ilyen ifjúság-policy alapjainak megfogalmazását kísérelték meg ifjúságkutatók⁵⁹ az MTA Szociológiai Kutatóintézetének koordinációjában, melyet egy részletes problématerkép megfogalmazása követett (Tamás – Tibori szerk. 2005). A kötet összegzésében Tamás Pál elsősorban a sebezhető ifjúsági csoportokra irányuló integrációs ifjúságpolitika szükségességét emeli ki, amely megteremtéséhez szükséges csapásirányok is megfogalmazódtak (Tamás – Tibor szerk. 2005: 249).

Azóta a nagypolitikában különösebb változások nem történtek. Ennek következtében 2006 végén ismételten összeállt egy jelentés, amely az ifjúság helyzetét írja le, a problémákra irányítja a figyelmet, és ajánlásokat tesz a politika résztvevői, döntéshozói számára. Ez a Civil ifjúsági éves jelentés, mely az Új Ifjúsági Szemle folyóirat 2006/4-es számának tematikus kiadása, és áttekinti többek között az oktatás, munkaerőpiac, kulturális fogyasztás, egészségi állapot, és jogi kérdések problémakörét. Az Ifjúság 2000©, Ifjúság 2004©, az Ifjúságpolitikák kötet, és a Civil ifjúsági éves jelentés adatai felhasználásával összefoglaljuk az ezredforduló utáni magyarországi ifjúság helyzetét. A kulturális értelmezések megfogalmazásához, a holisztikus szemléletmód érvényesítéséhez elengedhetetlen a vizsgált csoport társadalmi kontextusának jellemzése, regionális különbségeinek ismerete.

⁵⁹ A problématerkép megrajzolásában részt vett kutatók: Bauer Béla, Csáki Mihály, Faragó Péter, Fehérvári Marcell, Gábor Kálmán, Horkai Anita, Jancsák Csaba, Kabai Imre, Kiss Paszkál, Kozári Dóra Éva, Lada Zsolt, Ligeti György, Matiscsák Attila, Murányi István, Szapu Magda, Tamás Pál, Tardos Katalin, Tarnay István, Tibori Tímea és Vágvolgyi B. András.

5.2.1 Az ezredforduló ifjúságának rétegződése

Az Ifjúság 2000© vizsgálat eredményei alapján készült klasztercsoportok az ifjúság rétegződésének korábban nem tapasztalt képét mutatták. Bauer Béla három nagy rétegcsoportot különböztet meg egymástól: a rendszerváltozás nyerteseit, egy köztes réteget – a rendszerváltás túlélőit, és a rendszerváltozás veszteseinek csoportjait (Tamás – Tibori szerk. 2005).

A rendszerváltozás nyertesei csoportjába hét réteget sorol Bauer. Ezek a következők: (1) jó érdekérvényesítő képességű, nyugat-európai szinten élő fiatalok; (2) modern, nyugat-európai szinten élő „felső nő”; (3) a „nagy” lehetőségekkel rendelkező „felső” társadalmi csoportba tartozók; (4) nyitott értelmiségi; (5) network-hiányos budapesti tanulók; (6) vidéki feltörekvő fiúk; (7) konzervatív beállítottságú, de modern városi nő. A nyertes csoport tagjai jó életkörülményekkel, biztos családi, anyagi háttérrel rendelkeznek. Magas tőkevolumen (gazdasági, kulturális, társadalmi) jellemzi őket. A harmadik csoportnál megjelennek kockázati tényezők, ezek a devianciákra való hajlamban, és instabil értékvilágban realizálódnak. A nyitott értelmiségi csoportokat azok a fiatalok alkotják, akik másod-, de inkább harmadgenerációs értelmiségi családokban nőttek fel. Az ötödik csoport tagjai a 18 év alatti budapesti gimnazista fiúk, akik elítélik a deviáns viselkedési formákat, és a továbbtanulás az elsődleges céljuk. Fel kell figyelni arra a jelenségre, hogy a hét nyertes réteg közül öt budapesti fiatalokat csoportosít, és csupán kettő tömörít vidéki fiatalokat. A társadalmi rétegződés tehát földrajzilag, Budapest – vidék viszonyban meghatározott (Tamás – Tibori szerk. 2005: 184-189).

A rendszerváltozás túlélői adják a köztes rétegcsoportot. Ez a következő alcsoportokat foglalja magába: (1) vidéki, jó anyagi helyzetben lévő, perspektivikus nők; (2) vidéki tanárnő; (3) „párkapcsolatra vágyók”; (4) „társadalmi rendbe simulók”; (5) „konzervatív” alsóközépvárosi nő; (6) társasági, „bulizós” férfi; (7) nihilisták; (8) családos, vidéki szakmunkások. Ez a középréteg vidéki fiatalok csoportjaiból tevődik össze, kifejezetten budapesti orientáltságú csoport nem található meg benne. Ezen csoportok helyzete a „vesztes” rétegekhez képest kedvező, élethelyzetük nyitott, perspektivikus, ám a legelisebb csoportokba való bejutás a megfelelő esélypotenciál híján valószínűtlen (Tamás – Tibori szerk. 2005: 189-194).

A rendszerváltozás veszteseit alacsony tőkevolumennel rendelkező, főként vidéki és falusi fiatalok csoportjai jelentik. Ezek a következők: (1) deprivált falusi

férfiak; (2) perspektíva nélküli falusi tanulók; (3) hagyománytisztelő, deprivált falusi nők; (4) perspektívátlan, veszélyeztetett falusi férfiak; (5) tradicionális, vallásos falusi nők; (6) érvényesülni vágyó, földhöz ragadt férfiak; (7) „mintha világban élő” budapesti vesztesek. Ezek a fiatalok sok tekintetben sebezhetőek, főleg a vidék kistelepülésein találhatóak meg, ahol a helyi sajátosságok nem nyújtanak perspektívát számukra. Ezek a csoportok a rendszerváltás folyamatát negatívan élték meg, jövőképük pesszimista, perspektívátlan. A „mintha világ” jól illusztrálja életmódjukat, igyekeznek úgy élni, azokat az elveket vallani, mint a többiek, céljaik között a családalapítás és lakásszerzés szerepel elsősorban, de elképzeléseik, esetleges terveik megvalósítására kevés esélyük van (Tamás – Tibori szerk. 2005: 194-200).

Megfigyelhető, hogy a különböző térvolumenek különböző életlehetőségeket eredményeznek a fiatalok csoportjai körében, amelyek Magyarországon, az ezredforduló idején legfőképpen regionálisan, Budapest – vidék viszonyokban különülnek el.

5.2.2 Oktatási helyzetkép

Az ifjúság körében végzett országos reprezentatív vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a 15–29 éves fiatalok körében az elmúlt néhány esztendőben tovább folytatódott az oktatás korábban kibontakozott expanziója. A fiatalok egyre növekvő arányban, egyre hosszabb ideig vesznek részt az iskolai képzésben. Az elmúlt négy esztendőben mintegy 6 százalékkal nőtt a 15–29 éves korcsoport részvétele az iskolai képzésekben. A 2004. évi nagymintás felvétel eredményei alapján megállapítható, hogy az expanzió az utóbbi években elsősorban a 25–29 évesek korcsoportját érintette. 2000-ben 34, 2004-ben 40 százaléka járt iskolába a teljes sokaságnak. *(10. számú melléklet: Mellékletek, 10.o.)* A kutatásban szereplő legfiatalabb korcsoportban, tehát a középiskolás korúak körében, az utóbbi néhány esztendőben már nem növekedett az iskolai oktatásban résztvevők aránya, azt mutatják, hogy hazánkban már lezajlott a középiskolai oktatás expanziója (Berényi, 2006: 17; Bauer - Szabó szerk. 2005).

A megváltozott demográfiai feltételek miatt az általános iskolát elvégzők számára a dilemmát az jelenti, hogy milyen középiskolában tanulhatnak tovább, és nem a továbbtanulás vagy az otthonmaradás kérdése között kell sokszor kényszerűen választaniuk. E tekintetben változatlanul nagyon differenciáltak a lehetőségek; a

településszerkezet, és a társadalmi státushelyzet mentén igen nagy különbségek tapasztalhatóak a középfokú oktatás esélyeit tekintve.

Az Ifjúság2000© és az Ifjúság2004© adatai azt mutatják, hogy a felsőfokú képzésben változatlanul erőteljes expanzió zajlik. Ennek lendületét jól érzékelteti az, hogy a 20–24 évesek körében négy esztendő alatt 14 százalékponttal nőtt az iskolai tanulmányokat folytatók aránya. Az említett továbbtanulási csoport 75 százaléka folytat felsőfokú tanulmányokat, 7 százaléka a szakközépiskolára épülő technikai képzésben vesz részt, a többiek pedig megismételt szakközépiskolai képzés keretében igyekeznek új, a munkaerőpiacon keresett szakmákra szert tenni. A mintába vont legidősebb korcsoportban – a 25–29 évesek körében – az elmúlt négy esztendőben 4 százalékról 12 százalékra duzzadt az iskolarendszerben tanulók aránya, ami jelentős változás. Mindez egyfelől azzal függ össze, hogy egyre későbbre tolódik a felsőfokú tanulmányok kezdete, másrészt a megkezdett egyetemi, főiskolai tanulmányok is elhúzódnak, ami pedig összefügg a tanulás és a munka együttes megjelenésének növekvő mértékű összekapcsolódásával (Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005).

Az adatok arra is utalnak, hogy a középfokú továbbtanulás szerkezetében nem figyelhető meg számottevő változás. A szakmunkásszükséglet erőteljes propagálásának hatására, úgy tűnik, megállt a szakmunkásképzésben tanulók régóta tartó aránycsökkenése, de ez a növekedés azonban nem jelez trendváltást. A szakközépiskolai technikai képzés változatlanul vonzó, míg a gimnáziumokban az utóbbi években már kissé csökkent a továbbtanulók aránya. *(10. számú melléklet: Mellékletek, 10.o.)* Az adatok azt jelzik, hogy a felsőoktatás expanziója az utóbbi években elsősorban a főiskolai képzésben résztvevők arányának jelentős növekedésében realizálódott. Fontos észrevenni, hogy az alacsony iskolázottságú fiatalok aránya nem csökkent az utóbbi években, számukra ez egyre nagyobb akadálya lesz valamilyen kereső foglalkozás elérésének és megtartásának. Ebből a szempontból a gazdaságilag aktív, tehát kereső tevékenységet folytató fiatalok mintegy 10 százalékát kifejezetten veszélyeztetettnek tekinthetjük (Berényi, 2006).

Hasonló tendenciát mutatnak a munkanélküliek csoportját jellemző iskolázottsági adatok is, a szakmunkás képzettséggel, és az érettségivel rendelkezők aránya nem változott az elmúlt években. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya növekedett, ami a kereső foglalkozást folytatók körében és a munkanélküliek csoportjában egyaránt megfigyelhető. Ma Magyarországon az egyenlőtlenség problémája korántsem kerül előtérbe az önkormányzati döntéshozók, illetve az oktatási

intézmények gyakorlatában. Mindez érzékelteti hatását az iskolázásban tapasztalható társadalmi egyenlőtlenségekben is. Az Ifjúság2000©, illetve Ifjúság2004© adatai alapján pontos és differenciált képet kaphatunk a közép- és felsőfokú továbbtanulás társadalomszerkezeti összefüggéseiről, közelebbről arról, hogy az eltérő szocio-kulturális csoportokhoz tartozó fiatalok milyen arányban tanulnak tovább a szerkezeti szempontból is lényegesen módosult középfokú képzésben, illetve az immár erőteljesen kiterjesztett felsőoktatásban. Az adatok változatlan képet rögzítenek. A 2004 évi kutatás egybehangzó eredményei alapján egyértelmű, hogy a társadalmi háttérű iskolázási különbségek kifejezetten nagyok, és az expanzió ellenére sem csökkentek az eltelt időszakban. Az alacsony iskolázottságú szülők csoportjához tartozók számára változatlanul a szakmunkásképzés kínál továbbtanulási lehetőséget. Az érettségit adó középfokú oktatásban már egyértelmű a hátrány, a felsőoktatási intézményekbe pedig az általános iskolát végzett szülők gyermekeinek mindössze három százaléka jár (Berényi, 2006: 18; Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005).

A felsőfokú képzésben megfigyelhetők azonban bizonyos változások is. Ha az egyetemi és a főiskolai hallgatók megoszlását az apa iskolázottságával összefüggésben áttekintjük, akkor megállapítható, hogy a 2000-es évben a leginkább iskolázott családi, társadalmi környezethez tartozó fiatalok látszanak a felsőoktatási expanzió egyértelmű haszonélvezőinek. Az utóbbi négy esztendőben pedig elsősorban a középiskolai végzettséggel rendelkező apák gyermekeinek felsőfokú továbbtanulási lehetőségei javultak, az egyetemi és főiskolai hallgatók körében egyaránt számottevően növekedett az érettségizett szülők gyermekeinek aránya. Ebből arra lehet következtetni, hogy a felsőfokú továbbtanulás szempontjából immár a középiskolai végzettség tekinthető cezúrának (Berényi, 2006: 19; Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005).

5.2.3 Munkaerő-piaci helyzetkép

Európában, az utóbbi években fiatalok mindössze feleakkora eséllyel szereznek munkahelyet, mint a felnőttek. A fiatalok munkanélkülisége az európai átlag kétszeresét teszi ki – a 25 év alattiak esetében 17,9 százalék, a 25 év felettieké 7,7 százalék. A fiatalok esetében különösen nagy az elszegényedés veszélye – a 16–24 éves korosztálynál 19 százalék a 25–64 éveseknél 12 százalék. Egy Európai Ifjúsági Paktum létrehozását javasolta Németország, Franciaország, Svédország és Spanyolország,

amelynek keretében kiemelt területként javasolják kezelni a fiatalok sérülékenységét, a generációs különbségeket, a fiatalok oktatásban és szakképzésben történő felkészítését, valamint a fiatalokat érintő szakpolitikák szorosabb összehangolását. A javaslatot az Európai Tanács elfogadta – összhangban a Bizottság 2005–2009 közötti időszakára szóló stratégiai célkitűzéseivel –, és a foglalkoztatás, integráció és társadalmi előrejutás; az oktatás, képzés és mobilitás; a családi élet és a hivatás összeegyeztetését lefedő intézkedéscsomagot épített be a lisszaboni stratégiába (Varga, 2006).

Az elmúlt időszakban a 15–29 éves korosztály aktivitási rátája jelentősen csökkent, aminek kétséget kizáró oka a közép- és felsőfokú oktatásban, nappali tagozaton tanuló fiatalok arányának növekedése. Az utóbbi években a fiatalok iskolázottsági szintje emelkedett, azonban ennek ellenére a fiatalok munkanélkülisége is nőtt, mert egyrészt a gazdaság egyre inkább munkaerő-megtakarító jellegűvé válik, másrészt a munkaadók humán erőforrás igénye és a fiatalok szaktudása, tapasztalata között jelentős különbség látható, ami elhelyezkedési esélyeiket kedvezőtlenül befolyásolja. Az ifjúság (15–24 évesek) munkanélküliségi rátája 2005-ben 19,4%-ra nőtt, szemben az előző évi 16,3 %-al, vagyis a munkanélküliek közül minden ötödik a 15–24 évesek közül kerül ki. Ebben nem kis szerepet játszik az, hogy az e korcsoportból a munkaerőpiacon jelenlévők jelentős hányada csak alacsony végzettséggel rendelkezik, ami párosulva a gyakorlat hiányával, eleve meghatározza (szinte kilátástalan) helyzetüket. A csak alacsony végzettséggel rendelkezők munkanélküliségi rátája szintén e korosztálynál 31,1% (ami több mint kétszerese az ugyanilyen végzettségű teljes sokaságára jellemző 14,3%-nak), ezen belül a 15–19 éveseké 45,7%, a 20–24 éveseké pedig 26,2%-os volt. Látható, hogy a legveszélyeztetettebb helyzetben a középsiskolás korú fiatalok vannak, akiknek a száma várhatóan csökkenni fog az iskolakötelezettségi határ 18 évre emelkedése miatt. A munkanélküliséggel, ma már generációs munkanélküliséggel is terhelt családokban felnőtt fiatalok szocializációja sok esetben befejezetlen. A család nem funkcionál rendeltetése szerint, nincs megfelelő családi minta, ezért az ifjú nem tanulja meg a társadalmi minimumokat, érezhetőek a szűkebb-tágabb társadalmi környezetben való eligazodás korlátai. A kialakult személyiségre jellemző a realitás hiánya, nincs valódi jövőképe (Varga, 2006; Tamás – Tibori szerk. 2005; Bauer – Szabó szerk. 2005). Életükből a természetes támaszok alapvetően hiányoznak, így életvitel- és életmód-hiányosságaik szembetűnők. Hiányzik életükből a közösség, gyakori az elmagányosodás, alapmotiváltságuk – rossz szociális helyzetük miatt leszűkült az anyagi eszközökre, többet jelentenek nekik a pénzügyi, tárgyi

motiváló eszközök. A hátrányos lét következményeként a motivációs és tanulási problémákon túl érzelmi és szociális zavarral jellemezhetőek. A munkaerőpiacra és a felnőtt családi életre is éretlenek. A munkaerőpiacra belépni nem tudó fiatalokra jellemző, hogy az iskolai tanulmányokban nem jeleskedtek, kudarcaik miatt nehezen motiválhatók, tanulási technikáik nem alakultak ki, tanulási nehézségekkel küzdenek (diszlexia, diszgráfia és diszkalkulia). A szakképzettséget szerzők közül sokan nem szerzik meg azt a praktikus szakmai tudást, gyakorlatot, amely alapján eséllyel pályázhatnak munkahelyen. Munkahelykeresésben gyakorlatlanok, a munkáltatókkal szembeni viselkedésük gátolt, félnek a kudarctól, a meg nem feleléstől, viszont a siker- és elismerési vágy erősebb igény náluk, mint kortársaiknál. Számukra kifejlesztett egyéni módszerek szükségesek sikeres integrációjuk elérésére (Varga, 2006: 24).

Komoly problémát jelent a középiskolából lemorzsolódók száma, ami 30 százalék feletti. A munkahelyek teremtése elsődlegesen a gazdaság feladata, emellett jelentős részt vállalnak az intézmények, és az európai uniós pénzekhez jutás eredményeként a civil szervezetek munkáltató szerepe is nőtt. Az intézmények, cégek és a civil szervezetek is elvárják a munkavállalótól, hogy a sikeres munkavégzés érdekében mindent megtegyen. Elsődleges szempont a munkáltatók szempontjából a munkára alkalmas személyiség és szaktudás megléte, a sikeres munkavállaláshoz szükséges kulcsképessegekkel való rendelkezés (pontosság, megbízhatóság, rugalmasság, kommunikációs készség, fizikai és mentális tűrőképesség, fegyelmezetttség). A szaktudáson kívül elvárt a gyakorlat, alkalmazható nyelvtudás, jogosítvány, számítógép- használat, alapvető higiénia, sok esetben a nagyfokú mobilitás is (pl. építőipar) (Varga, 2006; Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005).

A munkalehetőségek tekintetében elmondható, hogy ez az a terület, amely leginkább meghatározza a fiatalok élethelyzetét, jövőképét, esélyeit, és ez a terület jelenti a legnagyobb sebezhetőségi forrást is, hiszen az életük minden más területére kihat, hogy milyen egzisztenciát tudnak felépíteni maguk számára.

5.2.4 A kulturális fogyasztás jellemzői

A kulturális fogyasztás helyszíneit tekintve Bauer Béla megállapítja, hogy a társadalom kettészakítottasága – 2000-hez képest – tovább nőtt (Bauer, 2006). A kulturális javak fogyasztását tekintve kialakult egy, a javakban dúskáló csoport, az ebbe tartozók elsősorban az elitkultúra szegmensei közül választanak. Mások viszont alig férnek hozzá bármiféle kulturális termékhez, s egy ponton túl már nem is ismerik fel saját szükségleteiket, ezért kulturális aktivitásuk az „elitkultúra intézményeinek használatában” formális marad. Ezen a területen ismét felértékelődik a Budapest – vidék ellentét, különösen a községek tekintetében. Míg a budapestiek – az Ifjúság2000© adataihoz hasonlóan élen járnak a magas kulturális értéket képviselő fogyasztásban (pl. színház, hangverseny, könyvtár, múzeum, kiállítás), addig a községekben lakó 15–29 évesek inkább a művelődési házakba járást, a helyi diszkókat, bálakat, multságokat részesítik előnyben. Ez feltehetően összefügg az intézményi ellátottsággal és az iskolázottsággal is. E feltűnő aránytalanság a kulturális intézményekbe járás intenzitásbeli különbségével párosul. 2000-ben a budapesti fiatalok közel egynegyede kéthónapos perióduson belül járt színházban, a községekben lakóknál ez az arány nem éri el az egytizedet. 2004-ben a fővárosiak 15 százaléka volt egy hónapon belül színházban, a községben élőknek csupán 6 százaléka (Bauer, 2006: 27; Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005). A mozi-látogatás esetében 2000-ben kétszeres különbség volt regisztrálható: a budapesti fiatalok közel háromnegyede volt két hónapon belül moziban, a községekben lakó fiataloknak viszont csak egyharmada; 2004-ben, a multiplex elterjedésével tovább nőtt a különbség, a fővárosban élő fiatalok háromszor több alkalommal voltak egy hónapon belül moziban, mint községben élő társaik. Tovább nyílt tehát a „kulturális olló”, ami még inkább erősítheti a fiatalok közötti esélyegyenlőtlenségeket (Bauer, 2006).

A fiatalok által részben használt, az „elitkultúrához” tartozó kulturális téren kívül létezik egy olyan „szubkulturálisnak” nevezhető tér, amely jellemzőbben az ifjúsági kultúra része. Ezek egyrészt a beszédcselekvés helyszínei (kocsma, kávéház), másrészt a könnyed vagy igényes szórakoztatás színterei (diszkó, jazz-klub). Ezeket a tereket azonban 100 fiatalból csak tíz használja viszonylagos – legalább havonta egyszeri – rendszerességgel. Az ifjúsági kultúra sajátos helyszínei közé tartoznak a különböző fesztiválok. Ma már akár történelmi hagyományokkal rendelkezőnek is

nevezhetjük a Sziget Fesztivált (2007-ben a 15. kerül megrendezésre) vagy éppen a Művészetek Völgyét, de elmondható hogy ezek a kulturális színterek elsősorban a fiatalok magasabban kvalifikált rétegei, az értelmiségiek, illetve a középosztályba tartozók számára jelentenek kulturális teret, illetve kulturális élményt. Az alacsonyabban iskolázott, az autentikus kultúra iránt kevésbé fogékony ifjúsági csoportok az ingyenes, a tömegkultúrát hangsúlyosabban megjelenítő „nagyrendezvények” (Budapest Parádé, Sportsziget) látogatói (Gábor, 2000, 2005).

Az Ifjúság2004© vizsgálat adatai egy átlagos hétköznapra vetítve azt mutatják, hogy a 15–29 éves fiatalok mintegy 12 százaléka maximum egy óra, 47 százaléka 1–3 óra, 27 százaléka 4–6 óra szabadidővel rendelkezik, míg hat óránál több szabadidővel mintegy 8 százaléka bír. A 15–29 éves korosztály mintegy 5 százaléka azt állítja, hogy nem rendelkezik szabadidővel. Az életkori dimenziót figyelembe véve kitűnik, hogy minél idősebb a kérdezett, annál valószínűbb, hogy szabadideje rendkívül lecsökken. A 15–19 évesek közel kétfő, a 20–24 évesek mintegy öt, míg a 25–29 évesek közül nyolc százalék tartozik azok közé, akiknek tevékenysége egy átlagos hétköznap egyáltalán nem enged szabadidőt. Az adatok arra utalnak, hogy a szabadidő eltöltésének tekintetében fontos az állandó lakhely szerinti település típusa. Az Ifjúság2004© adatai azt mutatják, hogy minél fiatalabb korcsoportba tartoznak a kérdezettek, életvitelükben annál meghatározóbb a barátokkal töltött idő. A kutatás csak részben ad választ arra, hogy az együtt eltöltött időben milyen „cselekvéseket” folytatnak (Bauer, 2006; Bauer – Szabó szerk. 2005).

5.2.5 Az ifjúság vagyoni helyzete

Az Ifjúság 2000© és Ifjúság2004© vizsgálat az anyagi helyzetet a tartós fogyasztási javakkal való ellátottság feltérképezésével mérte. Szembetűnő, hogy az eltartottként definiált fiatalok olyan háztartásokban élnek, amelyek több tartós fogyasztási cikkel rendelkeznek, mint az önállók, illetve a fiatal házaspárok háztartásai. Az önálló háztartásban élők közül is az egyedül élők azok, akik (eddig) kevesebb tartós fogyasztási cikket halmoztak fel, mint saját családjukkal élő társaik, és lényegesen kevesebbet, mint azok a családok, ahol a 15–29 éves fiatalok eltartottként élnek. Az önálló fiatalok háztartásai – egy-két kivételtől eltekintve – tehát szegényebben felszereltek tartós fogyasztási cikkekkel, mint a kibocsátó családban élő fiatalok

háztartásai. Minden bizonnyal az önálló fiatalok háztartásainak nem volt még ideje, anyagi ereje és tőkéje, hogy meglépje ezeket a viszonylag nagy beruházásokat, hiszen különösen szembeötlők ezek a különbségek az igazán nagy beruházást igénylő eszközök birtoklása terén (Bauer – Szabó szerk. 2005; Molnár et al. 2006: 40).

A megkérdezett fiatalok kétharmada szüleivel él, egyötödük él saját vagy házas-, illetve élettársa lakásában, házában, a fennmaradó 14 százalék bérelt lakásban, kollégiumban, ismerősöknél lakik az év legnagyobb részében. Állandó lakóhelyüket tekintve még többen élnek szüleiknél, mint ahányan az év nagy részében szüleik otthonában laknak. A már önállóan élők – feltehetőleg egyelőre, rosszabb környéken, helyileg alacsonyabbra értékelt lakáspiaci övezetben élnek, mint azok, akik még szüleikkel laknak. Ez nem feltétlenül jelent valóban rosszabb körülményeket vagy rosszabb anyagi helyzetet, egyszerűen csak kevesebb idő állt eddig rendelkezésre az önállóak számára a felhalmozásra. Az életminőségnek, s így közvetetten az anyagi helyzetnek is fontos jellemzője, hogy a lakásból hány négyzetméter jut egy személyre. Ez az adat egyáltalán nem különbözik az önállóak és az eltartottak esetében, az átlagos egy főre jutó lakásterület 24 m² (Bauer – Szabó szerk. 2005, Molnár et al. 2006: 41).

A 15–29 éves fiatalok közel fele (45 százalék) vélekedik úgy, hogy családjá anyagi helyzetét legjobban az a kijelentés fejezi ki, mely szerint „beosztással jól kijönnek” jövedelmeikből. A „gond nélkül élők” közé sorolta magát a fiatalok közel tizede (9 százalék). Ez azt jelenti, hogy a 2000. évi vizsgálathoz képest a kiegyensúlyozott körülmények közt élők súlya megnőtt, hiszen a fiatalok némileg több mint a fele (54 százalék) vélekedik így, a másik fele viszont továbbra is az anyagi gondokkal küszködők közé tartozónak vallja magát. Vagyis egyharmaduk (34 százalék) gondolja azt, hogy családjá anyagi helyzetére a „jövedelmünkből éppen hogy kijövünk” minősítés illik, egytizedük, hogy „hónapról hónapra anyagi gondokkal” küszködnek, további két százalékuk pedig „nélkülözések közt élőknek” tartja önmagát. A másik póluson ott vannak a munkaerőpiacról tartósan kiszorultak – például a munkanélküliek. Körükben a hónapról hónapra és a nélkülözések közt élők súlya már 25–30 százalék közt mozog (Bauer – Szabó szerk. 2005; Molnár et al. 2006: 42).

Ha a nyaralást elfogadható az életminőség valamilyen átfogó mutatójának, akkor azt látjuk, hogy a fiataloknak megközelítőleg a fele (48 százalék) engedhette meg azt magának az elmúlt évben, közülük a többség belföldre utazott. A külföldi üdülést az utazók kevesebb, mint fele engedhette meg magának. Az önállóak 38 százaléka volt üdülni valahol 2003-ban, az eltartottak között ez az arány azonban 54 százalék. A

diákok közül a szakmunkásképzőbe járók lehetőségei látszanak a legrosszabbaknak, háromötödük nem volt nyaralni, míg a legkedvezőbb anyagi körülményekre az egyetemisták, főiskolások és gimnazisták adatai utalnak. A dolgozó fiatalok több mint a fele (54 százalék) szintén kénytelen volt lemondani a nyaralás örömeiről, de a fővárosban és a megyeszékhelyeken lakók relatívan kedvezőbb anyagi helyzetük révén gyakrabban járnak üdülni. Az üdülés szempontjából a legmobilabbak a fiatal, felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve az annak megszerzésén ténykedő fővárosiak (Bauer – Szabó szerk. 2005; Molnár et al. 2006: 43).

Napjainkban a fiatalok háztartásainak több mint felében (57 százalék) található személyi számítógép. Különösen markáns változást tapasztalunk az Ifjúság2000© adataihoz képest, hiszen 2000-ben a személyi számítógéppel ellátott háztartások aránya 29 százalék volt, azaz 4 év alatt közel a duplájára nőtt (Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005; Molnár et al. 2006; Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003). A háztartások számítógép-ellátottsága is regionális különbségeket mutat, az átlagnál jóval magasabb Közép-Magyarországon (66 százalék) és a Nyugat-Dunántúlon (63 százalék). A számítógéppel való legalacsonyabb ellátottság még mindig Észak-Magyarországra (50 százalék) és az Észak-Alföldre (49 százalék) jellemző, így a régiók szerinti különbségekben nem történt változás (Bauer – Szabó szerk. 2005). A fiatalok 59 százaléka legalább havonta egyszer szokott internetezni, a legmagasabb az internetező fiatalok aránya Közép-Magyarországon (70 százalék), a legalacsonyabb pedig az északkeleti országrészben – Észak-Magyarországon (51 százalék) és az Észak-alföldön (49 százalék). A településtípust vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a budapesti fiatalok 74 százaléka, míg a községekben élő fiataloknak csak a 47 százaléka használ internetet. A 15–19 évesek 77 százaléka szokott internetezni, az idősebb ifjúsági korcsoportok felé haladva azonban csökken az internetezők aránya, a legidősebb korcsoportban már csak 45 százalék a legalább havonta egyszer internetezők aránya. Otthoni internet-hozzáférés a háztartások 24 százalékában van, ami erős emelkedésnek tekinthető, hiszen 2000-ben a fiatalok háztartásainak 9 százalékában volt csupán internet. Közép-Magyarország régióban a háztartások 38 százaléka, Nyugat-Dunántúl régióban pedig a fiatalok 25 százaléka rendelkezik internet-hozzáféréssel. A fiatalok háztartásainak internet-ellátottsága szempontjából leszakadó régiónak Észak-Alföld tekinthető, ahol a háztartásoknak csupán 16 százaléka rendelkezik internetkapcsolattal. A fiatalokat eltartó és az általuk fenntartott budapesti háztartások több mint háromszor nagyobb arányban ellátottak internettel, mint a községekben találhatóak. A fővárosban az ellátott

háztartások aránya 45, a községekben mindössze 14 százalék. A legfiatalabbak korcsoportjában a háztartások 27 százalékában van internet-hozzáférés, a legidősebbek háztartásainak viszont csak 21 százalékában (Szabó et al. szerk. 2002; Bauer – Szabó szerk. 2005; Molnár et al. 2006; Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003).

A vagyoni helyzetből adódó regionális különbségek a budapesti fiatalok előnyösebb helyzetét mutatják. A vidéki, főleg a kelet-magyarországi régiókban élő fiatalok tekinthetők hátrányos helyzetűnek, sebezhetőnek, leszakadónak, ami elsősorban a számítógéppel való ellátottságban, illetve internet-hozzáférés adataiban mutatkozik meg.

5.2.6 Közösségi aktivitás, akciópotenciál

A különböző ifjúsággal, ifjúságkutatással foglalkozó tanulmányok többnyire igen lesújtó képet mutatnak az ifjúság közéleti érdeklődéséről, és az e területen megnyilvánuló passzivitásáról. Ez azonban nem független az idősebb korosztályok esetében tapasztalható, szintén kedvezőtlen képtől. Amennyiben a fiatalok közösségi részvételét a tényleges szervezetekben meglévő tagsággal kívánjuk mérni, a helyzet talán az előbb említetteknél is kedvezőtlenebbnek tűnik, mert az ifjúsági és civilszervezetek, illetve a fiatalok döntő többsége között nincsen aktív kapcsolat (Ságvári, 2006: 67).

Az Ifjúság2004© kutatás adatai szerint a 14–29 éves fiataloknak mindössze 10 százaléka tagja valamilyen szervezetnek. A helyzetet tovább árnyalja az a tény is, hogy e szervezeti kapcsolatoknak majdnem fele valamilyen sportkörben lévő tagságot jelent. A sportkörü tagság mellett (ám annak arányaitól jóval elmaradva) az egyházi szervezetek (15%), illetve a kulturális, hagyományőrző szervezetek és művészeti csoportok (12%) érdemelnek még említést. Az adatok alapján igen szembetűnő, hogy a különböző politikai, érdekérvényesítő szervezetek csak alig-alig képesek megszólítani a fiatalokat. 2000-ben (az Ifjúság2000© kutatás adatai alapján) gyakorlatilag értelmetlen volt a párt- és az ifjúsági politikai szervezethez való tartozás fogalma, hiszen a mintába került 8000 fiatalból mindössze 32 fő vallott be valamilyen tagságot, és érdemi változás 2004-ben sem történt ezen a téren. Párt- vagy ifjúsági politikai szervezeti tagságról 38-an számoltak be, ez egészül ki még 22 olyan személlyel, akik polgári körü tagságot jelöltek meg. Azok a fiatalok, akik felvállalják szervezeti

tagságukat, saját bevallásuk szerint elsősorban a barátok, a közösség kedvéért lettek tagok (38 százalék). A magyarországi fiatalok közel kétharmadát (63 százalék) nem érdekli a politika. Ezen belül 43 százalék azok aránya, akiket szinte teljes mértékben érintetlenül hagynak a politika történései. Ezzel párhuzamosan viszont csak egy szűk kisebbség, a fiatalok alig több mint 10 százaléka követi figyelemmel az eseményeket. Mint a szervezeti tagsága vonatkozó táblázatban is láthattuk, ez az érdeklődés azonban csak alig-alig kapcsolódik konkrét szervezeti tagsághoz, tehát inkább passzív befogadásról van szó (Bauer – Szabó szerk. 2005; Ságvári, 2006: 70).

Főként a politikai passzivitás okait kutatva az Ifjúságpolitikák című kötet (Tamás – Tibori szerk. 2005) elsősorban a nagypolitikák kommunikációját jelöli meg a jelenség kiváltójaként, és fenntartójaként egyaránt. Emellett kiemelt fontosságúnak tartja, hogy a politika nem fogalmaz meg megbízható jövőkép-lehetőségeket a fiatalok számára, ami egy rövid érdeklődő szakasz után gyors kiábránduláshoz vezet (Tamás – Tibori szerk. 2005).

5.3 Az ifjúság kommunikációs sajátosságai

Az ifjúság kulturális szimbólumainak értelmező megközelítéséhez az ifjúság kommunikációs sajátosságaira vonatkozó alapfogalmak és jelenségek meghatározása is szükséges. Empirikus munkánk elővizsgálatai ezekre a kommunikációs sajátosságokra vonatkoztak, azzal a céllal, hogy megteremtsék a kutató és a kutatott kultúra közötti legfontosabb kapcsolódási pontot, a közös nyelvet (Pelto, 1970). A közös nyelv kialakítása elengedhetetlen olyan kvalitatív kutatások esetében, melyek a megfigyelések mellett főként interjúkat dolgoznak fel, ahol a verbális tartalmak mellett a nonverbális- és metakommunikáció elemei is kiemelt információértékkel bírnak.

A dolgozat elméleti fejezetei alkotják azt az interpretációs keretet, amelybe a kvalitatív adatgyűjtés során gyűjtött, leírt és értelmezett kulturális jelentések beilleszthetőek (Pelto, 1970: 3). A kutatás elsődleges módszerei az ottlét, a megfigyelés (terepmunka), és a megfigyelt tapasztalatok pontosítására szolgáló félig strukturált interjúk voltak. A terepmunka során választani kellett a „*kívülről történő leírás, illetve a belülről történő megértés*” között (Niedermüller, 1993: 42). A belülről történő megértésnek alapvető feltétele a nyelv ismerete (Kontra, 1991: 363), s ennek elsajátításának módja a „köztük lét” és a szemlélődés volt.

Közlésfolyamatnak, vagy kommunikációnak tekinthető bármely jelrendszernek az emberi érintkezésben történő szándékos és kölcsönös felhasználása (Hoppál, 1972). A jelrendszer alapjai a jelek, melyek közös sajátosságai, hogy érzékszerveinkkel felfoghatóak, önmaguknál többet jelentenek, általánosító szerepük van, a közösség minden tagja elfogadja őket, s az emberi érintkezésben töltik be lényegi szerepüket: a közlést. E fogalom meghatározásnak megfelelően nem csak a verbális, hanem a non-verbális-, meta-, kulturális-, és technikai eszközök által támogatott kommunikáció is a vizsgálatunk tárgykörét képezi.

Az egyén viselkedésének aktusai információt hordoznak, a társadalom többi tagja értelmezi, megérti a cselekvést. Ebben az értelemben minden viselkedést informatívnak tekinthetünk, s akkor válik e viselkedés kommunikatívvá, ha benne az információ átadásának szándéka is megnyilvánul. Az emberi beszéd az a viselkedési forma, amely kifejezetten kommunikatív funkciókat lát el. A nyelv használata mellett létezik másfajta kommunikatív viselkedés is, ilyenek a plasztikai művészetek, melyeken a közleményeket vizuális terminusokban kódoljuk, vagy az akusztikus kódban a zene, a

kinezikus kódban a mozgások táncnyelve, és végül a távolsági viszonyokat beállító proxemikus viselkedés. A vizuális csatornákon érkező jelek közül a kinezikus jelek abban térnek el a plasztikai jelektől, hogy időben bontakoznak ki (Hoppál, 1972). A fent meghatározott kommunikációs formák mindegyikében sajátos rendszert alakított ki, és alakít ki az ifjúsági kultúra.

Kommunikációs problémák alakulnak ki azokban az esetekben, amikor egy kialakított rendszer jelzései nem értelmezhetőek más társadalmi csoportok számára; ezek a kommunikációs problémák a kutatásunk szempontjából két dimenzióban jelenhetnek meg: generációk közötti (ifjúsági – felnőtt kultúra között), illetve generációkon belüli (eltérő kortárs szubkultúrák) dimenziójában.

A kultúrakutatások esetében a megfigyelések elsősorban a viselkedésre, a különböző szinten megjelenő kommunikációs folyamatokra vonatkoznak, fontos tehát az interpretáció előtt áttekinteni azokat a jelenségeket, melyek az ifjúság kommunikációját jellemzik és meghatározzák. A társadalmi környezetnek az információs társadalom kulturális paradigmáját tekintjük, mert az ifjúságot az információs eszközök mellett a kommunikációs eszközök aktív használata is jellemzi. Annak ellenére, hogy az eszközökhöz való hozzáférést a statisztikák alapján a szakirodalom ellentmondásosan ítéli meg, az ifjúsági kultúrára és az ifjúsági szubkultúrákra gyakorolt hatása jelentős. Ezeket a hatásokat kívánjuk kiemelni a verbális-, és a (szub)kulturális kommunikáció sajátosságainak bemutatásakor is.

5.3.1 Információs társadalom és ifjúsági kommunikáció

Ha az információs társadalom és az ifjúsági kommunikáció jellemzőit statisztikák tükrében szeretnénk vizsgálni, akkor az OECD kutatási eredményeire (Education at a glance, 2006⁶⁰), illetve a survey jellegű magyarországi ifjúságkutatások eredményeire támaszkodhatunk, és ki kell emelnünk Nagy Réka (2005) tanulmányát, mely e kutatások statisztikai másodelemzésén keresztül vizsgálja a digitális esélyegyenlőség problémakörét az ifjúság körében. Utóbbiak a nemzeti adatokat tartalmazzák, s ebben a kontextusban is dolgozzák fel, illetve értelmezik azokat, míg az OECD elemzések nemzetközi összehasonlításban internacionális kontextusba helyezik az adatokat.

⁶⁰ http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_34515_35289570_1_1_1_1,00.html magyar nyelvű összefoglalója: <http://www.oecd.org/dataoecd/32/16/37393504.pdf>.

Ezek az adatok az ifjúság és kommunikáció függvényében elsősorban az információs technológiákhoz való hozzáférésre, illetve az azokhoz kapcsolódó használati szokásokra vonatkoznak. A nagypolitika hatásai közül ki kell emelni a 2003-ban beindított Sulinet-Expressz programot, amely jelentősen megváltoztatta a korábban mért hozzáférési arányokat. A program első feléve „*a várakozásoknál is nagyobb sikert hozott*”, volt olvasható az Oktatási Minisztérium honlapján. Ebben az időszakban körülbelül 60 ezer új számítógép került a háztartásokba, 150 ezer számítógép lett felújítva, és csaknem 200 ezer család jutott számítástechnikai eszközökhöz.⁶¹ A kedvezményeket ebben az időszakban iskolások, egyetemisták illetve szüleik, és pedagógusok vehették igénybe, feltételezhető, hogy az ifjúság, mint célcsoport is nagyobb arányban fér hozzá a technikai eszközökhöz, mint akár egy évvel ezelőtt. A Sulinet-Expressz program 2006 év végén szűnt meg.

Fontos kiemelnünk a TÁRKI Rt. és az ITTK közös koordinálású kutatását: ez a World Internet Project (WIP). Ez a projekt az internet társadalmi hatásainak széles körű vizsgálatára szerveződött nemzetközi kutatási program, amely a kaliforniai UCLA Center for Communications Policy és a szingapúri NTU School of Communications Studies kezdeményezéseként indult 1999 nyarán.⁶²

A WIP kutatói egyetértenek abban, hogy az internet alapvetően fogja átalakítani társadalmi, kulturális, gazdasági életünket, jelentőségében pedig felülmúlhatja az utóbbi ötven év legnagyobb hatású médiumát, a televíziót. A World Internet Project kutatói abból indultak ki, hogy ezek a hatások módszertanilag egységes és nemzetközileg összehasonlítható tudományos vizsgálatokat igényelnek, és meggyőződésük, hogy egyre fontosabbá válik az a kérdés, hogy milyen változásokkal jár az internet használatának terjedése a társadalmi élet különböző területein, milyen lesz az új médium hatása a társas kapcsolatokra, a kommunikációs formákra, a politikai aktivitásra, a munka és szórakozás világára. Fontos tényező az is, hogy egy gyors ütemű, állandó átalakulásban lévő folyamat jelenségeiről van szó. Ezért olyan kutatásokra van szükség, amelyek nemcsak egy adott pillanat tényeinek rögzítésére törekszenek, hanem hosszú távon is figyelemmel kísérik az események alakulását, így a WIP statisztikai adatgyűjtése évenként ismétlődik. Az internet terjedése – ha eltérő mértékben és tempóban is – de a világ minden táján megfigyelhető, globális jelenség, ezért a WIP már a kezdetektől egy

⁶¹ <http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=723&articleID=6492&ctag=articlelist&iid=1> (letöltve: 2007. 04. 02)

⁶² A 2005 évi kutatási jelentés: http://www.ittk.hu/web/docs/WIP_2005.pdf. (letöltve: 2007. 03. 14)

olyan, nemzetközi összehasonlító vizsgálat tervét követte, amely a nemzetek közötti összevetést a társadalmi élet különböző területein tapasztalható hatások kérdésében is lehetővé teszi.⁶³

A hozzáférési adatokat elemzi Gábor – Kabai – Matiscsák (2003) a magyarországi ifjúságkutatások alapján. A kutatási eredmények alapján megállapítható Magyarország lemaradása a hozzáférés és használat tekintetében a fejlett országokhoz képest, illetve jellemző a használók között a fiatal korosztály felülreprezentáltsága, digitális szakadék húzódik tehát a fiatalok és a felnőttek között (Fábián, 2002). Gábor – Kabai – Matiscsák (2003) megalkotják a „fogyasztói státusz” mintájára a „kommunikációs státusz” kategóriáját, melyek összetevői elsősorban az eszközellátottságra reflektálnak: a személyi számítógéppel, internet-hozzáféréssel való otthoni rendelkezésre, általános internet-hozzáférésre, mobiltelefonnal való rendelkezésre, illetve WAP lehetőségekre vonatkoznak. Minél nagyobb a hozzáférési arány, annál magasabb a „kommunikációs státusz”. A magasabb kommunikációs státusszal elsősorban az aktív, változatos életet kedvelő, magas kulturális státuszú és politika iránt érdeklődő fiatalok rendelkeznek. Az ifjúság belépése az információs társadalomba zökkenőmentes folyamat, jól megfér egymás mellett a magas és a fogyasztói kultúra – azaz az internet-kultúra térhódítása az elit kultúra alakulásával párhuzamosan megy végbe (Gábor – Kabai – Matiscsák, 2003: 40).

Az OECD felmérései alapján azonban nem elégedett az országok és azok polgárainak „kommunikációs státuszával” (OECD, 2004). 14 ország (köztük Magyarország) középiskoláiban végezték az ISSUSS (International Survey of Upper Secondary Schools) felmérést, melynek eredménye alapján átlagosan 9 tanulóra jut egy számítógép az iskolákban (a szórás 3 és 15 között van), és rosszabb az arány a tanárokat illetően, illetve a tanárok informatikai, technikai tudására vonatkozóan. Kiindulópontjuk, hogy a munkaerőpiac egyre inkább az információs és kommunikációs technológiák által meghatározott, s erre a kihívásra az iskolának, az oktatási rendszernek kell felkészítenie a leendő és aktív munkavállalókat. A hozzáférési arányok megváltozása 1995-től növekedett jelentős mértékben, szinte az összes vizsgált országban (OECD, 2003: 345). Ez a növekedés 2000-ig megfigyelhető volt, az iskolákban azonban nem történt jelentős változás. Itt nem minden esetben a hozzáférés hiánya okozza a gondot, hiszen a hardver és a szoftver megléte még nem generálja az

⁶³ A WIP kutatást koordináló intézetek: TÁRKI Rt., BME ITTK, és ELTE ITHAKA.

eszköz használatát. Az OECD felmérése alapján azokban az iskolákban sem használják ki ezeknek az eszközöknek minden lehetőségét, ahol rendelkezésre állnak, aminek az oka az eszközhasználatra irányuló megfelelő tudás hiánya lehet. A tanári továbbképzéseknek elenyésző hányada irányul a digitális írástudás kialakítására, fejlesztésére. A felmérés szerint Magyarország az internet használat és az IKT ismereteire vonatkozó kompetenciák tekintetében a legrosszabb három között van (OECD, 2003: 345). A következő években az internet-penetráció növekedése volt megfigyelhető mind a háztartásokban, mind az oktatási intézményekben.

Az OECD kutatási adatainak tükrében fogalmazódott meg az Országos Közoktatási Intézet IKT-re vonatkozó stratégiai tervezéshez szükséges vitaanyaga (2003), amely kiemeli a fontos trendeket.⁶⁴ Megállapítja, hogy ahhoz, hogy bármely iskola felkészíthesse diákjait az információs társadalomra, nem elég egy szűk óraszámú, „osztályozott” informatika tantárgy, hanem a tanulóknak – már kisdíák koruktól kezdve – meg kell szokniuk és ismerniük az IKT napi használatát: az egyes tanórákon éppúgy, mint a tanórán kívüli felkészülésben vagy éppen szabadidős tevékenységekben. Az IKT iskolai alkalmazását vizsgáló kutatások és fejlesztések megkezdése előtt feltétlenül megvizsgálandók a hazai oktatási-nevelési feltételek, állapotok. Az intézmények között három csoportot különít el a vitaanyag: az (1) „élenjárók”, az (2) „önerőből fejlesztők” és a (3) „hátrányos helyzetűek” csoportját. A pedagógusokra vonatkozóan négy kategóriát különít el a stratégiai vitaanyag: az (1) „élenjárók”, a (2) „derékhad”, a (3) „lemaradók” és a (4) „technofőbök” csoportját (Tót, 2001).

Az „élenjárók” csoportjába átlagon felüli szakmai és IKT-s képzettségű, interdiszciplináris megközelítésű, tanítási tapasztalattal és fejlett módszertani kultúrával rendelkező tanárok tartoznak. Ők azok, akik rendszeresen olvasnak szakirodalmat, és minden alkalmat megragadnak, hogy részt vehessenek szakmai rendezvényeken. Becsült adat szerint a pedagógustársadalom 5 százalékát alkotják (Tót, 2001).

A „derékhadba” tartozik a pedagógusok mintegy 50-60 százaléka. Nagyobb részük már elvégzett valamilyen informatikai továbbképző tanfolyamot. Bár a kezdeményezőkézség hiányzik belőlük, mégis – kellő ösztönzéssel – sikerrel mozgósíthatók egy-egy innovatív pedagógiai feladat megvalósítására (az elmúlt évek tantervfejlesztési, minőségbiztosítási munkáit). A szakmai fejlesztő munkába vagy online tananyagfejlesztésbe való bekapcsolásuk nehéznek látszik, de a másutt szerzett

⁶⁴ ftp://ftp.oki.hu/intezeti/ikt_strategia.pdf (letöltve: 2007. 03. 14)

tapasztalatok, pozitív példák, eredmények adaptálására, iskolájukban való kipróbálására, bevezetésére – megfelelő motiválással – alkalmasak (Tót, 2001).

A „lemaradók” aránya elég magasnak tűnik (25-30százalék), akik körébe főképp a kistelepülések hátrányos helyzetben levő iskoláinak pedagógusai, illetve az idős kollégák (50 éven felüliek) tartoznak. Nincs az a motiváció, amely legyőzi a településhátrányból származó akadályokat. Esetükben nemcsak az internet, az IKT hiányzik, hanem például a telefonvonal, a könyvtár vagy a nyomtatott napi sajtó gyors elérése is. A csoportba tartozók önhibájukon kívül versenyképtelenek a XXI. század társadalmában (Tót, 2001).

A „technofóbok” teljesen elutasítják az IKT-használatot, arányuk 4 százalékra tehető, átlagéletkoruk 47 év feletti. Rendkívül gátlásosak minden új eszközzel szemben, félelmüket nehéz eloszlatni. Arányuk az idő előre haladtával egyre csökkenni fog (Tót, 2001).

A bemutatott eredmények egyértelműen arra engednek következtetni, hogy digitális szakadék húzódik a diákok és a tanárok között. Ez jó példája az ifjúságcentrizmus megjelenésének a társadalomban, hiszen a korábbi kulturális mintákkal mit sem törődve a technikai eszközökre vonatkozó tudásanyag a belenevelődés, a kultúra elsajátítása (enkulturalizáció) során lesz az egyén sajátja, és nem a felnőtt társadalom tagjaitól, hanem a kortárs csoport tagjaitól, de leginkább az instrumentális tudás öngerjesztő folyamatában saját magától tanulja.

5.3.2 Ifjúság és verbális kommunikáció

A nyelv időben változó entitás, sok tényező befolyásolja alakulását, amelyek közül legfontosabb maga a kultúra, és annak elemei. Napjainkban a kulturális elemek közül kitűnik az IKT (információs és kommunikációs technológiák) hatása, amely érződik a beszélt és írott nyelvben egyaránt. Erre akkor lehet nyelvészeti szempontból releváns módon reflektálni, ha a nyelvet és a nyelvhasználatot kulturális jelenségként fogjuk fel, s eszerint is vizsgáljuk.

Gósy Mária (1999) elmondása alapján a következő változások jelentek meg a nyelvhasználatban: a beszédtempó gyorsulása, ennek következményeként az elnagyolt magánhangzóejtés, a szavak összemosódása, és a hangsúly megváltozása. A kilencvenes évek közepén egy budapesti gimnáziumban fél éven keresztül mérték, hogy mennyit beszél egy átlagos gimnazista egy teljes héten át a tanórákon. Az eredmény hat

perc lett, amiből négy jutott az idegen nyelvre, a maradék kettő az összes többi tantárgyra. Érdekes lenne azt megtudni, hogy a családban vajon mennyit beszélnek, és megfelelő mintát kap-e a gyerek az anyanyelv elsajátításához. Elég kommunikációs helyzetben vesz-e részt, ő maga beszél-e eleget, van-e módja a beszédfeldolgozásra. Valószínűleg ebből is eredeztethetően igen nagy mértékű a gyerekeknél az észlelési, megértési zavarok aránya. Mindezek a változások a nyelv egyéb megjelenési formáira is visszahathatnak. A beszédtempó gyorsulása azonban nem csak a fiatalok körében megfigyelhető folyamat, az világszerte megjelent; és a felfokozott életritmussal, tevékenységi tempóval hozzák összefüggésbe (Gósy, 1999).

Az információs és kommunikációs technikák által kialakított nyelv (internet, mobiltelefonok) az írott beszéd és a beszélt nyelv között helyezkedik el, de közelebb a beszélthez. Megfigyelték, hogy a kommunikációs technika mindig hat a nyelvre: először az írásbeliség, majd pedig a nyomtatás átalakította a kommunikációt és a nyelvet - például az alárendelő forma, a szerkeszthetőség, a bonyolultabb érvelés kapott nagyobb szerepet. Napjainkban az informatikai forradalom új nyelvi létmódot hozott létre. Az új technológiák hatása az írott szöveg átalakulását hozta magával, felgyorsult az írás és a befogadás folyamata, s az írás már nem olyan jól szervezett és mindinkább az élőbeszédhez kezdett el hasonlítani. Ezt nevezik új beszélt nyelviségnek (Balázs, 1998), aminek egyik műfaja a levélbeszéd. A filozófusok szerint ezek a technológiák nemcsak új nyelviséget, de új gondolkodási formát is létrehozhatnak. Máshogy gondolkodik ugyanis az, aki beszél, és máshogy az, aki ír. Most ez a kettő összekeveredik, mert a számítógépes levélbeszélő máshogy fogalmaz, szerkeszt, mint ha hagyományosan írna, vagy beszélne. Kialakul egy hevenyészett írás, amelyben gyöngébb a szövegösszefüggés, több a vizuális jel. Most még írunk, de ha a közeljövőbe akarunk tekinteni, a beszélő gépek megjelenésével hamarosan még az írás vagy a gépírás mozdulata is feleslegessé válik. Balázs Géza (1998) fogalmazza meg azt a gondolatot, mely szerint a nyelv változásának folyamata is felgyorsult, így kérdés lehet, hogy a kései utód mit ért majd meg a mai nyelvből, mely irodalmi vagy egyéb verbális alkotások kapcsán maradnak fenn. Balázs Géza szerint az is csoda lesz, ha az unokáink érteni fogják azt, amiről most beszélünk, s nem csak a szavak, hangok és nyelvtan, hanem a gondolatok tekintetében is.

Gelléri Gábor (2000) a világháló antropológiai kutatására vállalkozott, írásában e kutatás eredményeit foglalja össze⁶⁵. A hálózati kommunikáció a jelen pillanatig lényegét tekintve szöveges alapú – a közeljövő várható virtuális-vizuális forradalma (a kép- és hangalapú kommunikáció lehetőségeinek terjedése) tehát valószínűleg számottevően át fogja alakítani a virtuális kommunikáció lényegét. Jelen pillanatban azonban e kommunikációs típus elsajátítása gyakran, főleg az első lépésekben, nem könnyű. A net-nyelv használata mind a hálózaton, mind a való világban fakultatív – ismerete azonban a hálózaton való kommunikációhoz elengedhetetlen. A legelső tényező, mely valószínűleg fennmarad a nem szöveges kommunikáció korában is, az angol nyelv uralma, amely természetesen nem csak a virtuális közegre jellemző. Az angol nyelvnek nincsenek speciális mellékjelei, ékezetei, az elterjedtebb nyelvek közül a legkisebb karakterkészlettel rendelkezik. Ennek egybeesése azzal, hogy az Internet mindenekelőtt amerikai fejlesztés, az angolt szükségszerűen a számítástechnika és ezen belül a hálózat alapnyelvévé tette.⁶⁶ Miután a közeg és a megnevezésre szoruló fogalmak új keletűek, így azok első lépésben szükségszerűen angol megnevezéssel kerültek át más nyelvekbe. Erre a más nyelvű kultúrák reakciói különbözőek voltak: Franciaországban kialakították a nyelvvédelem nevében egy hangsúlyosan nem angol nyelvű számítógépes és hálózati szókincset, Magyarországon azonban ez csak részben történt meg.

De a technikai eszközök megnevezései jelentős részét teszik ki az angol nyelv hatásainak. Ezek a kifejezések az eredetileg angol nyelvű hálózati szlengből tevődtek át, gyakran egy nyakatekert, általában fonetizáló magyarítási folyamat után. A technikai eszközök területén megszületett a vinyó (winchester), a proci (processzor), drájver, a szájt és a fájl fogalma. Még jellemzőbb ez a nyelvezet a mindennapi hálózati kommunikációra, ahol az érzelmkifejezések, non-verbális elemek is írott verbális formában léteznek, például „lol”, ami a lot of laugh (nagy nevetés) mozaikszava.

Erre utal az internetes kommunikáció második tényezője a tömörítés igénye. Miután a gépelés sebessége nem érheti utol a hangot (bár huzamosabb hálózati kommunikáció mellett jelentősen felgyorsul a gépelés is, és léteznek gépelésgyorsító programok is⁶⁷), így többszavas szóösszetételeket pótolnak a kontaktus felgyorsítására.

⁶⁵ http://www.iszolda.hu/mese/bagoly_mondja_doga/szakedoga.html

⁶⁶ Igaz ez akkor is, ha egyre inkább felmerül az igény a más nyelvű lehetőségekre: a Yahoo portál például lehetőségként nyújtja az angol mellett a francia, a német, a spanyol, a kínai és más nyelvű regisztrációt is (számuk folyamatosan nő). Ez esetben minden parancs és információ a megadott nyelven jelenik meg.

⁶⁷ Például a T9 nyelv, ami mobiltelefonokon is megtalálható.

Nem a sebességet, hanem a vizuális, főleg az arc-kontaktus hiányát hivatottak pótolni a non-verbális jeleket helyettesítő karakterek. Ezekkel kapcsolatban feltétlenül megjegyzendő, hogy a non-verbális funkcióknak csak a tudatos részét emelhetik át a hálózati nyelvbe – a négy szemközti kommunikációban oly fontos nem tudatos jelek (akaratlan mozdulatok, testbeszéd, szemmozgások) itt hiányoznak.

Ez a nyelvezet könnyen elsajátítható és alapként használatos a fiatalok körében, és ismeretlen az idősebb generáció számára. Ezért fordul az elő, hogy ha fiatalok egymást közt internetes vagy számítógépes játékokhoz kötött élményeikről beszélnek a szülők és a tanárok generációja (még akkor is, ha felhasználói szinten valamelyest otthon is vannak a számítógép vagy internet kezelésében) nem érti még az elhangzott szavakat sem, nemhogy azt a problémát, amire ez a közlésmód vonatkozhat. A kutatásaink során e nyelvi ismereteket a fórumközösség tagjai között végzett megfigyelések során kamatoztattuk leginkább.

5.3.3 Ifjúság és (szub)kulturális kommunikáció

A korábban bemutatott trendek jelentős változásokat idéztek elő a kulturális kommunikációban, nemcsak az által, hogy új elemeket kapcsoltak be annak folyamatába, hanem az által is, hogy átértelmeztek korábbi tartalmakat. Az egyén szintjén a személy-specifikus jegyeket vizsgáljuk, ahogy valaki megjelenésével, öltözködésével, kulturális szignáljaival kommunikál. Ezeknek a vizuális jegyeknek, kulturális üzeneteknek a szubkulturális kommunikáció szintjén van értelmük, ez a közeg adja ugyanis a kontextust. Ha az öltözködésből indulunk ki, megállapítható, hogy nem csak az önkifejezés része, hanem kommunikáció is egyben, napjainkban ugyanúgy, mint a történelem folyamán bármikor, s bármely társadalmi réteg körében.

Az egyén szintjén az öltözködés és az egyéb vizuális szignálok kerülnek az érdeklődés középpontjába, s azok jelentései, kulturális tartalmi, vagyis a közvetített információ tartalma. Megállapítható, hogy egyre kevésbé egyértelműek az információ megértéséhez szükséges dekódok, hiszen a jelentés nem feltétlenül a ruhák szabásába, színébe, esetleg összeállításába van belefoglalva, hanem a ruha márkájába. Ezáltal a különböző márkanevekhez kapcsolhatjuk a preferenciákat, ezek alapján ismerik fel egymást az „együvé tartozók”. Ilyen szubkultúra-alakító márkák a következők: Adidas, Nike, O’Neill, Converse, Fubu, Puma, Martens, vagy a Timberland. A márka elsődleges hordozója a cipő, s nem lényeges többé a cipőfűző színe sem. Így a cipő márkájának

tudatos megválasztása bizonyos szubkulturális értékpreferenciákról is tanúskodik. Középiskolásokkal készített interjúkból kiderült, hogy az Adidas márkát azok választják, akik kívülállóknak akarnak maradni, s nem feltétlenül kötelezik el magukat egy irányvonal mellett.

*„Többféle zenét szeretnek, szélesebb az érdeklődésük, nem zárják be magukat egy kis baráti körbe, hogy is mondjam... talán nyitottabb személyiségek.”*⁶⁸ A Nike a sportosabb vonalat képviseli, azok körében kedveltebb, akikhez a kommersz szórakozási formák állnak közelebb. *„A Nike az a diszkósoké szerintem, én fel nem venném...”*⁶⁹ Az O’Neill a deszkások márkája. Külön lányoknak és fiúknak készült fazonok jellemzik, melyeknek vastagabb, fehér talpuk van, ami egyenes, jobb tapadási felületet biztosítva a gördeszkához. Kedvelt snow-board márká, e sport szeretete szintén a deszkás lét velejárója. Talán ennél a cégnél alkalmazták legelőször tudatos marketing-fogásként a szubkulturális identitás tudatosítását, ami kialakítja a márkahűséget a fogyasztóban. Az olyan márkák, mint a Converse vagy a Fubu szintén annak kapcsán lettek népszerűek e generáció körében, hogy olyan tévéműsorokat, vagy jeles eseményeket támogattak, mely egy érdeklődési kör szerint külön szubkulturát volt képes kialakítani: „rap-jam”-ek, graffity-fesztiválok, kosárlabda vagy Street-ball bajnokságok. A Martens-bakancs jelentése túlélte már néhány generációt, elsősorban a rockerekhez, vagy élénk színekben az alternatív vonulatokhoz kapcsolódik. A Timberland pedig a naturalista, a természet felé forduló, s az ökológiai érdeklődést előtérbe helyezők kedvelt márkája, kiegészítve a hegymászó felszereléseket forgalmazó cégek márkáival, úgymint Columbia, Sherpa vagy Sandstone. Ez egyfajta intellektuális elit csoportképző, s az idősebbeket jellemzi. Akik a márkanévvel képviselté identitást nem tudják megfizetni, de fontosnak tartják az öndefiníció ilyen formáját, igyekeznek másolatokat beszerezni.

Az öltözködés mellett azonban számos más kiegészítő is fontos információforrás.

„Anyukám például az istennek se akarta megérteni, hogy miért akarom már lecserélni a régi telefonomat, nem volt rajta WAP, se színes kijelző, béna csengések stb., úgyhogy földhöz is kellett verni szegényt, hogy elhitesse, hogy rossz már szegény... de hogy nézett már ki az a régi, nem? Most

⁶⁸ Interjúrészlet, 17 éves fiú, 2003.

⁶⁹ Interjúrészlet, 16 éves fiú, 2003.

elmész bulizni a haverokkal, aztán mindig összeakad az ember új arcokkal is, aztán kiteszed a mobilodat a szórakozóhelyen... mit gondolnának rólam?" (18 éves fiú, 2003)

Ha feltételezzük, hogy a javak elsődlegesen nem a létfenntartáshoz és a versengő hivalkodáshoz szükségesek, hanem a kultúra kategóriáinak megjelenítéséhez és megszilárdításához, akkor valamennyi anyagi birtoktárgy társadalmi jelentést hordoz. Ezért a kulturális elemzés többnyire a javak kommunikatív használatára összpontosít. Ebből következik, hogy a kultúra anyagi vonatkozása részt vesz az interkulturális kommunikációban. Az információs kor beköszöntével új eszközök jelentek meg a piacokon, s ezek az eszközök (PC, internet, fax, mobiltelefon, DVD, mp3 lejátszó, iPod) jelentősen befolyásolták egy adott közösség kulturális nyelvét. Ezek a technikai eszközök bármely kultúra bármely szituációjában univerzális keretet biztosítanak a kommunikációnak, a technológiával való bánásmód egy interkulturális nyelv részévé vált (Roth, 2001: 563-565). A modern világpolgár tisztában van vele, hogy az autó mindenütt hasonló formában jelenik meg, a videorekorder is hasonló elven működik, tudja, mit lehet enni a McDonald's-ban, s hogy hol tart a „Coca-colonizáció”. A technikai eszközök használatán keresztül értékek és normák közvetítődnek, a javak tehát a kultúra látható részét alkotják. Látványokba és hierarchiákba rendeződnek, amelyek teret adnak a megkülönböztetésnek. A fogyasztás arra használja a javakat, hogy rögzítse, és az emberek, és események osztályozásának képlékeny folyamatában megjelenítse az ítéletek bizonyos készletét. A fogyasztás tehát rituális tevékenységként is meghatározható. (Roth, 2001: 573; Douglas – Isherwood, 1998: 157) Amikor ezt egy multinacionális marketingstratégia kihasználja, akkor a nemzetközi, interkulturális kommunikáció lehetőségét teremti meg a kulturális szignálok szintjén.

A középiskolások körében két technikai eszköz paraméterei kiemelten státuszalakítóak. Az egyik a számítógép, Pentium 4 és a magasabb kategóriák, ennek megfogalmazása a processzorok számában, típusában és teljesítményében (gyorsaságában) jelenik meg, illetve az egyéb hardvereszközök paraméterei, és a monitor típusa. A másik fontos státuszjelző eszköz a mobiltelefon, mely nem elsősorban márkafüggő, hanem a letöltött játékok, csengőhangok, képek és különböző logo-k adják meg névjegy voltát, illetve azok a technikai „ficsörök”, amelyekkel rendelkezik (kamera, fényképezőgép, mp3 lejátszó). Ezek az eszközök jelentősen átalakítják és befolyásolják az interperszonális kommunikációt is. Mivel ezek megléte sok esetben

komoly anyagi kérdés, természetesen olykor áthághatatlan különbségeket generál a leszakadó társadalmi rétegek és a magas gazdasági tőkevolumenű csoportok között.

Amikor a közösség szintjét vizsgáljuk, akkor az interperszonális kommunikáció kerül előtérbe. Speciális kommunikációs formát alakított ki e közösség kedvelt szórakozási formája: a techno-parti, vagy klub-kultúra (Bennett, 2001: 124). A technopartik világa az eddig megszokottól eltérő kommunikációs csatornaként és kommunikációs lehetőségként értelmezhető. A társas interakciók hétköznapiól eltérő gyakorlatának megvalósításához kínál lehetőséget. A közösség mindig normaképző, közvetítő szféra az egyén és a társadalom között. (Mérei, 1996: 42) Ez az a közeg, ahol az egyéni találkozik a társadalmival, így vizsgálata során mind az individuális, mind a szociális jellemvonások megfigyelhetővé válnak. Az együttesen átélt élménynek nagyobb ereje van, mint az egyedül átéltnek, a közösségi élmény misztikus bizalmasságot kölcsönöz az abban részt vetteknek, hiszen azt az illúziót kelti, hogy az élmény a résztvevők közös „tartalma” lett, és ez által identitásteremtővé is válik. (Mérei, 1989: 31)

A külső szemlélő számára a diszkó, és a techno-parti az a hely, ahol elképzelhetetlen az interperszonális kommunikáció. A proxemikai megfigyelések eredményeképp azonban egyértelműen kijelenthető, hogy a parti alapmomentuma a több szinten zajló társas interakció. Ezek a kapcsolatrendszerek nem a hétköznapi élet interakciói, s az arra nem nyitott szemlélő észre sem veszi azokat.

A zárt térben rendezett partiknak két típusa különíthető el: klubokban megrendezett és művelődési házakban tartott partik. A klubpartik elsődleges megkülönböztető jegye, hogy egy kisebb táncterrel rendelkeznek, és egyféle zene szól. A művelődési házakban megrendezett partik két táncterrel rendelkeznek, ahol két különböző zene hallható; ennek megoszlása: egy nagyterem, ami a nagyobb hírnévvel rendelkező DJ.-k és a külföldi vendég DJ.-k színtere, illetve egy kisterem, ahol a feltörekvő fiatal DJ.-k kapnak gyakorlási lehetőséget. A két terem közötti összekötő rész tartalmazza a pultokat - ahol étel, ital és dohányáru szerezhető be -, illetve a mellékhelyiségeket. Itt található a ruhatár és a kijárat/ bejárat is. A parti teréhez azonban nemcsak ezek a belső terek tartoznak, hanem az épület környéke is.

Minden térrész sajátos funkcióval rendelkezik. A nagyteremben és a kisteremben zajlik a tánc, két különféle zenére. A világítási rendszer és a hangtechnika hasonló végeredményt mutat, mind a megvilágítás mértéke, mind a hangerő egyforma szinten van. A nagyteremben több hely jut egy táncolóra, a kisteremben általában

nagyobb a tömeg. Az itt zajló elsődleges interakció kinezikus: maga a tánc. Mivel nincsenek szabályai, a megjelenésével kommunikál a többi ember felé. Fontos az irányultság: hogy egymagában táncol-e, esetleg partnerrel, színpad felé fordulva, háttal a színpadnak, vagy csoport táncol együtt. Mindebből le lehet vonni következtetéseket a táncolóra vonatkozóan: áll-e bármiféle drog befolyása alatt, tetszik-e neki az éppen hallható zene, érdekli-e a DJ. munkája, kivel van éppen, elfogad-e bármiféle közeledést, közeledik-e bárkihez.

„Itt van például a tánc. Ez valaha kifelé forduló társas tevékenység volt, most elmész egy partira: többnyire azt látod, hogy teljesen öncélú, befelé forduló dolog, az emberek lehajtott fejjel, egymástól teljesen eltekintve táncolnak, mozognak a zenére. Maga a mozgás a lényeg és nem az együttmozgás.” (19 éves lány, 1998)

Ez az egyik szélsőséges vélemény, a másik véglet éppen a közösségi jelleget emeli ki.

„Egy diszkóban soincs közösség, nem érdekli az embereket, hogy ki van még ott rajtuk kívül. Kis társaságok zárt köröket alkotnak, csak egymással foglalkoznak. Egy partin valódi közösség van. Bárkihez odamehetsz, bárkivel elkezdhetsz táncolni anélkül, hogy azt hinnék, akarsz tőlük bármi mást is, mint táncolni velük. Ez az egyik lényege számomra a partinak.” (20 éves fiú, 1998)

A környezeti tényezők, mint például a hang és a fény, hatással vannak az interakciókra. A zaj sokszor gyengíti az emberi teljesítményt, de a kellemes hangok, mint például a zene, pozitív hatást gyakorolhatnak az interakciókra. A háttérzaj minősége például jelentős befolyással bírhat egy személy iránti szeretetre. Ez azt jelenti, hogy kedvelt zene jelenlétében a partner iránti vonzalom jelentősége nagyobb, mint zene nélkül, vagy nem kedvelt zene mellett (Forgács, 1996: 344). A fénynek, vagy hiányának hasonlóan erős hatásai lehetnek. Társas életünk döntő része jól megvilágított környezetben zajlik, és az erre vonatkozó normák, szabályok és szerepek legnagyobb része „nappali” norma. Alacsony megvilágítású térben az intimitás magas szintje viszonylag gyorsan elérhető. A névtelenség, a láthatatlanság érzése segít elveszíteni a nappali gátlásokat, és nyitottabbá tesz az intim emberi kapcsolatokra. Erre az

egyéniségvesztési helyzetre, ahol a fény hiánya kedvelt zenével jár együtt, az emberek többnyire szeretet és intimitás kifejezésével reagálnak (Forgács: 1996: 345). Mindezek mellett meghatározó tényező, hogy egy adott térben hány másik emberrel lehet érintkezésbe kerülni. Az, hogy az emberek mit tekintenek zsúfoltnak, az csupán az összehasonlítási alapjuktól függ. A tömeg észlelése izgalomnövekedéssel, az arousal-szint emelkedésével jár. (Forgács, 1996: 346)

Sem a nagyterem, sem a kisterem zajszintje nem teszi lehetővé a verbális kommunikációt, így felértékelődik a nonverbális kommunikáció szerepe. Ez a gesztuskommunikáció felértékelését vonja magával.

„A parti lényege a kommunikáció. Nem működhetne a nélkül. A közönségnek és a DJ.-nek meg kell tanulnia együttműködni, különben nem lesz jó a buli. A DJ. provokálja a közönséget, feltesz lemezeket, amire a közönség reagál, táncol, álldogál, mutogat, rámosolyog a DJ.-re. Aztán erre a DJ. másik zenével reagál, és így tovább a parti végéig. Van, amikor összejön, van, amikor nem. A lényeg, hogy érezzék egymást, hogy információt tudjanak cserélni.” (19 éves lány, 1998)

Ez az interakció egy közösség és egy kiemelt szerepben lévő személy között zajlik, akik egymástól a térben is elkülönítettek, a DJ. többnyire színpadon, a közönség felett helyezkedik el, jól láthatja annak rezdüléseit, s a táncoló sereg is figyelemmel tudja kísérni a ceremónia vezénylőjét. Többször előfordul, hogy két DJ. tevékenykedik egyszerre a színpadon, ekkor bonyolódik a helyzet, hiszen nemcsak a közönséggel, de egymással is kell kommunikálniuk. Többnyire megvannak a bejáratott gesztusaik, melyek alapján megértik egymást, néha próbálkoznak verbális kommunikációval, de alapvetően a zenén keresztül cserélnek információt.

A táncolók közti információcsere egyszerű gesztusok használatával zajlik, melyek értelme eltérhet a hétköznapiak során alkalmazott hasonló gesztusok jelentésétől. Az üdvözlési formulák közé tartozik az intés, a bólintás, a másik vállának végigsimítása, az arcra adott két esetleg három puszti. A résztvevők közötti távolság mindig a bizalmas zónán belül van (Hall, 1995: 130-132). Így felértékelt szerepe van az érintésnek, a testkontaktusnak. Ha valaki megérint valakit, az a megszólításnak felel meg, ezért az emberek közötti közlekedés során óvatosak, hogy ne ütközzenek neki senkinek. Ha ez mégis megtörténik, akkor a bocsánatkérés gesztusa egyrészt a hátrébb

lépés, ezzel a távolság növelése; másrészt a felemelt kéz, kifordított tenyérrel, egyfajta elhárításként, vagy felemelt mutatóujjal. A hétköznapi interakcióiban ez a gesztus ellentétes jelentéssel bír, többnyire figyelemfelkeltést (jelentkezés gesztusa) és nem elhárítást szolgál. Ha valaki „megszólít” egy másik embert (azaz megérinti), akkor, amíg kulcsszavakkal, közel hajolva a fülébe kiabálja a mondandóját, folyamatosan tartja a testkontaktust az érintéssel. Ez a gesztus helyettesíti a hétköznapi interakciók szemkontaktusát. A kinezikus információk a tánc során egyértelműen eláruhlják a táncpartnerekhez való viszonyt. A játékos mozdulatok a haveroknak, barátoknak szólnak, a simogatás, ölelés a „társat” illeti meg, a szimpatikus idegenek pedig mosolyognak egymásra. Az arcimimika többnyire az éppen hallható zenét értékeli. A fintor a negatív, a mosoly a pozitív visszajelzést takarja.

A társadalom szintjén a középiskolások kulturális kommunikációjának dekódolásának mértéke jelenleg még nem feltárt. Kérdés, hogy csak a korosztályt célzó marketingszakemberek értik és alakítják-e ezt a nyelvet, vagy a szülők, esetleg a tanárok is képesek dekódolni az üzeneteket. A középiskolások szerint a válasz: nem.

A társadalom szintjén, sokféle módon közvetíthetnek önmagukról információkat e generáció tagjai. Egyrészt használják egyéni szignáljaikat, melyek alapján kivívják maguknak egy közösségi státuszt, amely kellő önbizalmat ad a mind tágabb értelemben vett önkifejezéshez. De emellett fontos az az intézményes közeg is, melyben e generáció hétköznapijait éli, ez pedig nem más, mint az iskolarendszer.

A szubkultúra vizsgálat eredményeképpen felszínre kerültek azok a kulturális problémák, melyeket a hagyományos iskolarendszerbe való belépés generál. Egy új és kevésbé ismert ifjúsági szubkultúra tagjainak megjelenése a tradicionális iskolarendszerben sohasem volt akadályok nélküli folyamat. Az ütközési felületek forrása az eltérő értékrendszer és gondolkodásmód, mely nem csak generációk között (tanár – diák), hanem generációkon belül is jelen van (eltérő kortárs szubkultúrák).

Alapvető problémaként jelenik meg, hogy az eltérő generációs, kulturális és társadalmi jellemzők miatt a diákság és a tanárok jelentős része nem rendelkezik közös kulturális nyelvvel, melynek következtében az iskolai és a személyes kommunikáció nem működik megfelelően, a tanár és a diák, illetve sok esetben a diák és diák nem egy nyelvet beszélnek. A konstruktivizmus szemszögéből a valóságnak nem csak egyetlen helyes reprezentációja van, nem lehet egy központilag mérvadó értékrendszert kijelölni, amelynek szempontjai szerint kell a világnézetet alakítani. Ha ez így lenne, akkor a pedagógiát szélsőséges „etnocentrizmus” jellemezné, de ezen a felfogáson már a XIX.

században túlléptek a társadalomkutatók. A megvalósítandó cél a kulturális relativizmus elfogadtatása (Geertz, 1994: 309). A realitás az, amit adott helyzetben az érintettek annak fogadnak el. A sokdimenziójú igazság kétségessé teszi a modelltanár létét, illetve a helyes oktatás vagy az így kell tanítani normatív rendszerét. A tanári magyarázat nem automatikusan eredményez megértést, mivel a tanár által felvetett problémát a tanulók különbözőképpen értelmezhetik. A tanár feladata az, hogy segítse tanítványait abban, hogy képessé váljanak saját fogalmi-gondolati struktúráik kialakítására. A konstruktív pedagógia megkérdőjelezi az egy központú, hierarchikus tudást, a tudás megszerzésének hagyományos módját és célját. Ennek hátterét és gyakorlati megvalósítását a multikulturalizmusból kinövő kultúraazonos pedagógia adja (Boreczky, 2000).

Szakiskolában tanító tanárok számára meglepetést okoztak az általuk is tanított tanulók megnyilvánulásai saját kultúrájukra, jövőképükre vonatkozóan. A következő interjúrészletek szakiskolai tanulókkal készültek, a kérdések elsősorban a jövőjükre orientálódtak (Horkai, 2004b).

„Nekem nincsen jövőm. Tudom és érzem. Nem tudom mi lesz. Nem is szeretek ezekről a dolgokról gondolkozni. Otthon mindig gondok vannak, sosincs pénz, ha elegendem lesz, leülök a számítógép elé. És napokat játszom. Olyankor nincs semmi, nincs tanulás, és ne szóljon hozzám senki se.” (16 éves fiú, 2001)

„Én nagyon gazdag leszek, lesz egy nagyon jó számítógépem, olyan, mint a Tóth tanár úré a számítástechnika teremben, és azon fogok dolgozni. Nem lesz munkahelyem, csak elküldöm az anyagot minden nap. Úgyis minden gépesítve lesz már akkor. Lehet nem is kell dolgozni...” (14 éves fiú, 2001)

„Az Internet át fogja venni a hatalmat. A tévé már nem lesz érdekes, mert azt is lehet interneten nézni, de ott lehet mást is. Játsszani, játékokat letölteni, csak úgy nézegetni, rádiót hallgatni meg iszonyat sok mindent. De jó gép kell hozzá, ami úgy tűnik egyre olcsóbb lesz. Valahol az a cél, hogy minden egyes ember a földön valahogy összekapcsolódjon. Csak mi van, ha ezek a számítógépek gondolnak egyet és félelednek, annyi film van ezekről. Tudom,

hogy hülyeség, de néha mégis félek, mint a Mátrixban, hogy megszólal a gépem, vagy üzen valahogy...” (18 éves fiú, 2001)

„Engem nem érdekel semmi. Itt is azért vagyok, mert mondták, hogy kell. Este elmegyünk a haverokkal a kocsmába, oszt jól berúgunk. Meg gépezni szoktunk. Abba a kocsmába megyünk csak be, ahol van gép. Van, hogy vagy ötvenezret elverünk egy este. (...) Pénz mindig van. Berúgunk oszt kész. Itt ez a szórakozás.(...) Ha van valami csaj, hát jöhet, de nem érdekelnek nagyon.” (17 éves fiú, 2001)

Az átlag szakiskolai tanulók világról alkotott képzetek számos technikai elemet tartalmaznak. Kész magatartásformáik vannak a technikai kultúra által létrehozott helyzetekre, lehetnek elfogadóak, és elutasítóak is. Az iskolai keretek között azonban nem érdeklődnek az informatika és a számítástechnika iránt. Több informatikatanár beszámolt arról, hogy az óra keretein belül a játék kap kiemelkedő szerepet. Ez az egyetlen tevékenység, amivel osztályszinten leköthetők az óra kereteiben. Az órákon végzett megfigyelések (hospitálások alkalmával) egyértelműen alátámasztották azt a feltételezést, hogy a számítógépes játék ebben a közösségben alapvető kommunikációs, kulturális és presztízsadó szereppel bír. A játék ugyanis akkor érdekes, ha a tanulónak az otthoni gépén is megvan, tehát tud gyakorolni. A gyakorlás felváltja a tanulást, hiszen abban sikerélmény szinte sohasem jutott ezeknek a diákoknak. Amikor a tanárok új játékokat mutattak a tanulóknak, nagy részük azonnal elkérte, hogy hazavihesse. A következő órán büszkén fitogtatták ügyességüket és teljesítményüket, amit elértek a játék folyamán. Aki a legtöbb pályán végig tud menni, vagy a legtovább él, vagy a legtöbbször nyeri az autóversenyt, a legtöbb ellenséget képes kivégezni, az a „menő” az osztályban. A kortárs csoporton belüli személyes elismertség tehát virtuális tevékenység, és teljesítmény függvénye is lehet.

Fontos tehát figyelembe venni, hogy a tanulói identitás többgyökerű, egyrészt az iskolához, másrészt az osztályhoz, harmadrészt a saját iskolai teljesítményen alapuló pozícióhoz kötődik. Ezek összessége alakítja ki az egyén iskolai társadalomban betöltött pozícióját. A jó tanuló nem feltétlenül tölt be elismertebb szerepet, hanem sok esetben megvetendő és elutasítandó posztal rendelkezik, ha a hangadó csoportot egy osztályon belül az iskolai ellenkultúra képviselői alkotják. Ez többnyire a szakmunkásosztályokban jellemző, erre utal Paul Willis (2000) is egy amerikai

esettanulmány kapcsán. Emellett, ha a tanuló az iskola helyszínét jelentő község vagy város egyik kisközösségből származik, akkor az adott hely presztízs-viszonyait is beviszi az iskolába. Ez azt jelenti, hogy ha valaki a településen kulturálisan elismert családból származik (s ilyen lehet az iskolaigazgató vagy a helyi „maffia-vezér” fia egyaránt), akkor hasonlóan elismert presztízs illeti meg az intézmény keretein belül is a tanulói közösségekben; noha a tanárok igyekeznek kiküszöbölni a lehetséges keretek között az ilyen tényezőkből származó különbségtételt. Az iskola világának részeként tehát megjelenik a természeti és társadalmi környezet is. A mikrokörnyezet szerepe a felsőoktatási intézmény esetében sokat veszít jelentőségéből, és egyre inkább a személyes teljesítmény és problémamegoldó képesség veszi át a helyét.

5.4 A XX. századi ifjúságkutatások kritikája

A korábbi fejezetekben hivatkozott ifjúságkutatások eredményei a jelenre orientáltság szempontjából gyorsan veszítenek aktualitásukból. Mivel a jelenségek értelmezése aktuális időhöz és helyhez (térhez) kötött, így a jelenkutatások számára az ifjúsági témák területén a néhány évvel korábbi vizsgálati eredmények már kritikával kezelendők. Erre világítanak rá az Ifjúság 2000© és Ifjúság 2004© vizsgálatok különbségei, melyek a négy év alatt bekövetkezett változásokat nagyon jól illusztrálják. A két kutatás módszertani szempontból összevethető kutatásnak számító megismételt adatfelvétel, így az eredmények különbségei az időbeni változásokat mutatják (Bauer – Szabó szerk. 2005; Szabó et al., szerk. 2002).

Ezt a két országos reprezentatív mintán készült ifjúsági adatfelvételt (15-29 éves korosztály) a saját vizsgálatunk szempontjából érvényes és megbízható kiindulópontnak tekintjük, mely a kulturális vizsgálatok társadalmi keretét jelenti. Az Ifjúság 2000© eredményei ebben a kontextusban elmozdulási pontként definiálhatóak, amihez képest értelmet kapnak az Ifjúság 2004© megváltozott adatai. Ebből az következik számunkra, hogy a kilencvenes évekből származó ifjúságkutatási eredmények a jelen kontextusára vetítve csak történeti aspektusból értelmezhetőek. Fontos láncszemei az ifjúságkutatások történetének, eredményei azonban egy történeti szemléletben megfogalmazott múltbeli ifjúságra vonatkoznak, hiszen az akkori ifjúság és a mai ifjúság nem ugyanaz a társadalmi csoport.

A korábbi kutatási adatokat óvatosan kell a jelenre vonatkoztatni, de kétségtelen ezek jelentősége és alkalmazhatósága, ha társadalmi-kulturális törvényszerűségeket, elméleteket megfogalmazva túlléptek a leíró kutatás keretein. A kulturális szimbólumokra irányuló kutatások ezekkel való összevethetősége módszertani szempontból is kérdéses. A survey jellegű vizsgálatok széles társadalmi összefüggéseket, regionális különbségeket tárnak fel, a helyi és csoport-specifikus változatok „puha” változóira azonban nem következtethetünk belőlük. Azok feltárása helyi kvalitatív vizsgálatokat igényel, a kilencvenes évek ifjúságkutatása azonban egy-két kivételtől eltekintve nem, vagy csak szórványosan alkalmazta ezeket a módszereket (Liskó, 1995; Mátay, 1995; Horkai, 1999).

Résztevő megfigyelésre alapozott tanulmányok elsősorban a szubkultúra kutatások területéről származnak (Fejér, 1997; Horkai, 1999; Angyalosy, 2002; Szapu,

2002), amelyek a kilencvenes évek végi, kétezres évek eleji ifjúsági szubkultúrák jellemzőit tárják fel a „puha” változók tekintetében, előtérbe helyezve a kultúra kommunikációs sajátosságainak és szimbólumainak vizsgálatát. A Sziget-kutatások is érezhető kvalitatív fordulatot vettek az utóbbi években, ahol a kérdőíves vizsgálatokat egyenrangúan egészítik ki a megfigyelésekből, interjúkból származó következtetések (Gábor, 2000; 2005; Gábor – Szemerszki, 2006).

Ezek a vizsgálatok módszertani szempontból jelentenek igazi kiindulópontot, mert ha figyelembe vesszük az Ifjúság2000© és Ifjúság2004© vizsgálat által feltárt regionális különbségeket, nem tekinthető érvényesnek a szimbólumokra vonatkozó összevetés egy kaposvári szubkultúrát leíró (Szapu, 2002), vagy a budapesti underground csoportokat leíró (Fejér, 1997; Angyalosy, 2002) kutatás eredményeivel. A screenager szubkultúrára vonatkozó kutatás (Horkai, 1999) földrajzilag érintette azt a régiót, ahol jelen vizsgálataink zajlottak (bár a budapesti orientáltság itt is megfogható), ezért a hipotéziseink között megfogalmaztunk olyan felvetéseket is, melyek az azóta eltelt változásokat igyekeznek feltárni.

A nemzetközi kutatások tekintetében alapvetően a tendenciák, elméletek és módszertani kérdések használhatóak számunkra, még abban az esetben is, ha például határon túli magyar fiatalokra vonatkoztak ezek a kutatások (Gábor – Veres szerk. 2006; Gábrityné – Mirincs szerk. 2002), hiszen az értelmezési keretet biztosító társadalmi és kulturális kontextus alapvetően különbözik kutatásunkétól. Az elméletek tekintetében a német ifjúságkutatási hagyományokat kell kiemelnünk (Zinnecker, 2006a; 2006b), a módszertani kérdéseket tekintve a Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies intézetének munkáit, különösen Paul Willis (2000) kutatásait, a kérdésfeltevések szempontjából pedig a közelmúlt skandináv kutatásai jelenthetnek kiindulópontot (Laegran, 2002).

6. Az empirikus kutatás keretei

Az empirikus kutatások során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen kulturális szimbólumok jelennek meg az észak-kelet magyarországi középosztályosodó ifjúsági kultúrák tagjai körében, tetten érhetőek-e kifejezetten a középosztályosodást megjelenítő szimbólumok, s ha igen, mennyire tartósak, és milyen jelentésekkel ruházódnak fel.

A szimbólumok a nyelvben, viselkedésben, kommunikációs folyamatokban jelennek meg, így azok értelmezéséhez elengedhetetlen az ifjúság kommunikációs sajátosságainak vizsgálata és ismerete. Az értelmezési keretet az információs társadalom és a techno-kultúra paradigmája adja, amely kiegészül a globalizáció kérdéseivel, és a fogyasztói magatartás előtérbe kerülésével.

A vizsgált kérdések, hipotézisek ellenőrzésére a kulturális antropológia kvalitatív módszereit, kutatási technikáit és kutatási protokollját használtuk, a puha változókra és a kulturális összefüggések értelmezésére helyezve a hangsúlyt. A felsőoktatás nevelésszociológiája (Kozma, 2004) jelenti kutatásaink számára azt a tudományos keretet, amely beilleszti eredményeinket a neveléstudomány szakirodalmába.

A kulturális sajátosságokat feltáró kutatás természetéből adódóan leíró, értelmező jellegű, az alkalmazott kvalitatív módszertan a kvantitatív magyarázó, modellépítő kutatási eredmények interpretatív kiegészítője. A kérdésfeltevésünk a regionális mintázatok és jellemvonások feltárását célozza, az összehasonlítás lehetősége más régiókra vonatkozó, vagy akár nemzetközi adatokkal is nehézkes, az alkalmazott módszertani apparátus következtében. A vizsgálat „földrajzi” ellenpontjának a Sziget-kutatások tekinthetőek, hiszen az ott alkalmazott hasonló módszertani technikák, és a területi meghatározottság lehetőséget ad az ifjúsági kultúrák regionális összehasonlítására, és ezen keresztül sajátos tendenciák megfogalmazására.

6.1 A kutatás célja

Az oktatási expanzió egyre szélesebb körben vonja be a fiatalok csoportjait a felsőoktatásba, ami hatással van az ifjúsági kultúrákra, és Magyarországon is megfigyelhetővé válnak azok a folyamatok, amelyeket az európai kutatások korábban feltártak. Az ifjúságot leíró „középosztályosodás elmélet” (Zinnecker, 2006b) áll az érdeklődésünk középpontjában, az ehhez társuló kulturális szimbólumok interpretálása a célunk, megragadva az ifjúság által elmesélt, émikus kategóriákba zárt kulturális narratívákat, amelyek megmutatják a vidéki, középosztályosuló réteg preferenciáit, jövőképét, szabadidő eltöltési módjait, a helyi társadalomhoz, és az oktatási rendszerhez fűződő viszonyát. Azért a középrétegekre esett a választásunk, mert feltételezzük, hogy e társadalmi réteget vizsgálva bepillantunk az alsóbb rétegek jellemzőibe is, amennyiben a középréteg egyik irányultsága az alsóbb rétegektől történő elkülönülés (életmódban, szimbólumokban), és a vágyott jellemvonások kapcsán felvillanthat elemeket a felsőbb rétegek kultúrájából. Az alsóbb rétegek életmódjából a középrétegek a sebezhetőségi, kockázati tényezőket emelik ki, amiket igyekeznek elkerülni, a felsőbb rétegek életmódjának elemei azonban motiváló célként jelennek meg.

A kutatásunk célja összegyűjteni, leírni és értelmezni azokat a kulturális szimbólumokat, melyek az ezredforduló utáni magyarországi ifjúság egy speciális csoportját jellemzik. Tág értelemben vett kultúrájuk ismerete, megértése elengedhetetlen a neveléstudomány területén dolgozó, oktató és kutató szakemberek, oktatók, tanárok számára, hiszen a pedagógiai szakirodalom sokszor kiemeli ezen információk hiányából fakadó hátrányokat (Böhnisch, 2000; Báthory, 1992; Kozéki, 1980; Knausz, 1999: 47-54). Az ifjúság kultúrájának csak egy része kötődik az oktatási intézményhez, ahová az azon kívüli életüket „nem szívesen viszik be”, az életkor előrehaladtával egyre hivatalosabb viszony alakul ki az oktatási intézmény és a fiatalok között, de motivációik, értékrendszerük, életmódjuk megértéséhez szükséges az ifjúsági kultúrák egészen látása, holisztikus módon történő megközelítése.

A nevelésszociológia által leírt és vizsgált oktatási expanzió jelensége (Kozma, 2004: 30) következtében már nemcsak a közoktatás rendszere találkozik az ifjúság széles, csaknem teljes csoportjával. A felsőoktatás rendszerének is szembe kell néznie a különféle társadalmi rétegekből érkező, eltérő képességekkel, készségekkel rendelkező hallgatóáradattal, akik társadalmi háttere, gazdasági-, kulturális-, és társadalmi

tőkevolumene elmaradhat a felsőoktatás rendszere számára korábban „megszokott”, az elitgimnáziumok által gondosan „előkészített” hallgatókétól. A felsőoktatás szociológiájának létjogosultságát éppen az adja, hogy a felsőoktatás egyre szélesebb társadalmi rétegeket érint, egyre nagyobb számban, tehát közüggé válik, mert megnövekszik közösség szervező ereje, térszervező hatása, de a szimbolikus, hagyományteremtő, és identitásképző ereje is (Kozma, 2004: 9-10).

A felsőoktatás nevelésszociológiája számára ajánljuk megfigyeléseink eredményeit, amelyek kulturális narratívák formájában kerülhetnek a terület kutatóinak asztalára, érintve csak a felsőoktatás politikájának kérdésköreit, a felsőoktatási intézmények kultúráit, ráirányítva a mikro-antropológiai fókuszot az intézményrendszer használóira, a hallgatókra, a középosztályosodó ifjúsági csoportokra.

6.2 A kutatás egységei

A kutatás egységei Magyarország hátrányos helyzetű régióihoz (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) kapcsolódó (ott élő, vagy tanuló) fiatalok (15-29 éves korosztály), akik nem, vagy csak részben rendelkeznek önálló egzisztenciával, és rövid távú terveik között szerepel a továbbtanulás, vagy már valamely regionális felsőoktatási intézmény nappali tagozatos hallgatói. Bauer Béla ifjúsági rétegződést leíró kategóriái közül a középosztályt lefedő „a rendszerváltozás túlélői” csoport részegységeit alkotják (Tamás – Tibori szerk. 2005: 189-194). A kutatás során olyan jelenségek lehetősége körvonalazódott számunkra, amely szükségessé tette a kezdeti minta kiegészítését, és a kiválasztott földrajzi területen élő, és egy felsőoktatási intézményben frissen végzett fiatalok megkérdezését is⁷⁰.

Feltételezéseink szerint az IKT-val való kapcsolat alapvetően meghatározza az ifjúsági kultúrák jellemvonásait, ezért olyan földrajzi területet jelöltünk ki a vizsgálataink helyszínéül, amely e tekintetben elmaradottnak számít az ország többi területéhez képest, különösen Közép-Magyarországhoz képest. Az Ifjúság2004© adatai alapján elmondható, hogy az észak-magyarországi és az észak-alföldi régiókban a legalacsonyabb az otthoni internet-hozzáférés aránya, és a számítógéppel való ellátottság, de a kulturális aktivitás, a kulturális fogyasztás mértéke és minősége is messze alatta marad az ország egyéb területein mért adatoknak (Bauer – Szabó szerk. 2005: 50, 73). Feltételezzük, hogy ez a lemaradás sérülékenyebbé teszi a fiatalokat a társadalmi, munkaerő-piaci elvárásoknak való megfelelés szempontjából, tehát más elvárásokkal közelednek a felsőoktatás felé, más személyes mércén keresztül értékelik a körülöttük lévő lehetőségek hasznosságát. A kulturális fogyasztás szempontjából a lehetőségek hiánya az egyéni igényekben is változásokat alakíthat ki, ami a felsőoktatás számára jelent alapvető kihívást, hiszen olyan nevelő jellegű feladatokat is magára kell vállalnia, amely korábban a településhez, vagy a közoktatás színtereéhez kapcsolódott.

A vizsgált korcsoportot 15-29 éves kor között jelöltük ki, hasonlóan az Ifjúság 2000© és az Ifjúság 2004© vizsgálat mintájához. Az érdeklődésünk középpontjába a középosztályosodás folyamatát helyeztük, így fontos, hogy adott korcsoporton belül az önálló egzisztenciával, munkahellyel, családdal rendelkező fiatalok nem kerültek az

⁷⁰ A középosztályosodás folyamatának időlegességére vonatkozó hipotézisünk (Lásd: 6.4 *A kutatás hipotézisei* című fejezet, 120. oldal) a kutatás folyamata során fogalmazódott meg, emiatt bővült a megkérdezettek köre.

interjú mintába, ennek következtében a legidősebb interjúalany 25 éves. A középosztályosodás mutatójának tekintjük a tervezett, vagy folyamatban lévő felsőoktatási (főiskolai, egyetemi) tanulmányokat, a szülőktől való részleges vagy teljes anyagi függést, ami a fiatalok életmódjának korlátozó tényezője, de kiteljesítője is lehet. Feltételezésünk szerint így érvényesülhetnek az iskolai életkori szakasz, és az ifjúságcentrizmus kulturális jellemvonásai is. A kutatás folyamata során megfogalmazódott új hipotézis ellenőrzéséhez olyan alanyokat kerestünk, akik éppen kiléptek, vagy kilépni szándékoztak ebből az átmeneti ifjúsági szakaszból, ebben az esetben nem tekintettük kizáró tényezőnek az esetleges önálló egzisztencia meglétét.

6.3 A kutatás módszerei

A megfogalmazott hipotézisek ellenőrzése több egymástól függetlenül alkalmazott kvalitatív módszertan használatát igényelte, így a kutatás tulajdonképpen regionális „mélyfúrások” sorozata. Minden részvizsgálat sajátos mintaválasztási elvet követett⁷¹, s az adatok értelmezésénél figyelembe kellett venni, hogy a kutatószerkepek is változtak (egyenrangú kortárs csoportos partner, tanár – diák viszony).

A kutatás keretét egy interjú vizsgálat adta, amelynek vázát egy fókusz csoportos előtanulmány alakította ki. 2005/2006-os tanév Ifjúságszociológia előadásának a téma iránt mélyebben érdeklődő hallgatói alkották e fókusz csoport tagjait a Nyíregyházi Főiskolán. Négy hallgató vett ebben részt, 21-23 éves lányok. Velük később félig-strukturált interjú is készült, amely során az ismert kutatási szempontok alapján javaslatot tettek további interjúalanyok személyeire. A javaslataik alapján az interjúalanyok mintáját úgy állítottuk össze, hogy a nemek aránya megegyezzen, illetve nagyjából egyenlő arányban tartalmazzon középiskolában, és felsőoktatásban tanuló fiatal.

Az interjú minta összetétele ennek megfelelően a következőképpen alakult:

1. ábra Az interjú kutatás mintája

	Középiskolás	Főiskolás
Fiúk	5 fő (16-19 éves)	5 fő (21-25 éves)
Lányok	5 fő (15-17 éves)	9 fő (21-24 éves)

A hipotézisek ellenőrzése, indokoltá tett egy középiskolások körében végzendő jövőkép-elemekre vonatkozó kutatást, amelyre szintén a fókusz csoportos módszert tartottuk a legmegfelelőbbnek, a kutatás helyszíne a Déri Miksa Szakközép és Szakmunkásképző Iskola, és az Esze Tamás Gimnázium volt Mátészalkán. A fókusz csoportos beszélgetésekre 2005 márciusában került sor, osztályfőnöki óra keretében, két 10. évfolyamos osztályban. Mindkét beszélgetés végén megkértük a diákokat, hogy röviden írják le, mit gondolnak saját jövőjükéről, és a világ jövőjéről, amit 53 tanulótól kaptunk meg. Ezek a szövegek képezték a jövőképelemek vizsgálatának alapját.

⁷¹ A minta összeállítása szakértői szempontokat figyelembe vevő (pl. nem, életkor, továbbtanulási ambíciók, önálló egzisztencia megléte) hólabda módszerrel történt. Minden esetben az interjúalany tett javaslatot tágabb ismeretségi köréből a következő lehetséges interjúalanyra.

Ifjúság és helyi társadalom viszonyának vizsgálatához fontosnak tartottunk kijelölni egy olyan várost, amely a felsőoktatás expanziójának következményeként súlyos ifjúságpolitikai problémákkal küzd. Ez elsősorban az ifjúság elvándorlását jelenti azokból a kis- és közepes méretű városokból, ahol nem található felsőoktatási intézmény, tehát a középiskolás korosztály van elsősorban jelen. Az ifjúság elvándorlását csak előrevetíti a felsőoktatási intézmény elszívó ereje, a munkalehetőségek hiánya, és a (kulturális) fogyasztási lehetőségek hiánya az, ami véglegesíti azokat. Sok településen azzal küzdenek a fiatalok, hogy nincsen számukra megfelelő közösségi hely, és így nincs szervezett információáramlás közöttük. A közösségi élet összekapcsolódik a fogyasztói kultúra sajátosságaival, így a kocsmákba, diszkókba és más szórakozóhelyekre szorul. A kiválasztott régióban különös figyelmet kapott ebből a szempontból Hajdúnánás, hiszen két város Nyíregyháza és Debrecen is erős elszívó hatást gyakorol a városi fiatalokra. A hajdúnánási kutatás komplex módszertant alkalmazott, egy interjú vizsgálat és egy „kvalitatív” jellegű online kérdőíves vizsgálatot folytattunk egy helyi, aktív, civil ifjúsági szervezet, az Okkal MásOkkal Ifjúsági Egyesület közreműködésével. 2005 végén és 2006-ban 492 fő kérdőíves⁷² és 10 fő (6 lány, 4 fiú) interjú megkérdezését végeztük el, hipotézisünk ellenőrzéséhez a komplex kutatás interjúit használtuk fel. Az interjúalanyok mindegyike anyagilag függő helyzetben van a szülőktől. A kiinduló interjú kutatás mellett tehát a hajdúnánási vizsgálat alanyai is megfelelnek a középosztályosodás folyamatára irányuló kutatási mintának.

E kutatások eredményei új hipotézist vetettek fel a kutatási folyamat során, ezért annak ellenőrzésére a kiinduló interjú mintát kiegészítendő, ugyanarról a földrajzi területről választottunk még 4 fő (2 lány, 2 fiú) olyan fiatalot, akik felsőoktatási tanulmányaikat már befejezték.

A techno-terekre vonatkozó hipotézisünk ellenőrzése online közegben történő megfigyelést is igényelt. Ebben az esetben a kutatás egységei a kiválasztott internetes fórum⁷³ használói voltak, akik az oldal statisztikái alapján többnyire az általunk vizsgált korosztály tagjai. A fórumon egy időben általában 30-40 felhasználó tartózkodik, de a regisztrált felhasználók száma ennél jóval több.

⁷² A kérdőív adatainak statisztikai feldolgozása a hajdúnánási interjúk értelmezéséhez nyújthat segítséget, ezért a 14 - 17. számú melléklet tartalmazza azt. (*Mellékletek, 23.o.*)

⁷³ <http://crxforum.flix.hu>

2. ábra Adatok a vizsgált fórum tagjairól (Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; 2008-01-12)

Információ a felhasználókról	
Felhasználók száma	1683 db
Ebből letiltott	3 db
Ma regisztrált	5 db
Tegnap regisztrált	3 db
Tegnapelőtt regisztrált	4 db
30 napon belül regisztrált összesen	103 db
Egy napon belül jelen volt	387 db
1 héten belül jelen volt	781 db
30 napon belül jelen volt	1109 db

A szubkulturális aktivitás vizsgálatánál felhasználtuk a screenager szubkultúrára vonatkozó terepkutatásunk adatait, és az akkor készült négy interjút (Horkai, 1999).

A dolgozat megállapításai tehát a következő empirikus tapasztalatokból származnak:

- (1) 20+4 fő félig-strukturált interjú (és fókuszcsoportos megkérdezés);
- (2) 4 fő kiegészítő minta (befejezett felsőoktatási tanulmányokkal);
- (3) 53 jövőkép-beszámoló Mátészalkán;
- (4) 10 fő interjú és 492 fő online kérdőíves megkérdezése Hajdúnánáson;
- (5) online megfigyelés egy fórumközösségben, és
- (6) azok a korábbi ifjúságkutatási tapasztalatok, melyek a screenager szubkultúrára irányultak (Horkai, 1999; 2002b; 2002c; 2004a; 2004b; 2005; Horkai – Varga – Szabó, 2007).

A kutatás hipotéziseinek ellenőrzését, és a szimbólumok elemzését az interjúkra támaszkodva végeztük el. A kutatási módszerek összetettségét, a feldolgozott és felhasznált interjúk nagy számát a szimbólum elemzés módszerének alkalmazása indokolja.

6.4 A kutatás hipotézisei

A kelet-magyarországi ifjúságra vonatkoztatva – az áttekintett szakirodalom, a korábbi kutatások, és megfigyelések alapján –, az ifjúsági kultúrák sajátosságaira, az ahhoz kapcsolódó kulturális szimbólumokra, és a középosztályosodás folyamatára helyezve a hangsúlyt, hipotéziseinket az

- (1) az ifjúság és helyi társadalom kapcsolatára,
- (2) a techno-terek megjelenésére és használatára (a techno-, és fogyasztói kultúra hatásaira),
- (3) a jövőképre,
- (4) IKT kulturális hatásaira, és
- (5) a középosztályosodás folyamatának egyenetlenségére, időszakosságára

vonatkozóan fogalmazzuk meg.

(1) Az ifjúsági kultúrákban bekövetkezett változások, a szabadidő-szenárió megjelenése, a középosztályosodás folyamata, és a felsőoktatási expanzió hatására feltételezhetjük, hogy átalakul az ifjúság és helyi társadalom viszonya. Az ifjúsági korcsoport azokban a városokban van jelen nagy arányban, ahol felsőoktatási intézmény található, a kisebb városokban és településeken csak „idényjelleggel”, az iskolai szünetekben tartózkodnak. Feltételezzük, hogy a szabadidő eltöltési lehetőségek közül azokat részesítik előnyben, amiket a felsőoktatási intézménnyel rendelkező városban megszoktak. Ennek következtében a kistelepülésekkel, a kisvárosi légkörrel elégedetlenek, a fiatalosság a nagyvárosi, lendületes életvitelhez kapcsolódik értékrendjükben. Az Ifjúság 2004© kutatás adatai alapján alacsony politikai érdeklődéssel, és civil hajlandósággal jellemezhetjük az ifjúságot, feltételezésünk szerint az alacsony akciópotenciál kiterjed a kultúra területére is, ami a kezdeményezőkézség csökkenésében mutatkozik meg. Feltételezzük továbbá, hogy az ifjúság kulturális érdeklődése elsősorban a „késztermékekre” irányul.

(2) A techno(logizált)-kultúra és a fogyasztói kultúra jellemvonásai hatással vannak az emberi kapcsolatokra, közösségi életre, amely hatások az ifjúsági kultúrákban hangsúlyosan tetten érhetőek. Feltételezzük, hogy az egyének és közösségek által használt kulturális terek kibővültek, és a magyarországi ifjúsági kultúrák körében is egyre elterjedtebbé váltak a különböző techno-terek, és a korcsoport tagjai aktívan használják ezeket szabadidő eltöltése, társadalmi-tőke növelése, és nem-

formális tanulás céljából. A szakirodalom ellentmondásos válaszokat adott azokra a kérdésekre, hogy használható-e az internet társadalmi tőke növelésére, hogy vajon az elidegenedés vagy a bevonódás folyamatát erősíti-e az emberi kapcsolatok tekintetében (Dessewffy, 2004: 169; Faragó, 2004). Feltételezzük, hogy az internet alkalmas aktív közösségi kapcsolatok kialakítására, társadalmi tőke növelésére, és csoportkohéziós szerep betöltésére azoknál az egyéneknél, akik szocializációjában a technikai eszközök jelen voltak, s ezekhez az eszközökhöz kulturális jelértéket is társítanak. A fogyasztói kultúra hatásai közül fontosnak tartjuk kiemelni azokat, amelyeket az ifjúsági szubkultúrákra gyakorolt. Ennek kapcsán feltételezzük, hogy a közepes tőkevolumennel rendelkező ifjúsági csoportok esetében egyfajta kommersz értékrendhez közelítő egységesedés figyelhető meg, ami az ifjúsági szubkultúrák kommercializálódását, majd eltűnését vonja magával. Feltételezzük, hogy a fogyasztói kultúrával szembe helyezkedő szubkulturális aktivitás elsősorban az alacsony tőkevolumennel rendelkező csoportoknál válik megfigyelhetővé, ahol a fogyasztás a gazdasági tőke hiányában korlátozott. A magas tőkevolumennel rendelkező csoportok ifjúsága esetében a fogyasztás státuszjelzővé válik, így a fogyasztásba kerülő javak alapvetően státusszimbólumokká válnak, melyek követendő példaként szolgálnak a feltörekvő közepes tőkevolumennel rendelkező csoport tagjai számára is.

(3) Fontosnak tartjuk külön kiemelni, hogy a technológizált és fogyasztásra irányuló kulturális környezet hatással van az egyének jövőről alkotott elképzeléseire, az önmaguk elé állított célok minőségére és mennyiségére. Feltételezzük, hogy a különböző tőkevolumennel bíró csoportok eltérő jövőképpel rendelkeznek, s hogy ezek közül a közepes tőkevolumennel rendelkező csoportok tagjainak a legsérülékenyebb, ugyanakkor lehetőségeihez mérten a legoptimistább a jövőképe. A jelen életeseményei és a jövőkép között Mérei Ferenc (1989: 182) nyomán kölcsönös kapcsolatot feltételezünk. Feltételezzük, hogy a korábbi kutatásaink során leírt, a screenager szubkultúra jellemvonásaként számon tartott „acid perspektivizmus” időszemlélete (Horkai, 1999: 38) „csoportot váltott”, és elsősorban az életkori csoportok mentén válik megfigyelhetővé, mint a középiskolás korosztály sajátja. A középiskola befejeztével ugyanis többé-kevésbé megfogalmazódnak a jövőre vonatkozó tervek, amelyek egyre speciálisabbá válnak a felsőoktatásban eltöltött idő hatására, előtte viszont az egyénnek erre „nincs szüksége”, hiszen nincsenek meg azok a keretek, melyekhez képest konkretizálhatná jövőelképzeléseit.

(4) Feltételezzük, hogy a kulturális szimbólumok alakulására hatással vannak a technikai környezet elemei, ezek kultúra-alakító hatása korábbi kutatásainkban bebizonyosodott (Horkai, 1999). A technikai környezet elérhetősége, a használatára vonatkozó tudás megszerzésének lehetőségei azóta jelentősen megváltoztak, hiszen az 1990-es évek közepén az IKT-re vonatkozó technikai tudás megszerzése egy szubkulturális karrier részét képezte, míg a 2000-es évek elejére ez a tudás közvetítődik a közoktatási intézményeken keresztül is. Feltételezzük, hogy az IKT-re vonatkozó kulturális tudás ennek hatására átértelmeződött, új jelentéstartalmakkal ruházódott fel. Feltételezzük, hogy ezek a változások elsősorban a közepes tőkevolumennel rendelkező csoportok esetében a leginkább megfoghatóak, az alacsony tőkevolumenű csoportok esetében a szubkulturális jellemvonások még megtalálhatóak lehetnek a korlátozott hozzáférés miatt, míg a magas tőkevolumenű csoportok esetében az IKT-re vonatkozó tudás és az eszközökkel való jó ellátottság általánosan jelenlévő vonássá szelídült. Az IKT-re vonatkozó kulturális tudás, a használat függvényében mérhető, ezt összevethetőnek tartjuk a komputeres írás-olvasástudás fogalmával, a technikai eszközökkel való ellátottságot pedig a kommunikációs státusz fogalmával (Gábor – Kabai – Matiscsák: 2003).

(5) A kutatás során a középosztályosodás *folyamatának* jelenléte állandósulni látszott. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált egyének esetében ez a folyamat, mint „*úton levés*” jelent meg, és sok esetben a személyes kilátásaik és életlehetőségeik nem foglalták magukban a „*megérkezés*” biztosítékát. Ezen előzetes tapasztalat alapján fogalmazódott meg az a hipotézis, amely alapján feltételezzük, hogy a felsőoktatási végzettség nem garancia a középosztályosodás folyamatának befejeződésére. Feltételezzük, hogy a leszakadó társadalmi rétegek esetében a diákévek felvillantják és megmutatják a középosztályra jellemző életmód, életstílus és kulturális sajátosságok összességét, de nem állandósulnak a vidéken élő, és végzettségüknek megfelelő munkát kereső, de sokáig, akár egy évig sem találó friss diplomával rendelkező fiatalok esetében. Feltételezzük, hogy ekkor tanulmányaik befejeztével „visszalépnek” ugyanabba a társadalmi közegbe, amely a felsőoktatási tanulmányaik megkezdése előtt jellemezte őket, s amely szüleik sajátja is egyben.

7. Az ifjúsági kultúrák sajátosságai: narratívák, szimbólumok

A középosztályosodó ifjúsági réteg, mint vizsgálati populáció statisztikailag nehezen megfogható csoport. A tökevolumen mérésére rendelkezésre állnak megfelelő indikátorok, ezeket mind az Ifjúság2000©, mind az Ifjúság2004© vizsgálat tartalmazta. Az adatok statisztikai feldolgozása, és összevetése során a kutatási jelentések számos tendenciát igazoltnak véltek, például az ifjúság körében a középosztályosodás folyamatának jelenlétét, a növekvő sebezhetőség kapcsán a kockázatok kezelésének egyre erősebb igényét, a közösségi kapcsolatok átalakulását, az individualizálódás folyamatát, vagy az akciópoteenciál folyamatos csökkenését. Ezekből a tendenciákból arra következtetünk, hogy az egyén és a társadalmi intézmények viszonya is átalakult, más elvárások jelennek meg például egy oktatási intézménnyel szemben, mint egy évtizeddel vagy akárcsak néhány évvel korábban. Feltételezzük, hogy a fiatalok elbeszéléseiben, saját kultúrájukról alkotott szövegeiben tetten érhetőek az ezeket a tendenciákat megjelenítő kulturális szimbólumok, ezek leírására és értelmezésére teszünk kísérletet az elkészült félig- strukturált interjúk alapján.

Az interjúk szövegeit minden esetben szó szerint idézzük, hiszen az alkalmazott nyelvi fordulatok is információkat hordoznak. Feltüntetjük az interjúalany nemét, életkorát, és az interjúkészítés időpontját, amennyiben az elhangzottakat árnyalja, egyéb társadalmi jellemvonását (például szülei iskolai végzettségét, vagy iskolatípusát) is jelöljük.

Az interjúalanyok életkori eloszlása 15 és 25 éves kor közötti, a földrajzi helyhez való kötöttség megragadása azonban képlékeny feladat. Ennek az az oka, hogy a fiatalok többségében minimum két településhez kötődnek, az egyik az, ahol tanulnak, a másik pedig az, ahol laknak. Az interjúalanyok földrajzi kötődéseit térképen ábrázoltuk, ami jól mutatja a területi kapcsolatok szóródását. (*1. számú melléklet: Mellékletek, 1.o.*) Az interjúalanyok közül 9 fő különböző középiskolák diákja, egyikük érettségi után és továbbtanulás előtt van, munkanélküli, 14-en pedig valamely, a régióban lévő, vagy közeli felsőoktatási intézmény hallgatói (Szolnoki Főiskola, Nyíregyházi Főiskola, Debreceni Egyetem, Miskolci Egyetem).

Az interjúkérdések megfogalmazásánál egy olyan kérdéssort követtünk, amely lehetőséget adhat későbbi statisztikai kutatások számára kulturális indikátorok megfogalmazására. Az egyén kulturális aktivitásának megállapítása véleményünk

szerint nagyban függ a környezet által kínált kulturális lehetőségek mennyiségétől és minőségétől. Ezért fontosnak tartottunk egy a településre vonatkozó kérdéssort összeállítani, ami a település szolgáltatási indexét méri *(11. számú melléklet: Mellékletek, 11.o.)*. Az egyénre vonatkozó kérdéseknél a kulturális aktivitás és akciópotenciál megítélésénél figyelembe kell venni a település szolgáltatási indexét. A félig strukturált interjú kérdéseit a 12. számú melléklet tartalmazza. *(12. számú melléklet: Mellékletek, 13.o.)* A település szolgáltatási indexét az ifjúság és helyi társadalom viszonyát mérő hajdúnánási esettanulmány *(14-17. számú melléklet: Mellékletek, 23.o.)* kapcsán alkalmaztuk. Az interjúk kutatás esetében elmondható, hogy magas szolgáltatási index-el rendelkeznek azok a városok, amelyekben felsőoktatási intézmény található, és többnyire alacsony szolgáltatási indexű településről érkeztek ezekbe a városokba az interjúalanyok, akik közül mindenki kapcsolatban áll egy vagy több magas szolgáltatási indexű várossal.

Az interjúk tapasztalatait a klasszikus antropológiai megközelítés (Bohannon – Glazer, 2006; Descola et al., 1994) dimenzióin keresztül mutatjuk be, hangsúlyozva a tér és idő-szemlélet kulturális mintáit, a tárgyi rendszerek szimbolikáját, a viselkedési normák, társas kapcsolatok, és a társadalmi intézményekhez társuló viszonyok leírását. Az elemzés során az interjúk szövegei tekinthetők elsődleges forrásanyagoknak, amelyek értelmezése során figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az elbeszélésekben az interjúalanyok önmagukat fogalmazzák meg, identitást alkotnak, és valóságot konstruálnak (László, 2005). Az elbeszélői perspektíva elemzéséhez a kutatónak folyamatosan lépkednie kell az émikus és étikus nézőpontok között, megtartva azt az önreflexív attitűdöt, hogy az értelmezés során az egyéni konstrukciók általános, társadalmi érvényességé formálása is egyfajta konstruálás (Bögre, 2003). Az értelmezés folyamatában tehát a kutató is az elbeszélés révén alkotja meg azt a valóságot, amely a vizsgált csoport kulturális valóságának tekinthető. A dolgozat szövegébe csak néhány fontosabb interjú-idézetet szúrunk be, néhány további példát a 18. számú melléklet tartalmaz. *(Mellékletek, 40.o.)*

7.1 Az ifjúsági kultúrák terei

A tér használata a kultúra egyik jellegzetes megnyilvánulási formája, amelynek sajátosságai a proxemikai megfigyeléseken keresztül rögzíthetők (Hall, 1995). Az emberi térérzékelés dinamikus, mert a cselekvésekhez kötődik, tehát ahhoz, hogy mit lehet csinálni az adott térben, ennek következtében megállapítható, hogy a kulturális tér és idő nem más, mint a kultúra tagjai által konstruált valóság (Berger – Luckman, 1991: 40), amelyben a kultúra tagjai léteznek, és ahol életeseményeik zajlanak. Ezek a közösség tagjai számára viszonyítási pontokká válnak, értelemmel és jelentéssel ruházódnak fel, érzelmek kötődnek hozzájuk. Az ifjúsági kultúrák tere homogén térnek tekinthető az Eliade (1996) szerinti kulturális terek rendszerében, ami azt jelenti, hogy az ifjúság által érzékelt térnek nincs középpontja, hanem „helyek” összességként ragadható meg és írható le, ellentétben például a vallásos ember által érzékelt nem homogén térrel, ahol konkrét határvonallal különülnek el egymástól a szent és a profán terek (Eliade, 1996: 17). Az ifjúság életében kiemelt helyeknek tekinthetők: a lakhely, az iskola helye, a szórakozóhelyek és a köztes terek. A skandináv kutatási példának (Laegran, 2002) ellentmondva az interjúk tapasztalatai alapján ez utóbbiak elsősorban virtuális terek, vagy techno terek, melyek lehetőséget biztosítanak interakciókra, kapcsolattartásra, de nem tekinthetők élettereknek.

7.1.1 A lakhely és az iskola helyének viszonya a vizsgált fiatalok életében

Az interjúalanyok többsége alapvetően két településhez kapcsolta a hétköznapjait és a hétvégéit, a lakhelyhez és az iskola helyéhez. Az ifjúság és helyi társadalom viszonyrendszere tehát főként e két település metszetében ragadható meg, ahol nemcsak az ifjúság településhez való viszonyulása, hanem a település ifjúsághoz való viszonya is kiemelt figyelmet érdemel. Megfigyeléseink, és az interjúk tapasztalatai alapján elmondható, hogy a megkérdezettek körében az erősebb társadalmi kötődés a magasabb szolgáltatási színvonalat, és a bőségesebb lehetőségeket kínáló iskola városához kapcsolódott. Ebből az is következik, hogy az alacsony szolgáltatási indexű lakhelyhez fűződő viszony folyamatosan gyengül. Az utóbbi években több regionális ifjúsági felmérés, vagy komplex alkalmazott kutatás készült, melyek megrendelői önkormányzatok vagy ifjúsági civil szervezetek voltak, Gyöngyösön

(Narancsik, 1995), Szabadkán, Székesfehérváron, Kőszegen hasonló regionális ifjúsági problémákat tártak fel.⁷⁴ A leggyakoribb kutatási indíték sok esetben nem csak a helyi ifjúság, mint társadalmi és kulturális csoport jellemzése, megismerése; hanem az ifjúsági elvándorlás okainak feltárása. Azokban a közösségekben, ahol több a gyerek, kevesebb magán és közfigyelem jut rájuk. Ahol kevés, ott társadalmilag, és a magánszférában is nagyobb irántuk a gondoskodás (Kozma, 1995: 208). Ebből az következik, hogy a demográfiai adatok megmutatják egy közösségben az ifjúság iránti érdeklődést, illetve a velük való bánásmódot. Ebből arra következtethetünk, hogy ha az ifjúság létszáma egy településen lecsökken, akkor a társadalmi érdeklődés megnő irántuk.

Az oktatási expanzió következményeként azok a városok szembesülnek leginkább a fiatalság elvándorlásával, ahol nem található felsőoktatási intézmény, tehát a középiskolás korosztály van elsősorban jelen. Egy Baranya megyére kiterjedő ifjúsági felmérés egyértelműen azt mutatta, hogy a továbbtanulás és a munkaerő-piaci kényszerek idézik elő a földrajzi mobilitást az ifjúság körében (Csanaky – Gerber - Józsa, 2006). Ha a mobilitás okait nem megyére, hanem közepes méretű városra vonatkoztatjuk, akkor a kulturális fogyasztás korlátozott lehetőségei is bekerülnek az okok listájába. E korosztály kulturális igényeinek a városban meglévő szórakoztató intézmények kínálatával kell beérnie. A gyöngyösi kutatás eredményeképp kiderült, hogy sok településen azzal küzdenek a fiatalok, hogy nincsen számukra megfelelő közösségi hely, és így nincs szervezett információáramlás közöttük. A közösségi élet összekapcsolódik a fogyasztói kultúra sajátosságaival, így a kocsmákba, diszkókba és más szórakozóhelyekbe szorul. (Narancsik, 1995: 357) Ez jellemzi a kistelepüléseket, falvakat, községeket, de a kis- és közepes méretű városokat is.

Ifjúság és helyi társadalom viszonyának bemutatására, illetve a regionális ifjúságpolitikai problémákra vonatkozóan Hajdúnánás város példáját választottuk. 2005/2006-ban Hajdúnánáson az Okkal MásOkkal Ifjúsági Egyesület közreműködésével egy komplex kutatást végeztünk a városban lakó, illetve tanuló fiatalok körében, melynek célja a kulturális fogyasztás sajátosságainak és a jövőkép

⁷⁴http://www.grunwald.hu/hir/tv/tv.php?misc=search&subaction=showfull&id=1083396726&archive=1086081985&cns=show=news&start_from=&go=search (letöltve: 2005. 05. 11);
http://www.mtt.org.yu/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/05_Holnaplatok.pdf#search=%22alkalmazott%20ifj%C3%BAs%C3%A1gkutat%C3%A1s%22 (letöltve: 2005. 05. 11);
http://www.echosurvey.hu/user/downloads/kutatasi_beszamolo/v-szfvar2000.pdf?PHPSESSID=ff25ab54c88afd610c4c9dfdedab2bbc#search=%22alkalmazott%20ifj%C3%BAs%C3%A1gkutat%C3%A1s%22 (letöltve: 2005. 05. 11).

elemeinek feltárása volt. A jelenlegi szolgáltatások értékelése mellett rákérdeztünk igényeikre, és a szociális aktivitásukra is. Elvárásaink szerint a felmérés eredményei egy helyi ifjúsági tér létrehozásához és fejlesztéséhez is hozzájárulnak.⁷⁵ Az eredmények bemutatása során a városhoz, mint „helyhez”, és „térhez” fűződő kulturális attitűdöket emeljük ki.

Hajdúnánás, Hajdú-Bihar megye harmadik legnagyobb városa Debrecen és Hajdúböszörmény után, körülbelül 20 ezer fő lakja. A kutatás időpontjában öt általános iskola működött a településen, amelyek közül kettő folytat művészeti oktatást (zeneművészet, táncművészet, szín- és bábművészet, valamint képző- és iparművészet formájában), de megtalálható közöttük még számítástechnikára, testnevelésre szakosodott, illetve egyházi fenntartású református általános iskola is.

A középfokú oktatást három intézmény biztosítja a településen, a Körösi Csoma Sándor Gimnázium és Szakközépiskola, ahol emelt szintű angol és német nyelvtanulásra van lehetőség, a szakközépiskolai rész pedig informatikai, gazdasági és gépszerelői szakokat indít, körülbelül 700 tanulóval rendelkezik. A Csiha Győző Általános-, Közép- és Szakképző Iskola is átlagosan 700 diáknak ad lehetőséget mezőgazdasági, építőipari, közlekedési, szolgáltatóipari, faipari- és könnyűipari képesítések megszerzésére. A harmadik középiskola az egyik művészeti általános iskolából nőtte ki magát, ez a Maklár Lajos, Általános, Művészeti Iskola, Gimnázium és Pedagógiai Szakszolgálat, amelyik a jó tanulmányi eredményű, tehetséges fiatalok gyűjtőhelye, körülbelül 140 tanulóval számlál. E lehetőségek mellett sok hajdúnánási fiatal tanul a közelben lévő városokban (Debrecen, Nyíregyháza) található középiskolákban, de a hajdúnánási közép- és általános iskolák tanulóinak is jelentős részét adják a környező településekről, főleg falvakból bejáró tanulók.

A szabadidős tevékenységeket tekintve a hajdúnánási fiatalok a következő lehetőségek közül választhatnak: *Black-Man Klub*, *Carib Club*, *Sörbár*, *Teke Klub*, *6-os kocsmá*, Művelődési Ház, és a strand. A *Black-Man Klub* hétvégenként zenés-táncos összejövetelek helyszíne, körülbelül 100-200 embert képes befogadni, ahol egy megszokott helyi DJ. játszik house-techno slágereket, évközben gyakoriak vendég DJ-k, konga vagy chip&dale show-val kiegészítve. A belépő a vizsgált időszakban 500 Ft volt, főként a fiatalabb korosztály kedvelt törzshelye (13-21 éves korcsoport), gimnazisták iskola utáni „beülős” helye. A klubban csocsóasztal, biliárd, játékgép és

⁷⁵ A kutatást az Észak-alföldi Regionális Ifjúsági Tanács támogatta.

zenegép is található. A *Carib Club* egy kisvárosi diszkó, amelyik hétfégenként működik, ide gyakran hívnak hazai vagy külföldi „sztárvendégeket”. A *Sörbár* hétköznapi és hétfégen is nyitva tartó kerthelységgel rendelkező szórakozó hely, amely tánclehetőséggel nem szolgál, biliárd, csocsó és játékgép azonban megtalálható benne. Minden korosztály szívesen látogatja, nagyobb baráti társaságok gyűjtőhelye. A *Teke Klub* két tekepályával rendelkező konzolidált, csendes hely, kis létszámú baráti társaság befogadására alkalmas. A *6-os kocsmá* kontraszelekció útján találta meg saját ifjúsági bázisát. Mivel a *Black-Man Klub* a diszkósok törzshelyévé vált, ami magával vonta a belépőjegy-árak folyamatos emelkedését, így az alternatív fiatalok ezt a város széli, olcsó kiskocsmát választották törzshelyüknek. Ez 60-70 fő befogadására alkalmas, itt csoportosulnak a helyi rockerek, punkok és a családiasabb hangulatra vágyók. Csocsó- és biliárdasztallal ez a hely is rendelkezik.

A Művelődési Ház elsősorban tánctanfolyamoknak ad helyet, a tehetséges fiatalokból egy táncstúdió is létrejött, ahol klasszikus tánc, balett és hastáncoktatás is zajlik. Emellett szalma- és gyöngyfüző szakkör működik itt, de ide tartozik a könyvtár intézménye is, és a Művelődési Ház a szervezője a zenés nyári esteknek, illetve a főtéren lévő koncerteknek. A helyi strand két éve igényesen kiépült, felújításra került, sok turistát vonz a városba, de a helyiek is kedvelik termálvizét, úszómedencéjét. A *Keleti-part* a Keleti főcsatorna partját jelenti, ahol a nyaralók mellett egyéni szervezésben lehetőség nyílik „*Keleti-party-k*” tartására, szalonasütés, slambucfőzés, piknikezés formájában, amit előszeretettel ki is használnak a helyi fiatalok.

A város saját kézilabda- és focicsapattal rendelkezik, a városi sportcsarnok sportolási lehetőséget biztosít a helyieknek, ez az edzések és mérkőzések helyszíne is. Az Okkal MásOkkal Ifjúsági Egyesület a város egyik legaktívabb civil szervezete. Teleházat működtet, amely egyben ifjúsági információs pontként is működik. Mozit és filmklubot üzemeltet, helyet biztosít egy helyi ifjúsági amatőr filmszociális klub működéséhez, táborokat szervez, csereprogramokban vesz részt, az ifjúság érdeklődésének megfelelő honlapokat üzemeltet⁷⁶. Az egyesülethez körülbelül 15-20 önkéntes fiatal kapcsolódik, akik biztos bázist jelentenek számára, ők aktívan részt vesznek a tábor szervezésében, a filmklub, mozi és más események szervezésében, működtetésében.

⁷⁶ <http://www.okmasok.hu/>; <http://www.nanasinfo.hu/>

A vizsgálatba vont személyek korcsoporti eloszlása arra utal, hogy jelentős részük a középiskolás korosztályhoz tartozik a városban, ők az ifjúságon belüli meghatározó fogyasztó réteg képviselői. (14-17. számú melléklet: *Melléletek, 23.o.*) Ez a korosztály az, aki jelen van a városban, tehát a mindennapi igényei formálhatják annak kulturális arculatát. Az idősebb korosztály elvándorlásának oka, hogy nem található felsőoktatási intézmény a településen. A Hajdúnánáson jelenlévő ifjak nagy része középiskolás, de többségük valamely oktatási intézményhez kötődik, elenyésző részük dolgozik, vagy éppen álláskereső munkanélküli. Ebből az következik, hogy mint vásárlóerő szülői kontroll alatt álló egyénekről beszélhetünk, önálló egzisztenciával kevesen rendelkeznek. Az interjúalanyok mindegyike anyagilag függő helyzetben van a szülőktől.

A megkérdezett fiatalok több mint fele Hajdúnánáson lakik, de jelentős azok száma is, akik közeli városból vagy községből járnak be. Ez azt jelenti, hogy mivel a bejárók nagy része is középiskolás, az iskolai szünetek megváltoztatják a város fiataljainak összetételét. Hétvégenként és iskolai szünetekben csökken a középiskolások száma, és megnő a főiskolások és egyetemisták száma a településen. Mindez megváltozott igények formájában is jelentkezik, mivel a középiskolás és a felsőoktatásban részt vevő fiatalok kulturális fogyasztása eltérő mintázatokat követ.

A fiataloknak tervezett programok szervezési stratégiájánál kiemelt jelentőséggel bír, hogy milyen a felhasználók korcsoporti összetétele. Nehezíti azonban ezt a tervezést az a tény, hogy a különböző iskolai szinthez kötődő korcsoportok között generációs különbségek jelennek meg, mely eltérő csoportkultúrát jelent számukra, eltérő ízlésvilággal és értékrendszerrel; melynek következménye, hogy nem szívesen keverednek egymással. Ebből az következik, hogy minden csoport igyekszik kisajátítani saját maga számára tereket a városban, s azokat mindinkább a saját arcára formálni.

Mivel középiskolások vannak jelen többségében, ezért a szórakozóhelyek nagy része is az ő igényeiket elégíti ki, az idősebb generáció tagjai számára ezek a helyek nem vonzóak, kevésbé érzik jól magukat a városban, nem találják helyüket. Az összehasonlítás alapja számukra általában Debrecen és Nyíregyháza szórakozóhelyei, amelyek mindkét város szempontjából sokkal inkább a felsőoktatásban jelen lévő fiatalok arculatát tükrözi, mint a középiskolásokét. A főiskolások, egyetemisták tehát sokkal kritikusabban értékelték Hajdúnánás szolgáltatásait, mint a középiskolások, akik sokkal inkább elégedettek voltak a város kulturális szolgáltatásaival.

„És hogy képzeled a jövődet itt Nánáson?

Nánáson nem nagyon tudom elképzelni...

Akkor merre gondolod?

Mindenhol máshol az az igazság...

Miért nem Nánáson?

Hát nem tudom, talán maga ez a városi közeg, hogy túl kicsi, végül is engem sokszor zavar az, hogy... jó én is meg tudom elsőnek szinte, hogy még meg se..., meg se... még alig történt meg, én már tudom... Végül is a kisvárosi jelleg nekem nem jön be...” (18 éves lány, 2006)

Az elvagyódás nem jelenti azt, hogy minden kapcsolatot megszakítanak a várossal, többségük visszajárna, elsősorban a szülők és rokonok miatt. A barátok, illetve a kortárs csoport tagjai nem jelentenek visszahúzó erőt, mivel ők is elhagyják majd a települést. Így kialakul egy öngerjesztő mechanizmus, ami az egymás közötti beszélgetések során az egyén motivációját is abban az irányban erősíti, hogy más helyre tervezze a jövőjét. A szocializációs csatornák közül a legerősebb megfelelési szándék mindig a kortárs csoport irányában jellemzi a fiatalokat, második helyen a család, harmadik helyen az aktuális oktatási intézmény áll. A kortárs csoportnak való megfelelés életmódbeli sajátosságokat is magával von, ebből az következik, hogy a kedvelt, vagy követendőnek tartott viselkedési minták is kapcsolódnak ahhoz, amit egy város jellegéről gondolnak. Ha érzésük szerint a város arculata eltér, vagy jelentős mértékben különbözik e viselkedésmintáktól, illetve az ezek által közölt minőségektől, akkor a település nem lesz szimpatikus a fiatalok számára.

„Hát biztos, hogy visszajárnék. Nem is az, hogy nem szeretem, hanem egy kicsit pörgősebb lehetne itt az élet, nem szeretem ezt a nyugodtságos légkört inkább olyan pörgősebb legyen. Mindig menni, menni.” (21 éves lány, 2006)

A település arculatának alakítása a helyi ifjúságpolitika részét is képezi, amennyiben a település érdeke és célja a fiatal lakosság megtartása, visszacsalogtatása. Az ifjúság, mint társadalmi csoport, ár-érékeny fogyasztói réteget alkot, mivel javarészt nem rendelkeznek önálló egzisztenciával. Ezért a szórakozó helyek, kocsmák, és társadalmi életre alkalmas közösségi helyek közül az olcsóbb helyek kedveltebbek a

fiatalabb generáció körében. Érdekes váltás figyelhető meg az életkor előrehaladtával, ugyanis a saját egzisztenciával rendelkező fiatalok inkább az „igényes” helyeket preferálják, még akkor is, ha ezért többet kell fizetniük. Minél több rétegnek tud egy város megfelelő kulturális szolgáltatásokat nyújtani, szocio-kulturális értelemben annál fejlettebbnek mondható.

Az ifjúság, pszichikus sajátosságait figyelembe véve, érzékeny társadalmi csoport. Ha hiányérzete van, akkor igyekszik ezeket a hiányokat valamivel pótolni, de jobban szereti, ha meghallgatják, és figyelembe veszik véleményét. A saját életét érintő kérdésekben konkrét, kritikus véleménnyel rendelkeznek.

„Az az igazság, én azt az elvet vallom, hogy szerintem a fiatalok mindenre fogékonyak csak kezdeményezni kell. Ez olyan dolog, hogy minket, amikor elvittek színházba, akkor a Bánk-bán volt, és én akkor azt mondtam, hogy engem az viszont nem érdekel. És nekem egy olyan élményt adott, hogy én azóta imádom a színházat. Nem azt mondom, hogy egyfajta erőszak, de valahol kezdeményezni, egy kicsit lökdösni kell őket, hogy legalább próbálják ki. A fotó, amit mondtál, azt egyébként nagyon jó ötletnek tartom... tesóm barátnőit is érdekelné a fotózás, csak egyszerűen nincs arra lehetőség, hogy ők kihasználják, és akkor már ezzel összekapcsolódhatna egy olyan program, hogy na jó hát akkor fotózzunk a városban, jó akkor menjünk el, túrázzunk, fotózzuk a természetet. Valahol így kapcsolódnak a programok egymáshoz és egyfajta érdeklődést... tehát felnyitni a gyerekek szemét, mert biztos vagyok benne, hogy a legtöbb gyerek azt mondja, hogy nem érdeklí semmi. Biztos, hogy nem tudja, hogy mi érdeklí, mert nem tudja, hogy mi érdekelhetné...” (21 éves lány, 2006)

A helyi társadalomban létezés feltételez bizonyos információszerzési stratégiákat, amelyek az ifjúságnak is sajátjai. Az interjúk tapasztalatai alapján elmondható, hogy a médiafogyasztás jelentős a megkérdezettek körében, hiszen a szabadidős tevékenységeiket is többnyire ezek jelentik. Ebben a viszonyrendszerben az érdekelt minket, hogy a helyi események iránti érdeklődés, illetve a helyi média ismerete, fogyasztása mennyire jellemzi a hajdúnánási fiatalokat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy jelentősebb az érdektelenség, illetve az informális csatornák használata az információszerzésre, mint a helyi média. Ebből az következik, hogy vagy a helyi

média által közölt tartalmak, vagy az a forma, ahogyan ezeket a tartalmakat tálalja nem megfelelő a helyi ifjúság érdeklődésének felkeltéséhez.

Érdekes jelenség, amely a korábbi ifjúságkutatásokban nem bukkant fel, mint probléma, de a nem Hajdúnánáshoz kötődő interjúkból is világosan kiderült, hogy generációs különbségek vannak a különböző, egymástól nem túl távoli korcsoportok között. Ebből az következik, hogy nehéz őket egy helyre bevinni, és ott együtt tartani, mert az ifjúság, mint társadalmi csoport heterogén összetételt mutat, ahol a különböző csoportok között konfliktus is kialakulhat. Ez az ütközőfelület két szinten jelenhet meg: egyrészt a kortárs szubkultúrák mentén (de markáns szubkultúrák megjelenése nem jellemzi Hajdúnánás ifjúságát), másrészt generációk között (ami viszont annál inkább) (Horkai, 2004a; 2004b).

„Igazából én azt veszem észre, én nem érzem jól... ha elmegyek a klubba magam, mert 14 évesek vannak, és én nem bántom őket, mert én is voltam 14 éves. Csak én talán azért, mert főiskolás lettem és ezért egy kicsit megváltoztak az igényeim és inkább egy olyan helyet keresnék, amilyen régen volt a klub, beülünk, beszélgetünk és ha van kedvünk táncolunk, tehát egy kicsit olyan pub-os hangulata legyen...és ez az ami nincs meg...” (21 éves lány, 2006)

A városban lakó, és a várossal kapcsolatban álló fiatalok jelentős része úgy érzi, hogy nincs a helyi ifjúságot összegyűjtő közösségi hely. A válaszadók negyede, akik szerint van ilyen, arra a kérdésre, hogy ha van melyik az, a korábban bemutatott szórakozóhelyek, kocsmák valamelyikét jelölte meg. Az interjúk tapasztalataiból egyértelműen kiderült, hogy igény ilyen típusú helyre a fiatalok részéről lenne. A megkérdezettek 10 százaléka aktivizálható is lenne egy ilyen hely létrehozására, működtetésére. A maradék is használná, ha készen kapná a lehetőségeket.

Az interjúk tapasztalatai alapján, illetve a kérdőív nyitott kérdései alapján elmondható, hogy a településről leginkább hiányolt dolog az a munkalehetőség, meglehetősen nagyfokú elvándorlást jelez elő a településről. Ezt az elvándorlási szándékot megerősíti az a tény, hogy a kérdőívvel megkérdezettek mindössze 18 százaléka jelöli meg tervezett lakhelyéül Hajdúnánást, többen képzelik külföldön az életüket, mint ahányan a városban maradnának. A nyelvtudásra vonatkozó adatok ennek azonban ellentmondanak. Érdekes megjegyezni, hogy a korábbi évek kutatási

eredményei alapján a kelet-magyarországi vidéki fiatalok számára jelentősen visszaesett a Dunántúl és Budapest vonzereje, ugrásszerűen megnőtt azonban a külföldé. Az ország időleges vagy végleges elhagyása azonban elsősorban a budapesti fiatalokat jellemzi, kevésbé a vidékieket (Bauer – Szabó szerk. 2005).

Az adatok azonban azt mutatják, hogy olyan jelenséggel állunk szemben, amely mindenképpen megértést kíván, és a megértés tükrében ifjúsáspolitikai stratégiák kidolgozását várja, melyek preventív megoldást jelentenének a vidéki helyi társadalom erejének megtartásához.

A kutatás eredményeit áttekintve a hajdúnánási ifjúságról alkotott kép nem különbözik az Ifjúság2004© vizsgálat során feltárt jellemvonásoktól, sem az egyéb regionális kutatások eredményeinek nem mond ellent. Bebizonyosodott, hogy szükséges egy komplex, településhez kapcsolódó ifjúsáspolitikai stratégia kidolgozása, amelynek figyelembe kell vennie a helyi ifjúság sajátosságait. Ennek bázisa lehet egy a település ifjúságát összefogó közösségi tér, civil ifjúsági szervezet/ek koordinálásával. Az elvagyódó magatartásminta miatt a helyi aktivitásra kell motiválni az ifjakat, mely az oktatási intézmények, és a helyi ifjúsági civil szféra feladata lehet. A település ifjúsága heterogén szocio-kulturális jellemvonásokkal rendelkezik, ahol generációs ellentétek vannak jelen a különböző korcsoportok között. A programok, és szolgáltatások szervezésénél ügyelni kell arra, hogy minden korcsoport megszólításra kerüljön. A különböző korcsoportok eltérő időszaki ritmusban vannak jelen a városban, a korcsoportok összetétele az iskolai időbeosztás alapján változik. Hétfégenként és az iskolai szünetekben a felsőoktatási intézményekhez kötődő korcsoport felülreprezentált a városban.

Azokban a városokban, ahol található felsőoktatási intézmény, a helyi politikának nem kell szembenéznie az ifjúság elvándorlásából következő társadalmi problémákkal, tehát megállapítható, hogy a felsőoktatási képzőhely a gazdasági-, a kulturális-, és a társadalmi tökélet is „helyhez köti”. Az ifjúság társadalmi csoportján belül az életkor előrehaladtával egyre világosabban körvonalazódik a letelepedés helye, de ha az nem is teljesen konkrét, a település típusa mindenképpen megfogalmazódik. Vizsgálataink eredményei alapján megállapítható, hogy az ifjúsághoz kapcsolódó településtípus, s így az ifjúsághoz kapcsolható „tér-szimbólum” a (felsőoktatási intézménnyel rendelkező) „nagyváros”.

Ha közelebbről szemléljük „a város” és „az ifjú” viszonyát, akkor egy sajátos kölcsönhatási rendszer körvonalazódik. Az utóbbi években megfigyelhetővé válik, hogy

a fiatalok egyre nagyobb számban lesznek jelen a városokban⁷⁷, így azok szolgáltatásai egyre inkább alkalmazkodnak ehhez a korcsoporthoz, szórakozóhelyek nyílnak, kulturális intézmények jönnek létre, vagy több vidéki városban megjelenik a korábban csak Budapestet jellemző rendszeres éjszakai tömegközlekedés. Az életmód felgyorsul, illetve gyorsabbnak tűnik abból következően, hogy a nyüzsgő szakaszok nem korlátozódnak a munkakezdés, vagy a munka utáni időszakra, hanem a kötetlen tanulmányi időbeosztás miatt folyamatosan, a nap minden szakában megfigyelhetővé válnak. A fiatalokat alkalmazó munkahelyek jelentős része megengedi a kötetlen munkaidőt, sőt az internet lehetőséget biztosít a munkahely függetlenítésére is. Az állandó lüktetés, pörgés, lendület, non-stop szolgáltatások olyan arculatot adnak a városi életmódnak, amelyhez az oda kerülő vidéki fiatalok többségükben gyorsan alkalmazkodnak, így nemcsak az ifjúsági csoportok kultúrája hat a városra, hanem a város sajátosságai is alakítani fogják az ifjúsági kultúrákat.

A lakóhely szimbolikáját alapvetően a bensőségesség, a védelmező atmoszféra élménye tölti ki, de a végső forma megtalálásának folyamata a fiatalok esetében konkrét szakaszokra bontható. Ezek a periódusok tulajdonképpen a térváltás szakaszai, melyek az „út” motívumának, vagy az „átmenet” állomásainak is tekinthetőek. A megkérdezett középiskolások többsége még szüleivel lakik, de a szülői házhoz való érzelmi kötődés folyamatosan csökken. A vidéki fiatalok esetében megjelenik a részleges térbeli elszakadás is, ha a középiskolába való eljutás nem oldható meg bejárással, akkor a kollégium marad lehetőségként, az önálló albérlet egyáltalán nem jellemző ennél a korosztálynál. A társadalmi kontroll és intézményi szabályrendszer meglete fontos a középiskolai kollégiumokban, de ennek ellenére olyan képzetek is társulnak ehhez a közeghez, amelyek hatástalannak tartják e szabályozottságot, s a korai önállósodás elősegítőjének, katalizátorának tekintik ezt az intézményt.

„Hát óóó, nekem úgy volt, hogy megyek Debrecenbe az Ady-ba drámára, mert oda szerettem volna menni. Vagy megyek a Zrínyibe és tanulom a nyelveket és utána lesz, ahogy lesz és akkor emellett döntöttem. Pedig az Ady-ba is felvettek volna valószínűleg, mert fontos volt az is, hogy ne koliba menjek, hogy ne zülljek el, és így bejárós leszek reggelente.” (14 éves lány, 2006)

⁷⁷ Egyrészt az oktatási expanzió következtében, másrészt a demográfiai sajátosságok miatt.

A kétlakiság és a fokozatos vagy egyeseknél hirtelen bekövetkező önállósodás átmeneti időszaka a felsőoktatási intézményhez kötődik. Az otthonosság érzése, a lakhelyhez való ragaszkodás ritkán jellemzi ezt az életszakaszt, hiszen a több évig tartó tanulmányok alatt több kollégiumi szoba és lakótárs, vagy még több különböző albérlet jellemzi a fiatalok lakásviszonyait. Ez az alkalmazkodás megtanulásának időszakosa, a szülőktől való fokozatos távolodás, és a növekvő személyes szabadság megélése. Általában a több évig tartó „úton lét”, a folyamatosan változó életterekre, és lakhelyekre válaszul fogalmazódik meg a fiatalok nagy részében a tanulmányok végéhez közeledve az állandóság, a letelepedés, és a helyhez kötöttség igénye. Ha ezt az időszakot „utazásnak” tekintjük, akkor a tévutakkal való szembesülés is megtörténik, de mindenképpen a mozgékony, az alkalmazkodási kényszer, az új vállalkozások szakasza kell, hogy legyen, ahol az „utazó” szerepe egyfajta „interkulturális” szerep is (Faragó, 2005). Az interjúk alapján elmondható, hogy ehhez az életszakaszhoz alapvetően a személyes szabadság, és a kötetlen idő és térkapcsolatok megélése társul, amelyek „a városhoz” kötődnek, és annak keretein belül jelennek meg. Az interjúalanyok nem szívesen utaznak sem kulturális program, sem egyéb önálló tevékenység miatt más városokba, vagy akár külföldre. Ez azt jelenti, hogy „a várost” ritkán hagyják el, így kevésbé érvényesül „az utazás” komparatív komponense, s ez a megállapítás paradox módon viszonyul általában az ifjúságról megfogalmazott „pörgés”, „mozgékony”, „mobilitás”, „lendület” jellemezte kulturális sztereotípiákhoz. *„Az utazás, mint egy sajátos térközi-kultúraközi gondolkodás az összetevő szemlélet felerősítésével megtanít hasonlatokban tájékozódni, kialakítja a kulturális fordítás eljárás módját, amelyben kidomborodik a saját idegenszerűsége is.”* (Faragó, 2005: 16) Az utazás, mint kedvelt időtöltés, vagy hobbi sem jelenik meg az említések között, az interjúalanyok többsége nem járt külföldön, és Budapesten is csak néha, vásárolni. Az utazási élményeik, mint kognitív vagy kulturális tevékenység többnyire a középiskolás osztálykirándulások emlékei. Ha visszatekintünk korábbi ifjúságkutatásaink tapasztalataira (Horkai, 1999), megállapíthatjuk, hogy most majdnem egy évtized elmúltával is hasonló paradox jelenségekkel találkozunk, mint az akkori kutatási eredményekben, s ezek ugyanúgy elsősorban a kultúra többretegű fogalmi kereteiből adódnak. Az a „pörgés”, „lendületesség”, illetve „mobilitás”, „mozgékony”, amellyel a fiatalok leírják saját életmódjukat, a kívülálló számára passzív és helyhez kötöttnek tűnik.

Amikor az utazás mégis megjelenik az elbeszélésekben, akkor elsősorban egzisztenciális megoldásként van jelen. Nem a világból való kivonulást jeleníti ez meg, hanem a lehetőségek keresését, mivel a megnevezett tartós cél – „a külföld” – nem ismert, s még csak nem is konkrét hely, sokkal inkább egy homályos, de optimista jövőbetekintés szimbóluma, s ezzel együtt a kétségbeesett, és kilátástalan helybéli jelen megtestesítője is. Ez a fajta „el ebből az országból” attitűd azonban nem kifejezetten köthető kizárólag az ifjúság csoportjaihoz, de az életkor előrehaladtával csökkenő megjelenést mutat. Ugyanez a motívum jellemzi a lakhely és az iskola helyének viszonyát is akkor, amikor ez a kettő nem egybeeső földrajzi hely.

7.1.2 A szórakozás helyei

A szórakozás helyeinek jellemzése nem választható el az idő fogalmának kulturális konstrukciójára való utalástól, hiszen a szabadidő lesz az, amely a szórakozás formáinak kereteit kijelöli, s így meghatározza az ahhoz kapcsolódó terek sajátosságait is. A szabadidővel való rendelkezés mértéke nagyban függ attól, hogy az egyén hogyan értelmezi a szabadidő fogalmát. Az interjúalanyok egy része azt értette szabadidő alatt, amikor megteheti, hogy nem csinál semmit, ők főként a középiskolás korosztály képviselői. Az ő esetükben szórakozásnak számít a vásárlás, van olyan, aki heti rendszerességgel vesz magának valami ruhaneműt. A bevásárló helyek, plázák és hipermarketek tehát a szórakozás helyeit is jelentik.

A főiskolások többször számoltak be „konkrét” szabadidős tevékenységekről, vagy vágyott tevékenységekről, és amennyi időt ezekkel a tevékenységekkel töltenek, ezt mérik szabadidejüként. Sokan az alvást jelölték meg fő szabadidős tevékenységként, de ugyanennyien a bulizást, szórakozást, barátokkal való kapcsolattartást. A tanulásra fordított idő senkinél nem számított bele a szabadidő mennyiségébe.

„Mivel érettségi előtt állok, így nem nagyon van arra időm, hogy szórakozzak, meg hogy legyen szabadidőm. De péntekenként el szoktam menni vásárolni. Akkor kapcsolódom ki.” (17 éves lány, 2006)

A szórakozás helyeként megjelenhet a lakóhely, az otthon, és az iskola helye is. Ebben az esetben a szórakozás főként rekreációként értendő. Az otthon végzett tevékenységek azonban általában passzív szórakozásnak tekinthetők.

„Inkább a hétvége a szabad, este 7-10-ig, az az idő, ami tényleg szabad. Ilyenkor barátokkal találkozom, olvasok, vagy internetezek.” (20 éves lány, 2006)

Az aktív szórakozás helye „a buli” helyszíne, s időhöz kötöttsége is meghatározott, a középiskolások életében többnyire a hétvégéhez kapcsolódó „rituális” tevékenység, míg a főiskolások, egyetemisták esetében ugyanolyan valószínűséggel lehet hétköznapi is, és hétvége is.

„Szabadidőm durván napi 5 óra, haveroknál, kávézóban, hétvégén, szórakozóhelyen, otthon, internet előtt töltöm.” (17 éves fiú, 2006)

Az ideális szórakozóhely nagyjából hasonló arculatot mutat az összes interjúalany esetében, kiemelik a higiénia fontosságát, és hogy sajnos ritka az ilyen típusú hely a környezetükben. Általában több funkciós tereket említene, ahol táncolásra, de beszélgetésre is van lehetőség, el lehet különíteni a dohányzó és nem dohányzó részeket, és nem túl drága. A szórakozóhelyet azonban az teszi igazán ideálissá, hogy ugyanaz a korcsoport látogassa, amibe a megkérdezett fiatal is tartozik. Ha idősebbek az odalátogatók, az megengedhető, de a fiatalabb korosztályok tagjait egyik csoport sem látja szívesen kedvelt helyén.

„Higiénia az elsődleges, a baráti társaság, jó legyen a kiszolgálás.” (20 éves lány, 2007)

„Az ideális szórakozóhely higiénikus, jó a zene, teltházas mindig, jó a kiszolgálás, nagy táncter, ilyenek. Ahol lakok ott ilyen nincs, Nyíregyházán van.” (17 éves fiú, 2007)

A bulihoz, szórakozáshoz az interjúalanyok elsöprő többsége szerint (mindössze két kivétel akadt) hozzátartozik az alkoholfogyasztás és a dohányzás is. Az

alkoholfogyasztást mindegyikük mértékkel említi, de a dohányzás gyakoriságában és intenzitásában nincs különbség a középiskolás és a főiskolás korosztály között. Ebből az következik, hogy a szórakozóhelyen elvárt, hogy árusítsanak alkoholt, és van dohányzásra kijelölt hely.

A zenei ízlés tekintetében a megkérdezett fiatalok főként a kereskedelmi rádiókból ismert slágereket hallgatják, azokat hallják szívesen a szórakozóhelyeken is. Kialakult zenei stílushoz való ragaszkodás egy válaszadónál jelent meg, aki a techno irányzatait emelte ki kedvenc stílusaként. Techno-partik a környezetében nem nagyon vannak, így más buli-helyekkel kellett beérnie, ennek hatására elmondása szerint kommerszé vált az ízlése. Arra a kérdésre, hogy tud-e, vagy feltételes módban kérdezve: tudna-e azonosulni valamely ifjúsági csoporttal (szubkultúrával) egy kivételtől eltekintve mindenki határozott nemmel válaszolt.⁷⁸

Minden interjúalany tartotta magát annyira egyéniségnek, hogy ne lógjon ki a sorból egy szubkulturális jellegű csoport kedvéért.⁷⁹ Azt emelték ki fő ellenvetésként, hogy egy ilyen csoporthoz tartozás nagyon beszűkíti az embert, mert akkor csak a hozzá hasonló emberekkel fog barátkozni, ami az erre a kérdésre megfogalmazott válaszaik alapján nem túl szerencsés. A fiatalokat nem zavarta az a tény, hogy néhány kérdéssel korábban az ideális barátira vonatkozó kritériumaik is éppen ezeket a kitételeket tartalmazták, tehát az ideális barát olyan, vagy hasonló mint az „én”. Az „egyéniesség” értelmezése, a különlegesség megfogalmazása szintén paradox jellemvonásokat mutat, hiszen a kívülálló számára nem a besimulás és az elvegyülés asszociációi társulnak ezekhez a fogalmakhoz, mint a megkérdezett fiatalok esetében. Az underground szó jelentését többségük nem is ismeri, a metróra asszociált róla, vagy valami meghatározhatatlan zenei irányzatként definiálták, amire nem tudtak példát mondani.

„Számomra független, hogy ki milyen szubkultúrát képvisel, ha számomra szimpatikus, akkor nem nagyon foglalkozom vele, hogy ő most technos, vagy punk, vagy rocker, tehát ez lényegtelen számomra. Én pedig nem akarok azonosulni ezekkel a csoportokkal.” (20 éves fiú, 2007)

⁷⁸ A kivétel a techno-s szubkultúrát jelölte meg (24 éves lány).

⁷⁹ A kilencvenes évek eleji szubkultúrák vizsgálata kapcsán megfogalmazták az akkori fiatalok, hogy aki felvállalja valamely szubkultúrához tartozását öltözködésében, hajviseletében, az felvállalja egyéniségét. (Rác, 1992; 1995)

A fesztiválok látogatása, amelyet Gábor Kálmán (Gábor, 2000; 2005; Gábor – Szemerszki, 2006) a középosztályosodás egyik fő mutatójának tart, nem jellemző az interjúalanyokra, két kivétel van, a Hegyalja-fesztivál és a Kotta-fesztivál. A Sziget fesztiválon egyikük sem volt még, főként anyagi okok miatt, de többen mondták, hogy valószínű elveszettek éreznék magukat ott vidéki fiatalokként, mert főként a pestiek és külföldiek látogatják, hiszen ők tudják megfizetni.

Általánosságban elmondható, hogy a megkérdezett fiatalok nem mobilak, nem szívesen utaznak kulturális programok kedvéért. Ha mégis, akkor egy évben egyszer, vagy kétszer teszik ezt, és legtávolabbi úti céljuk, Budapest. Külföldre nem járnak, külföldi kapcsolataik nincsenek, nyelvtudásuk saját megítélésük alapján nem megfelelő. A főiskolások – egyetemisták a nyelvoktatás hiányát gyakran kiemelik a felsőoktatási tanulmányaik kapcsán.

Abban az esetben amikor a fesztivál jellegű szórakozás lehetősége helybe érkezik, akár egyetemi, akár főiskolai napok keretében, jellemző, hogy az első évesek, a frissen odakerültek közül a vidéki fiatalok kétféleképpen reagálnak. Ez a két viselkedési mód tulajdonképpen két szélsőség oppozíciója: vagy nem vesznek részt, nem érdeklőket, nem mennek el; vagy olyan lendülettel vetik magukat az eseményekbe, mint még soha, és nagy mennyiségű alkohol fogyasztása kíséretében ismerkednek a hirtelen jött szabadsággal.

„Hegyalja fesztivál az, ami nagyon tetszik, és barátokkal mindig ellátogatunk oda. Más program miatt maximum pestig megyünk, félévente egyszer mondjuk. Külföldön nem jártam még ilyen ügyben.” (20 éves fiú, 2006)

„Fesztiválokra nem voltam, de nem hiszem, hogy ezekre elmennék. Ritkán utazok, nem látogatok fesztiválokra.” (20 éves lány, 2007)

Az önmegvalósítás formái szabadidős tevékenységekként, vagy hobbiként való említése nem jellemző. Kreatív művészeti tevékenységeket a megkérdezettek közül senki sem üz, egyedül a táncot említette egy-két fiatal. A „művészlélek” említése kivétel nélkül pejoratív jelzőként bukkant fel beszámolóikban, és ezeket az önmegvalósító ténykedéseket (rajzolás, festés, versírás) unalmas időtöltésként határozták meg. A sportolási hajlandósággal ugyanez a helyzet, a kötelező

testnevelésórákon kívül az interjúalanyok többsége nem végez rendszeres testmozgást. Egyikük a sporttevékenységei között azt emelte ki, hogy relaxálni jár (21 éves lány). Ebből az következik, hogy a sportlétesítmények, vagy sportcentrumok nem jelennek meg a megkérdezett fiatalok szórakozási helyeiként.

Ha a szórakozás és a buli helye szimbolizálná a vizsgált ifjúsági kultúrákat, akkor az interjúk alapján a helyhez kötöttséggel, passzivitással, és környezetbe simulással jellemezhetnénk azokat, s mivel nem kerültek említésre kultuszhelyek, így a szórakozóhelyeket nem tekintjük az ifjúság szakrális tereinek. Ez a jelenség ismételten azt a kijelentésünket igazolja, miszerint az ifjúsági kultúra terei középpont nélküli homogén terek.

7.1.3 Köztes terek, techno-terek

Az interjúalanyok mindegyike megjelölt olyan cyber-teret is a hétköznapi részeként, amelyek korábbi ifjúságkutatások alkalmával csak a screenager szubkultúra tagjaira volt érvényes. A kiemelt chat-ek, az msn, a fórumok nagyon széles skálája került említésre, így azok összefoglaló elemzésétől eltekintünk. Hasznosabbnak tűnt a techno-terek működési szabályainak megragadására kiválasztani egy olyan működő fórumot, amely évek óta be tudja tölteni egy nagyszámú közösség köztes terének funkcióját, s ennek segítségével megérteni annak törvényszerűségeit.

A magyarországi techno-terek jellemvonásai és működései alapvetően különböznek a dolgozat elején bemutatott skandináv példától (Laegran, 2002). Az interjúalanyok körében nem volt megfogható a technológiához fűződő kulturális kapcsolat a státuszjelző érték kivételével, így az internetezésen kívül más, technikai környezethez köthető szabadidő eltöltési módot körükben nem figyeltünk meg. Mivel internettel nagytöbbségük otthon is rendelkezik, illetve az oktatási intézményben hozzáfér, így az internethez köthető techno-terek megjelenése kisebb településeken várható, de Hajdúnánáson a Teleház is betölt ilyen funkciót. A vizsgálatainkból azonban kiderült, hogy állandó közösségnek, akik időről-időre találkozóhelyüknek jelölnék ki a Teleházat, nem ad otthont.

Castells (2002) a hálózatok társadalmával kapcsolatban megállapítja, hogy az információs technológiák eszköz szinten egy globális hálózatba integrálódva rengeteg virtuális közösség létrejöttét idézik elő. Ez lehetőséget teremt az információk

megosztására, de az információk által történő manipulációra is, amellyel egyaránt lehet élni, és visszaélni is.

Online közegben végzett megfigyeléseink alapján elmondható, hogy a magyarországi techno-terek bázisai virtuális terek, amelyek időnként a közösség tagjainak egyetértése alapján valós terekké alakulhatnak. Ezek a terek eltérő témák mentén alakulnak, de a legkedveltebbek a különböző szimbólumértékű autómárkák mentén szerveződő csoportok, és az általuk létrehozott terek. Ezek a csoportok fórumközösségként jelennek meg a web-en, és a fórumos virtuális találkozások során kialakult ismeretségek, barátságok mentén a közösség realizálódik különféle „találkozó”, „talik”, „míték”, „minimeetek” keretében. A skandináv kutatásokban a benzinkutakon megjelenő csoportok kötődnek az autókhoz, de ott nem volt jellemző a márkahűség, vagy a márkához kötődés.

Az autó fontos szimbóluma a vizsgált korosztálynak, az interjúalanyok mindegyike első helyen jelölte meg a vágyott tárgyak listájában. Beszerzése, fenntartása költséges, így az önálló egzisztenciával rendelkező, vagy a felsőbb társadalmi rétegbe tartozó fiatalok engedhetik meg maguknak. Számukra az autó szimbólum, ami többet jelent, mint egy olyan eszközt, amely segítségével eljut A-ból B-be. A személyiségük, identitásuk kifejezése lesz a márka, ami a hozzá kapcsolt imidzset közvetíti a külvilág felé. Ezt gyakran alakítják a tulajdonosok maguk is azzal, hogy egyedivé alakítják autóikat, mind vizuálisan, mind a teljesítmény tekintetében tuningolják azokat.

A web-en nézelődve gyakran találkozhatunk különböző autómárkákhoz kapcsolódó fórumközösségekkel, ezek közül választottunk ki egy már hagyományokkal rendelkező közösséget, hogy bepillantsunk mindennapjaikba, és leírjuk kulturális jellemvonásaikat. Ez a Honda márkához tartozó fórum⁸⁰, ami nemcsak a márka al csoportjait (Civic, Integra, Jazz stb.) birtokló autósokat, de a motorosokat is a tagjai közé gyűjti. A Honda márkához kapcsolódó identitáshoz a „lendületesség”, „vagányság”, „versenyszellem”, „fiatalosság”, az erő, a praktikum és az egyszerűség hangsúlyozása a kényelemmel szemben, és az „álmok megvalósítása” kötődik.⁸¹

A fórum 2004. márciusában indult, azóta majdnem 1700 regisztrált tagot számlál. A közösség magját körülbelül 30 aktív fórumozó adja, akik napi rendszerességgel látogatják a virtuális teret. A fórum regisztrált és aktív tagjaként

⁸⁰ <http://crxforum.flix.hu/>

⁸¹ A Honda által használt marketing szlogen: „The Power of Dreams” (Az álmok ereje).

végeztünk a közösségben résztvevő megfigyelést, és a kérdésfeltevéseink szempontjából fontos tapasztalatainkat foglaljuk itt össze.

A megfigyelés módszerei a web világában egyszerűsödnek, főleg a megfigyelések rögzítése igényel kevesebb személyes kapacitást a kutatótól, hiszen az oldalt tároló szerverre minden esemény, bejegyzés és kép elmentődik. Így létrejön a közösség digitális archívuma, ami minden látogató számára azonnal biztosított kulturális tudás gyűjteményét foglalja magában. Ez felfogható az adott közösség mitológiájaként is. Elemzéseink során ezt az archívumot használtuk, hogy megállapítsuk a közösség kulturális jellemvonásait. Ez az archívum tartalmazza a közösségre vonatkozó statisztikákat is, ami szabadon bármely regisztrált tag számára használható.

Mint minden kultúra, ez is rendelkezik önálló érték- és normarendszerrel, amelyek betartása a tagok részére kötelező, a be nem tartás pedig büntetést, a közösségből való időleges vagy végleges kitiltását vonja maga után. A regisztráció során mindenki találkozik az oldal moderációs szabályzatával (*23. számú melléklet: Mellékletek, 51.o.*), amely a békés, konfliktusmentes együttélés kereteit rögzíti. A közösségi viselkedésen belül megkülönböztetik a „chat-et” és a „fórumozást”, amely az adott oldalon belül szerkezetileg is elkülönül. A fórumozás tematikus topikokban zajlik, amely a virtuális „hangzavar” elkerülését szolgálja, és rendszerezi a tudásanyagot, az információkat.

A közösség tagjait „nick-nevek” azonosítják, illetve egy adatlap, amelyen önmagára vonatkozó, saját maga által válogatott információkat közölhet a többiekkel, amelyek közül a legfontosabb az autója típusa, évjárata, motorkódja, esetleg az autóról készült kép. Az adatlap rögzíti az egyén közösségi aktivitását is. Az újonnan regisztrált tagoknak nem okoz különösebb nehézséget a közösségbe való beilleszkedés, közreműködő támogatást kapnak a fórum magját alkotó rendszeres tagoktól.

A mély ismeretségek, illetve barátságok kialakulásának feltétele a személyes találkozás, amelyre szolgáló lehetőségek rendszeresek a közösség életében. Ebbe beletartoznak a nemzetközi és országos, több napos fesztivál jellegű Honda-találkozók, de a városi szintű „minimeetek” is. Ezek szervezésére topikok sora jött létre a fórumon belül. A valós találkozók helyszínre többnyire valamelyik bevásárlóközpont parkolója, a nagy találkozók pedig valamilyen repülőtér vagy elhagyatott gyártelep közelébe szerveződnek, ahol lehetőség van gyorsulási versenyek szervezésére is. Ezek a

versenyek a közösségen belüli hierarchiát is alakítják, elismertséget biztosítanak a jól szereplő autónak, és tulajdonosának.

A fórum látogatóinak korcsoporti megoszlása 2008. januárjában a következőképpen alakult:

3. ábra. A Honda fórum tagjainak életkori megoszlása 2008. januárjában

(Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; 2008-01-12)

Hány éves vagy?		
Szavazatok	Válasz	Százalékos arány
23 szavazat	20 alatt	5.04%
154 szavazat	21-25	33.77%
185 szavazat	26-30	40.57%
74 szavazat	31-35	16.23%
14 szavazat	36-40	3.07%
1 szavazat	41-45	0.22%
2 szavazat	46-50	0.44%
3 szavazat	51 felett	0.66%

Összesen **456** szavazat.

Megállapítható, hogy főként a 21-30 éves kor közötti fiatalokat gyűjti a fórum. Ők alapvetően két csoportra tagolódnak, és a két csoport kapcsolata egymással nem minden esetben felhőtlen, konfliktusok kialakulására ad lehetőséget. Az egyik csoport önerőből, saját keresetéből vette az autóját, így a hozzá fűződő viszonya sajátos, személyes. A másik csoport szüleitől kapta az autót, így az autóhoz kapcsolódó attitűdök alapjaiban különböznek az előző csoportétól. Akik saját pénzükből vették az autót, nekik többnyire régebbi modellre futotta, ők egy szűkebb összetartó csoportot alkotnak a fórumon belül, tudásukat, tapasztalatukat egymással megosztva saját maguk szerelik és építik és szépítik az autóikat.

A csoporton belül az elfogadott, presztízs kialakítója az autó, és az azt birtokló személyiség meggyőző ereje, de a csoporton belül az adminisztrátorok is kiemelt szerepkörrel rendelkeznek. Ők azok, akiknek a nick-neve zöld színű, és speciális jogosultságokkal rendelkeznek a honlap szerkesztésére, alakítására vonatkozóan, közismert nevükön ők a „zódek”. Nekik van joguk törölni hozzászólásokat, szerkeszteni, javítani azokat. Ezeket a jogosultságokat a fórum létrehozójától kapták, így ők alkotják e közösség kiváltságokkal rendelkező „arisztokráciáját”. A fórum létrehozója *mano* nick-névvel van jelen a fórumon.

4. ábra A Honda fórum „arisztokráciája”

(Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; 2008-01-12)

Szerkesztések statisztikája	
Lazy	850 szerkesztés
Kergyu	404 szerkesztés
Taki	401 szerkesztés
mano	377 szerkesztés
coyote_	307 szerkesztés
malazs	254 szerkesztés
Crash Test Dummy	195 szerkesztés

A közösségi aktivitást figyelve a fórum életében szembeötlő az interakciók hasonlósága a valós közösségi kapcsolatokhoz. A szociálpszichológiai alaptételek sokasága leírható és elemezhető lenne egy virtuális közegben dolgozó és vizsgálatot végző szociálpszichológus számára. Az antropológiai jellemvonásokat figyelő kutatásunk során is be tudtuk azonosítani a különböző közösségi szerepeket és státuszokat, mint például a kezdeményező, véleménynyilvánító, informátor, szabályalkotó, általánosító, és engedelmeskedő, de a destruktív tevékenységi szerepek is jelen vannak: az akadékoskodó, a vetélkedő, a mindentudó és a hírharang (Csepeli, 1997).

Ami a fórum közösségét összetartja, az a szimbólum értékkel bíró autó, illetve az ahhoz kapcsolódó tudás, tapasztalatok, információk megosztása. A fórum tehát online (virtuális) és „valós” társadalmi kapcsolatokba integrál egyfajta információs potenciált, amely csoportkohéziós erőként funkcionál. Megállapítható, hogy megfigyeléseink eredményei megfelelnek a James Coleman (1998) által leírt társadalmi tőkét erősítő információs potenciál elméletének. (24. számú melléklet: *Mellékletek, 55.o.*)

Több fórumesemény zajlik egy időben, amelyek különböző projektekként jelennek meg. Ezek szerveződése többnyire spontán, egyéni kezdeményezés következményei, általában egy közérdeklődésre számot tartó kérdés feltevése, és az azokra érkező reagálások indítják el ezeket. Mivel a fórum tagjai között megtalálhatóak „hivatásos” autószerelők, Honda szakszervizben dolgozó alkalmazottak, vagy alkatrész kereskedések dolgozói, így az információáramlás, vagy megosztás nem feltétlenül egyenletes, de a személyes tapasztalatok önzetlen megosztása általánosságban jellemző. A fórum tagjai többször lehettek már virtuális autószerelésnek részesei, amikor a szükséges információcsere, kérdések, tanácsok, fotókkal illusztrálva a fórum

segítségével real-time kerültek megoldásra, úgy hogy a projektben részt vevők az ország különböző városaiból asszisztáltak a folyamathoz. A lelkesedés nem kevesebb ez esetben és a végeredmény sikerének is ugyanúgy örülnek, mintha ugyanabban a garázsban vagy műhelyben lennének mindannyian, s a munka valós ellenőrzése sem marad el a következő személyes találkozásra alkalmat adó „míték” keretében. A projekt megvalósítása során összegyűlt és felhalmozott információanyag a közösség minden tagja számára használható formára konvertálódott, és a közösség mitológiájának, rögzített kulturális tudásának részét képezi a továbbiakban.

A vizsgált ifjúsági kultúrákhoz tartozó terek jellemvonásait tekintve tehát többnyire átmeneti jellegű zárt terek, identitást építő jellegük gyenge, kivételt képez ezek közül az iskola helye, „a város”, illetve bizonyos köztes terek rendszeres látogatása. Mivel a tartós otthonosság érzetének is leginkább a város felel meg a felkínált és megszokott szolgáltatások miatt is, így a vágyott letelepedésük helyéül többnyire ezeket jelölik meg a fiatalok. Ezekben a városokban találhatóak meg a szórakozás számukra kedvelt helyei is, bár utóbbiak nem válnak konkrét helyekként az ifjúsági kultúrák középponti terévé. A szórakozásról megállapítható, hogy az időbeosztás és a szabadidő szubjektív értelmezéseinek következtében legalább annyira kötődik az idő kulturális és szociális érzékeléséhez és konstrukciójához is, mint a téréhez. A terek kulturális értelmezése tehát megkívánja az időszemlélet vizsgálatát is, hiszen a két kulturális konstrukció szorosan összefügg egymással, minden társadalmi csoport esetében.

7.2 Az ifjúsági kultúrák időszemlélete

Az idő mind a fizikai, mind a társadalmi térben meghatározó entitásként van jelen, a társadalmi és kulturális eseményeknek a térbeliség mellett az időbeliség a másik alapvető tulajdonsága. Az idő természetével kapcsolatban Norbert Elias két nézetet fogalmaz meg és vet össze, az egyik a newtoni időszemlélet, mely szerint az idő objektíven, pontosan mérhető, a másik a kanti értelmezés, mely szerint az idő szubjektív, velünk született élményforma. Elias ez utóbbi mellett foglalt állást, úgy véli, az idő szociális konstrukció, a társadalom életének egyik rendezője. Ezt történelmi utalásokkal is alátámasztja, arra a középkori mondásra hivatkozva, miszerint: „*Minden városnak saját ideje van*”, vagyis minden városban a saját dóm, templom órájához igazították az emberek az életüket, s városról városra lehetett némi eltérés a „pontos időben”, így az idő fogalma nem valami eleve adottként értelmezhető, hanem a társadalmi gyakorlat során kikristályosodott szimbólumként (Elias, 1990: 28).

James Carey az idő társadalmi szimbólumként történő értelmezéséhez hozzáteszi a technológia hatásrendszerét, utalva az időzónák megteremtésére, és az idő technológiai eszközök használata általi felgyorsítására (Carey, 1992). Ez a folyamat átalakítja a kultúrák időháztartását is, a monokronikus szemlélet felől fokozatosan elmozdítja annak tagjait a polikronikus időszemlélet irányába. A tér megszervezésével az is összefügg, hogy ki milyen módon gazdálkodik az idővel. A monokronikus és a polikronikus időszemlélet két ellentétes jelzőkkel leírható időérzékelés, az első az időt egy egységes folyamatként kezeli, ahol a cselekvések egymást követik, nem csúsznak össze, nem jelennek meg párhuzamos cselekvésekként; a második esetében viszont több tevékenység is kerülhet azonos időszakaszra. A monokronikus személyiség térben is elszigeteli a különböző tevékenységeit, ezzel szemben a polikronikus személy összegyűjti cselekvéseit, és multifunkcionális terekben létezik (Hall, 1995: 186-187). Ha az ifjúsági kultúrák tagjainak időszemléletét a térhasználati szokásainak függvényében kellene meghatározni, akkor mind a homogén jellegű, mind a többfunkciós terek kedvelése, és a korábbi kutatásainkban megfogalmazódott technikai kommunikációs közeg általánossá válásának következményeként a polikronikus jelzővel illethetjük azt.

7.2.1 A technikai környezet által uralt idő

A technikai eszközökkel való rendelkezés, és azok napi szintű használata átalakítja a velük együtt élők időmérlegét, mert ezek lehetőséget adnak arra, hogy a különféle cselekvések időben egyszerre történjenek. A technikai eszközökkel való ellátottság általánosnak mondható a fiatalok körében, minden megkérdezett rendelkezik számítógéppel, és mobiltelefonnal. A többség tud otthon is internetezni, van mp3 lejátszója, DVD-je. Egy interjúalanyunk van saját autója, ami a barátjával közös (23 éves lány). A számítógéppel és az internettel való kapcsolatuk azonban nem felhőtlen, többen szükséges rosszként említették ezeket az eszközöket, amelyek csak problémákat okoznak.

A technikai eszközök iránti rajongás néhány generáció alatt – a screenagerektől napjaink ifjúságáig – megszokássá szelődött. Az okokról megoszlanak a vélemények, de az interjúk tapasztalatai alapján ott romlik el a dolog, hogy a számítástechnikával, informatikával iskolai keretek között találkozunk. Több interjúból kiderült, hogy a diákok otthon többnyire jobb számítógépekkel rendelkeznek, mint amiken az iskolában tanulhatnak, dolgozhatnak, így az iskola által közvetített informatikai tudásanyag sokszor a gépállomány elavultságának következtében korszerűtlen. Akik csak az iskolából próbálják megtanulni, saját bevallásuk alapján nem tudják jól kezelni a számítógépet, nem tudnak problémát megoldani a segítségével, nem tudják kreatívan használni feladataik megoldására, ellentétben azokkal, akik ezen a szinten túllépve, egymástól, barátoktól és saját maguk kárán, önállóan sajátították el ezeket az ismereteket. A megkérdezettek többsége saját számítástechnikai tudásának alkalmazhatóságát maximum közepesre értékelte, vagy ettől rosszabbra. Többen kiemelték, hogy szerintük a tanáraik se értenek a gépek kezeléséhez vagy az ezekkel kapcsolatos lehetőségek alkalmazásához. Az interjúk tapasztalatai alapján megállapítható, hogy az interjúalanyok kommunikációs státusza magas, de a komputeres írás-olvasástudásuk alacsony szinten áll.

„Van mp3-lejátszó, mobiltelefon, discman, DVD lejátszó. Meg internet is van. Amire használom: az a tanulás, levelezés, böngészés, letöltés, játék, vásárolni nem szoktam ott. Számítógépes szövegszerkesztés, és játék. A játékokat többnyire nem adnám 12 éven alá, de vannak jók. Főleg a

stratégiai játékok. Leggyakrabban második világháborús stratégiai játékokat játszom.” (17 éves fiú, 2006)

„Ami nekem van, az mp3 lejátszó, DVD, internet, tv, számítógép, ezek lekötik az embereket, és szükség van a mai társadalom fejlődésével együtt haladni. Ebben nőttem fel, úgymond számítógépes generáció vagyunk, sokmindent meg tudok csinálni. De például a számítógépes játékoknak nem vagyok a híve.” (17 éves lány, 2006)

A számítógépes játékok elsősorban a középiskolás fiúk kedvelt szabadidő eltöltési módja, és többnyire a stratégiai játékok érdekességét emelik ki. Elmondásaik alapján azonban elég sok időt követelnek, így ritkán játszanak. A korábbi számítógépes játékok iránti screenager lelkesedés⁸² szintén kikopott az ifjúsági kultúrákból.

Ami megmaradt, az a „multitasking” jelensége, azaz az interjúalanyok többsége képes egyszerre több dologra figyelni, és egyszerre több dologgal foglalkozni, megítélésük alapján jó hatásfokkal is.

„Msn-en csevegek, tv-t nézek, és zenét is hallgatok hozzá.” (20 éves lány, 2007)

„Tanulás mellett zenehallgatás, beszélgetés, tv, ezt megszoktam.” (21 éves fiú, 2006)

A „multitasking” megléte már önmagában polikronikus időszemléletre utal. Ehhez társul az a szubjektív időérzet is, amely a sok egymásra csúszó és párhuzamosan

⁸² „A számítógépes játékok között például vannak jók, vannak rosszak, én a stratégiai játékokat szeretem. Ezek arról szólnak általában, hogy le kell lőni valakit, el kell foglalni más helyeket. Ezekben a játékokban másként kell gondolkodni, mint az egyszerű egyéb játékokban. Kell tudni előre látni, s ezek akkor a legjobbak, amikor valamilyen problémával kerülsz szembe, problémát kell megoldani. Ha valamit nem tudok megoldani, akkor felhívom a haverokat, hogy ők hogy csinálták ezt vagy azt a dolgot. Volt olyan, hogy mondjuk az egyik játékban nem jutottam tovább a nyolcadik pályán, ekkor felhívtam az egyik barátomat, aki szintén szokott ezzel játszani; és kiderült, hogy oda kell valami zöld kulcs, amit a hatodik pályán kell megszerezni, amit csak úgy lehet, hogy ha hátulról öled meg a szörnyet, mert akkor kinyílik mögötte egy ajtó, ott egy ládában van egy kulcs, aminek a kulcsát a negyedik pályán kellett megszerezni és így tovább. Most ezeket vagy megkérdézed valakitől, ha már nem bírsz továbblépni, vagy addig kísérletezel a különféle variációkkal, amíg valahogy véletlenül rá nem jössz, hogy lehet továbblépni. Ha rájössz, az nagy sikerélmény. Ami nem egészen ilyesmi, az például a Tetrisz. Bár ott is előre kell gondolkodni valamennyire. Azt nem szeretem, bár egy időben sokat játszottam, és amikor abba hagytam és becsuktam a szememet akkor is mentek a szemem előtt a dolgok. Pergett a játék a szemem előtt akkor is, amikor már nem játszottam”. (23 éves fiú, 1998)

végzett aktív és passzív tevékenység kapcsán az idő hiányának érzetét erősíti. A fiatalos életforma jellemzése a „pörgés”, a „lendületesség” és a „mozgékonyság” egyik megélése az, hogy soha nincs semmire idő, és mindig rohanni kell valahová.

A megkérdezett fiatalok túlterheltnak érzik magukat, elmondásuk szerint kevés szabadidővel rendelkeznek, de amikor azt kértük, hogy meséljék el egy napjukat, akkor a napi tevékenységek sorában nem történt tulajdonképpen semmi olyan, ami ezt a túlterheltség érzetet, vagy a rohanást, az állandó mozgásban létet tényleges aktív tevékenységekkel kitöltötte volna. Az elmesélt cselekvések nem voltak konkrétak, sokszor virtuálisan lezajló konfliktusok megoldására vonatkoztak. Ezek a szubjektív időérzetek hatnak a fiatalok társas és társadalmi aktivitására, aktivizálhatóságára is.

A hajdúnánási vizsgálat eredményei alapján megállapítható, hogy érzésük szerint a középiskolások kevesebb szabadidővel rendelkeznek, mint a főiskolások, és egyetemisták, ami a kötött időbeosztáshoz való alkalmazkodás következménye. Amikor a kötött időbeosztás fellazul, azt sokan nem is tudják kezelni, és erre vezetnek vissza többek között az elmaradt vizsgáikat, de például a baráti kapcsolataik lazulását is. A válaszadók többsége nehezen, vagy egyáltalán nem képes határidőket betartani. Az időmenedzsmentet tehát tanulniuk kell, hiszen sokaknál telnek a napok az úgynevezett „semmit nem csinálással”, miközben mégis elfoglaltnak érzik magukat.

A jövőbeni aktivizálhatóság lehetőségei mellett kíváncsiak voltunk a jelenlegi közösségi és társadalmi aktivitásukra is. A megkérdezettek mindössze 7 százaléka vesz részt valamilyen ifjúsági szervezet munkájában, amelyek döntő többsége az iskolához, iskolai elfoglaltságokhoz (diákönkormányzat, sport) kapcsolódik. A szervezeti tagság, vagyis a civil aktivitás elmarad az Ifjúság 2004© vizsgálat eredményeitől is, 89,5 százalék nem tagja semmilyen civil szervezetnek, 2004-ben, országos reprezentatív mintán mérve a 15 – 29 éves korosztály 84 százaléka nem volt tagja egyetlen szervezetnek sem, és nem vett részt azok munkájában (Bauer – Szabó szerk. 2005: 96).

A társadalmi, politikai aktivitás mértéke szintén nem mutat eltérést az országos felmérések adataitól. Az Ifjúság2000© vizsgálat adatai alapján a kérdezett csoport politikai érdeklődésének erőssége egy ötfokú skálán alig érte el az elégségest (Gazsó – Szabó, 2002). Az Ifjúság2004© vizsgálat során a válaszadók 63 százaléka mondta, hogy nem érdekli a politika (Bauer – Szabó szerk. 2005: 93), a hajdúnánási fiatalok esetében ez az arány 75 százalék volt, választási évben kérdezve. Ez azt jelenti, hogy politikai célokkal és érdekekkel ezek a fiatalok nem aktivizálhatóak. A társadalmi élet és aktivitás elsősorban a kortárs csoport tagjaival történő együttlét kapcsán ragadható meg,

amely a szórakozáshoz kapcsolódik, mert másra nincs idő. Az időhiány mellett az érdektelenség is felbukkan a válaszokban, elsősorban a politikai aktivitásra vonatkoztatva, de sokkal kevesebb említés vonatkozik rá, mint az időhiányra.

7.2.2 A vizsgált ifjúság jövőképe

A jövőkép vizsgálatok többnyire két nagy témakört érintenek, egyrészt az egyén személyes jövőjére vonatkozó elképzeléseit térképezik fel, másrészt a személyes jövő megélésének kontextusaként a környezet, a világ jövőjéről megfogalmazott feltételezések sokaságát írják le. Utóbbit a szociológiai kutatások kisebb hangsúllyal, vagy egyáltalán nem vizsgálják (Gazsó – Laki, 2004).

A személyes jövőkép alakulása a vizsgált interjúk minta körében kivétel nélkül optimista, a világ jövőjéről alkotott elképzelések ezzel ellentétben kivétel nélkül pesszimisták voltak.

„A környezetszennyezés az számomra nagy gond, megújuló energiaforrásokat kellene keresni, meg az hogy mindent a pénz mozgat.”
(20 éves fiú, 2007)

„A világ jövője, ha így halad az nagyon rossz, egyrészt a környezetszennyezés, másrészt a mostani viszonyok a politikában, ha így haladunk, akkor az a társadalom összeomlását fogja eredményezni. Oda kellene egy kicsit figyelni a világra és a környezetre, természetre.” (20 éves lány, 2006)

„Elég baljós árnyakat festenek elénk a tudósok, de remélem nem fog bekövetkezni.” (17 éves lány, 2007)

A jövő megélése földrajzi mobilitást vetít elő szinte minden interjúalanynál, tehát az időbeli változást térbeli változáshoz is kötik. Ez a mobilitás elsősorban külső kényszerek hatására (főiskola, munkahely) fogalmazódik meg, de sok esetben belső késztetés is áll a döntés mögött, amikor a fiatal az „élettel nem rendelkező” kisvárost cserélné le egy mentalitásának jobban megfelelő helyre. A külföld nem vonzó a

válaszadók számára, igazából Budapest sem, mindkét terület tele van kihívásokkal, ami kényelmetlenné is teszi az ottlétet.

„Én nem szeretem Polgárt, nincs ott semmi. Ha otthon vagyok, nem is megyek sehová, csak otthon a szobámban.” (24 éves lány, 2006)

„Valahol máshol, el akarok menni, mert már túl ismerem.” (17 éves fiú, 2006)

„Szeretnék egy nagyobb városba költözni, Nyíregyháza vagy Debrecen jó, Pest az már túl nyüzsgő.” (20 éves lány, 2006)

A személyes jövőelképzelésekben az optimizmus mellett nem található meg semmi különös. Ahogy Gázsó és Laki (2004) fogalmaz, a „lét és fajfenntartás motivációin” kívül mást, „világmegváltó célt” már nem tartalmaz. A vágyott dolgok, a jólét, család, karrier, autó, esetleg még egy diploma, vagy doktori cím, mind személyes teljesítményhez kötődnek és az egyénre vonatkoznak. Nem szerepelnek az elképzelések között a világ jobbra tételére vonatkozó közösségi tervek, célok. A társadalmi változások dinamikájához méri a nemzedékek közötti különbségeket Gázsó és Laki, és véleményük szerint a rendszerváltozás makrofolyamatai mind a mai napig éreztetik hatásukat a társadalmi változásokon keresztül megmutatkozó jövőelképzelésekben. A bizonytalanság megélésének növekedése az, ami pesszimista, jövőkép-nélküli viszonyrendszert alakít ki a környező társadalmi környezethez (Gázsó – Laki, 2004). Mivel ez az attitűd az interjúalanyok körében nem bukkant fel, feltételezhetjük a stabil és biztonságos, támogató családi háttérrel, mint erős társadalmi tőkét. Bourdieu tőke fogalmainak magyarázataiban Zinnecker (2006b) is kiemeli a támogató és biztonságos családi környezet fontosságát, mint a középosztályosodás egyik kritériumát.

„Tíz év, amikor családot alapítok, mert annyi idő kell, hogy megfelelő legyen az anyagi helyzet. Szakképesítést szeretnék, mást nem, pénzügyi terület érdekel. Bankba szeretnék elmenni dolgozni, ...hát, mint valami. Az a szó, amit az előbb mondtál, az egzisztencia: az meg mi? Mit jelent?” (21 éves fiú, 2006)

„Főiskola elvégzése után 1-2 évvel találok majd munkát, utána család, 4-5 év múlva. A foglalkozásom majd a környezetvédelem szak lesz. Nyelvet szeretnék még tanulni. És egy doktori címet mindenképpen szeretnék elérni.” (20 éves fiú, 2007)

A munkába állás feltételezett időpontjáról alkotott elképzelések már inkább realisták, mint optimisták. A többség tisztában van azzal, hogy a diploma megszerzése után sokszor egy évnél is el kell telnie, mire megfelelő munkát találhat. Ez az időszak visszavethet a korábban megszokott szabadság- és önállóság érzeten, s ismét felerősíti a szülőktől való függés szerepét a fiatalok életében. Ezt azonban az iskolai életszakaszban nem tudatosítják, nem is nagyon foglalkoznak vele, ha előkerül egy-egy sötétebb kép ezzel kapcsolatban, azt gyorsan el is hessegetik. A munkakeresés időszakában, különösen akkor, ha az a vártál tovább tart, és sok sikertelen próbálkozással jár, hajlamos a korábban optimista jövőkép pesszimistává válni. A családalapítás szinte mindenkinél a biztos anyagi háttér megteremtése után következik a tervezett dolgok körében, ennek idejét annál későbbre jelölik ki, minél idősebbeket kérdezzük róla. Az interjúalanyok átlagosan 3-5 év múlva gondolják, hogy eljutnak a családalapításig, függetlenül attól, hogy éppen hány évesek.

„Szerencsés vagyok, mert jövőre érettségizek, és szüleimnek van egy családi vállalkozása, és ott fogok dolgozni. 6-7 év múlva szeretnék családot alapítani. Nem szeretnék továbbtanulni, de remélem a vállalkozáson belül tanulok majd sok hasznos dolgot, mint például könyvelés vagy számvitel, ami az életre nevelés szempontjából fontos. A foglalkozásom először gondolom 'mindenes' lesz.” (17 éves lány, 2006)

„Öt év múlva szeretnék családot alapítani, és most úgy gondolom, hogy ott fogok lakni, ahol most is. Csak nem túl jó a közlekedés.” (20 éves lány, 2007)

Feltételezéseink szerint eltérés tapasztalható a középiskolások és a felsőoktatási intézményben tanulók jövőelképzelései között, és ezek a különbségek a jövőkép konkrétságában, és a jövőre vonatkozó optimizmus mértékében is megmutatkozik. A jövőképre vonatkozó hipotézisünk ellenőrzésére 2005 márciusában két mátészalkai

középiskola⁸³ tizedikes (15-16 éves korcsoport) osztályában folytattunk fókuszcsoporthoz beszélgetést a jövőelképzelésekről, egy gimnáziumi és egy szakiskolai osztályban. A beszélgetés végén arra kértük a diákokat, hogy néhány mondatban foglalják össze, hogy mit gondolnak saját jövőjükéről, illetve a világ jövőjéről. (19-22. számú melléklet: *Mellékletek, 47.o.*) A válaszokat a tartalomelemzés módszerével vizsgáltuk, és összehasonlítottuk azokat a különböző csoportok (nemek, iskolatípus) mentén. A nemek között nem tapasztaltunk különbségeket, az iskolatípusok mentén viszont annál inkább. 53 beszámolót kaptunk meg a diákoktól, ebből 31 gimnazista, 22 szakiskolai tanuló. A leírások vizsgálata kapcsán a felmerülő jelzésekre, szimbólumokra, trendekre voltunk kíváncsiak, amiből nem általánosítunk a korcsoport egészére.

A gimnazisták mindegyike, kivétel nélkül továbbtanulást tervez. A főiskolai, egyetemi tanulmányok első helyen kerülnek említésre a többségüknél. Konkrét elképzelése a továbbtanulásra vonatkozólag csak néhányuknak van, ők is inkább az intézmény nevét, helyét jelölték meg, de nem a konkrét területet, esetleg szakot, ami érdekli őket.

A nyelvvizsga letétele, a nyelvtudás bővítése szintén többségüknél első vagy második helyen kerül említésre, és négy esetben megjelenik a jogosítvány mihamarabbi megszerzése is.

Családot, gyerekeket mindegyikük tervez, van, aki leendő gyermekei nevét is tudja már. Az ideális társ jellemvonásait is felsorolják, amelyek általában nem konkrét tulajdonságok formájában kerülnek említésre, hanem a „boldog család”, „kiegyensúlyozott kapcsolat”, „jó életkörülmények” kategóriáinak formájában.

A vágyott munkahely az, ahol nem kell sokat dolgozni, de jól fizet. Ez a megállapítás reflexió lehet a szülői tapasztalatokra, akiknek sokat kell dolgozniuk, mégsem fizetik meg őket jól. Aki valamelyest konkretizálta a lehetséges beosztását, alkalmazotti és nem vállalkozói jellegű munkát jelölt ki önmaga számára. Tíz diák is hajlandó külföldre költözni, ha csak ott talál jól fizető munkát. Az utazás, a különböző egzotikus vidékek felfedezése, bejárása többségük kiemelt célja. Az egzotikus tájakra utazás vágya, vagy célként történő megjelenése nem volt tetten érhető a főiskolások esetében, de az interjúk minta középiskolás csoportjában sem.

Összességében elmondható, hogy a gimnazisták személyes jövőképe optimista, idealista elemekkel átszótt, amelyben többen kiemelik saját szüleiket példaképként,

⁸³ Esze Tamás Gimnázium; Déri Miksa Szakközép és Szakmunkásképző Iskola;

olyan életvitelt szeretnének megvalósítani, mint amilyen a szüleiknek van, és gyermekeik számára is olyan körülményeket szeretnének biztosítani, mint amilyeneket ők is kaptak.

A szakiskolások beszámolóí nemcsak az íráskép és a helyesírás tekintetében különböznek a gimnazistákétól, hanem tartalmi szempontból is. Az elképzelések, célok között első helyen a jelenlegi tanulmányok befejezése áll, és a szakma megtartása. Többségük megjelöli későbbi célként más szakma megszerzését, vagy az érettségit, de felsőoktatási tanulmányokat senki nem tervez közülük. A munkahely központi kérdés, és volt közöttük olyan, aki már a nyugdíjas éveire is gondolt beszámolójában:

„Ha megérem a 60 évet, akkor leszázalékolatom magam.” (17 éves fiú, 2005, szakiskolai tanuló, szobafestő szakon)

Az a terület, ahol a napi munkájukat képzelik konkrét, a jelenlegi vagy a vágyott szakma megnevezései. A szobafestő, varrónő szakmák mellett a kárpitos vagy gépszerelői szakma megszerzése vágyott, de a fiúknál a rendőr és határőr⁸⁴ is előkelő helyen szerepel. A diákok fele vállalkozóként képzelel el magát a jövőben. Ez az attitűd a gimnazisták esetében egyáltalán nem jelent meg.

A szülők, a gimnazisták leírásaival ellentétben, nem példaképként kerülnek említésre a leírásokban, hanem sokkal inkább olyan viszonyítási pontként, amit ők nem szeretnének megélni a jövőben. A gyerekeiknek jobb életet szeretnének biztosítani, mint amilyenben nekik volt részük. Az utazás, a nyelvtudás nem került említésre, de a külföldi munkavállalás lehetősége sem. Szükszavúbbak voltak, mint a gimnazisták, többségük csak felsorolást írt, nem egész mondatokban fogalmazott. (19-22. számú melléklet: *Mellékletek, 47.o.*)

A világ jövőjéről alkotott elképzelésekben nem mutatkozik különbség a szakiskolai és gimnáziumi tanulók beszámolóí között. Ebben az esetben jobban elkülönülnek a vágyott és a valószínűleg bekövetkező események, mert sokkal nagyobb a távolság köztük. A világ jövőjéről alkotott kép mind gazdasági, mind a környezeti lehetőségek tekintetében egyaránt pesszimista, és reményvesztett. Az okok között a globalizációs folyamatokat emelik ki a diákok, az EU, NATO csatlakozás veszélyeit, a globális környezetszennyezést. A háborúkat és a világban lévő agressziót elítélik, és

⁸⁴ A megkérdezés időszakában a rendőr és a határőr még két különálló szakmának számított.

értetlenül fogadják. A világvége lehetséges említett okai között a következők szerepelnek „meteor becsapódás”, „globális felmelegedés”, „jégkorszak”, és a „háború”.

A diákok több gondoskodást várnának, ami a szegények, betegek, elesettek felé irányul, ám e gondoskodás lehetséges forrását, vagy személyét nem jelölik meg, nem konkretizálják, csak a többes szám harmadik személy formájában, egyfajta „felettes én”-ként van jelen a leírásokban. A saját lehetséges szerepük a világ jobbá tételének folyamatában nem merül föl, semmilyen „világmegváltó cél” vagy kezdeményezés nem került említésre.

A diákok alig fele tett megjegyzést a világ jövőjének problémáira vonatkozó megoldási lehetőségekre, ők a „megváltást” a technológiai fejlődésben látják, a robotok elterjedésében, más bolygók benépesítésében, lakhatóvá tételében (például a Marsot tudják elképzelni leendő lakhelyül), az emberiség és a kihalt fajok megmentésének lehetőségét pedig a klónozásban látják. A jövőelképzelésekben a science-fiction elemek továbbra is irányadóak, de a 2005-ös beszámolókból ezek sokkal valóság közelebbnek hatnak, mint az 1999-esek esetében (Horkai, 1999; 2002b).

Az „acid perspektivizmus” időszemlélet által generált jövőkép-nélküliség nem sajátja az általunk vizsgált középiskolás és főiskolás, egyetemista korosztálynak. A „középosztályosodó” fiatalok, mint „mozgásban lévő” társadalmi réteg, erős célok által motivált jövőkép felé tartanak, amelyet képesek konkrét formában is megfogalmazni. Ellentmondás érződik azonban a személyes jövőkép optimizmusa, és a világ jövőjére vonatkozó pesszimista elképzelések között, ami a korábbi kutatási eredményeinkhez képest markánsabb különbségek formájában jelenik meg (Horkai, 2002b). A „világban élés” lehetőségei olyan formában jelennek meg számukra, amelyek nem zavarják a személyes hétköznapi megélésének nyugalmát, így a környezet állapotát, vagy a világot veszélyeztető katasztrófákat igyekeznek kizárni a személyes életterükből. Ami ezekről a médiában megjelenik, és hozzájuk is eljut, azt kellő távolságtartással és passzívan szemlélik, aktív cselekvésre nem ösztönzi őket, elsősorban a tehetetlenség érzése miatt.

A tartós jelenközpontúság, mintegy védekezés megjelenik azoknál a fiataloknál, akik már befejezték felsőoktatási tanulmányaikat, és annak hasznosságát a munkaerőpiacon igyekeznek lemérni, folyamatos munkakereséssel. Azok, akik megfelelő kapcsolatrendszer és információ hiányában munkatapasztalat nélkül vágnak

neki az álláskeresésnek, a kiegészítő interjúk tapasztalatai alapján rendre falakba ütköznek, és csalódások sora éri őket.

„Nem tudom ki, és mennyire tudja átérezni a helyzetemet, de én azt gondolom, valami nagyon rosszul működik ebben az országban. Az iskola elhíheti veled, hogy jó vagy, különösen, ha jó jegyeket kapsz folyton, meg mondjuk vörös a diplomád. Elhíheti, hogy ad egy szakmát, de a hasznosításhoz nem kapsz útmutatást. A karrierirodák nem érnek semmit. De én például túl vagyok a 37. állásinterjúmon, minden eredmény nélkül. Lehet, én csinálom rosszul, de akkor nem én vagyok az egyetlen. Sőt! És már nem nagyon van kedvem újra elmenni, mert eleve úgy megyek, hogy már unom, nem vagyok motivált, és ez bizonyára látszik is. (...) Hogy miből élek... Mindig van valami apró lehetőség, ismerősöknek besegítek ebbe-abba egy kis pénzért. Tudom, ez feketemunka. De most ez van, és nem is látom mi lesz. Hogy ne hülyüljek teljesen meg, így nem is nagyon gondolok arra, hogy mi lesz, próbálok örülni annak, ami van.” (25 éves fiú, 2007)

Ez a fajta jelenközpontúság némileg különbözik a screenagerek „acid perspektivizmusától” (Horkai, 1999), hiszen ott a pillanatnyi jól-lét, és a jelen, mint kedvelt állapot volt az, ami ott tartotta őket, tehát az az attitűd mutatkozik meg a háttérben, mely szerint a jövő a jelentől csak rosszabb lehet. A már-már reménytelenül munkát kereső fiatalok esetében a jövő jobb lenne, mert a világban élés kedvezőbb feltételeinek megteremtésével kecsegtet, de az odáig jutás homályos, így nincs kapcsolat a nem túl jó jelen és a jót ígérő jövő között. Ez a kapocsnélküliség süllyeszti őket a jelenbe, mindinkább rontva a jobb jövő elérését célzó törekvéseiket.

Az egyén jövőképét tehát alapvetően meghatározza a jelenben megtapasztalt helyzete, s minél nagyobb a jelen bizonytalansága, annál sötétebb a jövőkép. Ha viszont a jelent többé-kevésbé biztonságosnak és lehetőségekkel telinek élik meg, akkor a közeljövőben esetlegesen felmerülő negatív események kísértése (például próbaidős munka elvesztése, lakásgondok, párkapcsolati gondok) sem idéznek elő jövőkép-nélküliséget.

7.3 Az ifjúság társadalmi kapcsolatainak narratívái

A kulturális tér és idő nemcsak az egyének cselekvéseit, de társas kapcsolatait is alakítják, és ha az ifjúságot a homogén térszemlélettel, polikronikus időszemlélettel és általában optimista jövőképpel jellemezhetjük, akkor ebből kiegyensúlyozott, sokrétű és összetett társadalmi kapcsolatokra következtethetünk. Feltételezhetjük továbbá, hogy ez az életkor a kapcsolati tőke kialakításának, megerősítésének időszaka, és ebből következően az egyén nyitott a társadalom többi tagja felé.

A társadalmi kapcsolatok vizsgálata során kiemelt figyelmet érdemel a kortárscsoportokhoz (batárokhoz), a szülőkhöz (családhoz), és az iskolához (a tanulmányokhoz) fűződő viszony, hiszen ezek a vizsgált korosztály legfontosabb szocializációs vagy enkulturalizációs közegei. A szakirodalom, és a korábbi ifjúságkutatások eredményeinek tükrében fontosnak tarjuk kiemelni a vizsgált ifjúsági csoportok politikához fűződő viszonyát, és civil aktivitását is, mint a jelenkori társadalmi jövőkép egyik kritikus kérdését.

7.3.1 A barátságok és a társas kapcsolatok jellemvonásai

A társas kapcsolatok tekintetében a fiatalok megkülönböztették a „barát”, a „haver”, és az „ismerős” fogalmát. A kötődések erősségét tekintve a barát a legfontosabb, számszerűsítve a középiskolások több baráttal rendelkeznek (átlag 6-10 fő), mint a főiskolások (átlag 2-4 fő). Az idősebbek kevesebb, de mélyebb barátságokról számolnak be, amelyek kezdetei többnyire a középiskolás évekhez kapcsolódnak. A főiskolás, egyetemi kapcsolatokat sokkal inkább érdekvezéreltnek gondolják, társaikkal a mélyebb kapcsolatok kialakítását sokszor nem is keresik. A haverok, ismerősök számában általában nincs különbség a két korcsoport tagjai között, ezek a laza kapcsolatok nem is mindig kizárólag valós csatornákon keresztül jelennek meg, így a haverok, ismerősök száma a „sok” és „nagyon sok” között ragadható meg.

„Az a barát, akiben megbízok. Akinek elmerem mondani dolgokat, nem mondja tovább, érti, hogy miről van szó. Nem feltétlenül az, akivel minden nap találkozom.” (21 éves lány, 2007)

„Na most nekem vannak barátaim Fehérváron, középiskola óta tart. Ritkán találkozunk, de rengeteget e-mailezünk, meg most van az iwiw, ott is, és amikor hazamegyek, mindig szólok nekik, és akkor összejövünk, beülünk egy kávézóba, és három-négy órát is ülünk ott.” (21 éves lány, 2007)

Az életkori sajátosságokat tekintve társas kapcsolatai függvényében mindegyik interjúalany be van zárva saját szűk korcsoportjába. Idősebbek társaságát keresik ugyan, de a fiatalabbakat (tőlük 3-4 évvel fiatalabbakat) teljesen elutasítják. Nem szívesen töltik velük a szabadidejüket, és nem járnak közös szórakozóhelyekre. Az okok között a fiatalabbak másságát emelik ki, viselkedési normáikkal nem értenek egyet, generációs problémákat emlegetnek. A fiatalabbaktól való elzárkózást a hajdúnánási esettanulmány eredményei is teljes mértékben alátámasztották.

„Én nem szeretem, ha sokkal fiatalabbak vannak egy szórakozóhelyen, idősebbek se legyenek, hanem az én korosztályom legyen. Ne legyen pici a hely, ahol le lehet ülni, lehessen táncolni. Ahol fiatalabbak vannak, oda nem szívesen mennek az idősebbek. Amíg nem volt barátom, addig ugye azért ment az ember, hogy ismerkedjen. De a fiatalabbakra nem vagyok kíváncsi. Meg érdekesek a mostani lányok is, ahogy öltözködnek, miniszoknyába, mély dekoltázzsal, és akkor azt hiszik ők a menők. Namost ők inkább azokat a helyeket keresik, ahol az idősebbek vannak, ha beengedik őket, akkor egyre többen lesznek. És akkor az idősebbek el fognak menni azokról a helyekről.” (21 éves lány, 2007)

Az ismerkedés helye egyértelműen a buli, a szórakozóhely. Az infokommunikációs eszközök alapvetően a kapcsolattartást szolgálják, de nem alakítanak ki nagy számban baráti kapcsolatokat a megkérdezett korosztály körében. Az interneten keresztül történő ismerkedés főleg az idősebbek sajátja, köztük is azok részesítik előnyben, akik elmondásuk alapján nem szívesen járnak szórakozóhelyekre. Minden interjúalany a személyes kapcsolattartást részesíti előnyben a barátaival, de kiemelt fontosságú még a chat, az e-mail, és az sms is a kapcsolattartásban, kevésbé jellemző a telefonos beszélgetés. Elmondásuk alapján ennek anyagi okai vannak elsősorban, a telefonálás drága.

„A barátok azok, akik a jóba viszik az embert, de ők azok, akik a rosszba is”, fogalmaz az egyik 23 éves lány 2006-ban, amikor a dohányzása indítékairól kérdeztük az interjú során. A rendszeresen cigiző fiatalok többségének szülei nem tudnak dohányzásukról, titkolják előttük. Aki dohányzik, főként középiskolás korában kezdte, elsősorban a baráti társaság „nyomására”, de konkrét indítékot csak ritkán neveznek meg, ez lehet: stresszhelyzet vagy éppen szerelmi bánat megélése.

„Aki a középiskolában kezd el dohányozni az nehezen szokik le. És hát többnyire ott kezdődik, ott kezdődik az élet. Megjelennek az első szerelmek, csalódások, és akkor sokkal jobban fáj. Az egyik barátnőm épp emiatt kezdett dohányozni, mert volt egy fiú, aki csak játszadozott velem, és akkor kezdett dohányozni.” (21 éves lány, 2007)

„Dohányzom, egyszerű pótcselekvés szerintem. De nem tudom, mit pótolok vele.” (20 éves fiú, 2007)

„Baráti társaságban mindenki dohányzik, így szerintem egyenes út volt, hogy én is rászokjak.” (23 éves lány, 2006)

És kikkel, milyen emberekkel barátkoznak szívesen a fiatalok? Mindenki olyan személyeket említ, aki hasonlít örá. A másság, a különbözőség nem keresett, a másságból való tanulás nem jellemző az interjúalanyok körében.

„Humoros, közvetlen emberekkel barátkozom szívesen, olyanokkal, mint én vagyok. Hozzám hasonló emberekkel.” (17 éves fiú, 2007)

„Hát többnyire olyanokkal, mint én vagyok. Tehát barátkozó, könnyen megnyíló, hasonlítson rám. Barát az kevés van, 4-5 fő, a többi ismerős. Közös baráti társaság, és a szakközépiskolában. Többnyire idősebbek tőlem.” (17 éves lány, 2007)

Az interjúalanyok többségének nincs példaképe, nem is tartja fontosnak, hogy legyen. Véleményük szerint az, akinek van, az nem is egyéniség, mert valaki más konkrét példáját követi, és így nem önmaga, hanem valaki másnak a másolata. Az

idősebbek többnyire a szüleiket jelölik meg példaképüknek, ha jó velük a kapcsolat, ami legfőképpen a tisztelet jele a tőlük kapott anyagi és érzelmi támogatásért. A médiából egyetlen fiú emelt ki példaképnek tartott személyt, az, aki katolikus gimnáziumban tanul. Ő se a színész valós személyét⁸⁵, hanem annak egy virtuális alakját emeli ki, egy filmsorozatban lévő szerepe kapcsán.

„David Husselhoff a példaképem. Karizmatikus személyiség, főleg a Knight Riderban, ami példamutató a fiatal emberek számára.” (17 éves fiú, 2007)

„Nincs példaképem. Nem is szerettem volna soha példaképet, nem akarok senkire hasonlítani, én én vagyok, és úgy gondolom nincs szükségem senkire példaképnek.” (17 éves lány, 2006)

A fiatalok a későbbi boldogulásuk lehetőségeit elsősorban a kapcsolati tőkében látják. Erről azt gondolják, hogy valahogy kialakul az emberek körül, és nem feltétlenül tudatos „tőkeépítés” következménye. Ők maguk elbeszéléseik alapján „önző céllal”, csak azért, mert attól jobb boldogulást remélhetnek, nem tartanak fenn kapcsolatokat különféle emberekkel. Az idősebb interjúalanyok azonban már fontolóra veszik ennek lehetőségét.

Az oktatási expanzió következményeként minden főiskolai vagy egyetemi hallgató csoporttársak százával is találkozhatott tanulmányai megkezdésekor, különösen a nagy érdeklődésre számot tartó szakokon. Ha a jövőkilátásokat is mérlegre tesszük, akkor ez elég ijesztően hathat arra az egyénre, aki speciális, egyéni lehetőségeket remél a felsőoktatási tanulmányaitól, ehelyett azonban azzal szembesül, hogy mekkora létszámú lehet majd végzéskor a munkaerő-piaci konkurencia. A 150 vagy 200 fős csoportok, évfolyamok hallgatói közösségei esetében megfigyelhető, hogy azok az egyének, akik az előadásokon kívül nem találkoznak, találkozhatnak a többiekkel, mert mondjuk bejárók, vagy erős az otthoni szülői kontroll, nagyon elmagányosodnak. Ők azok, akiknek a többiek nem tudják a nevét, nem nagyon számíthatnak segítségre, a hasznos információk késve érnek el hozzájuk. Az ő esetükben az a bőséges „emberanyag” ami körülveszi őket, nem alakul át kapcsolati tőkévé. Amik a mélyebb

⁸⁵ A valós életben David Husselhof elsősorban súlyos alkoholproblémáiról híresült el, de egyre jellemzőbb, hogy a fiatalok által sztárolt „feltörekvő hírességek” életéből is elsősorban a drogokkal való kapcsolatukat, a pszichológiai, pszichiátriai problémáikat, a különféle szektákhoz való csatlakozásukat domborítja ki a (bulvár) média.

kapcsolatokat a tömegben lehetővé teszik, azok elsősorban az iskolán kívüli közös foglalatosságok, a kollégium, az albérlés, a közös szórakozóhelyek. Akik ezeken a helyeken nem találkoznak, nem fogják ismerni egymást, nem ülnek egymás mellé az előadásokon, még harmad éves korukra sem fogják tudni egymás nevét, nemhogy telefonszámot cseréljenek. Az oktatók ismerete sem jelent erős kapcsolati tőkét azon hallgatók számára, akik igyekeztek „megbújni” a tömegben, hiszen nemcsak társaik, de tanáraik sem ismerik őket igazán. A kis létszámú szemináriumok, főleg a szakosodás, szakirány-választás időszakát követően oldanak valamit a tömeg magányosságán, de pusztán a benyomások és „ránézés” alapján akkorra már kialakulnak a kirekesztődöttel szembeni előítéletek, sztereotípiák. A tömegoktatásban tehát megjelenik a hallgatók elidegenedésének, elmagányosodásának folyamata, amelyet a korábbi kutatásaink során nem találtunk jellemzőnek (Horkai, 1999).

A tömeg megélése, a társak konkurenciaként való felfogása azonban nem készíti a hallgatókat az intézmény elhagyására vagy a tanulmányaik befejezésére, sem lemorzsolódásra, más tanulmányi terület keresésére, sem a szakképzés irányába történő elmozdulásra. Sokkal inkább azt az érzést erősíti bennük, hogy végig kell csinálni, bármi legyen is a vége, mert ha nem is jelent majd előnyt a diploma megléte, hiánya bizonyára hátrányosan fogja befolyásolni a jövőbeni lehetőségeiket.

A párkapcsolatokról való gondolkodás és a meglévők megélése nemenként és korcsoportonként eltérő attitűdöt mutat. A lányok középiskolás korban is komolyabbnak érzik párkapcsolataikat, mint a fiúk, gyakrabban gondolják, hogy éppen a jelenlegi partnerük lesz jövőbeni társuk is. A fiúk lazább kötődésekről számoltak be, ők inkább várakozóbbak, kevésbé biztosak jelenlegi partnerükben. A főiskolások körében nem ritka az együttélések megjelenése közös albérlésben, vagy albérlésben, a középiskolások esetében ez egyáltalán nem jellemző. Minél több későbbi tanulmányt tervez valaki középiskolás korában, annál lazább kapcsolatépítés jellemzi. A továbbtanulás eltérő helyszíne ugyanis a középiskolás kapcsolatok végét is jelenti, ezért sokszor megfigyelhető a továbbtanulási motivációkban és az intézményválasztásban az is, hogy a vélt jövőbeni társnak milyen elképzelései vannak.

Az ifjúság szexuális szokásairól általánosságban megoszlott az interjúalanyok véleménye. Nem tettünk föl erre vonatkozó provokatív kérdéseket, a főiskolás lányok maguktól felhozták a beszélgetés során a szexualitás témáját, a fiúk egyáltalán nem beszéltek róla, a középiskolás lányok is zavarba jöttek, ha esetlegesen ebbe az irányba terelődött a beszélgetés fonala. A főiskolás lányok többnyire felvilágosultnak, de

meggondolatlanok tartották a fiatalokat, főként a középiskolásokat. Kiemelték szexuálisan kihívó öltözködésüket, és magatartásukat, amelyet ők a felnőttesség megjelenítésének szántak, de szerintük az idősebb fiúk figyelmét sem pozitív értelemben vonják magukra. A szülői felelősség kérdését kulcsfontosságúnak tartották a viselkedés alakulásában, ahol meglátásuk szerint a túl szigorú és a túl laza felügyelet egyformán káros lehet.

7.3.2 A szülőkkel való kapcsolat jellemvonásai

A szülőktől való anyagi függés minden interjúalany jellemvonása. Korábbi vizsgálatok alátámasztották, hogy a továbbtanulás motívumai erősen meghatározottak az apa iskolai végzettsége által (Fónai, 1998; Fónai – Fábíán, 1999), így fontosnak tartottunk az interjúban is erre vonatkozó kérdést feltenni. A megkérdezettek szüleinek iskolai végzettsége többségében középfokú, főleg szakmunkásképző, tehát a főiskolás vagy egyetemista interjúalanyok első generációs diplomásnak (értelmiséginek) számítanak. Ők nem tekintik önmagukat értelmiséginek. Volt olyan közöttük, aki ki is kérte a szülei iskolai végzettségére vonatkozó kérdést.

„Na, te is jössz ezzel a baromsággal, hogy mi a szüleim legmagasabb végzettsége. Hát szerintem tökmindegy. Tudom, tanultam szociológiát, szerintük nem tökmindegy, de szerintem tökmindegy. Engem senki ne annak alapján ítéljen meg, hogy milyen az apám végzettsége. Nem változtat semmin az én életemben.” (25 éves fiú, 2006)

A megkérdezettek szüleinek többnyire anyagi nehézségeket jelent gyermekeik iskoláztatása a felsőoktatási szinten, ezt felmérve és ennek tudatában a főiskolás és egyetemista interjúalanyok többsége nagy tisztelettel beszél szüleiről, és arról számol be, hogy amióta felsőoktatásban tanul, pozitívan változott meg a köztük és szüleik között lévő viszony. Ennek sok esetben a földrajzi távolság következtében kialakult önállósodott életvitel is az oka. Az figyelhető meg, hogy a szülők áldozathozatalait nem követelik önző módon, hanem sok esetben diákmunka vállalásával könnyítenének is azokon.

„Én székesfehérvári vagyok... Keveset járok haza, még diákjeggyel is drága. Hathetente körülbelül. Na most az az érdekes, hogy a szüleimmel azóta jobb a viszonyom, meg a testvéremmel is többet beszélünk.” (21 éves lány, 2007)

„Felvettem a diákhitelt, hogy könnyebben tudjak boldogulni, mert én költséges vagyok, az albérletet meg sokmindent a szüleim fizetik, ez így nehéz, és például itt Nyíregyen diákmunkát nem nagyon találni, Fehérváron sokkal több ilyen lehetőség van.” (21 éves lány, 2007)

Arról, hogy szülei nem értik meg, és nap mint nap küzdenie kell velük, illetve a szülőkkel szembeni lázadó magatartásformáról csak az egyik 15 éves interjúalany számolt be, aki úgy érzi szülei korlátozzák személyes szabadságában. A többségre ez a viszony egyáltalán nem jellemző, a felnőtt társadalom ellen irányuló lázadás célkeresztjében sokkal inkább megtalálhatóak a média szereplői vagy a politikusok, de a szülők többnyire példaértékűek, és tisztelet övezi őket. Az idősebbek több esetben megszólták a fiatal testvéreiket, kiemelve, hogy felháborítónak tartják azt a hangnemet, amit a szüleikkel szemben megengednek maguknak.

A megkérdezett fiatalok havonta 7ezer és 25ezer forint között költenek magukra, ez az összeg a szórakozási és egyéb költségeiket fedezi, nem tartalmazza az útiköltséget, az albérletet, sem a kollégiumi díjat, vagy a tandíjat (költségtérítést). Ezzel az összeggel is főként szüleik támogatják őket, mert bár többen említették, hogy szeretnének tanulmányaik mellett munkát vállalni, nincs a térségben rá lehetőségük.

Visszaulva a mátészalkai középiskolás jövőképvizsgálatra, a fókuszcsoporthoz tapasztalatai egyértelműen azt mutatták, hogy a szülőkkel való kapcsolat a szakiskolások esetében korántsem felhőtlen. Saját helyzetükért elsősorban szüleiket okolják, különösen akkor, ha gyenge a család megtartó ereje. A lázadó magatartás egyértelműen megjelent, a szülők élete, mint negatív példa lebegett előttük, ami egyeseket arra motivált, hogy küzdjön azért, hogy többre vigye, és jobb élete legyen. Ha neki nem is, legalább az ő gyerekeinek. Voltak viszont olyan megnyilvánulások is, akik a szülői viselkedést és életmódot egyfajta önigazolásnak tekintették, s így magukra nézve is megengedhetőnek vélték például az alkoholfogyasztást, a játékgépezést, vagy a társadalmi kihágásokat. Az indok ebben az esetben az volt, hogy ha a szülőknek lehet, akkor ez számukra is megengedett kell, hogy legyen. Az ő esetükben is megjelent a gyerekvállalás, a saját család lehetősége, de mint külső társadalmi elvárás, ami

elkerülhetetlen, és nem, mint személyes késztettség. Az ő esetükben a meglévő társadalmi és kulturális jellemvonások újratermelődnek, míg az előző csoport esetében van remény az attitűdök, és az életvezetés tartós megváltozására is, bár mindez a megszerzett társadalmi-, kapcsolati-, és kulturális tőke gazdasági tőkére történő átválthatóságának a függvénye.

A szülőkkel való kapcsolatot tehát alapvetően meghatározza a tőlük kapott személyes, lelki és anyagi áldozat, támogatás mértéke, amelyre a fiatalok a későbbi boldogulásuk zálogaként is tekintenek. Ha ez elmarad, és még erős kontroll is társul hozzá, akkor szinte garantáltan szembefordulnak a szülőkkel, eluralkodik a lázadó magatartásforma, és állandósul a rossz viszony. Elmondásaik alapján ezt a rossz viszonyt a szülők nem mindig érzékelik, vagy nem akarják tudomásul venni, így „látszatra” fenntartják a jó viszonyt, amit a fiatalok képmutatásnak és nevetségesnek értékelnek. A magasabb tőkevolumennel rendelkező családok esetében a személyes a szülő és a gyerekek közötti kapcsolatrendszer kevesebb önző elemet tartalmaz, és őszintébbnek hat, mint ahogy azt az alacsony tőkevolumenű családok esetében megfigyelhetjük.

Korábbi kutatásaink esetében a szülőkkel szembeni lázadó magatartás a magas tőkevolumennel rendelkezők esetében is megfigyelhető volt, aminek az oka elsősorban a személyes szabadság feletti túlzott felügyelet-vállalás érzése volt (Horkai, 1999). Csaknem egy évtized elteltével az interjúalanyok többsége arról számol be, hogy a tőlük fiatalabbaknak sokkal többet megengednek a szülők és a társadalom is elfogadóbb, az az érzésük, hogy a korábban erős ellenőrzés folyamatosan lazul, és hamarabb bekövetkezik, mint ahogy az az ő esetükben történt; volt olyan fiatal a válaszadók között, aki ezt a jelenséget egyértelműen a mobiltelefonoknak az elterjedésével magyarázta. Mindez azt jelenti, hogy a személyes szabadság, és a szülői felügyelet gyengülésének vagy megszűnésének ma már nem feltétele az önálló egzisztencia megteremtése, szemben az egy-két évtizeddel korábban megélt gyakorlattal.

7.3.3 Az iskolához és a tanulmányokhoz fűződő viszony jellemvonásai

Az iskola, az oktatási intézmény fontos, de nem központi tere az ifjúsági kultúráknak, hiszen – jó esetben – összességében legalább annyi időt töltenek ott, mint az otthonukban. Fónai Mihály kutatásainkhoz hasonló földrajzi területen végzett vizsgálataiban (Fónai, 1998; Fónai – Fábíán, 1999) a megkérdezett korosztály jelentős része kapcsolatban állt valamilyen oktatási intézménnyel, a 14-18 éves korosztály 6 százaléka azonban nem. Az akkori országos adatokkal összevetve a vizsgált terület fiataljainak iskolázottsági mutatóit kedvezőnek ítélte, és ezek a mutatók az oktatási expanzió hatásainak következtében csak tovább javultak.

Az iskolához kapcsolódó érzelmek, az intézménnyel szembeni egyéni és társadalmi elvárások azonban iskolatípusonként, és életkoronként változnak. Ezek az elvárások konkrétan megfogalmazódnak azokban a leírásokban, amelyek az ideális iskoláról szólnak, vagy azoknak a lehetőségeknek a felsorolásában, amelyekhez véleményük szerint az iskola, az oktatási intézmény közreműködésével juthatnak annak felhasználói. Az iskolára vonatkozó értékelés a tanulmányok befejeztével válik igazán konkrétá, amikor az egyén számára is a kulturális, társadalmi és gazdasági kontextus az, ami az értelmezési keretet adja. Alapvetően különbözik a tanulmányok megítélése az iskolarendszerű oktatásban részt vevők, és az abból már kikerültek körében. Míg az első csoport esetében az oktatási intézményhez kötődő érzelmek kapnak kiemelt szerepet, addig a második csoport esetében ezeket mellőzve, szinte kizárólag a tényleges hasznosíthatóság mértéke, és gazdasági tőkére való átválthatósága válik mérvadóvá.

Az interjúalanyok többsége hasznosnak gondolja tanulmányait, bár a kérdésfeltevés kapcsán mindegyikük kivétel nélkül a jelenlegi vagy a legutoljára végzett tanulmányaira gondolt. A középiskolások abban az esetben is hasznosnak érzik tanulmányaikat, ha tudják, a munkaerőpiacon az nem sokat ér.

A középiskolás interjúalanyok elsősorban a későbbi tanulmányok szempontjából mérik a jelenlegi helyzetüket, ha lehetőségük adódik a továbbtanulásra, akkor majd az ottani tanulmányaikat tartják a későbbi boldogulásuk zálogának. A tanulmányok hasznosságát nem a tudásmennyiség és minőség szempontjából ítélik meg, hanem sokkal inkább gazdasági tőkére (munkaerő-piaci esélyek), és kulturális tőkére (érettségi bizonyítvány, diploma) történő átválthatóság szempontjából.

„Mivel katolikus gimnáziumba járok, így úgy gondolom, hogy általános ismereteket szerzek a mindennapi életre, és hogy szakmai kérdéseket nem tanulok. Többet szeretnék foglalkozni pénzügyi dolgokkal, és a politikával, mert ez érdekel, ezen a területen szeretnék elhelyezkedni majd.” (17 éves fiú, 2007)

„Én mindent hasznosnak tartok, amit ott tanultam, kivéve talán az énekzene, amit nem kellett volna szerintem három évig tanulnom. Szerintem csak azt kellett volna jobban tanítani a tanároknak, ami az érettségi tárgyunk is.” (17 éves lány, 2006)

Megfigyeléseink alapján elmondható, hogy a gazdasági orientáltságú magas tőkevolumen, amelyhez a szülők esetében nem társul hasonlóan magas kulturális tőke⁸⁶, csökkenti a felsőoktatási továbbtanulási szándékot. Ezeknél a fiataloknál a szakmai ismeretek, gyakorlati tapasztalatok mihamarabbi megszerzése, és nem az elméleti tudás felhalmozása a fő cél. Többen úgy gondolják, hogy ha később szükségét érzik, akkor majd elvégeznek „valami főiskolát”, de a közeljövőben a boldogulásuk szempontjából erre nincs szükségük. Abban az esetben, amikor a szülői kulturális tőke alacsony, és a magas gazdasági tőkevolumen sem garantált, sokkal valószínűbb a továbbtanulás, de inkább a diplomaszerzés elvárása gyermekektől, mégha ez erő fölötti gazdasági áldozatokkal jár is a szülők számára.

„Hasznos, mert a szüleimnek van egy vállalkozása, ahol tudom majd ezt hasznosítani, kereskedelmi és marketing szakon tanulok. Továbbtanulni nem akarok.” (17 éves lány, 2006)

A főiskolások, egyetemisták szintén alapvetően hasznosnak tartják tanulmányaikat, de nem elégségesnek, legfőbb problémaként a gyakorlati tapasztalatszerzés hiányát említik. Minél kisebb településről származik a főiskolás vagy egyetemista fiatal, annál inkább elégedett, és annál inkább látja optimistán saját munka-

⁸⁶ Ha a szülők esetében magas a kulturális tőkevolumen, akkor ez a jelenség már nem figyelhető meg. Az egyik interjúalany (23 éves lány) például egy kocsmát örökölt jogász édesapjától, aki azonban azzal a feltétellel adta át a jól jövedelmező vállalkozást, hogy lánya közgazdasági diplomát szerez. Mindezt azzal magyarázta, hogy nem akarta, hogy azt mondják a lányára, hogy „csak egy kocsmáros”, hanem legyenek tisztában az emberek azzal, hogy ő „egy diplomás közgazdász, aki vendéglátással foglalkozik, még ha kocsmá is az, és nem ötcsillagos szálloda”.

erőpiaci esélyeit is, még abban az esetben is, ha tömegszak hallgatója. Ilyen optimista hozzáállást tapasztalhatunk egy harmadéves, kommunikáció szakos hallgatónál (aki egy 250 fős évfolyam tagja), és a kommunikáció szakos túlképzésről szóló hírek, és aggályok ellenére úgy gondolja, hogy az a terület, ahol tanulmányait végzi: *hiányterület*. A megkérdezettek között ez nem egyedi eset, más tömegszakok hallgatói is jó elhelyezkedési esélyeket gondolnak maguk számára tanulmányaik során, és optimistán néznek a jövőbe. A negyedéves hallgatók esetében viszont már megjelenik a lehetőségeik megkérdőjelezése, a főiskolán a nem tanulással töltött idő, mint elvesztegetett idő is definiálódik.

Az egyik végzős egyetemista az interjúban megdöbbenve és felháborodva számolt be munkaerő-piaci próbálkozásairól, önéletrajza elküldése után elhívták egy-két állásinterjúra. Az interjú fél napot vett igénybe, pszichológiai tesztek sokaságát töltették ki vele, majd levizsgáztatták az eddigi tanulmányai anyagából, konkrét tényadatokat, elméleteket visszakérdezve, egy gyakornoki álláslehetőség kedvéért. Ezeknél a példánál reflektálhatunk Zinnecker (2006b: 78) megállapítására, miszerint lehet, hogy a kulturális tőkét jelző megszerzett titlust nem kérdőjelezi meg a társadalomban, de a mögötte lévő tudást időről időre ellenőrzik. Lehetséges azonban, hogy mindez csupán az átalakuló oktatási rendszer és a sokszor bizalmatlan és elégedetlen munkaerő-piac viszonyrendszerét tükrözi, de önmagában egyik szegmenst sem minősíti, és nem az egyén és munkaerő-piac viszonyáról tanúskodik.

„Én például azért is jelentkeztem ide, mert a kommunikáció szerintem a mai világban a legfontosabb, az hogy az emberek jól megértsék egymást. Hogy jól át tudják adni magukat, persze a többi szakma is fontos, de szerintem ebben hiány is van, ez az ok, ami miatt erre jelentkeztem, és remélem, hogy munkalehetőségem is lesz.” (23 éves lány, 2006)

„Van, amit lehet hasznosítani, de az anyag nagy része lexikális. A gyakorlat hiányzik.” (21 éves lány, 2006)

A hasznosság érzése többeknél az első ténylegesen megélt gyakorlati tapasztalat átélésekor tudatosul. A nehezen megfogható, napi tevékenységekre nem egyértelműen átváltható szakterületek, mint például egy PR menedzser szakirány tovább tartja bizonytalanságban annak hallgatóit. Sokan még a végzés évében sincsenek tisztában

azzal, hogy ha felveszik őket erre a területre dolgozni valahová, akkor mit is kell majd napi szinten csinálniuk. Ezzel ellentétben, a hallgatókban meglévő tényleges tapasztalati tudás következtében „szakmaibbnak” tartott területek, mint például a tanár szak, a jogi, vagy orvosi tanulmányok hasznosabbnak értékelődnek az elvont, nehezen megfogható szakoknál.

„Hát roppant hasznosnak tartom, mert egyrészt emberileg megismerem magam, a tanár szak miatt, másrészt megismerem a biológiát, meg a biológiai környezetet, ami roppantul érdekel.” (20 éves fiú, 2007)

„Ha azt vesszük, hogy diák vagyok, akkor elégedett vagyok, meg nem kell sokat tanulni a főiskolán. De sokszor beszéljük, hogy nem is kapunk sokat, így nem fogunk tudni elhelyezkedni szerintem. Nagyon tapasztalatlanok leszünk, sokmindenben. Jó most jó, hogy nem kell csinálni semmit, de később kárát látjuk ennek.” (24 éves lány, 2006)

A tanulás, főiskolás-egyetemista lét életmódként való megélése vágyott és irigyelt állapot a középiskolások körében, az önállóság érzete miatt. Igyekeznek ezzel a korosztállyal keveredni a szórakozóhelyeken, szívesen látogatják a főiskolás törzshelyeket, amit az idősebb korosztályhoz tartozók nem néznek jó szemmel. Ennek ellenére, ha valaki középiskolában jó tanuló, az nem feltétlenül számít menő dolognak. A „stréberség”, ha valaki „tanulós”, az elsősorban negatív jelzője az egyénnek. Ez a fajta értékrendszer addig van érvényben, amíg az „acid perspektivizmus” jelenközpontúsága jellemzi az egyént, és akkor változik meg, amikor felelősséget kezd érezni saját jövője iránt. A főiskolások emiatt rossz véleménnyel is vannak a középiskolásokról, és megfigyeléseink szerint az egyetemisták körében jelenik meg a tanulmányi teljesítmény kifejezetten státuszjelző értéként.

Minden interjúalany elbeszéléséből világosan kiderül, hogy az oktatási intézménytől kész, előre csomagolt, és speciális helyzetekben is alkalmazható gyakorlati tudás biztosítását várják. Nem az érződik az attitűdjeikben, hogy aktív résztvevőként szeretnék elsajátítani valamit, hanem szeretnék, ha megtanítanának nekik valamit, aminek ők passzív befogadói. Konkrét recepteket várnak, és ők maguk nem kísérleteznek sem helyzetekkel, sem feladatokkal, hanem jól vagy rosszul megtanult cselekvési sémák sokaságát alkalmazzák.

A főiskolai vagy egyetemi hallgatói lét egy magasabb kulturális tőke megjelenítője, amit az interjúalanyok státuszjelzőként értelmeznek az ifjúságon belül. Fontosnak tartják jelezni egymás számára, hogy melyikük az, aki felsőoktatási intézmény hallgatója. Ez leginkább abban mutatkozik meg, hogy nem szívesen keverednek szabadidő eltöltése céljából a középiskolás réteggel, annak ellenére, hogy a fiatalabbak igyekeznek úgy tűnni (úgy öltözködni, olyan magatartásmintákat követni), mint ha idősebbek lennének. Ezt a főiskolás korosztály azonban nem szívesen veszi, és a státuszjelző öndefiníció nem a korcsoporton belül zajlik, hanem a fiatalabbak felé nyer értelmet. Az egyén baráti társasága, szűkebb környezete erősen kötődik saját korcsoportjához, ahol a korcsoport jelentős része ugyanolyan oktatási intézménnyel áll kapcsolatban, ott egymás felé nem jelenik meg a státuszjelzés fontossága. Zinnecker (2206b: 78) megállapításaira visszautalva megfigyeléseink tapasztalatai alapján elmondható, hogy a kulturális tőke kifejeződése viselkedésbe kódolva is tárgyiasul, és nem láthatatlan többé.

7.3.4 A politikához fűződő viszony jellemvonásai

Az Ifjúság2000© és Ifjúság2004© vizsgálat adatai nagyon alacsony akciópotenciált és politikai aktivitást mértek a 15-29 éves korosztály körében, és ezeknek az eredményeknek megfelelő következtetésekre jutott Fónai és Fábíán (1999) is a nyíregyházi fiatalok körében végzett kutatásaikban. Az alacsony aktivitásnak ezen a területen két oka lehet: a nem megfelelő politikai és társadalmi kommunikáció, illetve a nem megfelelő politikai szocializáció (Tamás – Tibori szerk., 2005). Az interjúk során kísérletet tettünk az okok közelebbi feltárására, és megállapíthatjuk, hogy a politikai és a társadalmi kommunikáció elégtelensége kicsit erősebben hatott a megkérdezettek politikai attitűdjeire, mint maga a politikai szocializáció nem megfelelő volta. Erre abból következhettünk, hogy amikor a politikai események látványos médiaeseményekké váltak, az ifjúság politikai érdeklődése megnőtt.

A politikai szocializáció szorosan kapcsolódik a szocializáció folyamatához, hiszen a politikai kultúrát és a politikai rendszer működésének sajátosságait az egyén társadalomban élve sajátítja el. A politikai szocializáció folyamatában dől el, hogy az egyén milyen viszonyt alakít ki a politikai rendszerrel, hogyan viszonyul a pártokhoz, választásokhoz, politikai ideológiákhoz, s hogy mennyire aktív részvételt alakít ki a

politikai életben (Haskó – Hülvely, 2003: 77). A politikai szocializáció ugyanazokon a szintereken játszódik, mint a társadalmi szocializáció maga, így fontos szerepet kap benne a család, az iskola, a kortárs csoport és a média is, melyek gyakran egymásnak ellentmondásos üzeneteket és befolyásoló impulzusokat közvetítenek, így az egyén politikai beállítódása egy bonyolult és sokváltozós hálóban alakul és formálódik az időben.

A politikai szocializáció jelenségét számos elmélet igyekszik magyarázni, melyek különbözősége megmutatkozik a „politikai” fogalmának eltérő értelmezésében is. Egyes amerikai funkcionalisták leszűkítik a politika értelmezését, és a társadalmi interakció specifikus esetének tekintik. A társadalmi kapcsolatok összességének lényegét szerintük valójában az erőviszonyok, a hatalom gyakorlásához szükséges státuszok, szerepek és a döntéshozattal kapcsolatos problémák alkotják. Ezekből áll össze az a szövedék, amelyet politikai életnek neveznek, és ezek jelentik a politika elfogadott meghatározásának alapját. Ez azt jelenti, hogy politikainak nevezhetünk minden olyan szervezetet, amely részt vesz a döntéshozatalban, és amelynek feladata, hogy csökkentse a tagjai közötti konfliktusokat, így a politika fogalmát egyaránt alkalmazhatjuk a családra, az iskolára vagy a politikai rendszerre (Percheron, 1999: 10).

Más vélemények szerint viszont csak politikai szocializáció van, mely a szocializáció minden más formáját is magában foglalja. Ez az álláspont egyes marxista elemzőknél jelenik meg a legvilágosabban. E szerint a felfogás szerint éppen a politika - egy bizonyos gazdasági és társadalmi rendszer megmutatkozása - az elsődleges. Tehát számukra a szocializáció nem más, mint egy adott helyzet egyszerű felfedezése és többé - kevésbé sikeres átvétele (Percheron, 1999: 10).

E két szélsőséges álláspont között helyezkedik el politológusok által megfogalmazott másik két elmélet. Az egyik képviselői az „alapszocializációt” és a politikai szocializációt két különböző, egymást követő jelenségsorra osztják. A másik álláspont képviselői pedig különböző szocializáció-módokat különböztetnek meg az egyes társadalomtípusok szerint (Percheron, 1999: 11).

Ha le akarjuk írni a politikai szocializációt, három területet metszhetünk ki a társadalmi valóság egészéből, annak megfelelően, hogy erősebb vagy gyengébb szálak kötik-e össze a politikai szocializáció jelenségeivel: a szoros értelemben vett politika zónáját; ennek közvetlen társadalmi és gazdasági környezetét; és végül az olyan tapasztalatok együttesét, amelyek látszólag távolibbak, de amelyek közül egyesek közvetlen, sokszor azonnali hatást gyakorolnak a politikai szocializációra.

A politikai kifejezést nem is lehet túl szorosan értelmeznünk akkor, amikor szocializációról van szó. Nagyon tág értelemben azt mondhatnánk, hogy a szocializáció mindazokban az esetekben „politikai”, amikor – változó mértékben – magyarázatot nyújt bizonyos attitűdök kialakulására, bizonyos magatartások keletkezésére, illetve bizonyos politikai szerepek eljátszására való hajlamra (Percheron, 1999: 14). Ebbe beletartozhat a civil aktivitás is, és az önkéntesség is. Ezek mértéke azonban nagyon alacsony hajlandóságot mutat a társadalmi életben való részvételre.

Meglepő módon az Ifjúság 2000© és 2004© kutatás eredményeinek ellentmondóan kutatásaink során a megkérdezettek közül többen mondták, hogy érdekli őket a politika. Főként a 2006. októberi események kapcsán figyeltek fel a társadalmi élet e szegmensére, elmondásuk szerint „látványosan történt valami”. A történések radikalizmusát, utcai megnyilvánulását azonban a gimnazisták és a felsőoktatásban tanulók szinte egységesen elítélték. Akiket nem érdekel a politika, szavazni ők is elmentek, a döntésben minden esetben szüleik véleményét követték.

„Politika érdekel, szükséges az, hogy egy magyar állampolgár, naprakész információkkal rendelkezzen a napi problémákat tekintve.

Érdekelnek a helyi társadalom problémái?

Nem nagyon.” (20 éves fiú, 2006)

„Foglalkoztat a politika, fontos tisztában lenni a körülöttünk lévő dolgokkal.” (21 éves lány, 2007)

„Érdekel a politika, jó tudni mi történik velünk, nem szeretnék szemellenzővel járni.” (24 éves fiú, 2006)

A politikai eseményekre vonatkozó információk beszerzésének forrása alapvetően a média, főként a kereskedelmi csatornák. Másodlagos az internet, de többségük elsősorban a barátait, szüleit kérdezi, és az ő véleményükre ad döntési helyzetben.

A megkérdezett fiatalok beszámolóiban megjelenő politikai érdeklődés azonban nem a mögöttes társadalmi vagy ideológiai tartalmakra vonatkozott elsősorban, hanem a médiaeseményekként megjelenő konkrét cselekvésekre. Az interjúalanyok közül egy kivételtől eltekintve (21 éves fiú) nem igazán tudott különbséget tenni jobb és baloldali

eszmék, liberális vagy konzervatív nézetek között, annak ellenére, hogy mind történelemből, mind állampolgári vagy társadalomismeretből már találkozniuk kellett volna ezekkel a fogalmakkal. A nacionalizmusról a skinheadekre asszociált némelyikük, többségük nem érzi fontosnak, és nem tulajdonít jelentőséget: például a kokárda viselésének, vagy bármilyen nemzeti ünnepségen való részvételnek.

„Ez is amolyan képmutatás szerintem, kirakom a kokárdát, übermagyarkodok, persze a másiknak ott teszek be, ahol tudok, mert mondjuk nem arra szavaz, mint akire én, vagy több pénze van, vagy mittudomén. Én ilyen módon nem szívesen magyarkodok.” (21 éves fiú, 2006)

A napi politikára való odafigyelés mértéke és annak tudatossága az életkor előrehaladtával nő. Ennek hátterében az a jelenség állhat, hogy az egyén folyamatosan kezdi felismerni, hogy jövőbeni lehetőségeit, a cselekvési színtereit nagyban meghatározza az adott politikai helyzet, mert attól sem a társadalom, sem a gazdaság problémái nem függetleníthetők. Akkor szembesül ezzel leginkább, amikor az önálló egzisztencia megteremtésén és megszilárdításán dolgozik. Visszaulva 1999-es kutatásaink tapasztalataira (Horkai, 1999), a politikai attitűd, vagy politikai jellegű szubkultúrák léte a skinheadeket kivéve nem jelent meg. Ma a vizsgált csoporton belüli szubkultúrák elkülönüléséről sem beszélhetünk igazán, mégis az érződik, hogy az ifjúság, ha politizál, akkor a radikalizmus irányába mozdul el. Ez a politikai attitűd azonban főként a jövőkép nélküli, és alacsony tőkevolumennel rendelkező fiatalokat jellemzi elsősorban, akik számára a politikai radikalizmus, és az ennek segítségével remélt elérhető változások jelenthetik az élhető feltételek megteremtődését. Érdekes megfigyelni, hogy a radikális változásokat sürgető politikai beállítódás mögött sem fedezhető fel az ifjúság körében az aktív tenni akarás, a konkrét konstruktív javító szándék, vagy az erre vonatkozó cselekvések, hanem akárcsak a felnőtteket, őket is a dekonstruktív politizálás jellemzi.

A politikára, mint médiaeseményre vonatkozó érdeklődés mellett, a politikára, mint társadalmi aktivitásra vonatkozó érdeklődés azonban továbbra sem jellemzi a fiatalokat, ez mutatkozik meg a civil aktivitás, vagy az önkéntességre való hajlandóság hiányában is. Jancsák Csaba és Matiscsák Attila (2004) diákmozgalmak és diákönkormányzatok két évtizedét összevető tanulmánya is rávilágít az ifjúság körében

végbemenő politikai attitűdök változására, amelynek kiemelt szimbóluma a jelenben is az oktatási rendszer keretein belül történő önérvényesítés és érdekképviselet gyakorlata. A középiskolákban a diákönkormányzatok sok helyen csak névlegesen, adminisztratív szempontból léteznek, és csak erős tanári motiválás, és aktív tanári részvétel mellett képesek funkciójukat nagyjából betölteni.⁸⁷

A felsőoktatásban az oktatói közreműködés ugyan nyilvánosan nincs jelen, de jelentős változások történtek a hallgatói önkormányzatokhoz vagy testületekhez fűződő hallgatói viszonyulásban. Ezt a legjobban a tagok választásának körülményinek átalakulása tükrözi, a kilencvenes években, de még a 2000-es évek elején is az volt a jellemző, hogy önkéntes hallgatói képviselőjelöltek korteskedtek egymással a meglévő képviselői helyekért (Jancsák – Matiscsák, 2004). Ma a hallgatói önkormányzatok próbálnak plakátok segítségével az önkormányzat munkájában résztvevő hallgatókat toborozni, mert az alsóbb évfolyamokról többnyire egyáltalán nincs jelentkező a feladat betöltésére, nemhogy több korteskedő versengne a meglévő helyekért. Jancsák és Matiscsák (2004) megállapításai szerint az adott korosztály politikai szerepvállalását és attitűdjeit előre vetítheti a diákmozgalmakhoz, diákönkormányzatokhoz fűződő viszonya, ebben az esetben a jelenkori ifjúsági kultúrák tagjainak attitűdjei a jövőbeni társadalom politikai „acid perspektivizmusát”, vagy perspektíva nélküliségét vetítik előre meglehetősen pesszimista jövőképként.

⁸⁷ A dolgozat szerzője 1999-2001 között az Abaújszántói Mezőgazdasági Szakképző iskola tanáraként ellátta a diákönkormányzat működését segítő feladatkört is. A középiskolai diákönkormányzatok működésére vonatkozó tapasztalatai az ottani személyes megfigyeléseinek eredményei.

7.4 Az ifjúsági kultúrák tárgyi szimbólumai

A státusz-szimbólumok az identitástudásnak, normáknak, értékeknek, tapasztalatoknak és vezérlő elveknek a rendszere, vagyis szociálkognitív reprezentációk készlete, de a rajtuk keresztül közvetített identitás csak abban az esetben megalapozott, ha mások is megerősítik azt. A szimbolikus interakcionizmus alaptétele, hogy identitástudatunk kifejlődésének alapja az ember önreflexiós képessége, vagyis az, hogy mások szemével lássuk önmagunkat (Griffin, 2003).

Minden szimbólum vagy tárgy jelentése szociális, így arra mások viselkedéséből következtetünk, azután képzeletben behelyezkedünk nézőpontjukba, majd fokozatosan magunkévá tesszük hozzáállásukat. A szimbólum tehát egy olyan identitás, amely más egyéb identitást helyettesít. Ebben az értelemben, a tárgyakat szimbólumnak tekinthetjük, így jelentésük túlmutat fizikai jellemzőiken. Ahhoz, hogy egy tárgy szimbólumként funkcionáljon, kell, hogy legyen egy társadalmilag osztott jelentése, mert például ruhánkat divatosnak, magunkat ez által a divattal lépéstartónak definiálni csak akkor tudjuk, ha erről a körülöttünk lévő személyek is így vélekedjenek. A tulajdon jellegű szimbólumok értékelése már a belsővé vált kulturális jelentések általános készletéből származik, nem direkt interakciókon keresztül közvetítődik, hanem szociális intézményeken keresztül, mint például az iskola, vagy a média. A tulajdontárgyak nem elkülönülten hordozzák jelentésüket, hanem az identitás Gestaltját (egészét) alkotják (Griffin, 2003).

A szociológusok megfigyelték azt is, hogy a tárgyaknak, mint szimbólumoknak fontos szerepük van a társadalmi status quo fenntartásában azáltal, hogy védelmezik, és láthatóvá teszik az emberek közötti hierarchikus elkülönülést. Georg Simmel (1900) a divatot elemezve írta le ezt a jelenséget. A felsőbb osztályok a legújabb és legdrágább divathóbortoknak hódolva próbálják meg az alsóbb osztályoktól való elkülönülésüket megjeleníteni. Amikor azonban a tömegtermelés révén az alsóbb rétegek is olcsón hozzájuthatnak ezekhez a termékekhez (státusz-szimbólumokhoz), a felsőbb réteg már el is hagyja ezt a divatot. Ilyenkor ugyanis az adott vagyontárgy leértékelődik, és helyette mindig megjelenik valamely új és elérhetetlenebb vagyontárgy, amely igazibb státusz-szimbólummá minősül.

A tárgyakhoz fűződő kulturális viszonyrendszer vizsgálata nem csak a személyes identitás kifejeződése és a társadalmi hierarchia vizuálissá tétele

szempontjából fontos, mert ezeket használják ki a gazdaság különféle szektorai a marketingpolitikákkal és kommunikációval, gyakran félrevezetve azokkal a nem tudatos vásárlót.

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2005) tanulmányukban a tárgyi rendszerek szimbolikájának kutatásához fogalmazznak meg iránymutatásokat. Ebben saját komplex kérdőíves – interjúk kutatásaik eredményeit is közzé teszik, amelyek kiinduló megállapításokként szolgáltak a tárgyakra, státusz-szimbólumokra vonatkozó interjúkérdéseink megfogalmazásánál. Megállapítható, hogy az ifjúság által használt státusz-szimbólumok nem minden esetben tárgyasulnak, hanem például preferált tulajdonságok, vagy személyes teljesítmény formájában is megjelennek. Kapitány és Kapitány (2005) vizsgálataiban arra kérte a válaszadókat, hogy nevezzenek meg az általuk felsorolt kategóriáknak megfelelő tárgyakat, ilyen kategóriák voltak például: a hasznos tárgyak, féltett tárgyak, szép tárgyak, kamaszkort, felnőttkort jelentő tárgyak, identitását kifejező tárgyak, modernséget, trendiséget kifejező tárgyak, presztízstárgyak, nőiességet, férfiasságot, öregséget, fiatalságot kifejező tárgyak, luxustárgyak, és a vágyott tárgyak. A lista folytatható a tárgyakhoz való viszonyrendszer bemutatásával, és amire a fenti kutatás is kitér, például az ajándékozási szokások vizsgálatával. Az interjúk kutatásainkban elsősorban a státusz-jelző tárgyak, jelenségek jellemvonásait, és a személyes identitás tárgyi kifejeződéseit kerestük.

A megkérdezettek a szakirodalom által sokat emlegetett szubkulturális tényezők: zene, öltözködés, tárgyak mivoltában határozzák meg elsősorban, és ezeken keresztül reprezentálják saját státuszukat a többiek felé.

„A mai fiatalok inkább a rap zene felé elmozduló státuszsimbólumokat használják: bőgatya, csuklószerítő, ez egy kevert stílus, az alapján öltözködnek, amit látnak a tv-ben.” (20 éves lány, 2007)

„A menő dolog az relatív, ahogy ő érzi magát: számítógép, ruházat telefon, minél márkásabb legyen, és az autó. Az új autó.” (23 éves fiú, 2007)

A szimbólumok alapvető tulajdonsága, hogy egyrészt összekötik azok használóit egy közös identitással, ami valamilyen szinten közösséget is teremt, azáltal, hogy elhatárolja használóit más közösségektől. Ebből az következik számunkra, hogy nemcsak az összekötő, hanem az elválasztó tulajdonságokat is vizsgálni kell. A válaszokban mind

az összekötő, mind az elválasztó jellegű szimbólumok között megtalálhatóak tárgyakra, öltözködési sajátosságokra és személyes tulajdonságokra utaló említések is.

„Ciki, ha valaki bunkó, az udvariatlanság, műveletlenség.” (23 éves lány, 2006)

„Ciki a bokavillantós nadrág, hereválasztós nadrág, hosszú haj fiúknál, igénytelenség.” (20 éves fiú, 2007)

Több interjúalany összekötötte a „menő” dolgokat a vágyott tárgyaival, ez a társítás elsősorban a középiskolásokat jellemezte, hiszen az ő esetükben a birtoktárgyak önálló beszerzése nehezkesebb, az öltözködési, hajviseleti szokások fölött is nagyobb lehet a szülői kontroll. A főiskolások esetében a megélt személyes szabadság a tárgyi rendszereik összetettségét is magával vonja, illetve a tárgyak kiválasztásánál feltételezhető az egyéni választás elsődlegessége.

„Menő: egy jó telefon, kocsival járni iskolába, menő cuccokba járni, a figyelem középpontjában lenni. Ciki: ha nem jársz el bulizni, ha nincs telefonod, vagy valami kicsit rosszabb, amiben nincs kamera, a ruházkodás, ami nem passzol egymáshoz.” (17 éves lány, 2006)

A vágyott vagyontárgyak közül első helyen minden megkérdezett az autót említette.⁸⁸ Az autó nem csak a legfontosabb vágytárgy, hanem az „élmény” fogalmának megtestesítője is. Akinek volt autója, ő saját lakásra vágyott, de több említés vonatkozott még például a jogosítványra, illetve a laptopra is. Az öltözködés fontosságát kiemelték, de senki nem tartotta magát divatkövetőnek. Fontos, hogy ne öltözködjének kirívóan, mind a nemi jellegeket hangsúlyozó öltözködési módot, mind az önkifejező, „alternatív” stílust elutasították. Minden korosztály elsősorban a tőle fiatalabbak viselkedési és önmeghatározási szokásait emelte ki negatív példaként. A korábbi kutatási eredményeinknek megfelelően (Horkai, 2003b; 2004a; 2004b), most is

⁸⁸ Ez a vágy azonban nem kifejezetten ennek a generációnak a sajátja, korábban is megfigyelhető jelenség volt, erre példa Török Ferenc: Moszkva tér (2001) című filmje is, és rögzíthető volt korábbi kutatásaink során is (Horkai, 1999).

megragadható volt a ruhamárkák kommunikációs értékének jelenléte, és az ifjúsági kulturális kommunikációban betöltött fontos szerepe.

Kapitány és Kapitány (2005) kutatási eredményei, és az interjúk vizsgálatok említései alapján megállapíthatjuk, hogy a jelenkori ifjúság tárgyi kultúráiban kiemelt szerepet töltenek be a következő tárgyak: az autó, a mobiltelefon, a számítógép, a laptop, az „internet”, a könyv, a ruhafélék, az „alkohol”, a cigaretta, a „diploma”, és a lakás.

Az autó a megkérdezettek alapvető vágytárgya, nemtől és a korcsoporttól függetlenül. Egyetemes személyes identitáskifejező szereppel bír, hiszen az autó kora és márkája olyan hierarchiába sorolja annak tulajdonosát, amelyről a társadalom bármely tagjának többé-kevésbé kultúra-függetlenül is van tudása. Az autó önmagában, márkától függetlenül is kultusztárgy, egyfajta modern mítosz, amelyhez a hétköznapi élet során sajátos rituálék is tartoznak (Kapitány – Kapitány, 2000). Az autó az emberek többsége számára több mint egyszerű használati tárgy, és ha ezt nem a kinézetével, márkájával, korával fejezi ki a külvilág felé, akkor a vezetési stílusával, vagyis a használatának módjával teszi azt. Az interjú kapcsán „az autó” mint tárgy, és nem mint „autómárka” szimbólumértéke érdekelt minket. Ha a gazdagság és a presztízs, illetve az ezzel járó népszerűség jelentéseitől eltekintünk, akkor az autót alapvetően a felnőtttség, a mozgékonyság, a szabadság szimbólumának tekinthetjük. A jogosítvány megszerzésének a „felnőtttség” feltétele, de erősebb a helyváltoztatást lehetővé tevő funkciójából adódó jelentéstársítás az ifjúság körében. Aki megengedheti magának, hogy saját autóval rendelkezzen, az a nagyfokú önállóság és személyes szabadság kifejeződése a külvilág felé akkor is, ha az illető nem rendelkezik önálló egzisztenciával, hanem a szülei támogatják. Akinek odaadják a szülők az autót, akár rendszeres használatra is, az a szülőkkel való jó kapcsolatra utal, illetve a szülői bizalom jele is. Azok a fiatalok, akik rendszeresen használják, használhatják szüleik autóját, ők is vágnak saját példányra, tehát a szülői birtoktárgy használata tulajdonképpen köztes megoldás, és ez csak „fél-szabadságot” jelent, hiszen ellenőrzött keretek között történhet csak az autó ideiglenes birtokbavétele. Akiknek egyik „forrásból” sem szerezhető be szükség esetén autó, számukra mindkét lehetőség irigyelt állapot. Az az interjúalany (23 éves lány), aki barátjával közösen rendelkezik egy új vásárlású autóval, többnyire csak városon belül használja azt, ami némileg ellentmond a mobilitás megtestesítésének, de a vizsgált ifjúság mozgékony-sága, mobilitása és „pörgése” összességében meglehetősen helyhez kötöttnek tűnik a külső szemlélő számára.

Hasonló érzést kelthet a „mobiltelefon” is, amely nevében is sugallja a mobilitást, mozgékonytságot, viszont többször megfigyelhető volt, hogy alapvetően mozgást spórolt a telefon a birtoklójának azzal, hogy a szomszéd kollégiumi szobában, vagy egy emelettel feljebbi teremben lévő társsal beszélhettek vele. A mobiltelefon megszünteti az interakciók helyhez és időhöz kötöttségét, azáltal, hogy mobillá, tehát hordozhatóvá vált telefon. A kultúrába történő beilleszkedése kezdetben nehézkesen ment, hiszen egy évtizede még főként „bunkofonnak” nevezték, és szúrós szemmel nézték az emberek a nyílt téren látványosan és hangosan telefonáló „menedzsert”. Az 1999-es Szigeten, ha véletlenül megcsörrent valahol egy mobiltelefon, majdhogynem kiközösítették annak tulajdonosát. 2003-ban már szinte mindenki folyamatosan telefonált, helyzetjelentést küldött egyik színpad elől a másikonál lévő barátainak. Mára a hétköznapi kultúra részévé vált, és nem is elsősorban a telefonálás mint tevékenység az, ami eladja a tárgyat a nagy tömegeknek. Egy multifunkcionális ikontárgy lett belőle, ami mp3 lejátszó, kamera, fényképezőgép, játék, diktafon, és internetlehetőség egyben, tehát alapvetően kommunikációs eszköz, ami azzal kommunikál, hogy minél újabb, és minél több extrával felszerelt. Sokszor az sem nagy baj, ha telefonálni nem lehet vele, főleg a középiskolás interjúalanyok számoltak be arról a bosszantó és negatív tulajdonságáról, hogy felügyeleti eszközként is használható, mert alkalmas arra, hogy a szülők időről időre ellenőrizzék őket. De emellett elsősorban a modernség és a trendiség megjelenítőjének tartják.

A számítógép és a laptop összemosható abban a jellemvonásban, hogy mindkettő elsősorban a fiatalsághoz kapcsolt kultusztárgy, hiszen ők azok akik „*varázsolni*” is képesek vele, nemcsak „*úgy tesznek, mintha használnák is őket*”. A számítógép és a laptop egyszerre jeleníti meg a munkát mint munkaeszköz, és annak ellentétét, a szórakozás eszközét: játékot, kikapcsolódást, csevegést, nézelődést. Ez a kettősség hasonlatossá teszi ahhoz az ifjúsági társadalmi csoporthoz, amelynek alapvető szimbólumává vált az információs társadalomban. Mára, akárcsak a mobiltelefon, a számítógép is a hétköznapi részévé vált a kultúra minden területén, erősítve ezzel a társadalom ifjúságcentrizmusát. A számítógép és a laptop a teljesítménye és a márkája kapcsán ugyanolyan presztízsjelző tárggyá is válhat, mint az autó, de ennek még nincs korosztályoktól független értelmezési kerete. Ezeknek az eszközöknek a legfőbb pozitív tulajdonsága, hogy hasznos, információt hordoz, és kommunikációra alkalmas. A megkérdezettek ugyanis legszívesebben arra használják, hogy kapcsolatot tartsanak másokkal a segítségével.

Az internet az ifjúsági kultúrákban tárgyiasult tulajdonságokkal ruházódott fel, amelynek használhatósága elsősorban az egyén felkészültségétől függ, és tanulható. A korábbi generációkhoz viszonyítva átvette a könyv szerepét, mind a tanulmányaik, mind a szabadidős tevékenységek helyén, deprivált helyzetbe taszítva ezzel azt. A vidéki (kisvárosi, vagy községben élő) főiskolások számára gyakran az internet egyszerűbben hozzáférhető, mint például egy jó könyvtár, így számukra az a könyv, vagy tanulmány, ami elektronikus formában nem hozzáférhető, az tulajdonképpen nem is létezik.

A ruhafélék, a különböző ruhamárkák a személyes identitás kifejezői. Nem a színe vagy a szabása az elsődleges, ami alapján választanak a fiatalok, hanem a ruhamárka és az ahhoz kapcsolt imázs számít. Az öltözködés sajátosságait megfigyelve megállapíthatjuk, hogy a fiatalok vizsgált csoportja nem értékeli a kirívó öltözködést, a saját maguk által átlagosnak vagy „normálisnak” tartott elképzelésektől való különbözőséget. Így a korábbi évek sajátosságaival összevetve megállapítható, hogy konformizálódik és egységesedik az ízlésvilág, amit alapvetően a média határoz meg. A hajviselettel már nem ugyanez a helyzet, mert azzal sokkal inkább kísérletezőbbek, és a „normalitástól” való eltérést inkább megengedik. Bármilyen újat, vagy extravagáns dolgot látnak valakin, akár öltözködési sajátosságok, akár a hajviselet tekintetében, nem merül fel, hogy az az egyén önálló, saját, kreatív alkotása vagy ötlete lehet, hanem feltételezik, hogy valamely médiaszemélyiségről „másolta” az illető, tehát így egyáltalán nem egyéni a próbálkozása, hogy kiváljon a szürke tömegeből. A vizsgált csoport véleménye szerint tehát mindinkább „normális” és a tömegre hasonlító valaki, annál inkább egyéniség, mert nem dől be egy-két „médiakülöncnek”, és nem kezdi el azokat utánozni.

Az alkohol és a cigaretta a „felnőttesség”, a szabadság és az önállóság szimbóluma a fiatalok életében. A sort lehetne folytatni a drogokkal is, amelyek bizonyos körökben presztízsként illetve státusz-szimbólumként is megjelennek, a megkérdezettek azonban nem ismertek be semmilyen kapcsolatot semmilyen droggal az alkohollal⁸⁹ és a dohányon kívül. Ennek ellenére kivétel nélkül mindenki meg tudott volna nevezni beszerzőhelyet, „ha akart volna”, és az ismerősi köréből tudna említeni olyanokat, akiről tudja, hogy időnként drogokat alkalmaznak feszültségoldásként.

⁸⁹ Az alkoholt kulturális értelemben tartjuk drognak a vizsgálat szempontjából, mert bár beszélhetünk mind a drogfogyasztás, mind az alkoholfogyasztás kultúrájáról is, a vizsgált ifjúság körében, és általában az ifjúság körében az alkohol nem mint élvezeti cikk, hanem mint tudatmódosító szer van elsősorban jelen.

A diploma és a lakás szintén alapvetően a felnőtttség szimbólumai, az önálló egzisztencia megteremtésének feltételei. A felnőtttség azonban gyakran abban is megmutatkozik, hogy a fiatalok mindkettőt többnyire hitelek igénybevételével tudják megszerezni. A diákhitelhez jutás nem okoz problémát, a lakáshitelekkel azonban már más a helyzet. Az interjúalanyok többször kiemelték, hogy meglátásuk szerint, ha már hitelt tudnak felvenni, akkor sikeres emberek, mert ez azt jelenti, hogy biztosnak tekinthető és jól fizető állással rendelkeznek.

A felnőttek kedvelt státusz-jelzői például az ékszerek, egyáltalán nem jelennek meg fontos tárgyként az ifjúság körében. Az ékszer jelentőségét számukra az adja, hogy fontos személy ajándékozta, vagy örökölték azt, de ebben az esetben sem a tárgyhoz, hanem azon keresztül a kedvelt és fontos személyhez kötődnek. Korábbi szubkultúrákra vonatkozó vizsgálataink azt mutatták, hogy a fiatalok jelentős része elsősorban a saját készítésű ékszereket preferálta, mert ez az önkifejezés egyik formájának is számított. Ha ők maguk nem tudták elkészíteni, akkor olyannak tűnő vásároltak. Mára ez az attitűd a vizsgált korosztály köréből eltűnt, csak nagyon szűk réteg jellemezhető vele.

7.5 Az ifjúsági korszakváltás szimbólumai

Az ifjúsági korszakváltás elmélete nevében hordozza a korszak jellemző szimbólumát, az ifjúságot. Az elmélet elsősorban azt hangsúlyozza, hogy egy korábbi korszakhoz képest az ifjúság került a társadalmi csoportok középpontjába, mintaadóvá vált, s olyan életformát alakított ki, amely szélesebb társadalmi csoportok vágyott életmódja is egyben. Az is kiderül az ifjúsági korszakváltásról szóló szakirodalomból, hogy ennek a folyamatnak az előnyeit és a lehetőségeit nem tudja minden ifjúsági réteg és szubkultúra egyformán kihasználni, hanem elsősorban a középosztály és a felsőbb osztályok ifjúságának sajátja lesz. Mindez magával fogja vonni a középosztályosodás felé törekvés előfordulásának növekedését, és az ezt megjelenítő értékek és tevékenységek felé történő arányeltolódást. Ha ez bekövetkezik, akkor a korszakváltás sajátos szimbólumokban is artikulálódik (Kapitány – Kapitány, 2002: 151).

Az oktatási expanzió megjelenése a korszak és a középosztályosodás egyik alapvető szimbólumává emelte a felsőoktatási intézményt, eltolva az arányokat a középiskola, mint ifjúságszimbólum felől az egyetem, és főiskola irányába. Ez a domináns ifjúsági csoportok életmódjában is változásokat idézett elő, hiszen a középiskola korszaka korlátozottabb személyes szabadsággal és lehetőségekkel volt jellemezhető, amelynek befejeztével a munkaerőpiacra való belépéssel egy másfajta „munkahelyi” szabályozottság lépett az iskola helyére, s ez határozta meg az egyén életmódját. A felsőoktatási hallgató időbeosztása ezekhez képest szabadabb, döntései önállóbbak lehetnek, a kulturális és egyéb fogyasztásra vonatkozó lehetőségei bőségesebbek. Ez az ifjúság szerepkörének megváltozását is magával vonja, és domináns helyzetbe emeli azt a társadalmon belül, elsősorban a felsőoktatáshoz, mint elitoktatáshoz kapcsolódó sztereotípiáknak köszönhetően (Polónyi – Timár, 2001). Ebből következően a szülők „bármilyen áron” támogatni fogják gyermekeik tanulmányait, de főként „diplomaszerzését”, mert ez jelenti a „jólét”, az „előbbre jutás” lehetőségét, ez lehet a későbbi boldogulás záloga.

Az azonban, hogy a diploma önmagában mennyire járul hozzá egy fiatal jobb boldogulásához, nehezen meghatározható, és az oktatási rendszer sajátosságaiból, és területi különbségeiből adódóan nem is lehet erre vonatkozóan általános megállapításokat tenni. A jólét reménye a felhasználói oldalon a felsőoktatási tanulmányok megkezdése előtt, és annak első éveiben egyértelműen kimutatható az

interjúk és a jövőképvizsgálatok tapasztalataiból, de a tanulmányok végéhez közeledve, illetve azok befejeztével csökken, vagy meg is szűnik. Ebből arra következtethetünk, hogy a középosztályosodás, mint az ifjúsági korszakváltás egyik szimbóluma, tulajdonképpen csak folyamatként és nem befejezett történésként van jelen. A középosztályosodó ifjúság a vizsgált földrajzi területen tulajdonképpen nem más, mint a főiskolai vagy egyetemi tanulmányaira készülő, és azokat folytató ifjúság, maga a középosztályosodás a felsőoktatási hallgató életmódjában jelenik meg, és egy olyan folyamatot jelenít meg, ami a tanulmányok megkezdésével beindult, ám a pozitív végkifejlet a folyamat során bizonytalan és kétséges. Igaz ez akkor is, ha a közepes vagy magas kapcsolati és társadalmi tőke következtében az elhelyezkedés nem okoz problémát, mert a kezdő fizetés gyakran önállóan nem elegendő a vágyott középosztályra jellemző életmód azonnali kialakítására és fenntartására. Ugyan a diákhitel törlesztésének megkezdésére van egy év türelmi idő, ami alatt az összeg tovább kamatozik, a kezdő közalkalmazotti fizetést kapó fiatal esetében, ha csak a minimum összeggel törleszti tartozását, akkor a kamatszabályok miatt bekövetkezhet az a jelenség, hogy a hitelösszeg nem csökken, sőt esetenként nő.

Az interjúalanyok beszámolóí alapján ez az időszak az, ami igazán a felnőttég próbája, mindezekhez képest a vizsgák és szigorlatok csak „álnehézségek” voltak. Ha a diploma megszerzése után valaki hónapokig nem talál magának megfelelő munkát, hiteltartozása van, a szülői tartalékok kifogytak a taníttatása során, akkor kifejezetten nehéz helyzetben érzi magát, ami fokozott kockázati tényezőt jelent a „visszacsúszásra”, vagy a „lecsúszásra” és megnövelik az egyén sebezhetőségét.

Ha a diplomájával nem tud elhelyezkedni, akkor megpróbál nélküle, sok esetben le is tagadja, ami átértékeli a felsőoktatási rendszerhez fűződő viszonyát, az ezzel kapcsolatos korábbi elvárásokat.

„Nézd, én eljutottam odáig, hogy csináltam egy olyan önéletrajzot, amiben nincs benne a diploma, hanem kitaláltam valamit, ami lefedi ezt az időszakot, beírtam diákmunkákat, satöbbi. Mert már ott tartok, hogy ha keveset is keresek majd, de az is több mint a semmi. Túlképzettként nem alkalmaznak. Elmehetek pénztárosnak a tescoba, de ahhoz albérletbe kell költözök majd megint, de hogy egyedül fenntartsam abból a fizetésből, erre nem sok esélyt látok.

Mi az oka elsősorban annak szerinted, hogy nem tudsz megfelelő állást találni magadnak?

A politikusok, az ország állapota, a főiskola. A hitegetés. Azt hiszem, én minden tőlem telhetőt megtettem, nem voltam rossz tanuló, nem lógtam, mégse jó az egész semmire.” (24 éves lány, 2007)

A várt középosztályosodás tehát néhány esetben elmarad, ezt a folyamatot elősegíti a szülők alacsony gazdasági tőkevolumene, az egyén nem megfelelő kapcsolati és társadalmi tőkéje, és a kisvárosi, vagy falusi lakóhely. A háttértámogatás hiányában a felsőoktatás nyújtotta kulturális tőke önmagában kevés az egyén boldogulásához és társadalmi mobilitásának elősegítéséhez.

Az interjúk tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy az ifjúsági korszakváltás szimbólumai: a „szabadidő”, a „szabad mozgás lehetősége”, a „főiskola”, a „diploma”, a „középosztályosodás folyamata”, és a „felsőoktatásban tanuló fiatal”. Az ismétlődés és a gyakoriság megteremtője és katalizátora az oktatási expanzió folyamata, tehát ezek a szimbólumok elsősorban a tömeges felsőoktatás korszakára jellemzőek igazán. A felsőoktatás szerkezetváltozásának következményei hasonló módon nyomot hagynak majd az ifjúsági kultúrákon, hatással lesznek az életmódra, a rendszerbe bekerülők körére, preferenciáira, érték- és normarendszerére, jövőképre, lehetőségeikre. Az új képzési rendszerhez kapcsolódó ifjúság kulturális sajátosságainak megfigyelése, narratíváinak és szimbólumainak felgyűjtése és elemzése jelentheti kutatásaink folyamatában a jövőbeni továbblépési lehetőséget.

7.6 A hipotézisek ellenőrzése

Kutatásaink elején több hipotézist fogalmaztunk meg az ifjúsági kultúrák sajátosságaira, az ahhoz kapcsolódó kulturális szimbólumokra, és a középosztályosodás folyamatára helyezve a hangsúlyt.

Az első hipotézis az ifjúság és helyi társadalom viszonyára vonatkozott, ami az ifjúság tér- és idő-felhasználási sajátosságaiban mutatkozott meg. Feltételeztük, hogy az ifjúság kulturális igényei átalakulnak, és ezeket az igényeket többé nem elégíti ki a kisvárosi, alacsony szolgáltatási indexel rendelkező település kulturális élete, hipotézisünk beigazolódt. Megállapíthatjuk, hogy vizsgálataink során beigazolódt, hogy ez a terület politikai beavatkozást igényel, bár belátható, hogy egyedül az ifjúságpolitikák átalakítása nem változtatja meg az elvándorlás tendenciáit. Szükséges az ifjúsági civil szervezetek és az oktatáspolitikai szakembereinek bevonása is a kérdés megoldásába, mert a kutatás tapasztalatai azt mutatják, hogy annak ellenére, hogy a kulturális életterek bővülni látszanak, a középosztályosodó fiatalok számára egyre szűkebb lehetőségeket biztosítanak. Ezeket igazolják a szimbólumokban megjelenő kulturális elemek, amelyek sokszor ellentmondásokba is kergetik a fiatalokat, amelyek feloldása azonban egyelőre nem történik meg. Az alacsony akciópotenciál a kultúra területén is megfigyelhető volt, és jelentős „értelmezési feszültség” húzódik meg közöttük, ahogyan a fiatalok látják, s ez által láttatni kívánják saját attitűdjeiket, és közöttük, ahogyan a külső szemlélő (kutató, felnőtt társadalom) számára azok értelmeződnek.

Második hipotézisünk a fogyasztói kultúra hatásaira, a techno-kultúra sajátosságainak szélesebb rétegekben történő megjelenésére koncentrálva, a fogyasztásba bevont javak jelértékének növekedésére vonatkozott. A skandináv kutatási eredmények kapcsán (Laegran, 2002) feltételeztük, hogy a techno-terek közösség építő szereppel rendelkeznek. Ez a feltételezésünk csak részben igazolódt be, hiszen a vizsgált csoport körében nem volt tapasztalható a skandináv kutatási példákban megjelenő techno-terek használata. A köztes-, és virtuális terek közösségi térként való használata „témafüggő”, s ezek a tevékenységek gyakran igénylik az önálló egzisztencia meglétét. Hipotézisünknek az a része, mely az internet közösségteremtő, csoportkohéziót adó szerepére vonatkozik, beigazolódt. A Honda-fórum közösségét vizsgálva megállapíthatjuk az online közösségi tagság alkalmas társadalmi tőke

növelésére, amelyben kiemelt jelentőséghez jut az információs potenciál. A fogyasztói kultúrával szembehelyezkedő szubkulturális aktivitás szinte egyáltalán nem volt megfigyelhető a vizsgált csoportok körében. Az interjúalanyok vágytárgyairól megállapítható, hogy azok elsősorban a középosztály számára elérhető státusz-szimbólumok.

A jövőképre vonatkozó hipotézisünk nem igazolódott be. Az „acid perspektivizmus” időszemlélet által generált jövőkép-nélküliség nem sajátja semelyik általunk vizsgált korcsoportnak, egyedül a frissen végzett, munkát kereső fiatalok jellemzője átmenetileg, a jövő reménytelensége miatti védekezésésként. A középosztályosodó fiatalok, mint „mozgásban levő” társadalmi réteg, konkrét formában fogalmazzák meg jövőelképzeléseiket, amelyek magabiztosságot sugároznak a kívülálló kutató felé. A jövőre vonatkozó vágyak azonban szinte kizárólag „hétköznapi” eseményeket tartalmaznak, tulajdonképpen a saját életkörülmények tárgyi és személyi feltételeinek megteremtését. Sem a közösségi, sem a társadalmi aktivitás lehetőségei, vagy erre vonatkozó kezdeményező hajlandóság nem jelent meg a beszámolókbán, a jelenbeli problémák megoldását rajtuk kívül álló „erőktől” várják, ami a világban való „sodródó” életmódot tükrözi és feltételezi a jövőre nézve is. Ellentmondás érződik a személyes jövőkép optimizmusa, és a világ jövőjére vonatkozó pesszimista elképzelésekben is, amelyek a korábbi kutatásaink eredményeihez képest erőteljesebb különbségek formájában jelentek meg (Horkai, 2002b).

Negyedik hipotézisünk az IKT eszközök kulturális szimbólumokat kialakító hatására vonatkozott. Feltételezésünk szerint az általánossá vált eszközhozzáférés kommercializálta a korábban megfigyelt és leírt screenager-szubkulturát (Horkai, 1999). Az interjú tapasztalatok egyértelműen azt mutatták, hogy a techno-kultúrához kapcsolódó, underground jellegű screenager szubkultúra eltűnt az ifjúsági kultúrákból, az IKT-hoz való viszony nem kulturális, hanem társadalmi eltérésekben ragadható meg, a szubkulturális aktivitás helyett a digitális esélyegyenlőség kérdése mentén vizsgálhatóak a különböző csoportok. Az általunk vizsgált középosztályosodó ifjúsági réteg esetében az esélyhátrány nem mutatható ki, korábbi vizsgálataink azonban arra engednek következtetni, hogy az alsóbb rétegek ifjúsága körében, ahol a hozzáférés nem általános, megjelenhetnek a korábbi szubkulturális aktivitásnak megfelelő attitűdök. Az általánossá vált eszközhozzáférés, vagyis a magasabb kommunikációs státusz nem eredményezett magasabb szintű komputeres írás-olvasástudást az interjúalanyok körében.

A középosztályosodás folyamatának jellemvonásaira vonatkozó hipotézisünk beigazolódni látszott, bár mint kiegészítő, később megfogalmazott hipotézis ellenőrzésére kisebb mintát alkalmaztunk, így ez a terület további mélyebb vizsgálatokat igényel. A középosztályosodás folyamat jellege igazolást nyert, a kimenet törvényszerűségei a vizsgált minta alapján azonban az általánosítás szintjén nem erősíthetők meg. Az egyértelműen megfigyelhetővé vált, hogy önmagában a magasabb kulturális tőke megszerzése nem elegendő a társadalmi ranglétrán történő feljebb lépéshez, sem egy magasabb életszínvonal eléréséhez és fenntartásához. Kiderült, hogy ennek az állapotnak a megélése komoly kockázati tényező az egyén életében, mind a személyes életvitel, mind a jövőbeni lehetőségek szempontjából. Megállapítható, hogy azok a tényezők, amelyek a társadalmi visszalépés esélyét növelik elsősorban: az alacsony gazdasági-, társadalmi- és kapcsolati tőke, illetve a kisvárosi vagy falusi lakóhely.

8. Összegzés

Dolgozatunkban az észak-kelet magyarországi középosztályosodó ifjúsági csoportok kulturális sajátosságait interdiszciplináris megközelítésben mutattuk be, az ifjúságra vonatkozó szakirodalom, a korábbi kvantitatív kutatások és saját kvalitatív kutatások eredményei felhasználásával.

Az ifjúsági kérdések megközelítéséhez a kulturális antropológia (educational anthropology) fogalmi és módszertani apparátusát, a kulturális alrendszerek hangsúlyozását, és a kvalitatív módszertan kutatási technikáit választottuk. Fontosnak tartottuk a használt fogalmak lehető legpontosabb definiálását, jellemzését, ezek közül kiemelt szerepet kapott az ifjúság és a kultúra fogalma. Az ifjúság fogalmát szociológiai, pszichológiai és kulturális antropológiai megközelítésbe helyeztük, a kultúra fogalmának dimenzióit pedig a kulturális antropológia által használt definíciókra szűkítettük. A kultúrakutatás tudományos kritériumait a résztvevő megfigyelés technikájában, a holisztikus szemléletmódban, émikus megközelítésben, a terület-specifikus tudásanyag alkalmazásában és a kulturális relativizmus elvének érvényesítésében határoztuk meg. A kulturális antropológia tudományterület által elfogadott AAA (American Anthropological Association) etikai kódex kitételeit a kutatásaink folyamán figyelembe vettük, vizsgálatainkat annak iránymutatásai mentén végeztük. *(25. számú melléklet: Mellékletek, 56.o.)*

A kérdésfeltevéseink, és az azokra adott válaszok értelmezési keretének meghatározásaként bemutattuk a techno-kultúra paradigmáját, az információs társadalom elméletét, az ifjúságra vonatkozó elméletek szempontjából a tőkeelméleteket. A techno-kultúra paradigmája kapcsán kiemeltük a techno-zene és a technológiai környezet hatására kialakuló kulturális (szubkulturális) változásokat, a techno-terek megjelenését és használatának jellemzőit. Ezeket az elméleteket a fogyasztói társadalom paradigmája fogja össze, fontosnak tartottuk kiemelni annak pszichológiai, szociológiai és kulturális antropológiai aspektusait is. A fent említett elméletek fogalmi bázisát használva, azok keretébe helyezve összefoglaltuk a XX. század ifjúságára vonatkozó elméleteket, az ifjúsági korszakváltás, az iskolai ifjúsági korszak, az ifjúságcentrizmus, és a középosztályosodás megjelenését. Ezen elméletek kapcsán kiemeltük a sebezhetőségi és a kockázati tényezőket is.

Bemutattuk az ifjúságkutatások történetét a rendszerváltozás időszakától napjainkig, és kiemeltük a hazai és a nemzetközi ifjúságkutatások közül azokat, melyek

szemléletükben, vagy megfogalmazott elméleteiken keresztül hatottak kutatásainkra. A legfrissebb kutatási adatok alapján ismertettük a magyarországi ifjúság helyzetét, az ezredforduló ifjúságának rétegződését, amelynek alapján elmondhatjuk, hogy három nagy csoportra osztható a jelen magyar ifjúsága: a rendszerváltozás nyerteseire, túlélőire, és veszteseire. Vizsgálatainkban ezek közül a közepes tőkevolumennel rendelkező túlélő rétegcsoportokra koncentráltunk, abból a megfontolásból, hogy általuk bepillantást nyerhessünk mind a felsőbb csoportok kulturális jellegzetességeibe (vagyott élethelyzetek), és a fenyegető kockázati tényezők kapcsán az alsóbb csoportok kulturális jellemzőibe egyaránt.

Az ifjúságkutatások eredményeiről megállapítható, hogy a gyors társadalmi változások következtében rövid idő alatt elavulnak. Saját vizsgálataink következtetéseit így abba az érvényesnek kijelölt keretbe helyeztük, amely az Ifjúság2000© és Ifjúság2004© vizsgálat tendenciáit, és a választott földrajzi terület centrumában majd egy évtizeddel korábban végzett kutatások (Fónai, 1998; Fónai – Fábián, 1999) eredményeit tartalmazzák. A megfogalmazott kutatási kérdések és hipotézisek igazolását szolgáló, a középosztályosodó ifjúság kulturális szimbólumait feltáró kvalitatív kutatásaink eredményeinek bemutatásához és értelmezéséhez szükséges volt egy az ifjúság kommunikációs sajátosságaira vonatkozó elővizsgálatot végezni. A kutatás sajátosságaiból adódóan a verbális kommunikáció vizsgálata elsősorban a beszéd és a kommunikációs jellemvonások tartalmi vonatkozásainak feltárására vonatkozott. Eltéréseket tapasztaltunk a középiskolások és a főiskolások verbális önkifejezéseinek sajátosságaiban, de mindkét esetben érezhetőek voltak olyan hiányosságok, melyek elsősorban a passzivitásból fakadtak. A szakiskolai tanulók némelyikének nehézséget jelentett, hogy írásban, összefüggően fejezze ki gondolatait, és az interjú során is sok időt töltöttek el a megfelelő kifejezés keresésével. A hiányzó kifejezéseket többnyire „jelentés nélküli” töltelékszavakkal helyettesítették. A non-verbális kommunikáció szintjén az ifjúsági kultúrák kiemelt jelentőséget tulajdonítanak az öltözködési sajátosságoknak, és a birtoktárgyakon keresztül zajló kommunikációnak.

Az interjúk feldolgozása kapcsán összefoglaltuk az ifjúsági kultúrákra vonatkoztatott narratívákat, és jellemző szimbólumokat, adatok hiányában mellőztük a vallásosságra és a drogfogyasztásra vonatkozó elemeket. Ugyan a drogfogyasztás kimondottan nem volt jelen az interjúalanyok körében, a dohányzás magatartásmintája ugyanazt az ifjúságcentrista mintát jelenítette meg körükben a fokozott önállósodás

szimbólumaként, amelyet a szakirodalom (Gábor, 2005) a drogfogyasztó magatartás jellemvonásaként ír le.

A kutatásaink kezdetekor megfogalmazott hipotéziseink többsége vizsgálataink során igazolást nyert, kivételt csak az ifjúság és jövőkép kapcsolatára vonatkozó feltevésünk képezett. Ennek oka a középosztályosodás folyamatában ragadható meg, a megkérdezettek a társadalmi rétegek közötti elmozdulás sajátosságait élik meg, ami konkrét vágyott célok motivációinak hatására megy végbe, kulturális szimbólumaik pedig a társadalmi-kulturális környezet felé éppen ezt a folyamatot reprezentálják. Az ifjúság és helyi társadalom viszonyára vonatkozó hipotézisünk beigazolódt az érdeklődésünk középpontjában álló csoport tér- és idő-felhasználási sajátosságainak vizsgálati során. Az alacsony szolgáltatási indexű város vagy község nem felel meg az ifjúság igényeinek, a felkínált munka- és egyéb lehetőségek nem képesek megteremteni az önálló egzisztencia kialakításának kedvező körülményeit. A fiatalok körében a felsőoktatási intézmény városa által kialakított fogyasztói minták általános elvárásokká alakulnak, így ha a lehetőség adott a lakhely településéről történő elköltözésre, akkor élni is fognak vele. A kisvárosi életmódból fakadó gyengébb kapcsolati és információs potenciált képes kismértékben ellensúlyozni az internet, és az általa elősegített közösségi lehetőségek, de csak akkor, ha az egyén tudatosan keresi, és élni is akar ezekkel a lehetőségekkel. A vizsgált csoport körében a magas kommunikációs státusz lehetővé teszi, erősíti ezt a funkciót, az alacsony komputeres írás-olvasástudás viszont gyengíteni fogja. A középosztályosodás folyamat-jellegére vonatkozó hipotézisünk ellenőrzése során új kutatási kérdések fogalmazódtak meg, mely a felsőoktatási tanulmányok által kialakított életmód és szocio-kulturális sajátosságok tartósságára vonatkozott. A kiegészítő mintára vonatkozó tapasztalatok megerősítették azt a feltételezésünket, mely szerint a tanulmányok befejezése utáni munkakeresés időszaka, és az egyén számára megfelelő munka megtalálása előtti időszak jelenti a legfőbb kockázati tényezőt a fiatalok életében. Azok a tényezők, amelyek a társadalmi visszalépés lehetőségét növelik, regionális különbségeket mutatnak, és egyaránt tartalmaznak földrajzi – területi, társadalmi, kulturális és gazdasági változókat is.

A vizsgált észak-kelet magyarországi ifjúsági kultúrákról az eredmények tükrében megállapítható, hogy területspecifikus jellemvonásokkal rendelkeznek, és különösen erősek ezek a jellemvonásbeli különbségek akkor, ha a Sziget-kutatások által leírt ifjúság sajátosságaival vetjük össze azokat (Gábor, 2000; Gábor, 2005; Gábor – Szemerszki, 2006). A Sziget-kutatások elsősorban a budapesti fiatalok csoportjaira

fogalmaznak meg érvényesnek tekinthető jellemvonásokat, hiszen a vizsgált mintába elsősorban ők kerülhettek, mert a fesztivál látogatói főként budapesti, közép- vagy felső rétegekbe tartozó fiatalokból állnak. Az általunk vizsgált csoport tagjai közül senki nem járt még a Szigeten, és nem is tervezi, hogy a jövőben esetleg részt venne bármely programján.

A két csoport közötti különbségek társadalmi, gazdasági és kulturális szinten is megjelennek, hiszen a Sziget-kutatások legújabb eredményei között például már megjelenik az „új fiatal középosztály” fogalma (Gábor – Szemerszki, 2006; Gábor – Gaul – Szemerszki, 2006), miközben kutatásaink azt mutatják, hogy Észak-kelet Magyarországon a középosztályosodás folyamata is akadozik, és sok esetben nem is válik az önálló felnőtt élet meghatározó elemévé. Ezek a tapasztalatok olyan új kérdéseket vetnek fel, amelyek főként az okokat és azok természetét kutatják. A területi különbségek önmagukban nem alakíthatnak ki majdnem ellentétes jellemvonásokat két hasonló korcsoport, és közel azonos oktatási rendszerben részt vevő fiatalok kulturái körében, bár kétségtelen, hogy a területi sajátosságok fel tudják erősíteni az egyébként is egymással kölcsönhatásban álló gazdasági és társadalmi különbségeket. Hogy melyik hatás befolyásoló ereje erősebb: az anyagi lehetőségekből adódó különbségek (eltérő gazdasági tőke), vagy azok a regionális különbségek, melyek az eltérő szolgáltatásokat adó szociális és kulturális terek összességéből tevődnek össze, vagy akár a társadalmi tőke különbözőségeiből adódó társadalmi és kulturális minták megléte és hiánya (az ifjúság elidegenedésének mértéke), ezek olyan kérdések, amelyekre kvantitatív vizsgálatok adatai válaszolhatnak.⁹⁰ Az interjúk tapasztalatai azt támasztják alá, hogy minden fent említett tényező befolyásolja és alakítja az ifjúsági kultúrák sajátosságait, az egyéni történetek esetében eltérő mértékben emelkedett ki egyik vagy másik hatás kultúraalakító ereje. Annak megállapítása, hogy Észak-kelet Magyarországon általában melyik tényező segíti vagy akadályozza a társadalmi mobilitás lehetőségét, szintén regionális nagymintás adatfelvétel eredményei tükrében történhet meg.

Az interjúk tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy generációs különbségek, és ebből fakadó generációs problémák jellemzik a megkérdezettek hétköznapijait, hiszen a tőlük néhány évvel fiatalabbak már más, az övékétől eltérő kulturális sajátosságokkal rendelkeznek, amelyeket az idősebbek kevésbé tolerálnak. A válaszokban akárcsak az

⁹⁰ Ilyen jellegű eredmények a Sziget ifjúságára vonatkozóan évek óta rendelkezésre állnak, azonban az észak-kelet magyarországi ifjúság sajátosságait leíró, és a Sziget-kutatásokkal összevethető kvantitatív adatok nincsenek.

1999-es vizsgálatok esetében (Horkai, 1999), több paradox elem, és ellentmondásosnak tűnő magyarázat is felbukkant, ez a jelenség a válaszadók sajátos nyelvhasználatából és értelmezési kereteiből következik, és továbbra is indokolttá teszi a szemantikai interjúk, vagy a szemantikai jellegű kérdések alkalmazását az ifjúságkutatások során.

Az ifjúsági korszakváltás elemei kétségtelenül tetten érhetőek a beszámolókbán, a hozzá kapcsolódó középosztályosodás jelensége is megjelenik időlegesen, és hogy az ifjúság rétegződésében ki az, aki valóban a rendszerváltozás túlélőjének és nem vesztesének számít, igazában akkor derül ki, amikor tanulmányai befejeztével a rendelkezésére álló tőkevolument igyekszik hasznosítani. A vizsgált interjúalanyok esetében a felsőoktatási intézmény, a hozzá kapcsolódó életmód villantja fel a középosztály mintáit, lehetőségeit, de a középosztályosodás bekövetkezése korántsem garantált a vidéki, és a tőkevolument megszerzésében hátrányos helyzetű fiatalok számára.

Az oktatási helyzetkép az oktatási expanzió meghatározó jelentőségét emelte ki, amely folyamat a középiskolai szinten lezárulni látszik, de ha a felsőoktatás-politikák jelentősen nem változnak, akkor a felsőoktatási rendszer szintjén a jelenség fokozódása várható. A munkaerő-piaci helyzetkép növekvő sebezhetőséget vetít elő az oktatási rendszerben lévők számára. Mindezek mellett az általunk vizsgált régióban hasznosnak értékelik tanulmányaikat a fiatalok, annak ellenére, hogy azok valós munkaerő-piaci értékét nem érzik. A hasznosság tehát nem az azonnali gazdasági tőkére való átválthatóság függvényében értelmeződik. A főiskolás lét önmagában egyfajta speciális kulturális tőkét jelent számukra, amelynek jelenlétét alapvetően a fiatalabb korcsoportok számára igyekeznek prezentálni. Ennek következményeként a továbbtanulás, és főiskolás lét a középiskolások nagy része számára vágyott állapot, a jövőképelemek központjában helyezkedik el.

A felsőoktatási tanulmányokhoz komplex elvárások rendszere társul, mely magába foglalja a szabadság és önállóság megélését, jól fizető álláslehetőségekhez való azonnali hozzájutást, elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzését, az életben való későbbi boldogulás lehetőségét. Ezeket készen szeretnék megkapni, a saját aktív szerepük hangsúlyozása vagy említése elmarad. A főiskolások, egyetemisták leginkább a nyelvtudásukkal elégedetlenek. A nyelvtudás elégtelensége, a nem megfelelő társadalmi, kapcsolati tőke intenzitása kapcsán, gyakorlati tapasztalatok nélkül, társaik tömegével kell versengeniük a munkaerőpiacon, ami megnehezíti a megszerzett kulturális tőke kamatoztatását, gazdasági tőkére történő átváltását, mindebből azonban

tanulmányaik során nem sokat sejtenek. A kvalitatív vizsgálati eredményekből kiderült, hogy számos „milió” hiányzik az észak-kelet magyarországi ifjúsági kultúrákból, és ezek közül például az, ami a Sziget ifjúságát fokozottan jellemzi, az „önmegvalósító milió” (Shulze, 1992) egyáltalán nem is található meg az általunk vizsgált fiatalok körében. Ebből arra következtethetünk, hogy az egyéni elvárások területén megjelenő passzivitás az önmegvalósító attitűd hiányának a következménye.

Az információs társadalom, a techno-kultúra és a fogyasztás szokásrendszere is sajátos mintákat követ a választott régióban. Általánosságban megállapítható, hogy az IKT eszközök pusztán jelenléte az alsóbb rétegek vágyott szimbóluma, a középrétegek esetében azok újdonságértéke a mérvadó, minél újabb egy tárgy, annál nagyobb annak státuszjelző értéke. A középrétegekben és a felsőbb rétegekben is megfigyelhető egyfajta közöny és érdektelenség a technológiai eszközök által közvetített instrumentális tudás iránt, amely a magasabb kommunikációs státuszt alacsonyabb komputeres írás-olvasástudással párosítja.

A techno-kultúra szubkulturális vonásai eltűntek, a polikronikus időszemlélet és multitasking jelenségei azonban továbbra is jellemzőek a megkérdezettekre. Az ifjúsági szubkulturális aktivitás nem jellemző a vizsgált csoportra, zenei ízlésük, szórakozási szokásaik zárt sémákból táplálkoznak. Az új lehetőségeket nem keresik, a nagyvárosi, és felsőbb rétegek szórakozási, rekreálódási formáit nem ismerik. Kulturális programok kedvéért nem szívesen utaznak, az önmegvalósítás kreatív formái sem szabadidős tevékenységként, sem hobbiként nem jellemzőek körükben.

Bebizonyosodott számunkra, hogy a kulturális fogyasztás mintái regionális különbségeket mutatnak, amelyek nem feltétlenül a vagyoni helyzet mentén, hanem sokkal inkább a település által kínált lehetőségek mentén különülnek el. A vizsgálati adatok nemcsak a kulturális fogyasztás intenzitásának csökkenését, és a fogyasztói mintákra történő váltását mutatják, hanem a közösségi aktivitás, akciópotenciál és politikai aktivitás csökkenését is, amelyek egy passzív ifjúság képzetét keltik. A politikai érdeklődés tekintetében a médiának köszönhetően talán történt egy kis elmozdulás az „érdeklődőbb” benyomás felé, de feltételezhetjük, hogy ez időleges, és a médiaeseményként megragadott radikális politikai megmozdulások vonták magukra a fiatalok figyelmét, hiszen a helyi társadalom és a civil szféra iránt majdnem teljes érdektelenséget mutatnak.

A fiatalok társas kapcsolataik szűkek. Minél kisebb településen élnek, és minél idősebbek, annál kisebb kapcsolati tőkével rendelkeznek. A tudatos társadalmi tőke

építése nem jellemzi a főiskolásokat, és egyetemistákat, folyamatosan elmagányosodnak a tömegoktatásban. Szüleikkel való kapcsolatuk kiegyensúlyozott, a legfontosabb támogató erőt jelentik számukra, mind anyagilag, mind érzelmileg. A szülők iránti tisztelet megnyilatkozásai az interjúalanyok körében általánosan megfigyelhető, a velük szembeni lázadás nem jellemző, ha példaképet említenek, akkor többnyire rájuk esik a választásuk.

Jövőképük alapvetően optimista, a személyes jövő és a környezet jövőjére vonatkozó elképzeléseik paradoxonok sokaságát jelenítik meg. Státusz-szimbólumaik a fogyasztói kultúra elemeiből, birtoktárgyaiból, és fogyasztási javakból tevődnek össze. Kiemelt jelentőséggel bír az autó, mint kultusz tárgy, a számítógép, a laptop, az internet, a lakás, és a diploma. Megjelenik az individuum sajátos értelmezése, elmondásaik alapján az a személy tekinthető egyéniségnek, aki nem lóg ki a sorból, és nem akar hasonlítani senkire. Önmaguk kultúrájával, kulturális sajátosságaival szemben rendkívül kritikusak. Amikor azt kértük tőlük, hogy jellemezzék a mai ifjúságot, többségük nem is magára gondolt a válaszaik megfogalmazása során, hanem a tőle fiatalabb korosztályra. A saját élethelyzetükre, érzékelt lehetőségeikre vonatkozó említések viszont regionális különbségeket mutattak. A kis településen élők azt érzik, hogy nem kapnak megfelelő lehetőségeket, a nagyobb városokhoz kapcsolódó fiatalok pedig azt, hogy nem használják ki megfelelően a számukra biztosított lehetőségeket.

Az ifjúság és a helyi társadalom kapcsolatának vizsgálata rávilágít az ifjúság regionális különbségekből fakadó sebezhetőségére. Ez egyfajta vidékről elvándorló kényszerpályára állítja őket, melynek következményei közép és hosszú távon beláthatatlanok. Az elvándorlás egyik összetevője csak a munkalehetőségek hiánya, az alacsony szolgáltatási index szintén a kisvárosokból történő távozásra ösztönzi a fiatalokat. Mivel gyenge akciópotenciál jellemzi őket, az aktív, öntevékeny környezetalkítás lehetősége fel sem merül gondolataikban, a környezetüket készen szeretnék kapni, passzív befogadóként, saját arcukat formálva.

Az interjúk tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a kreatív, önmegvalósító miliő megjelenési lehetősége nagyobb a magasabb szolgáltatási kínálattal rendelkező városok esetében, bár a kérdezettek körében nem jelent meg. Az egyén kulturális és közösségi aktivitásának és passzivitásának alakulására hatással van a lakóhely településtípusa, a vizsgált csoport esetében minél nagyobb településen lakott valaki, magatartásában, attitűdjeiben annál közelebb állt azoknak a miliőknek a megéléséhez, mint amelyek például a Sziget ifjúságát is jellemzik. Ha valaki alacsony szolgáltatási

indexű településről került az iskola helyének „élménytársadalmába”, akkor lassabban alkalmazkodik az ottani életritmushoz, hamarabb elfárad, és sok lehetőségből kimarad, nem tud élni a város nyújtotta lehetőségekkel. A budapesti fiatalok bizonyára lassúnak ítélnék meg a vidéki nagyvárosi létet is a főváros kínálta ritmus és lehetőségek áradatához képest, de Budapest is kisvárosnak számít a világ számos metropoliszához viszonyítva. A vizsgált csoport körében megállapítható, hogy a kulturális tér egyéni életmódot, életstílust, életritmust és időszemléletet meghatározó ereje nagy.

Korábbi kutatásaink eredményeihez képest változások jelentek meg a jövőre vonatkozó attitűdökben. Az „acid perspektivizmus” átértelmeződött, és egyfajta védő funkciót tölt be az egyén világszemléletében. Sok fiatalnak nehézséget jelent a munka világába történő belépés, ami átértékeli mind a tanulmányaihoz, de többeknél a politikához fűződő viszonyukat is.

Változások történtek a státusz-szimbólumok körében is, amelyek a korábbi individualista jelképek felől a fogyasztói kultúra megszerezhető javai felé mozdultak el, és a jelenkori vágyott tárgyak közé emelték az autót, lakást, mobiltelefont, számítógépet, laptopot, a diplomát, de presztízs értéke van az alkoholfogyasztásnak és dohányzásnak (elsősorban a középiskolás évek alatt), és a felsőbb társadalmi osztályok fiataljai számára a drogoknak is. A vizsgált csoport alapvető szimbólumának tekinthető a diploma, és ennek kapcsán a felsőoktatási intézmény, ami jelenti az ahhoz kapcsolódó hallgatói (középosztályosodott) életmódot is. Ez az, ami összeköti a csoport tagjait, és az identitásképző funkciója szerint el is választja azoktól, akik bármilyen okból kifolyólag nincsenek kapcsolatban a felsőoktatással.

Kutatási eredményeink új ifjúságkutatási kérdéseket vetnek föl. Fontos megvizsgálni azt, hogy az ifjúsági kultúrák körében a regionális különbségekből fakadó eltérések milyen gazdasági, társadalmi és kulturális változóktól függenek. Felmerül a kérdés, hogy a felsőoktatás szerkezetének átalakítása, a tanulmányi idő csökkenése (a csak alapszakot végzők számára), hogyan változtatja meg az ifjúság jelenleg megfigyelhető kulturális sajátosságait, hogyan fogja befolyásolni a tanulmányokhoz és a munka világához fűződő viszonyukat.

Az ifjúsági kultúrák sajátosságai időben gyorsan változnak, az átalakulás folyamata generációnként eltérő ifjúsági kultúrákat feltételez, amelyek vizsgálata mind országos, mind regionális mintán, kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerek alkalmazásával történhet. A középosztályosodás tartós megjelenésének, vagy időszakosságának vizsgálata regionális összehasonlító vizsgálatokat igényel,

amelyekben kiemelt módszertani jelentősége van a szemantikai jellegű kutatási eszközöknek. A középosztályosodó ifjúsági rétegek mellett jelen vannak a magyar társadalomban a leszakadó rétegek ifjúsági kultúrái is, melyek vizsgálatából származó eredmények összevethetőek lennének más rétegek kulturális sajátosságaival. Azt pedig, hogy a kapott eredmények és a leírt tapasztalatok mennyire regionális, vagy Magyarországra jellemző, esetleg közép-kelet európai kulturális sajátosságok, nemzetközi összehasonlító vizsgálatok dönthetik el.

9. Felhasznált irodalom

Agar, Michael H. (1996): *The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography.* San Diego, New York, Boston: Academic Press

Albert Fruzsina – Dávid Beáta (1999): A bizalmas kapcsolatokról. In: Szívós Pál – Tóth István (szerk.): *Monitor.* Budapest: TÁRKI, 218-229.

Ancsel Éva (1984): Az értékek változása és az ifjúság. In: Békés Zoltán (szerk.): *A magyar ifjúság a nyolcvanas években.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 61-67.

Andor Mihály (1999): Kétféle diploma. *Iskolakultúra*, 1999 (1): 46-54.

Andor Mihály (2000a): A lakóhely hatása az iskolaválasztásra. *Iskolakultúra*, 2000 (3): 45-51.

Andor Mihály (2000b): *Iskolaválasztás és mobilitás.* Budapest: Iskolakultúra. Iskolakultúra könyvek 3.

Andorka Rudolf - Falussy Béla (1984): A fiatal korosztály életmódja In: Békés Zoltán (szerk.): *A magyar ifjúság a nyolcvanas években.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 201-223.

Angyalosy Eszter (2002): „*Egy éjszaka a föld alatt...*” Az underground technozene köré kialakult csoportkultúra antropológiai elemzése
<http://www.daath.hu/showText.php?id=132>

Anheier, Helmut K. – Gerhards, Jürgen – Romo, Frank (1998): A tőke és a társadalmi struktúra formái a kulturális mezőkben: Bourdieu társadalmi topográfiájának vizsgálata. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Budapest: Aula Kiadó, 177-206.

Aries, Philippe (1987): *Gyermek, Család, Halál.* Budapest: Gondolat Kiadó

Atkinson, Rita L. et al. (1995): *Pszichológia.* Budapest: Osiris – Századvég Kiadó

Balázs Géza (1998): *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. Tanulmányok.* Budapest: A-Z. Kiadó

Báthory Zoltán (1992): *Tanulók, iskolák – különbségek* Budapest: Tankönyvkiadó

Bátorfy Attila (2007): Az elektronikus tánczenei kultúra mint ellenségkép Magyarországon. A drog, a deviancia és a zaj. *Beszélő*, 12 (1)
<http://fu.web.elte.hu/drogeria/cikk/0227beszelo20070100.html>

- Baudrillard, Jean (1987): A tárgyak rendszere. Budapest: Gondolat Kiadó
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2005): Ifjúság 2004. Gyorsjelentés. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda
- Bauer Béla (2006): A fiatalok művelődési szokásai. In: Civil ifjúsági éves jelentés, Új Ifjúsági Szemle, 2006 (4): 27-36.
- Bausinger, Hermann (1995): Népi kultúra a technika korszakában. Budapest: Osiris – Századvég Kiadó
- Beck, Ulrich – Giddens, Anthony – Lash, Scott (1995): Reflexive Modernisierung. Frankfurt: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1986): Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1988): Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit. Frankfurt: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (1993): Der Erfindung des Politischen: zu einer Theorie reflexiver Modernisierung. Frankfurt: Suhrkamp.
- Becker, Gary S. (1998): Preferenciák és értékek. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest: Aula Kiadó, 101-127.
- Beke László (1976): Underground művészet. In: Helikon, 1976 (1): 49-60.
- Benjamin, Walter (1980): Gesammelte Schriften. Band I.2. Abhandlungen. Herausgegeben von Rolf Tiedemann und Hermann Schweppenhäuser. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 471-508.
- Bennett, Andy (2001): Cultures of Popular Music. Buckingham: Open University Press
- Bennett, Oliver (2001): Cultural pessimism. Narratives of Decline in the Postmodern World. Edinburgh University Press
- Berényi Eszter (2006): Ifjúság, iskola, oktatás. In: Civil ifjúsági éves jelentés, Új Ifjúsági Szemle, 2006 (4): 14-20.
- Berger, Peter L. – Luckman Thomas (1991): The Social Construction of Reality. New York: Penguin Books

Bernard, Russel H. (1995): Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches. Walnut Creek, London, New Delhi: Altamira Press, A Division of Sage Publications, INC.

Berne, Eric (1984): Emberi játszmák. Budapest: Háttér Kiadó

Bhatti, Ghazala (1999): Asian Children at Home and at School. An Ethnographic Study. London and New York: Routledge

Bíró A. Zoltán (1994): A történetmondás, mint az antropológiai kutatás tárgya. Antropológiai Műhely 5. 1994 (2): 55-72.

Boglár Lajos et al. (2005): A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába. Budapest: Nyitott Könyvműhely Kiadó

Bohannon, Paul – Glazer, Mark (2006): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest: Panem

Bojda Beáta – Szabó Csaba (1998): Deviancia-vizsgálat. Educatio, 7 (2): 386-389.

Boreczky Ágnes (2000): Kultúraazonos pedagógia. Új Pedagógiai Szemle 2000 (7) <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-07-ta-boreczky-kulturaazonos> (letöltve: 2001. 01. 15)

Boreczky Ágnes (2004): Család(történetek) és életutak, In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 86-107.

Borsányi László (1991): Az élettörténetek jelentősége az antropológiai kutatásban és az életútinterjú készítésének főbb szempontjai. Átmenetek 1991 (2): 59-64.

Borsányi László (1997): A kulturális relativizmus mint a megértés filozófiája. Új holnap. 1997 (1): <http://www.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97januar/borsanyi.html>

Borsányi László (1998): A megfigyelési technikák az antropológiai terepmunkában. Ethnographia 1998 (1): 53-82.

Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest: Aula Kiadó, 155-176.

Bögre Zsuzsa (2003): Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban. In: Szociológiai Szemle 2003 (1): 155-168.

- Böhmisch, Lothar (2000): A gyermek és ifjúkor szociálpedagógiája. In: Kozma Tamás – Tomasz Gábor (szerk.): Szociálpedagógia szöveggyűjtemény Budapest: Osiris Kiadó, Educatio Kiadó 357-390.
- Brake, Michael (2006): „No future” – a nagy-britanniai munkás szubkultúrák és stílusok rövid története. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged: Belvedere Kiadó, 238-246.
- Bruner, Edward M. (1999): Az etnográfia, mint narratíva. In: Thomka Beáta (szerk.): Narratívák 3. Budapest: Kijárat Kiadó 181-197.
- Buda Béla (1986): A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Budapest: Tankönyvkiadó
- Bugovics Zoltán (2004): Egy médiakutatás főbb eredményei. Kultúra és Közösség 2004 (1): 68-78.
- Carey, James W. (1992): Communication as Culture. New York, London: Routledge
- Castells, Manuel (2000): The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, New York: Blackwell Publishers
- Chisholm, Lynne (2006): Élesebb lencse vagy új kamera? Ifjúságkutatás, ifjúság és társadalmi változás Nagy-Britanniában In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged: Belvedere Kiadó, 117-154.
- Coleman James S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In: Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest: Aula Kiadó, 11-43.
- Coleman, James S. (1961): The Adolescent Society. The Social Life of the Teenager and its Impact on Education. The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London
- Coleman, James S. (1976): A serdülők szubkultúrája és az iskolai teljesítmény. In: Pataki Ferenc (szerk.): Pedagógiai szociálpszichológia. Budapest: Gondolat Kiadó, 588-600.
- Computer Culture: The Scientific, Intellectual, and Social Impact of the Computer. (1984) (editor: Heintz R. Pagels) New York: Annals of the New York Academy of Sciences
- Cruikshank, Julie (1992): Life Lived Like a Story. Lincoln and London: University of Nebraska Press

Csabai Márta, Erős László, László János (1997): Az egészséggel kapcsolatos viselkedés, vélekedések és az észlelt kontroll. INFO – Társadalomtudomány, 1997 (40): 59-64.

Csanaky András – Gerber Géza – Józsa György (2006): Az ifjúság helyzete és jövőtervei Baranya megyében – 2005. Új Ifjúsági Szemle, 4 (3): 47-54.

Cseh-Szombathy László et al. (1970): Kutatási módszerek az ifjúságszociológiában. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat

Csepeli György (1997): Szociálpszichológia, Budapest: Osiris Kiadó

Csoboth Csilla, Kopp Mária, Szedmák Sándor (1998): F fiatalok lelki veszélyeztetettsége. Educatio, 7 (2): 248-265.

Csorba József (2005): Az információs társadalom irodalma: Castells az Információ Koráról. <http://www.inco.hu/inco1/szemle/cikk1r.htm>

Davidov, Jurij (1976): Az egyetemi ifjúság és a „tömegkultúra”. In: Helikon, 1976 (1): 93-94.

Davidson, Donald (2001): Subjective, Intersubjective, Objective. Oxford University Press

Demetrovics Zsolt (1997): Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. Ultrakisebbségek Magyarországon. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont

Derrida, Jacques (1994): A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diskurzusában. Helikon, 1994 (2): 21-36.

Descola, Philippe – Lenclud, Gerard – Severi, Carlo – Taylor, Anne-Christine (1994): A kulturális antropológia eszméi. Budapest: Osiris – Századvég Kiadó

Dessewffy Tibor (2004): A kocka el van veszve. Budapest: Gondolat Kiadó

Douglas, Mary – Isherwood, Baron (1998): A javak használatának változatai. In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium, 150-159.

Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála (1998): A tiltott és legális drogokat fogyasztók jellemzői. In: Kastaly Ildikó (szerk.): Körkép a magyar nyelvű addiktológiai szakirodalomból. Budapest: Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, 83-106.

Elias, Norbert (1990): Az időről. In: Gellériné Lázár Mária (szerk.): Időben élni. Budapest: Akadémiai Kiadó, 15-47.

Élő Gábor – Z. Karvalics László (2004): Információ, tudás, társadalom, technológia: terminusok, jelentések, csapdák és kiutak. Koiné Hírlevél december, Infopark Rt.

Emerson, Robert M. – Fretz Rachel I. – Shaw Linda L. (1995): Writing Ethnographical Fieldnotes. Chicago, London: The University of Chicago Press

Eriksen, Thomas Hylland – Nielsen, Finn Sivert (2001): A History of Anthropology. London: Pluto Press

Erikson, Eric H. (1969): Identifikáció és identitás In: Huszár Tibor (szerk.): Ifjúságszociológia. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 68-84.

Fábián Zoltán (2002): Digitális írástudás: a számítógép és az Internet-használat elterjedésének társadalmi jellemzői Magyarországon. In: (Kolosi – Tóth – Vukovich szerk.): Társadalmi Riport 2002. Budapest: TÁRKI, 158.

Faragó Kornélia (2005): Kultúrák és narratívák. Újvidék: Fórum Könyvkiadó

Faragó Péter (2004): A nemtudás társadalma. Kultúra és Közösség 2004 (1): 85-88.

Farkas János (2002): Információs vagy tudástársadalom. Információs társadalom szakkönyvtár. Infonia szakkönyvek, Budapest: Infonia – Aula Kiadó

Featherstone, Mike – Hepworth, Mike (1982): Ageing and Inequality: Consumer Culture and the New Middle Age. In: Robbins, D. et al. (eds.): Rethinking Social Inequality, Aldershot: Gower

Fejér Balázs (1997): Az LSD kultusza: egy budapesti kulturális színpad krónikája Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont

Fekete Zsombor (2004): Homo Ludens Computericus. Kultúra és Közösség 2004 (1): 79-82.

Fónai Mihály – Fábián Gergely (1999): Nyíregyházi fiatalok politika és demokrácia képe In: A demokrácia 10 éve. V. Politológus Vándorgyűlés. Nyíregyháza, 112-122.

Fónai Mihály – Filepné Nagy Éva (2001): A roma tanulók helyzete a közoktatásban Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében. Educatio, 10 (1): 169-177.

Fónai Mihály – Horkai Anita (2003): Is Qualification a Possible Choice? The Condition of the Gypsies in Hungary In: Ana Coretchi (eds.): Management of Integration in Multicultural Societies, East East Program: Partnership Beyond Borders, Open Society – New York, Soros Foundation – Moldova, ARC Publishing House; Chisinau 135-147.

Fónai Mihály (1993): Kulturális aktivitás és művelődési szokások középiskolások körében. Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle, 1993 (2): 157-173.

Fónai Mihály (1998): Szubkultúra, kulturális aktivitás, ízlés és művelődési szokások nyíregyházi középiskolások körében. Nyíregyházi Főiskola, Neveléstudományi Tanszék (Kézirat)

Forgács József (1996): A társas érintkezés pszichológiája, Budapest: Gondolat – Kairosz Kiadó

Foucault, Michel (1998): A diskurzus rendje. In: A fantasztikus könyvtár. Budapest: Pallas Stúdió, 50-75.

Freud, Sigmund (1994): Bevezetés a pszichoanalízisbe. Budapest: Gondolat - Talentum Kiadó

Furlong, Andy – Stalder, Barbara – Azzopardi, Anthony (2004): Sebezhető ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában, In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 176-247.

Gábor Kálmán – Gaul Emil – Szemerszki Marianna (2006): Trendek a Sziget-kutatásban. Az új fiatal középosztály kialakulása. In: WEB, 2006 (1-2): 9-34.

Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) (2006): Ifjúságszociológia. Szeged: Belvedere Kiadó

Gábor Kálmán – Kabai Imre – Matiscsák Attila (2003): Információs társadalom és az ifjúság, Szeged: Belvedere Kiadó

Gábor Kálmán – Szemerszki Marianna (2006): Sziget Fesztivál 2005. Az új fiatal középosztály és az élettervezés. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet

Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.) (2006): A perifériából a centrumba – Erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után. Szeged – Kolozsvár: Belvedere Kiadó

Gábor Kálmán (1993): Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. Budapest: Oktatókutató intézet (Kutatás közben)

Gábor Kálmán (1995): Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években. *Educatio*, 4 (2): 191-207.

Gábor Kálmán (2000): A középosztály szigete. Szeged: Belvedere Kiadó

Gábor Kálmán (2004a): MOZAIK 2001 – A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez. *Erdélyi Társadalom* 2 (2): 9-23.

Gábor Kálmán (2004b): Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 28-72.

Gábor Kálmán (2005): Fesztiválok ifjúsága és a drog. Szeged: Belvedere Kiadó

Gabrityné dr. Molnár Irén – Mirincs Zsuzsa (szerk.) (2002): Holnaplátók. Ifjúsági közéletmégleg. Szabadka: Magyarsághutató Tudományos Társaság

Gagy József (1994): Terepkonstrukció. A kutató és a videokamera a terepen. Helikon, 1994 (2): 41-53.

Gans, Herbert J. (1998): Népszerű kultúra és magaskultúra. In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Budapest: Osiris-Láthatatlan Kollégium 114-149.

Garami Erika (1997): Agresszív viselkedés. Educatio, 6 (4): 763-769.

Gaszó Ferenc – Laki László (1999): Esélyek és orientációk. Fialatok az ezredfordulón. Budapest: OKKER

Gaszó Ferenc – Laki László (2004): Fialatok az újkapitalizmusban. Budapest: Napvilág Kiadó

Gaszó Ferenc – Stumpf István (1997): Nemzedéki orientációk a rendszerváltásban. In: Magyarország politikai évkönyve. Budapest, 545-570.

Gaszó Ferenc – Stumpf István (eds.) (1992): Youth and the Change of Regime. Budapest: Institute for Political sciences of the Hungarian Academy of Sciences

Gaszó Ferenc – Stumpf István (szerk.) (1995): Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Budapest: Ezredforduló Alapítvány

Gaszó Ferenc, Gaszó Tibor, Laki László (1998): Fialatok a munkaerőpiacon. Budapest: OKKER

Geertz, Clifford (1994): Az értelmezés hatalma. Budapest: Századvég Kiadó

Geertz, Clifford (2000): Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology. New York: Basic Books INC.

Gelléri Gábor (2000): Jelentések hálója
http://www.iszolda.hu/mese/bagoly_mondja_doga/szakdoga.html (letöltve: 2002. 02. 14)

Gerken, Gerd (1993): A 2000. Év trendjei. Az üzleti világ az információs társadalomban. Budapest: Akadémiai Kiadó

Giddens, Anthony (2003): Szociológia. Budapest: Osiris Kiadó

Gold, Raymond L. (1969): Roles in Sociological Field Observation. In: G. J. McCall – J. L. Simmons (eds.): Issues in Participant Observation. Reading, MA: Addison – Wesley, 30-39.

Golub, Andrew – Johnson, Bruce D. (2001): The Rise of Marijuana as the Drug of Choice among Youthful Adult Arrestees. Research in 2001. 06. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, National Institute of Justice (ERIC ED 454 472)

Goslin, David A. (1976): Bevezetés a szocializáció kutatásába In: Pataki Ferenc (szerk.) Pedagógiai szociálpszichológia. Budapest: Gondolat Kiadó, 33-35.

Gósy Mária (1999): Pszicholingvisztika. Budapest: Corvina Kiadó

Griffin, Em (2003): Bevezetés a kommunikációelméletbe. Budapest: Harmat Kiadó

Grünbaum, Adolf (1996): A pszichoanalízis alapjai. Budapest: Osiris Kiadó

Gyáni Gábor (1997): Középosztálybeli fogyasztási kultúra és az áruház. Budapesti Negyed, 1997 (2-3) http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/16_17/gyani.html

H. Sas Judit (2004): Elképzelt családok, In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 82-85.

Hall, Edward T. (1995): Rejtett dimenziók, Budapest: Katalizátor Iroda

Harcza István (1996): Az ifjúság életkörülményei. Gyermek a családban. Családok közötti együttműködés. Budapest: KSH. Társadalomstatistikai füzetek 17.

Harman, Leasley D. (1998): Közöttük lenni: megfigyelés és marginalitás. In: Bíró Judit (szerk.): Deviációk. Budapest: Új Mandátum Kiadó 61-92.

Haskó Katalin – Hülvely István (2003): Bevezetés a politikatudományba, Budapest: Osiris Kiadó,

Havass Miklós (1997): A Világhálózat és a személy. In: Gelencsér Gábor (szerk.): Képkorszak. Budapest: Korona Kiadó, 329-332.

Hetesi Erzsébet (2004): A fogyasztás szociológiája In: Czagány L. – Garai L. (szerk.): A szociális identitás, az információ és a piac. Szeged: SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei JATEPress, 267-281.

Hoppál Mihály (1972): Gesztus kommunikáció. In: Általános Nyelvészeti Tanulmányok VIII. Budapest, 71-84.

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György (1994): Jelképtár. Budapest: Helikon Kiadó

Horkai Anita – Varga Ilona – Szabó István (2007): „A fiatalok mindenre fogékonyak, csak kezdeményezni kell”. Ifjúsági helyzetkép Hajdúnánáson 2005-2006. Új Ifjúsági Szemle 2007 (1): 112-123.

Horkai Anita (1999): Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont

Horkai Anita (2002a): Bevezetés az interjúkészítés technikájába. In: Fónai Mihály – Kerülő Judit – Takács Péter (szerk.): Bevezetés az alkalmazott kutatómódszertanba, Nyíregyháza: Pro Educatione Alapítvány, 95-106.

Horkai Anita (2002b): Perfect Future? Screenagers in Schools in Hungary In: Anatol Gremalschi (ed.): Educating Tolerance in Multicultural Societies. Soros Foundation-Moldova, Institute for Public Policy-Moldova, East East Program of the Open Society Institute-Budapest. 198-207.

Horkai Anita (2002c): Screenagerek. Kvalitatív kutatás a középiskolások körében. Educatio, Mérlegen 1990-2002. 11 (1): 153-158.

Horkai Anita (2003a): A roma/cigány kultúrával kapcsolatos sztereotípiák hálózata In: Kozma Tamás (szerk.): Roma/cigány értelmiségiek iskolai karrierje, Debrecen: Acta Debrecina CII., 104-127.

Horkai Anita (2003b): Alkalmazott antropológia az iskolában. In: Schoblocher Judit (szerk.): Mi leszünk a jövő kultúrakutatói? Öndefiníció az új évezred küszöbén a Kárpát-medence néprajz és kulturális antropológia szakos hallgatóinak konferenciája Domaszék, 2001. szeptember 27-30. tanulmánykötet, Budapest: FIKUSZ 129-139.

Horkai Anita (2004a): Kultúrák közötti kommunikáció az iskolában. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó 122-139.

Horkai Anita (2004b): Kulturális kommunikáció a screenagerek mindennapjaiban. Kultúra és Közösség 2004 (1): 89-100.

Horkai Anita (2005): Hogyan kommunikál a magyar ifjúság? In: Tamás Pál – Tibori Tímea (szerk.): Ifjúságpolitikák. Budapest: Új Mandátum Kiadó – MTA SZKI, 129.

Hradil Stefan (1992): Régi fogalmak és új struktúrák. Milió-, szubkultúra és életstílus-kutatás a 80-as években. In: Andorka R. – Hradil S. – Peschar J. (szerk.): Társadalmi rétegződés. Budapest: AULA Kiadó 347-387.

Huszár Tibor (szerk.) (1969): Ifjúságszociológia. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Jancsák Csaba – Matiscsák Attila (2004): A hallgatói mozgalmak és az önkormányzatiság a '80-as, '90-es években – Két esettanulmány tükrében. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó 150-165.

Justin Janez (1999): Getting a Grip on the Message. The School Field Volume X. 1-2. 89-100.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (1995): Rejtjelek 2. Fejezetek a mindennapi élet antropológiájából. Budapest: Kossuth Kiadó

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2000): Modern mitológiák
http://www.socio.mta.hu/mtarsak/anyagok/kapitany_modernmitologiak.htm

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2002): Részt vevő megfigyelés a saját társadalomban – korszakok szimbolikája. In: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): „Jelbeszéd az életünk” 2. Budapest: Osiris Kiadó, 124-156.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2005): Adalékok a tárgyszimbolika kutatásához
http://ns.socio.mta.hu/mtarsak/anyagok/kapitany_targyszimbolika.htm#_ftn1

Kacsuk Zoltán (2005): Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek: A (látványos) brit ifjúsági (szub)kultúrák kutatásának legújabb hulláma. Replika (53): 98-107.

Kelemen László (1981): Pedagógiai pszichológia. Budapest: Tankönyvkiadó

Keniston, Kenneth (2006): Az elkötelezetlenek. Az elidegenedett fiatalok az amerikai társadalomban, In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged: Belvedere Kiadó, 45-66.

Kézdy Gábor (1999): A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. In: Glatz Ferenc (szerk.) A cigányok Magyarországon, Budapest: MTA, 217-228.

Kitzinger Dávid (2000): A morális pánik elmélete. Replika (40): 23-49.

Kluckhohn, Clyde – Kroeber Alfred E. (1952): Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. Cambridge, MA: Harvard University Press

Knausz Imre (1999): Az általános iskola deNATurálása Új Pedagógiai Szemle 1999 (4): 47-54.

Koncz Gábor (2000): A művelődésgazdaságtantól a kultúra-gazdaságtanig (Szubjektív kutatástörténeti és szakirodalmi áttekintés) In: Daubner Katalin - Horváth Sándor - Petró Katalin (szerk.): Kultúra-gazdaságtani tanulmányok Budapest: Aula Kiadó 346-361.

- Kontra Miklós (1991): A terepmunkás dilemmái. BUKSZ, 1991 (3): 362-366.
- Kopp Mária, Csoboth Csilla, Purebl György (1999): Egészségmegőrzés – vagy mit jelent ma Magyarországon a fiatal nők egészsége. Végeken, 1999 (3-4): 217-244.
- Kottak, Conrad Phillip (1991): *Cultural Anthropology*. New York, London: McGraw Hill INC.
- Kozéki Béla (1980): A motiválás és a motiváció összefüggéseinek pedagógiai-pszichológiai vizsgálata Budapest: Akadémiai Kiadó
- Kozma Tamás (1995): Ifjúság és oktatás. *Educatio*, 4 (2): 208-222.
- Kozma Tamás (2004): Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Kömlödi Ferenc (1997): Túlélési stratégiák. *Filmvilág* 1997 (10): 21-23.
- Kömlödi Ferenc (1999): Fénykatedrális. Budapest: Kávé Kiadó
- Köpeczi Béla (1976): Kultúra - szubkultúra - szubliteratúra. *Helikon*, 1976 (1): 4-16.
- Kraack, Anna – Kenway, Jane: Place, Time and Stigmatized Youthful Identities: Bad Boys In Paradise *Journal of Rural Studies* 2002 (18): 145-155.
- Kuhn, Thomas S. (1984): A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest: Gondolat Kiadó
- Laegran, Anne Sophie (2002): The Petrol Station and the Internet Café. Rural Technospaces For Youth. *Journal of Rural Studies* 2002 (18): 157-168.
- Lányi András (1998): The Media is the Mess. In: Gelencsér Gábor (szerk.): Képkorszak. Budapest: Korona Kiadó 295-299.
- Lasch, Christopher (1996): Az önimádat társadalma. Budapest: Európa Könyvkiadó
- László János (2005): A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Liskó Ilona (1995): Akik a statisztikákból kimaradnak. *Educatio*, 4 (2): 223-234.
- Lukács Péter (2004): A felsőoktatás expanziója. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 19-24.

- Lyon, David (1988): *The Information Society: Issues and Illusions*. Cambridge: Polity Press.
- Lyon, David (1994): *The Electronic Eye: The rise of Surveillance Society*. Cambridge: Polity Press.
- Maróthy János (1976): A reklám nélküli „ellen-zenekultúrától” az „ellen” nélküli zenekultúráig. *Helikon*, 1976 (1): 42-48.
- Mátay Melinda (1995): Narancsízű citrom vagy citrom ízű narancs? *Educatio*, 4 (2): 246-264.
- Matiscsák Attila (2004): A digitális szakadék két partján. *Kultúra és Közösség 2004* (1): 97-102.
- McCandless, Boyd R. (1976): Az én-kép és kialakulása. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Pedagógiai szociálpszichológia*. Budapest: Gondolat Kiadó 145-176.
- Mead, Margaret (1973): *Coming of Age in Samoa*. New York: American Museum of Natural History
- Mead, Margaret (1978): *Culture and Commitment. The New Relationship Between the Generations in the 1970s*. New York: Columbia University Press
- Medgyesi Márton – Varga Júlia (2006): Emberi tőkeberuházás diákhitel támogatással. In: Kolosi – Tóth – Vukovich (szerk.): *Társadalmi riport 2006*. Budapest: TÁRKI 301-313.
- Mérei Ferenc (1989) *Társ és csoport*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Mérei Ferenc (1996) *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest: Osiris Kiadó
- Mészáros György (2003): Techno-house szubkultúra és iskolai nevelés. *Iskolakultúra*, 2003 (9): 3-63.
- Miklós Pál (1976): A kommersz vizuális kultúra. *Helikon*, 1976 (1): 35-41.
- Minnis, J. R. (2000): Caught Between Tradition and Modernity: Technical-Vocational Education in Brunei Darussalam *International Journal of Educational Development* 2000 (20) 247-259.
- Molnár Zsuzsa – Máder Miklós – Pillók Péter (2006): Fiatalok vagyoni helyzete. In: *Civil ifjúsági éves jelentés, Új Ifjúsági Szemle*, 2006 (4): 37-45.
- MONDO 2000. *A User's Guide to the New Edge*. (1993) (editors: rudy rucker, R. U. Sirius, Queen Mu) London: Thames and Hudson

Monke, Lowell (1998): Computers in Schools: Moving Education out of The Child into The Machine. *The Internet and Higher Education* 2 (1): 147-155.

Morrel, Ernest (2000): Curriculum and Popular Culture: Building Bridges and Making Waves. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (New Orleans, LA, April 24-28. 2000) (ERIC ED 442 720)

Murányi István (2004): Identitás, nemzeti identitás, In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 77-81.

Nagy Réka (2005): Digitális egyenlőtlenségek az ifjúság körében: Mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében. Ph.D. értekezés (Kézirat) Budapest: Corvinus Egyetem

Narancsik Ágnes (1995): Helyi társadalom és ifjúság. *Educatio*, 4 (2): 355-358.

Nemeskéri István (2002): Módszertani keretek In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) (2001): Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 19-22.

Niedermüller Péter (1988): Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia*, 1988 (4) 377-378.

Niedermüller Péter (1993): Empirikus kultúrakutatás, avagy az antropológia esélyei Kelet-Európában. In: Kunt Ernő (szerk.): A komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon Miskolc: KVAT füzetek 1.

Nyári Katalin (1997): Drog gondok. *Belügyi Szemle*, 1997 (11): 90-99.

Nyíri Kristóf (1998): Multikulturalitás és elektronikus kommunikáció. Új holnap. 1998 (1) <http://www.uni-miskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/98januar/nyiri.html>

Oláh Anna (2000): A cigánygyerekek továbbtanulásának családi háttere. *Család, gyermek, ifjúság*, 2000 (3-4): 27-35.

Panelli, Ruth (2002): Young rural lives: strategies beyond diversity. *Journal of Rural Studies* 2002 (18): 113-122.

Pelto, Pertti (1970): *Anthropological Research. The Structure of Inquiry*. New York: Harper and Row Publishers

Percheron, Annick (1999): Szocializáció és politikai szocializáció In: Szabó-Csákó (szerk.): A politikai szocializáció, Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 9-17.

Pető Zoltán – Boda Krisztina – Szabó Pál – Túry Ferenc (1997): Deviancia-jelenségek a középiskolás korban. In: Pető Zoltán (szerk.): Devianciajelenségek serdülőkorban. Sopron: Edutech Kiadó, 68-77.

Piaget, Jean (1993): Az értelem pszichológiája. Budapest: Gondolat Kiadó

Pikó Bettina (1997): Egyenlőtlenség és egészség. Társadalomkutatás 1997. (3-4): 219-233.

Polónyi István – Timár János (2001): Tudásgyár vagy papírgyár. Budapest: Új Mandátum Kiadó

Pusztai Gabriella (2004): Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón. Budapest: Gondolat Kiadó

Rácz József (1992): Subcultures of Hungarian Youth. In: Gázsó – Stumpf (eds.): Youth and the Change of Regime Budapest: Institute For Political Sciences of the Hungarian Academy of Sciences 109- 120.

Rácz József (1995): Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák. In: Gázsó Ferenc – Stumpf István (szerk.) Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Budapest: Ezredforduló Alapítvány, 46-69.

Rácz József (1996): Semmittevés. Lakótelep és szegénynegyed-mentalitás. Szociológiai Szemle 1996 (2): 81-93.

RETROspective: A Parent's Guide to Youth Culture (2001): Building Bridges between Generations. Substance Abuse and Mental Health Services Administration (DHHS/PHS) Rockville, MD. Center for Substance Abuse Prevention (ERIC ED 465 946)

Rheingold, Howard (1994): Mindennapi élet a cyberspace-ben. Replika, 1994. december 15-16. szám, 293-312.

Riddles, Allison (2002): A Musical Color Line: The Problem of Race in White Rap Rhetoric. Paper presented at the Annual Meeting of the Conference on College Composition and Communication (53rd Chicago, IL, March 20-23. 2002) (ERIC ED 463 517)

Rosta Gergely (2002): Ifjúság és vallás. In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) (2001): Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 220-239.

Rosta Gergely (szerk.) (2003): Ifjúság, vallás, értékrend. Budapest: Faludi Ferenc Akadémia

Roszak, Theodore (1970) *The Making of a Counter Culture. Reflexions on the Technocratic Society and its Youthful Opposition*. London: Faber and Faber

Roszak, Theodore (1990): *Az információ kultusza*. Budapest: Európa Könyvkiadó

Roth, Klaus (2001): *Material Culture and Intercultural Communication*. *International Journal of Intercultural Relations* 2001 (25): 563-580.

Rury , John L. (1999): *Educating Urban Youth: James Conant and the Changing Context of Metropolitan America, 1945-1995*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Assosiation (Montreal, Quebec, Canada, April 19-23. 1999) (ERIC ED 432 517)

Ságvári Bence (2006): *Fiatalok közösségben. Részvétel, közélet, politika*. In: *Civil ifjúsági éves jelentés, Új Ifjúsági Szemle, 2006 (4): 67-72*.

Schelsky, Helmut (1969): *Ahogy a társadalmunk a fiatalságot és a fiatalhoz illőt látja*. In: Huszár Tibor (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 85-121.

Schmunk, Pascal (1996): *L'ecstasy se répand de plus en plus et profite de l'ignorance á son égard*. *Tribune De Genève*, 1996. szeptember 16.

Schulze, Gerhard (1992): *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt: Campus

Schwendter, Rolf (1976): *A szubkultúra elmélete*. Helikon, 1976 (1): 75-90.

Sellars, Alethea (1998): *The influence of dance music on the UK youth tourism market*. *Tourism Management* 19 (6): 611-615.

Simmel, Georg (1900): *A Chapter of the Philosophy of Value*, *American Journal of Sociology*, Vol. 5, <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/simmel/value>

Slater, Don (2005): *A fogyasztói kultúra körvonalai*. *Replika*, 2005. November: 197-205.

Spindler, George – Hammond, Lorie (2000): *Two Perspectives*. *Harvard Educational Review*. 2000 (1): 39-46.

Storey, John (1993): *An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture*. Athens: The University of Georgia Press

Susánszky Éva – Szántó Zsuzsa (2006): *Fiatalok és egészség*. In: *Civil ifjúsági éves jelentés, Új Ifjúsági Szemle, 2006 (4): 46-55*.

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.) (2002a): Ifjúság 2000. Tanulmányok I. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet

Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.) (2002b): MOZAIK 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet

Szabó Ildikó – Horváth Ágnes – Marián Béla (1996): Főiskolások állampolgári kultúrája. Budapest: MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1997): Magyar középiskolások politikai érzelmei és ismeretei. Politikatudományi Szemle, 1997 (3): 31-69.

Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): Tizenévesek állampolgári kultúrája. Budapest: Minoritás Alapítvány

Szabó Pál – Túry Ferenc (1997): Testkép és testképzavar fiatal felnőttek között. In: Pető Zoltán (szerk.): Devianciajelenségek serdülőkorban. Sopron: Edutech Kiadó, 65-67.

Szapu Magda (2002): A zűrkorszak gyermekei, Mai ifjúsági csoportkultúrák Budapest: Századvég Kiadó

Szapu Magda (2004): A zene mentén szerveződő mai ifjúsági csoportkultúrák. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 108-121.

Szekeres Melinda (1995): Ifjúság a hetvenes években. In: S. Nagy Katalin (szerk.): Józsa Péter Emlékkönyv. Budapest: Magyar Szociológiai Társaság – Művészetszociológiai Szakosztály, BME Szociológiai Tanszék, 88-90.

Szemerszki Marianna (1997): A hallgatók szociális helyzete. Educatio, 6 (1): 375-378.

Tamás Pál – Tibori Tímea (szerk.) (2005): Ifjúságpolitikák. Budapest: Új Mandátum Kiadó – MTA SZKI

Tamás Pál (1992): Gazdasági kitörési kísérletek és az elektronizálás. In: Bitkorszak. Fejezetek a magyar számítástechnika történetéből. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete 5-65.

Tomka Miklós (2000): Vallás és ifjúság 1978-1993 között. In: Gábor Kálmán (szerk.): Társadalmi átalakulás és ifjúság, Szeged: Belvedere Kiadó, 222-223.

Tót Éva (2001): A számítógép, mint a tanárok kommunikációs eszköze, Új Pedagógiai Szemle, 2001 (7-8): 123-136.

Tóth Olga (2000): Család, munka, és baráti kapcsolatok. INFO – Társadalomtudomány, 2000 (50): 51-56.

Tóth Zsolt (2006): Az információs társadalom elméleti megközelítései. E-tudomány 2006 (3) http://www.e-tudomany.hu/etudomany/web/uploaded_files/20060301.pdf

Tylor, Edward (1958) [1871]: Primitive Culture. Abridged edition. New York: Harper

Utasi Ágnes (2002): A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. Századvég, 2002 (2): 3-26.

Varga László (2006): Fiatalok és foglalkoztatás Magyarországon. In: Civil ifjúsági éves jelentés, Új Ifjúsági Szemle, 2006 (4): 21-26.

Velkey László (1996): A válogatás nélküli igénytelen és mértéktelen televízió-, videonézés testi-lelki-szellemi károsító hatása. Gyermekgyógyászat, 47 (3): 253-265.

Vidra Anikó (2004): Fiatalok térhasználata. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Szeged: Belvedere Kiadó, 140-149.

Watts, Meredith – Zinnecker, Jürgen (2006): Ifjúsági kultúra és politika a német fiatalok körében: Az ifjúságcentrizmus hatásai. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged: Belvedere Kiadó, 219-225.

Werner, Oswald (1990): Folk Classification. CAM Newsletter 1990 (2): 6-9.

Willis, Paul (2000): A skacok. Az iskolai ellenkultúra, munkáskultúra. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, Max Weber Alapítvány

Wilson, Stan Le Roy (1993): Mass Media, Mass Culture; An Introduction. New York: McGraw Hill, Inc

WIP 2005. A digitális jövő térképe. Kutatási jelentés. ITHAKA – ITTK – TÁRKI (2006) <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a880.pdf> (letöltve: 2007. 01. 15)

Z. Karvalics László (2002): Az információs társadalom keresése. Budapest: Infonia – Aula Kiadó

Zinnecker, Jürgen (2006a): Gyermekkor, ifjúság és szocio-kulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged: Belvedere Kiadó, 95-116.

Zinnecker, Jürgen (2006b): A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához, In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia, Szeged: Belvedere Kiadó, 69-94.

10. Egyéb források:

Freee Magazin Dance & Club Magazin No. 30. 1998/8., No. 34. 1998/12.

Party-News DJ. és Klubinfo I. évf. 3. szám 1998. augusztus

Z Magazin III. évf. 1-8.

EXTrémek című fim, rendezte: Ian Kerkhof, 1997.

Moszkva tér című film, rendezte: Török Ferenc, 2001.

Techno, az egyén diadala című film, rendezte: Füstös Zsolt, 1997.

Virtuális Valóságok (Cyberspace) című film, rendezte: Lawrence Moore, 1996.

11. Ábrák jegyzéke

1. ábra. *Az interjúk kutatás mintája* (117. oldal)
2. ábra. *Adatok a vizsgált fórum tagjairól* (Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; 2008-01-12) (119. oldal)
3. ábra. *A Honda fórum tagjainak életkori megoszlása 2008. januárjában* (Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; 2008-01-12) (143. oldal)
4. ábra. *A Honda fórum „arisztokráciája”* (Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; 2008-01-12) (144. oldal)

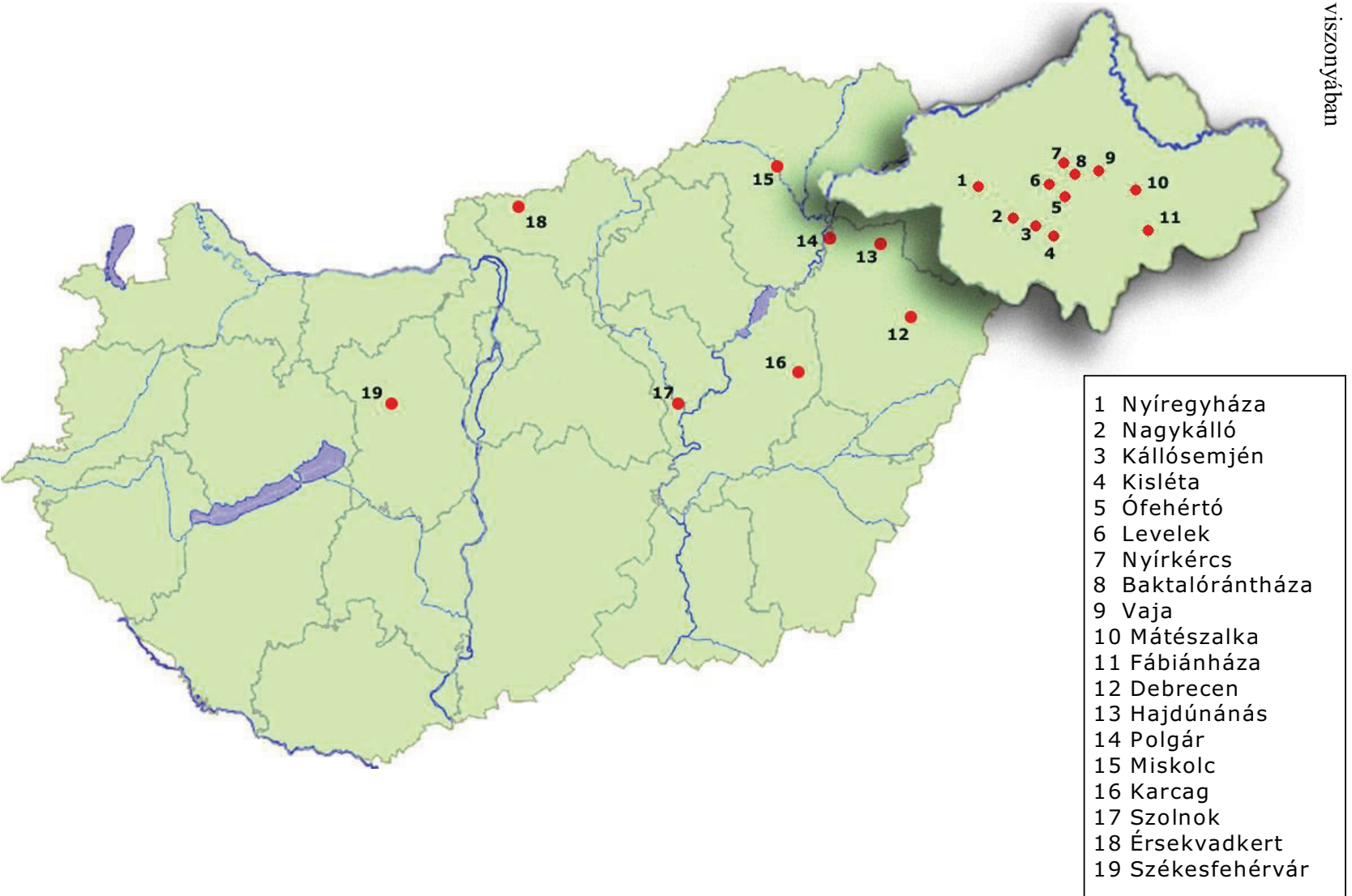
12. Mellékletek

Mellékletek jegyzéke:

1. számú melléklet: *Térkép az interjúalanyok regionális megoszlásáról, az erős kapcsolatot jelentő települések viszonylatában (1.o.)*
2. számú melléklet: *A számítógép imidzse a hatvanas években (2.o.)*
3. számú melléklet: *A Mandelbrot halmaz vizuális megjelenése (3.o.)*
4. számú melléklet: *Magyarországi techno-parti a kilencvenes évek végén 1. (4.o.)*
5. számú melléklet: *Magyarországi techno-parti a kilencvenes évek végén 2. (5.o.)*
6. számú melléklet: *Magyarországi techno-parti a kilencvenes évek végén 3. (6.o.)*
7. számú melléklet: *Magyarországi techno-parti a kilencvenes évek végén 4. (7.o.)*
8. számú melléklet: *Internet-penetrációs adatok, 2006 vége (Magyarország) (8.o.)*
9. számú melléklet: *Az Ifjúság 2000© és Ifjúság 2004© kutatás által vizsgált korcsoport, korévenként (fő) (9.o.)*
10. számú melléklet: *a. Az iskolai képzésben résztvevő 15-29 évesek aránya 2000-ben, és 2004-ben életkori csoportok szerint, százalékos megoszlásban; b. Az iskolarendszerben tanulók százalékos megoszlása iskolatípusok szerint 2000-ben, és 2004-ben (10.o.)*
11. számú melléklet: *A kulturális indikátorok megfogalmazásánál a településre vonatkozó kérdéseink (11.o.)*
12. számú melléklet: *A félig strukturált interjú kérdéseinek vázlata (2006) (13.o.)*
13. számú melléklet: *A félig strukturált interjú kérdéseinek vázlata (2007) (18.o.)*
14. számú melléklet: *Hajdúnánás online kutatás kérdőív kérdései (23.o.)*
15. számú melléklet: *Az online kérdőív megjelenése (nrss©) (26.o.)*
16. számú melléklet: *A Na vi Re Search System (nrss©) szoftver bemutatása (27.o.)*
17. számú melléklet: *A hajdúnánási online vizsgálat eredményei (28.o.)*
18. számú melléklet: *Interjúrészetek (2004 – 2007) (40.o.)*
19. számú melléklet: *a. Személyes jövőkép elképzelés (16 éves gimnazista lány); b. Személyes jövőkép elképzelés (16 éves gimnazista fiú) (47.o.)*
20. számú melléklet: *a. Személyes jövőkép elképzelés (15 éves gimnazista lány); b. Személyes jövőkép elképzelés (15 éves gimnazista fiú) (48.o.)*
21. számú melléklet: *Személyes jövőkép elképzelés (18 éves szakiskolai tanuló lány) (49.o.)*

22. számú melléklet: *a. Személyes jövőkép elképzelés (17 éves szakiskolai tanuló fiú); b. Személyes jövőkép elképzelés (16 éves szakiskolai tanuló fiú) (50.o.)*
23. számú melléklet: *A Honda-fórum moderációs szabályai (51.o.)*
24. számú melléklet: *A Honda-fórum szerviz topik megjelenése (55.o.)*
25. számú melléklet: *Az Amerikai Antropológiai Társaság (American Anthropological Association) Etikai Kódexe (56.o.)*

1. számú melléklet
Az interjúalanyok térbeli megoszlása az erős kapcsolatot jelentő települések viszonyában

2. számú melléklet

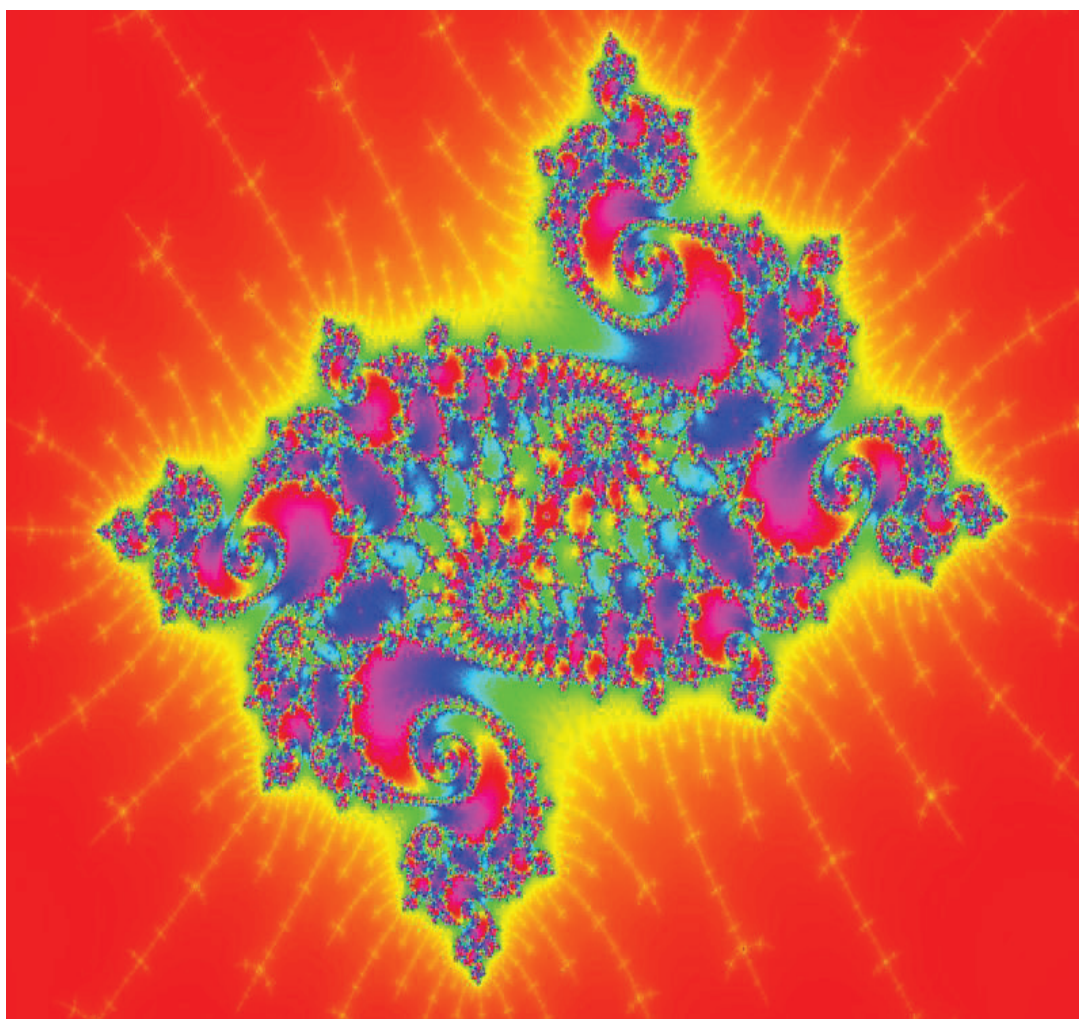
„A számítógépet körülengő mítoszt a média keltette életre, a tudományos közvetítések középpontjában a gépek álltak, premier plánban, azok voltak a főszereplők. Az őket irányító technikusok háttal ültek, arctalan szolgálknak tűntek (Computer Culture, 1984: 25)”

3. számú melléklet

„A nyolcvanas évek egyik alapmotívuma a Mandelbrot-halmaz.¹ Ez akár a techno-zene vizuális megfelelője is lehetne, alapmotívuma az elemek végtelen ismétlődése a különböző fraktálszinteken.”

Forrás: http://math.hws.edu/eck/mandelbrot_pics/mandelbrot_8_800x600.png (letöltve: 2006. 11. 12)

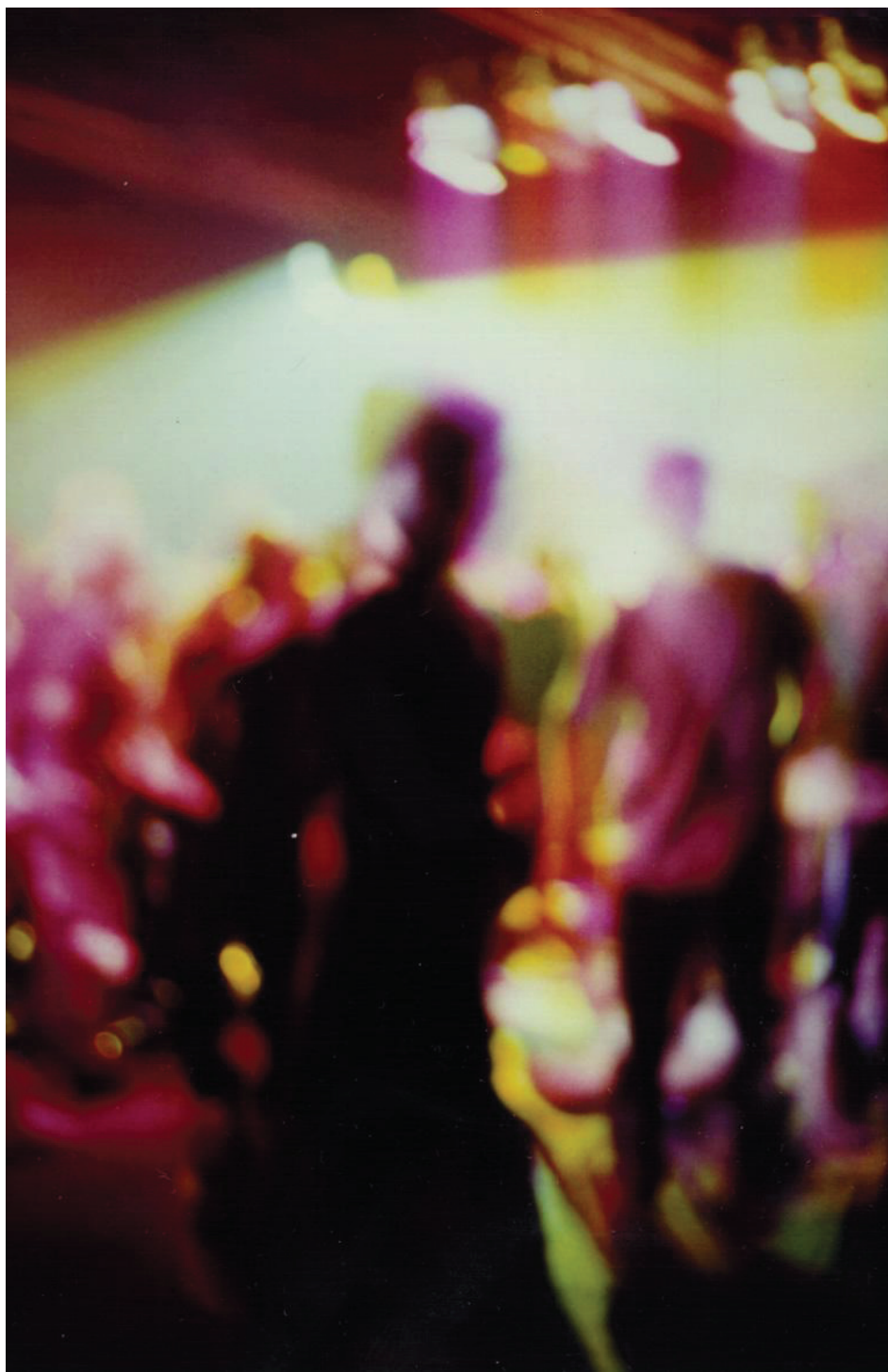

¹ A halmazelméletből és a kaoszmatematikából született fraktál, kitalálója: Benoit Mandelbrot.

4. számú melléklet

Magyarországi techno-partik vizuális dokumentációja a kilencvenes évek végén. 1.

(Forrás: Saját fotó. 1999)

5. számú melléklet

Magyarországi techno-partik vizuális dokumentációja a kilencvenes évek végén. 2.

(Forrás: Saját fotó. 1999)

6. számú melléklet

Magyarországi techno-partik vizuális dokumentációja a kilencvenes évek végén. 3.

(Forrás: Saját fotó. 1999)

7. számú melléklet

Magyarországi techno-partik vizuális dokumentációja a kilencvenes évek végén. 4.

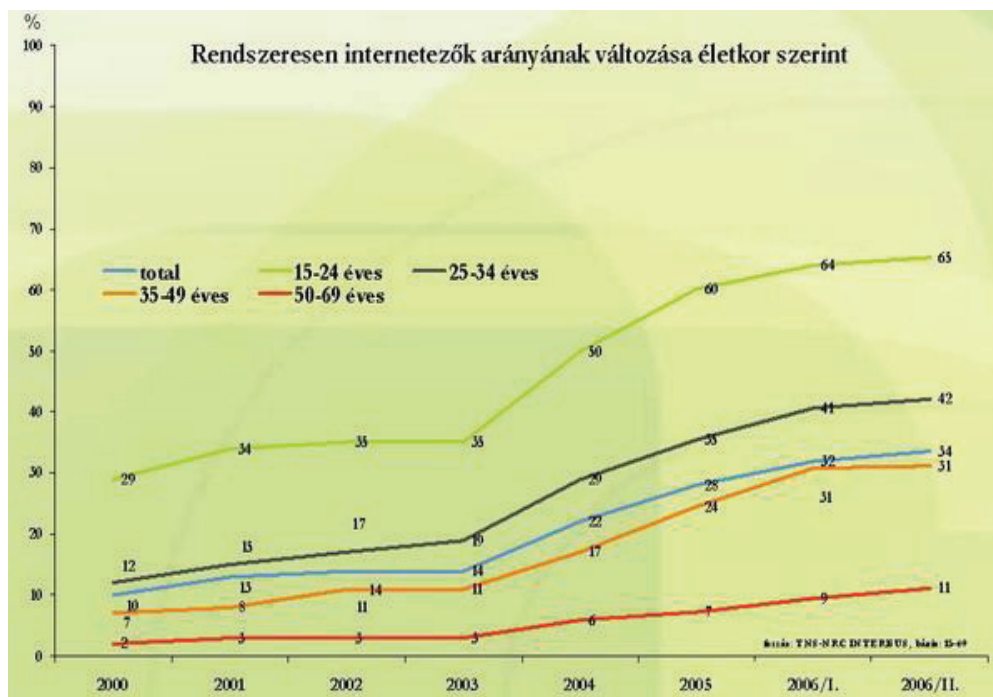
(Forrás: Saját fotó. 1999)

8. számú melléklet

Az internet penetráció adatai Magyarországon, 2006 végén.

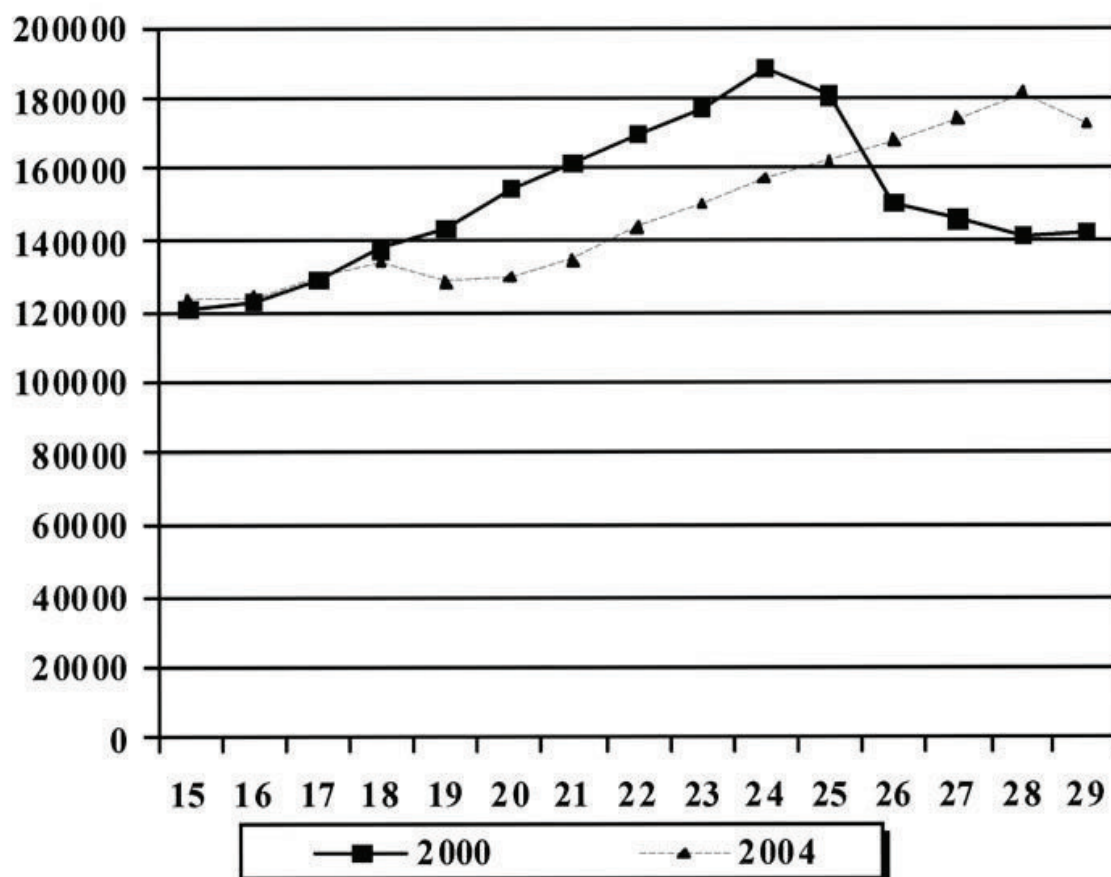
Forrás: http://www.nrc.hu/kutatas/internet_penetracio (letöltve: 2007. 04. 02)

9. számú melléklet

Az Ifjúság 2000© és Ifjúság 2004© kutatás által vizsgált korcsoport, korévenként (fő)

Forrás: Bauer – Szabó szerk. (2005: 16.)

10. számú melléklet

a. Az iskolai képzésben résztvevő 15-29 évesek aránya 2000-ben, és 2004-ben életkori csoportok szerint, százalékos megoszlásban

Forrás: Bauer – Szabó szerk. (2005: 24.)

Életkori csoportok	Ifjúság2000©	Ifjúság2004©
15 – 19 éves	81	81
20 – 24 éves	24	38
25 – 29 éves	4	12

b. Az iskolarendszerben tanulók százalékos megoszlása iskolatípusok szerint 2000-ben, és 2004-ben

Forrás: Bauer – Szabó szerk. (2005: 25.)

Iskolatípusok	Ifjúság2000©	Ifjúság2004©
Szaktanácsképző, szakiskola	11	13
Szakközépiskola, technikum	27	27
Gimnázium	25	22
Főiskola	19	23
Egyetem	15	15
Egyéb	3	-

11. számú melléklet

A kulturális indikátorok megfogalmazásánál a településre vonatkozó kérdéseink

Településre vonatkozó kérdések (regionális különbségeket mutatnak):

A település arculatának megítélése fontos a fiatalok számára, jó hely az, „ahol van élet”. Élet ott van, ahol sok a fiatalság ízlésének megfelelő kulturális lehetőség, program. (Amelyik városban ki lehet adni heti rendszerességgel frissülő programfüzetet – amiben nincsenek túlsúlyban a reklámok –, az már jó jel.)

- Formális oktatási szolgáltatást nyújtó szervezetek száma és típusa a településen.
- Van-e a településen felsőoktatási intézmény, campus? (Ha van, annak kulturális szolgáltatásait nemcsak az intézmény hallgatói, hanem a település ifjúsága is igénybe veszi, ez speciális, fiatalos arculatot ad a városnak, tehát „van élet”.)
- Informális és non-formális oktatási szolgáltatást nyújtó szervezetek száma és típusa a településen. (Nyelvi képzés, csere-programok, szakképzés, felnőttképzés, hobbikörök – színjátszó kör, táncsoport, kézműves foglalkozások.)
- Van-e a településen pláza, vagy annak funkciójának megfelelő bevásárló és szórakoztató központ? Ha igen, mennyi, és azok milyen arculattal rendelkeznek? (Inkább bevásárló, vagy inkább szórakoztató központok; a szabadidő eltöltésének milyen módjait biztosítják, és mennyiért?)
- Van-e a településen évente megrendezésre kerülő ifjúságot is célcsoportjának tekintő fesztivál? (Ha van, milyen témák köré szerveződik? – kortárs zene, népzene, néptánc, folklór, művészet, speciális szubkultúra igényeit kielégítő, multikulturális igényeket kielégítő.)
- Fiatalok által látogatható szórakozóhelyek száma, típusa. (Kocsma, pub, kávéház, teaház, diszkó, koncertterem, ifjúsági klub.)
- Mozik száma, típusa. (Multiplex, filmklub – filmek vetítésének rendszeressége; új filmek megjelenésének ideje, pl. eljut-e korábban, mint ahogy kijön DVD-n.)
- DVD, Videó-tékák száma.
- Múzeumok/galériák száma, típusa. (Ifjúság érdeklődési körének megfelelő tartalommal mennyi rendelkezik, a galériák vagy kiállítóhelyek adnak-e lehetőségek saját alkotások megmutatására.)

- Színházak száma, típusa. (Adnak-e lehetőséget saját előadások bemutatására, programok szervezésére.)
- Könyvtárral, teleházzal, ifjúságot segítő információs ponttal rendelkezik-e a település?
- Van-e regionális tévé vagy sajtó, van-e a településnek működő, rendszeresen frissülő honlapja? Ez tartalmaz-e a helyi ifjúságnak szóló információkat, műsorokat, rovatokat, fórumot vagy chat lehetőséget? (Az ifjúságot is érintő információk közvetítésének a módja milyen?)
- Sportcentrumok száma, típusa. (Uszoda, sportpályák, sportcsarnokok, fitness-termek, squass-pálya, bowling, kocsmasportokra lehetőség, extrém sportokra lehetőség – görkorcsolya, gördeszka-pálya, BMX pálya, falmászás lehetősége.)
- Található-e a településen olyan közösségi hely/tér, mely befogadja ifjúsági csoportok önszerveződését, hobbitevékenységeit? (Ifjúsági ház, művelődési ház, roma közösségi ház.)
- A településen működő ifjúsági civil szervezetek száma, tevékenységeik típusa. (Hátrányos helyzetű, roma ifjúságot segítő szervezetek száma.)

A fenti mutatókból meghatározható egy a településre vonatkozatható index, mely annak a kulturális szolgáltatásainak körére vonatkozik. Ebből az adott településre vonatkozóan megállapítható, hogy mennyire tekinthető az hátrányos helyzetűnek a kulturális lehetőségeit illetően. (Minél kevesebb számú és típusú szolgáltatás vagy lehetőség található meg a településen, az annál inkább hátrányos helyzetűnek tekinthető.) A fiatalok kulturális igénye általában alkalmazkodik a lakhely által kínált lehetőségekhez, illetve a könnyen elérhető települések (szomszédos város) által kínált szolgáltatásokhoz. A földrajzi mobilitás, mely a kulturális igény kielégítését szolgálja nagyon magas olyan underground szubkultúrák tagjai körében, amelyek nem a kommersz szolgáltatóiparra építenek. Más csoportok esetében vizsgálandó a földrajzi mobilitás mértéke és rendszeressége. Az egyének kulturális aktivitása, érdeklődése, igénye tehát nehezen értelmezhető a település (vagy könnyen elérhető település) nyújtotta kulturális lehetőségek indexe nélkül.

12. számú melléklet

A félig strukturált interjú kérdéseinek vázlata (2006)

Demográfiai kérdések:

- Neme:
- Hány éves vagy?
- Hol laksz?
- Hol tanulsz/ dolgozol? (milyen szak/ milyen beosztás?)
- Mennyire gondold hasznosnak, azt amit iskolában tanultál? Mit kellett volna tanulnod?
- Szüleiddel laksz, vagy önállóan, saját egzisztenciával?
- Mi a szüleid legmagasabb iskolai végzettsége?
- Tudom, hogy ezt nehéz megmondani, de kb. mennyi pénzt költesz magadra havonta (szórakozás, egyéb, nem a megélhetés...)?
- Van jogosítványod? (Ha igen, saját autód?)
- Vallásos vagy?

Felhasználókra vonatkozó kérdések: (korcsoporti, kisebbség/többség, és társadalmi nemi különbségeket mutatnak):

- Társas kapcsolatok (személyes network)
 - Milyen típusú emberekkel barátkozol szívesen?
 - Könnyen barátkozol/teremtész kapcsolatot másokkal?
 - Hány barátod van? Honnan ismered őket? (általános iskola, középiskola, felsőoktatás, munka világa, szórakozás, érdeklődési kör..)
 - Barátaid milyen korcsoportba tartoznak?
 - Főként hogyan tartod a kapcsolatot velük? (e-mail, telefon, sms, személyesen)
 - Van olyan barátod, akit interneten ismertél meg?
 - Hány évvel fiatalabb tőled a legfiatalabb barátod, és hány évvel idősebb a legidősebb?

- Van barátod/barátnőd? (Mennyire tartod komolynak ezt a kapcsolatot? – jártok, együtt éltek, házasságot terveztek, vagy éppen házas..)
 - Ki a példaképed?
- Viselkedés
- Dohányzol? Tudod, hogy miért?
 - Szerinted a bulihoz kell alkohol?
 - Próbáltál már valamilyen drogot?
 - Milyen az ideális szórakozóhely? Van ilyen a városban, ahol laksz, vagy tanulsz?
 - Érzésed szerint mennyi szabadidővel rendelkezel?
 - Hogyan töltöd? Mi az, amivel szívesen töltenéd, de nincs rá lehetőséged?
 - Milyen csatornákat nézel, milyen sajtótermékeket olvasol?
- Földrajzi mobilitás
- Milyen programok miatt vagy hajlandó utazni?
 - Meddig utazol el egy kulturális program kedvéért?
 - Milyen gyakran vagy hajlandó ennyit utazni egy kulturális program kedvéért?
 - Látogatsz-e nemzetközi fesztiválokat Magyarországon vagy külföldön?
 - Ha helyben lenne valamely program, vagy szolgáltatás, ami most nem található meg, igénybe vennéd-e?
- Jövőkép
- Hol képzeled el az életedet 5 év, 10 év, 15 év múlva? (Ott, ahol most él; Kelet-Magyarország valamelyik városa, Kelet-Magyarország valamely községe, Budapest, Nyugat-Magyarország valamely városa, Nyugat-Magyarország valamely községe, Külföld)
 - Mennyire vagy elégedett a településsel, amivel kapcsolatban állsz, ahol tanulsz vagy laksz? Milyen magyarországi városokat ismersz, milyen külföldi városokat ismersz – nem név szerint, hanem ahol több időt eltöltöttél, barátaid laknak ott, ismered a szórakozóhelyeit, stb.?
 - Elképzelésed szerint mikor találsz magadnak megfelelő munkát?

- Elképzelésed szerint mikor alapítasz családot?
 - Elképzelésed szerint mikor rendelkezel majd önálló egzisztenciával?
 - Elképzelésed szerint meddig és miket fogsz még tanulni?
 - Mi lesz a foglalkozásod?
 - Mi az amit mindenképpen szeretnél elérni az életben?
 - Mit gondolsz a világ jövőjéről?
- Szubkultúra
- Milyen zenét szeretsz? (techno, house, drum and bass, break beat, big beat, trip hop, chill out, hip hop, disco, rock and roll, beat, rock, punk, heavy metal, alternatív, reaggae, soul R&B, világzenék, népzene, kereskedelmi rádiók slágerei)
 - Kik a kedvenc előadód?
 - Mik a kedvenc ruhamárkáid?
 - A következő csoportok (szubkultúrák) közül melyikkel tudsz/tudnál azonosulni? (dark, punk, rocker, diszkós, techno-s, house-os, alternatív, hippy, metál, deszkás, skinhead, nem tud azonosulni hasonló csoportokkal)
 - Megtalálsz-e ízlésének megfelelő üzletet, szórakozóhelyet, lemezboltot stb.? Melyek ezek?
 - Szoktál járni fesztiválokra, ha igen melyekre?
 - Mit jelent az underground szerinted?
 - Milyen gyakran jársz szórakozni? A település (közeli település) mely szolgáltatásait veszed igénybe? Mi az, amire lenne igényed, de nem elérhető?
 - Mit gondolsz, mik a mai ifjak státuszszimbólumai?
 - Sorolj fel menő dolgokat!
 - Mik azok a dolgok, amik cikinek számítanak?
 - Mi az a dolog, amit ha tehetnél azonnal megvennél magadnak?
- Sport
- Milyen gyakran sportolsz?
 - Mit sportolsz?

- Mit sportolnál, ha lenne rá lehetőség?
- Művészetek
 - Végzel-e hobbi szinten művészeti tevékenységet? (képzőművészet, kézműves tevékenységek, tánc, zene, irodalmi tevékenység, filmkészítés stb.)
 - Van-e ezekre lehetőség?
 - Melyekkel foglalkoznál, ha lenne rá lehetőség?
 - Milyen gyakran jársz galériákba, kiállításokra?
 - Milyen gyakran járnál, ha lenne rá lehetőség?
- Önkéntesség (akciópotenciál)
 - Ismered-e a településen található ifjúsági civil szervezeteket?
 - Érdekel azok tevékenysége?
 - Tagja vagy-e valamelyiknek?
 - Vettél már részt valamelyik programjukon?
 - Érdekel a politika?
 - Érdekelnek a helyi társadalom problémái?
- Információszerzés módja
 - Érdekelnek a helyi hírek, események? (Igen, helyi médiából gyűjt információkat; barátoktól, ismerősöktől – informális csatornákon keresztül)
 - Honnan szerzed a számodra hasznos információkat? (Szülők, testvérek, barátok, TV, rádió, újságok, könyvek, Internet, Iskola, tanárok, Ifjúsági szervezetek információs pontjai)
- Kultúra és új technológiák
 - Van saját számítógéped?
 - Milyen technikai eszközökkel rendelkezel?
 - Kedveled ezeket? (Vagy szükséges rossznak gondolod őket?)
 - Van otthon interneted?

- Mire használod? (tanulás, munkavégzés, levelezés, csevegés, on-line játékok, böngészés, letöltés, vásárlás)
 - Mennyire értesz a számítógéphez?
 - Tudsz problémát kezelni, vagy segítséget kell kérned hozzá?
 - Hogyan ítéled meg saját számítógép-kezelői tudását?
 - Mire használod a számítógépet? (tanulás, játék, Internet, munka)
 - Mit gondolsz a számítógépes játékokról? Szoktál játszani? Melyek a kedvenceid?
 - Képes vagy egyszerre több dologra figyelni, több dolgot csinálni egyszerre? Mik azok, amik mennek egyszerre?
-
- Mit gondolsz az ifjúság helyzetéről ma Magyarországon?
 - Hogyan lehetne jobbá tenni az életüket? (Kell-e jobbá tenni?)
 - Mi az, ami nem fog soha megváltozni szerinted?
 - Mik azok a jellemvonások, amikkel illetnéd a mai fiatalokat? (Tulajdonságokat sorolj!)
 - Ezekkel te rendelkezel? Rád is igaz?

13. számú melléklet

A félig strukturált interjú kérdéseinek vázlata (2007)

Demográfiai kérdések:

- Neme:
- Hány éves vagy?
- Hol laksz?
- Hol tanultál? (milyen szak/ milyen beosztás?)
- Mennyire gondolod hasznosnak, azt amit iskolában tanultál? Mit kellett volna tanulnod?
- Szüleiddel laksz, vagy önállóan, saját egzisztenciával?
- Mi a szüleid legmagasabb iskolai végzettsége?
- Tudom, hogy ezt nehéz megmondani, de kb. mennyi pénzt költesz magadra havonta (szórakozás, egyéb, nem a megélhetés...)?
- Van jogosítványod? (Ha igen, saját autód?)
- Vallásos vagy?

Felhasználókra vonatkozó kérdések: (korcsoporti, kisebbség/többség, és társadalmi nemi különbségeket mutatnak):

- Munkakeresés:
 - Mióta keresel munkát?
 - Milyen lehetőségeket próbáltál meg?
 - Milyen interjúkon voltál, és hol?
 - Milyen az ideális munka számodra?
 - Mi az a munka, amit semmi pénzért nem vállalnál el?
 - Mi az oka szerinted, hogy nem találtál eddig munkát?
 - Milyen terveid vannak a munkakeresésre vonatkozóan?
 - Milyen kapcsolatokat tudsz mozgósítani a munkakeresés során?
 - Jelenleg miből élsz? (Szülők, alkalmi munka...)
 - Mostani tudásod és tapasztalataid függvényében változtatnál tanulmányaidon?
 - Mit tanácsolsz a tanulmányaikat most elkezdőknek?

- Társas kapcsolatok (személyes network)
 - Milyen típusú emberekkel barátkozol szívesen?
 - Könnyen barátkozol/teremtész kapcsolatot másokkal?
 - Hány barátod van? Honnan ismered őket? (általános iskola, középiskola, felsőoktatás, munka világa, szórakozás, érdeklődési kör..)
 - Barátaid milyen korcsoportba tartoznak?
 - Van barátod/barátnőd? (Mennyire tartod komolynak ezt a kapcsolatot? – jártok, együtt éltek, házasságot terveztek, vagy éppen házas..)
 - Ki a példaképed?

- Viselkedés
 - Dohányzol? Tudod, hogy miért?
 - Szerinted a bulihoz kell alkohol?
 - Próbáltál már valamilyen drogot?
 - Milyen az ideális szórakozóhely? Van ilyen a városban, ahol laksz, vagy tanulsz?
 - Érzésed szerint mennyi szabadidővel rendelkezel?
 - Hogyan töltöd? Mi az, amivel szívesen töltenéd, de nincs rá lehetőség?
 - Milyen csatornákat nézel, milyen sajtótermékeket olvasol?

- Földrajzi mobilitás
 - Milyen programok miatt vagy hajlandó utazni?
 - Meddig utazol el egy kulturális program kedvéért?
 - Milyen gyakran vagy hajlandó ennyit utazni egy kulturális program kedvéért?
 - Látogatsz-e nemzetközi fesztiválokat Magyarországon vagy külföldön?
 - Ha helyben lenne valamely program, vagy szolgáltatás, ami most nem található meg, igénybe vennéd-e?
 - Munkalehetőség kedvéért elköltöznél? (Hova? Más város, Dunántúl, Külföld...)

- Jövőkép

- Hol képzeled el az életedet 5 év, 10 év, 15 év múlva? (Ott, ahol most él; Kelet-Magyarország valamelyik városa, Kelet-Magyarország valamely községe, Budapest, Nyugat-Magyarország valamely városa, Nyugat-Magyarország valamely községe, Külföld)
- Mennyire vagy elégedett a településsel, amivel kapcsolatban állsz, ahol tanulsz vagy laksz? Milyen magyarországi városokat ismersz, milyen külföldi városokat ismersz – nem név szerint, hanem ahol több időt eltöltöttél, barátaid laknak ott, ismered a szórakozóhelyeit, stb.?
- Elképzelésed szerint mikor találsz magadnak megfelelő munkát?
- Elképzelésed szerint mikor alapítasz családot?
- Elképzelésed szerint mikor rendelkezel majd önálló egzisztenciával?
- Elképzelésed szerint meddig és miket fogsz még tanulni?
- Mi lesz a foglalkozásod?
- Mi az amit mindenképpen szeretnél elérni az életben?
- Mit gondolsz a világ jövőjéről?

- Szubkultúra

- Milyen gyakran jársz szórakozni? A település (közeli település) mely szolgáltatásait veszed igénybe? Mi az, amire lenne igényed, de nem elérhető?
- Mit gondolsz, mik a mai ifjak státusszimbólumai?
- Sorolj fel menő dolgokat!
- Mik azok a dolgok, amik cikinek számítanak?
- Mi az a dolog, amit ha tehetnél azonnal megvennél magadnak?

- Sport

- Milyen gyakran sportolsz?
- Mit sportolsz?
- Mit sportolnál, ha lenne rá lehetőség?

- Művészetek
 - Végzel-e hobbi szinten művészeti tevékenységet? (képzőművészet, kézműves tevékenységek, tánc, zene, irodalmi tevékenység, filmkészítés stb.)
 - Van-e ezekre lehetőséged?
 - Melyekkel foglalkoznál, ha lenne rá lehetőséged?
 - Milyen gyakran jársz galériákba, kiállításokra?
 - Milyen gyakran járnál, ha lenne rá lehetőséged?

- Önkéntesség (akciópotenciál)
 - Ismered-e a településen található ifjúsági civil szervezeteket?
 - Érdekel azok tevékenysége?
 - Tagja vagy-e valamelyiknek?
 - Vettél már részt valamelyik programjukon?
 - Érdekel a politika?
 - Érdekelnek a helyi társadalom problémái?

- Információszerzés módja
 - Érdekelnek a helyi hírek, események? (Igen, helyi médiából gyűjt információkat; barátoktól, ismerősöktől – informális csatornákon keresztül)
 - Honnan szerzed a számodra hasznos információkat? (Szülők, testvérek, barátok, TV, rádió, újságok, könyvek, Internet, Iskola, tanárok, Ifjúsági szervezetek információs pontjai)

- Kultúra és új technológiák
 - Van saját számítógéped?
 - Milyen technikai eszközökkel rendelkezel?
 - Kedveled ezeket? (Vagy szükséges rossznak gondolod őket?)
 - Van otthon interneted?
 - Mire használod? (tanulás, munkavégzés, levelezés, csevegés, on-line játékok, böngészés, letöltés, vásárlás)
 - Mennyire értesz a számítógéphez?

- Tudsz problémát kezelni, vagy segítséget kell kérned hozzá?
 - Hogyan ítéled meg saját számítógép-kezelői tudását?
 - Mire használod a számítógépet? (tanulás, játék, Internet, munka)
 - Mit gondolsz a számítógépes játékokról? Szoktál játszani? Melyek a kedvenceid?
 - Képes vagy egyszerre több dologra figyelni, több dolgot csinálni egyszerre? Mik azok, amik mennek egyszerre?
-
- Mit gondolsz az ifjúság helyzetéről ma Magyarországon?
 - Hogyan lehetne jobbá tenni az életüket? (Kell-e jobbá tenni?)
 - Mi az, ami nem fog soha megváltozni szerinted?
 - Mik azok a jellemvonások, amikkel illetnéd a mai fiatalokat? (Tulajdonságokat sorolj!)
 - Ezekkel te rendelkezel? Rád is igaz?

14. számú melléklet

Az on-line kérdőív kérdései (Hajdúnánás)

1. Nemed:
 - a. férfi
 - b. nő
2. Életkorod:
 - a. 12-14 év
 - b. 15-18 év
 - c. 19-23 év
 - d. 23-27 év
 - e. 27 évnél idősebb
3. Lakhelyed:
 - a. Hajdúnánás
 - b. Közeli város
 - c. Közeli község
4. Jelenleg:
 - a. Általános iskolába járok
 - b. Középiskolába járok
 - c. Egyetemre/ főiskolára járok
 - d. Tanfolyami képzésben veszek részt
 - e. Dolgozom
 - f. Állást keresek, munkanélküli vagyok
5. Milyen szinten beszéled a következő nyelveket?
 - a. angol
 - b. német
 - c. francia
 - d. olasz
 - e. spanyol
 - f. orosz
 - g. latin
 - h. egyéb
6. Érzésed szerint mennyire terhelnek meg az iskolai /munkahelyi /egyéb kötelezettségek?
 - a. Egyáltalán nem terhelők ezek a kötelezettségek
 - b. Néha kicsit soknak érzem a terheket
 - c. Állandó, de bírható a terhelés
 - d. Túl sok a folyamatos terhelés
7. Érzésed szerint mennyi szabadidővel rendelkezel?
 - a. Egyáltalán nincs szabadidőm
 - b. Egy kevés akad néha
 - c. Sok szabadidőm van
 - d. Csak szabadidővel rendelkezem
8. Jelenleg jársz magántanárhoz?
 - a. Igen (korrepetálás)
 - b. Igen (felvételi előkészítés)
 - c. Igen (nyelvvizsgára felkészítés)
 - d. Igen (érettségire felkészítés)
 - e. Nem

9. Részt veszel valamely ifjúsági szervezet munkájában?
 - a. Igen
 - b. Nem
10. Ha igen, melyik szervezet az?
11. Érdekel a politika?
 - a. Igen
 - b. Nem
12. Mi a hobbid?
13. Milyen zenét szeretsz?
 - a. Klasszikus
 - b. Techno
 - c. House
 - d. Drum and bass, Dub
 - e. Break beat, Big beat
 - f. Trip-hop, Chill out
 - g. Hip Hop
 - h. Diszkó
 - i. Rock and roll, beat
 - j. Rock
 - k. Punk
 - l. Heavy metal
 - m. Alternatív
 - n. Reggae
 - o. Soul, R&B
 - p. Világzene, népzene
 - q. Kereskedelmi rádiók slágerei
14. Sorold fel néhány kedvenc előadót!
15. Hová jársz szívesen szórakozni Hajdúnánáson?
 - a. Black-Man Klub
 - b. Carib Klub
 - c. Sörbár
 - d. Teke-Klub
 - e. 6-os kocsmá
 - f. Műváz
 - g. Mozi
 - h. Nem Hajdúnánáson járok szórakozni
 - i. Nem járok szórakozni
16. Dohányzol?
 - a. Igen
 - b. Nem
 - c. Alkalmanként
17. Szükséges a bulihoz alkoholt fogyasztani szerinted?
 - a. Igen
 - b. Nem
 - c. Alkalmanként

18. Kérlek, értékeld 1-től 4-ig Hajdúnánás szolgáltatásait!
 - a. Hajdúnánás infrastruktúrája
 - b. Szórakozási lehetőségek
 - c. Diszkók
 - d. Kocsmák
 - e. Színház, mozi
 - f. Oktatás, tanfolyamok
 - g. Múzeumok
 - h. Ifjúsági programok
 - i. Sportolási lehetőség
 - j. Strand
 - k. Munkalehetőség
 - l. Okkal-Más-Okkal Ifjúsági Egyesület
19. Érdekelnek a helyi (hajdúnánási) hírek, események?
 - a. Igen, rendszeresen figyelem a helyi médiát
 - b. Igen, barátaimtól, ismerőseimtől szerzem a híreket
 - c. Nem érdekelnek
20. Szerinted van Hajdúnánáson a helyi ifjúságot összegyűjtő közösségi hely?
 - a. Van
 - b. Nincs
21. Ha van, melyik az?
22. Ha nincs, mi lehetne az?
23. Szerinted mit fogsz csinálni 4-5 év múlva?
 - a. Középiskolában tanulok majd
 - b. Főiskolán, egyetemen tanulok majd
 - c. Szakmát szerzek
 - d. Dolgozni fogok
 - e. Állást keresek majd
24. Hol képzeled el az életedet 15 év múlva?
 - a. Hajdúnánáson
 - b. Kelet-Magyarország valamelyik nagyvárosában
 - c. Kelet-Magyarország valamelyik községében
 - d. Dunántúl valamelyik nagyvárosában
 - e. Dunántúl valamelyik községében
 - f. Budapesten
 - g. Külföldön
25. Véleményed szerint mivel lehetne Hajdúnánáson tartani az ifjúságot?

15. számú melléklet

Az on-line kérdőív megjelenése (nrss©)

The image shows a screenshot of an online questionnaire interface. The interface has a light beige background with a dark blue header bar at the top. The header bar contains a small icon of a green arrow pointing right and a bar chart. The questionnaire is divided into three sections, each separated by a dark blue horizontal line. Section 1 is titled 'Nemed:' and has two radio button options: 'Férfi' and 'Nő'. Section 2 is titled 'Életkorod:' and has five radio button options: '12 - 14 év', '15 - 18 év', '19 - 23 év', '23 - 27 év', and '27 évnél idősebb'. Section 3 is titled 'Lakhelyed:' and has three radio button options: 'Hajdúnánás', 'Közeli város', and 'Közeli község'. The interface also features a vertical scrollbar on the right side.

1 Nemed:
 Férfi
 Nő

2 Életkorod:
 12 - 14 év
 15 - 18 év
 19 - 23 év
 23 - 27 év
 27 évnél idősebb

3 Lakhelyed:
 Hajdúnánás
 Közeli város
 Közeli község

16. számú melléklet

A NaviReSearch System (nrss©) szoftver bemutatása

(<http://nrss.hu>)

naviresearch system

Gyűjtse adatait az **nrss** Internet alapú piac- és közvélemény-kutató szoftverrel!

A naviresearch system költséghatékony és gyors megoldás on-line közegben zajló piac-, közvélemény és társadalomtudományi kutatások elvégzéséhez. Az adatok a kérdőívek rögzítésével egy időben kiértékelhetőek, így lehetőség adódik a gyors reakcióra, a megkérdezettek válaszaival alapján.

Az **nrss** előnyei a hagyományos (papír alapú) kérdőíves módszerrel szemben:

Tervezés:

Egyszerű és rugalmas kérdőívtervezés, és szerkesztés. Alapvető szövegszerkesztői ismeretekkel létrehozhatóak több kérdéstípust tartalmazó összetett kérdőívek.

Lekérdezés:

Gyors és költséghatékony lekérdezés. E-mailen elküldheti, vagy saját weboldalába integrálhatja a kérdőívet. Internettel nem rendelkező területeken PDA segítségével gyűjthet adatokat.

Kiértékelés:

Az adatrögzítés minden lépése digitálisan történik, nincs szükség utólagos kódolásra, rögzítésre, adattisztításra, így azonnal értékelhetőek és elemezhetőek az adatok.

RENDSZER KÖVETELMÉNYEK

Intel® Pentium® II 450MHz vagy gyorsabb processor
Microsoft® Windows® Vista,
Microsoft Windows 98, Windows Me,

Windows 2000, Windows XP,
Windows Server™ 2003
128MB RAM
2.5 MB HDD

17. számú melléklet

A hajdúnánási online vizsgálat eredményei

A hajdúnánási kutatás módszerei

A kutatás empirikus részének kialakítása az interjúvázlat és a kérdőív kérdéseinek megfogalmazásával-, majd a minta kijelölésével kezdődött. Az interjúk lehetőséget adnak kvalitatív adatfeldolgozásra, mely elsősorban a fogalmi keret feltárására irányul. A vizsgált fogalmakat a megkérdezettek széles szemantikai skálán értelmezik, ezek az értelmezések más megvilágításba helyezik a kvantitatív adatokat is.

A kérdőív lekérdezésére egy online kérdezési és rögzítési eljárást is alkalmaztunk.² (15. számú melléklet) A kitöltés önkéntes volt. A válaszokat a leíró statisztika eszközeivel értékeltük, amely kiterjedt a gyakorisági megoszlásokra és a többváltozós elemzésekre is. A kapott adatok alapján a hajdúnánási ifjúság sajátosságait igyekszünk feltárni, illetve az ezt a társadalmi csoportot jellemző összefüggéseket megfogalmazni.

Érdeklődésünk középpontjában a társadalmi változók szerinti jellemzés mellett kiemelt szerepet kapott a jövőkép, illetve a Hajdúnánáshoz való viszony. Itt rákérdeztünk a város szolgáltatásainak értékelésére, kerestük az elégedettségi mutatókat, és a hiányokat. Emellett javaslatot kértünk minden megkérdezettől, arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetne vonzóvá tenni a várost az ifjúság számára. A cél javaslatok megfogalmazása volt, amely Hajdúnánást a jövőkép fontos elemévé emelheti, illetve a helyi ifjúság sajátosságait figyelembe vevő helyi közösségi tér kialakítására alkalmas.

A minta nagyságát egy elővizsgálat nagyságában állapítottuk meg, 500 fő kérdőíves és 10 fő interjú megkérdezését terveztük. A mintavételi eljárásra egy speciális módszert dolgoztunk ki az Okkal – Más – Okkal Ifjúsági Egyesület³ segítségével. Kíváncsiak voltunk arra, hogy hány ifjúsági kérdésekre fogékony és érdeklődő fiatal található a városban. Készítettünk egy online kérdőívet, hogy a fiatalokat motiválttá tegyük az önálló kitöltésre, és a saját információs csatornáikon keresztül hírt kelteztünk a felmérésnek (Teleház, Ifjúsági ház hirdetője, a város honlapjának fórumai, és közösségi portálok például iwiw⁴ használatával), illetve

² A felmérés az nrss© (Navi ReSearch System) online kérdőívkészítő, adatrögzítő és statisztikai szoftver segítségével készült.

³ <http://www.okmasok.hu/>

⁴ <http://www.iwiw.hu>

informális módon, az egyesülethez kapcsolódó fiatalokat kértük, hogy mondják el a barátaiknak, hogy ők is mondják el a barátaiknak. Két hónap elteltével megtorpant a kitöltés intenzitása, ekkor 492 fővel zártuk az adatbázist. A megkérdezettek mindegyike Hajdúnánással kapcsolatban álló fiatal, megállapítható, hogy körülbelül ennyi fiatal érdeklődik kifejezetten a városi ifjúsági élet iránt, és tartotta fontosnak, hogy véleményt nyilvánítson a kérdésben. Több olyan visszajelzést kaptunk a kitöltőktől, hogy örültek a véleménynyilvánítás lehetőségének, mert korábban erre semmilyen fórumon nem volt lehetőségük. A kritikai attitűd mind az interjúkban, mind a kérdőív válaszaiban megmutatkozott.

A minta kiválasztásánál a korcsoportok összetételére helyeztük a fő hangsúlyt. Feltételeztük, hogy az eltérő korcsoportba tartozás eltérő csoportkultúra alakító hatással bír, mely erősebb a nemek szerinti eltéréseknél. A mintába került korcsoportok elsősorban az iskolai szakaszok mentén különülnek el, és arányaik tükrözik a Hajdúnánáson élő, illetve a várossal kapcsolatot tartó fiatalok megoszlásának arányát.

1. ábra. A minta megoszlása lakhely és korcsoport szerint (N=492)

Életkorod:	Lakhelyed:				
	Hajdúnánás	Közeli város	Közeli község	Nem válaszolt	Összesen
12 – 14 év	8	2	-	-	10
15 – 18 év	206	94	21	2	323
19 – 23 év	87	39	6	-	132
24 – 27 év	12	4	-	-	16
27 évnél idősebb	4	2	1	-	7
Nem válaszolt	1	-	-	3	4
Összesen	318	141	28	5	492

A korcsoporti eloszlás arra utal, hogy a kitöltők jelentős része a középiskolás korosztályhoz tartozik a városban, tehát az ifjúságon belüli meghatározó fogyasztó réteg képviselői. Ez a korosztály az, aki jelen van a városban, tehát a mindennapi igényei formálhatják annak kulturális arculatát. Az idősebb korosztály elvándorlásának oka, hogy nem található felsőoktatási intézmény a településen. A Hajdúnánáson jelenlévő ifjak nagy része középiskolás, de többségük valamely oktatási intézményhez kötődik,

elenyésző részük dolgozik, vagy éppen álláskereső munkanélküli. Ebből az következik, hogy mint vásárlóerő szülői kontroll alatt álló egyénekről beszélhetünk, önálló egzisztenciával kevesen rendelkeznek. Az interjúalanyok mindegyike anyagilag függő helyzetben van a szülőktől.

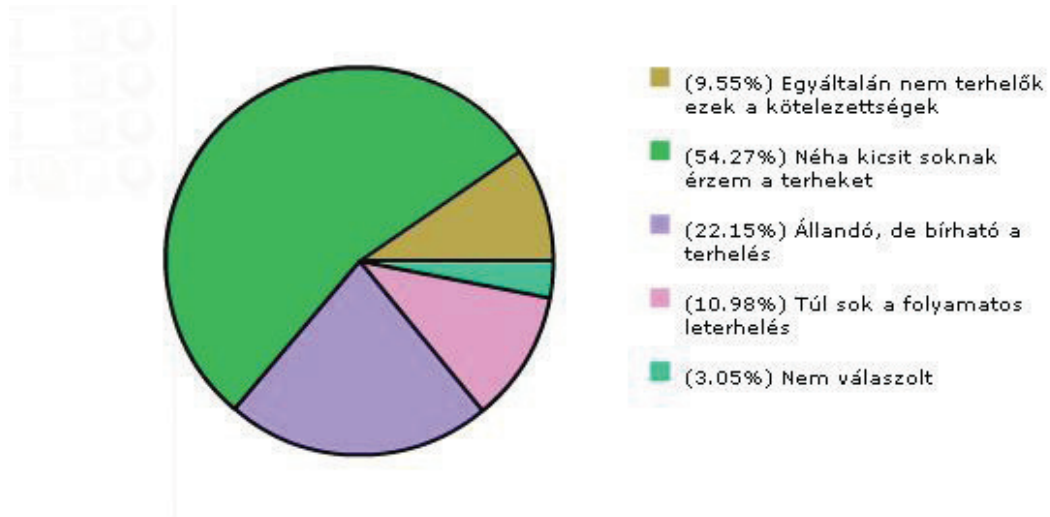
A kitöltők több mint fele Hajdúnánáson lakik, de jelentős azok száma is, akik közeli városból vagy községből bejárnak. Ez azt jelenti, hogy mivel a bejárók jelentős része is középiskolás, az iskolai szünetek megváltoztatják a város fiataljainak összetételét. Hétvégenként és iskolai szünetekben csökken a középiskolások száma, és megnő a főiskolások és egyetemisták száma a településen. Mindez megváltozott igények formájában is jelentkezik, mivel a középiskolás és a felsőoktatásban részt vevő fiatalok kulturális fogyasztása eltérő mintázatokat követ. Fiataloknak tervezett programok szervezési stratégiájánál kiemelt jelentőséggel bír, hogy milyen a felhasználók korcsoporti összetétele.

Az interjú tapasztalatai alapján fogalmaztuk meg a kérdőív kérdéseit, melyek eredményei megerősítették az interjúkban megfogalmazottakat. A kérdőív eredményeinek elemzése után lehetőség nyílik javaslatok megfogalmazására, melyek élénkíthetik a város kulturális életét, s elsősorban a fiatalok számára nyújtana kínálatot, amely jó alternatívája lehet egy nihilista, unatkozó, s ennek következtében a deviáns viselkedésformák irányába elmozduló szabadidő eltöltési stratégiáknak.

A kérdőív tapasztalatai

A kérdőívben elsősorban a helyi fiatalok aktivitására, illetve aktivizálhatóságára is kíváncsiak voltunk. Erre a leterheltség szubjektív érzetéből lehet következtetni elsősorban. A kitöltők durván 10%-a az, aki nem érzi megterhelőnek a meglévő kötelezettségeit, tehát szabadidős tevékenységekben vagy önkéntes munkában aktivizálható, amennyiben a tevékenység az érdeklődésének megfelelő.

2. ábra. Érzésed szerint mennyire terhelnek meg az iskolai / munkahelyi / egyéb kötelezettségek? (N=492)

Ebben a 10%-ban nagyjából egyforma arányban vannak jelen fiúk és lányok, és többségük középiskolás, és Hajdúnánáson lakik. Ők többnyire sok szabadidővel is rendelkeznek, így nem feltétlenül az oktatási intézményen keresztül, hanem a kedvelt szórakozóhelyen keresztül is megtalálhatóak. A válaszadók több mint fele néha kicsit soknak érzi a terheket, többségük még mindig középiskolás, de a főiskolások és az egyetemisták felülreprezentáltak ebben a kategóriában. Ez az a csoport, akit irányítottan motiválni kell, hogy helyi közösségi életet éljen, illetve a rendszeres kulturális fogyasztás nem várható tőlük, mivel életmódjuk a felsőoktatási intézmény ritmusához igazodva időszakos a településen.

3. ábra. Szabadidő és leterheltség érzet összefüggései (N=492)

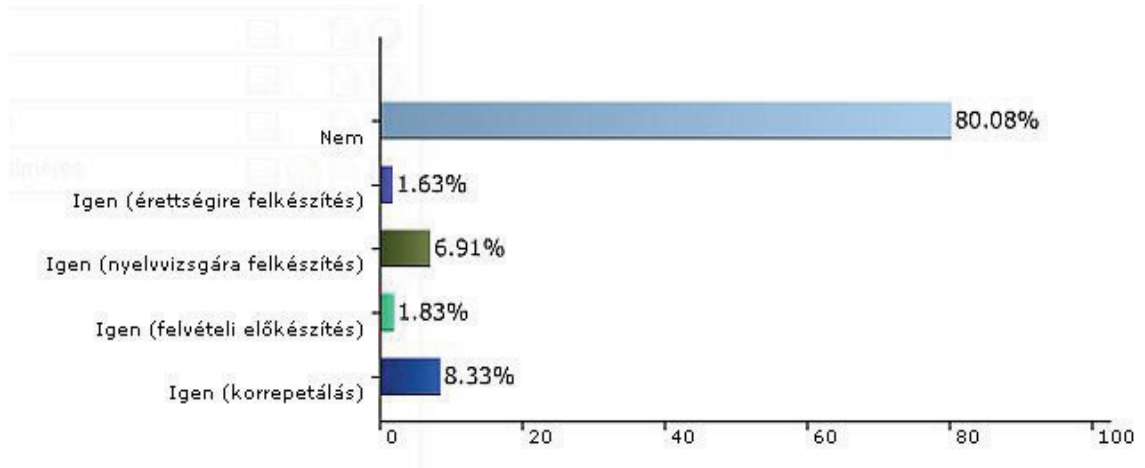
Mennyi szabadidővel rendelkezel?	Mennyire terhelnek meg az iskolai/munkahelyi/egyéb kötelezettségek?					
	Egyáltalán nem terhelők ezek a kötelezettségek	Néha kicsit soknak érzem a terheket	Állandó, de bírható a terhelés	Túl sok a folyamatos terhelés	Nem válaszolt	Összesen
Egyáltalán nincs szabadidőm	-	4	1	10	-	15
Egy kevés akad néha	21	173	71	28	-	293
Sok szabadidőm van	25	87	34	11	2	159
Csak szabadidővel rendelkezem	1	1	2	5	-	9
Nem válaszolt	-	2	1	-	13	16
Összesen	47	267	109	54	15	492

A szabadidővel való rendelkezés hasonló képletet mutat, illetve a leterheltség-érzéshez képest sok szabadidővel rendelkeznek, amit el is kell tölteni. Az interjúk tapasztalatai alapján elmondható, hogy helyben a tartalmas szabadidő eltöltés problémás, vagy nincsenek, vagy nem találják meg a fiatalok a lehetőségeket. Hiányolnak egy jól működő mozit, egy kávéházat vagy pub jellegű szórakozóhelyet, amely nem diszkóként vagy kocsmaként funkcionál elsősorban, hanem kereteket nyújthat tartalmas szabadidő eltöltéshez.

A leterheltség okait az iskolai elvárásoknak való megfelelésnek is tulajdoníthatjuk, és ha ez erős iramot diktál, akkor jelentős mennyiséget elvon a szabadidőből is. Meglepő módon azonban a válaszadók 80%-a nem vesz igénybe iskolán kívüli, tanulást segítő szolgáltatásokat. Felmerül a kérdés, hogy miért: vajon annyira jó a tanulmányi előmenetelük, hogy nincs szükségük rá; vagy nincsenek az elvárásaiknak megfelelő ilyen jellegű szolgáltatások. Ha ez utóbbi igaz, akkor egy ifjúsági közösségi tér a szabadidő szervezési feladatok mellett a színvonalas képzési szolgáltatásokat is felvállalhatja tevékenységeként. További vizsgálódás tárgya lehet, hogy van-e igény egyáltalán a korosztályok között ilyen szolgáltatásokra, s azok mely

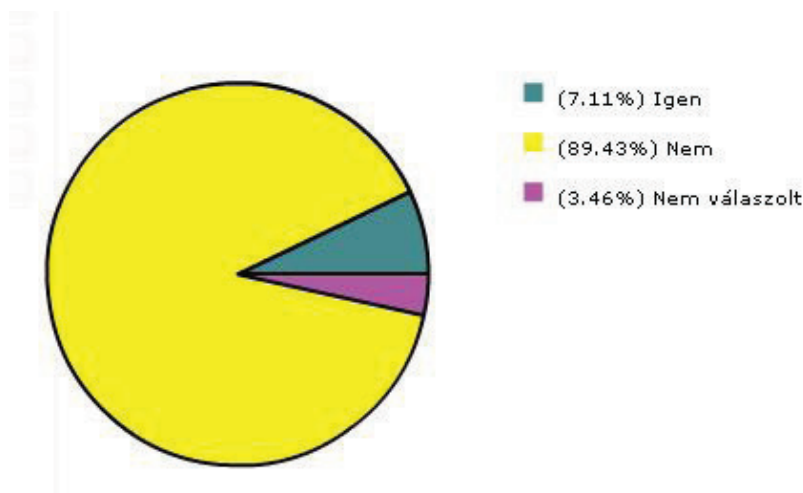
területre terjednek ki. A pályaorientációs tanácsadás mellett lehet létjogosultsága az igényeknek megfelelő oktatási szolgáltatások biztosításának is.

4. ábra. Jelenleg jársz magántanárhoz? (N=492)

Az aktivizálhatóság mellett kíváncsiak voltunk jelenlegi közösségi és társadalmi aktivitásukra is. Mindössze a megkérdezettek 7%-a vesz részt valamilyen ifjúsági szervezet munkájában, amelyek döntő többsége iskolához, iskolai elfoglaltságokhoz (diákönkormányzat, sport) kapcsolódik. Emellett megjelentek olyan önszerveződő hobbi körök is, melyeknek egy helyi ifjúsági közösségi tér szintén otthont adhat, mind több érdeklődőt vonzva ezzel a különböző korcsoportok tagjai közül (film, dráma).

5. ábra. Részt veszel valamilyen ifjúsági szervezet munkájában? (N=492)

A szervezeti tagság, vagyis a civil aktivitás elmarad az Ifjúság 2004 vizsgálat eredményeitől is, 2004-ben, országos reprezentatív mintán mérve a 15 – 29 éves korosztály 84%-a nem volt tagja egyetlen szervezetnek sem, és nem vett részt azok munkájában.

A társadalmi, politikai aktivitás mértéke szintén nem mutat eltérést az országos felmérések adataitól. Az Ifjúság2000 vizsgálat adatai alapján a kérdezett csoport politikai érdeklődésének erőssége egy ötfokú skálán alig érte el az elégségest. (Gazsó – Szabó, 2002) Az Ifjúság 2004 vizsgálat során a válaszadók 63%-a mondta, hogy nem érdekli a politika, a hajdúnánási fiatalok esetében ez az arány 75% választási évben kérdezve. Ez azt jelenti, hogy politikai célokkal és érdekekkel ezek a fiatalok nem aktivizálhatóak.

A társadalmi élet és aktivitás elsősorban a kortárscsoport tagjaival történő együttlét kapcsán ragadható meg, amely a szórakozáshoz kapcsolódik. Az interjúk tapasztalatait kiegészítve a szórakozás tevékenységét a településen található szórakozóhelyek, kocsmák látogatottságához kötöttük. Ebből kiderül, hogy melyek azok a helyek, amelyek az ifjúság jelentős részét vonzzák. Majdnem 8%-a a válaszadóknak nem jár szórakozni, illetve 30%-uk nem Hajdúnánáson jár szórakozni – közöttük a felsőoktatási hallgatók felülreprezentáltak.

A Művelődési ház, illetve a mozi nem jelenik meg kiemelt szórakozóhelyként, összességében kevesebb, mint 10% jelölte meg ezeket a helyeket. Ennek oka az lehet, hogy vagy időszakos szolgáltatásokat nyújt az intézmény, vagy azok a szolgáltatások nem jellemzik, amelyek e korosztály szórakozóhellyel szembeni elvárásainak megfelelnek. Az interjúk tapasztalatai alapján a bulihoz hozzá tartozik a zene, a tánc, a beszélgetés, az alkoholfogyasztás és a dohányzás is. Ezeket a megállapításokat a kérdőív adatai megerősítették.

A zenei ízlés sokrétű, de a legkedveltebb a diszkó, és techno irányzatai, illetve a rock. Markáns zenei szubkultúrák megjelenése nem jellemzi a város fiataljait, amit alátámaszt a megjelölt kedvenc előadók listája is, mely egyértelműen az overground vonulatot tükrözi minden zenei irányzat esetében.

A megkérdezettek fele nem dohányzik, mindez azt jelenti, hogy a másik fele igen. Mindez megdöbbentő adat annak tükrében, hogy a kitöltők jelentős része középiskolás korú fiatal.

6 . ábra. A dohányzók megoszlása korcsoportonként. (N=492)

Életkorod:	Dohányzol?				
	Igen	Nem	Alkalmanként	Nem válaszolt	Összesen
12 – 14 év	1	8	1	-	10
15 – 18 év	105	172	34	12	323
19 – 23 év	58	55	14	5	132
24 – 27 év	3	11	1	1	16
27 évnél idősebb	5	2	-	-	7
Nem válaszolt	-	2	-	2	4
Összesen	172	250	50	20	492

A dohányzás mellett hasonló eredményeket mutatnak a buli és alkoholfogyasztás kapcsolatáról vallott elképzelések. A megkérdezettek alig több mint 27%-a mondta, hogy a bulihoz nincs szükség alkoholra, inverz logikával mindenki más szerint igen. Többségük alkalmanként fogyaszt, de ebből arra következtethetünk, hogy olyan szórakozóhelyet, ahol nem fogyaszthatnak alkoholt, a megkérdezettek háromnegyede nem szívesen látogatna.

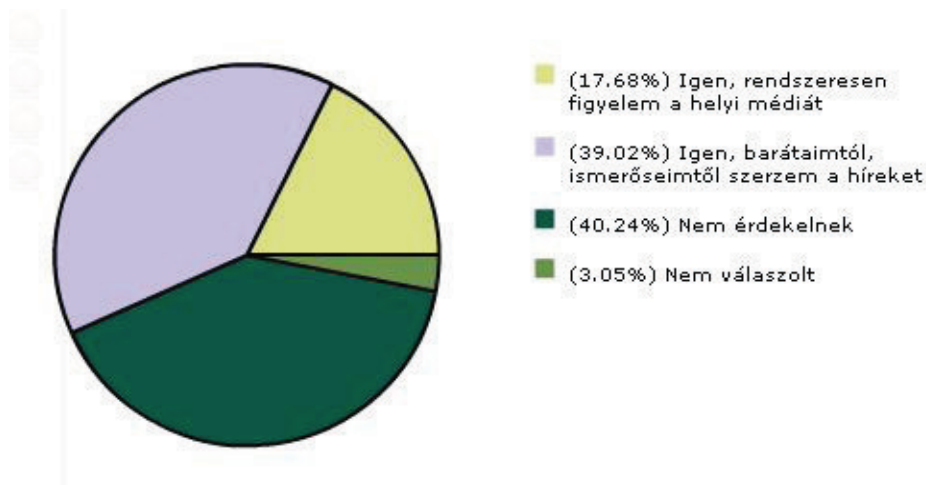
7. ábra. Az alkoholfogyasztók megoszlása korcsoportonként. (N=492)

Életkorod:	Szükséges a bulihoz alkoholt fogyasztani szerinted?				
	Igen	Nem	Alkalmanként	Nem válaszolt	Összesen
12 – 14 év	1	8	1	-	10
15 – 18 év	105	172	34	12	323
19 – 23 év	58	55	14	5	132
24 – 27 év	3	11	1	1	16
27 évnél idősebb	5	2	-	-	7
Nem válaszolt	-	2	-	2	4
Összesen	172	250	50	20	492

A helyi társadalomban létezés feltételez bizonyos információszerzési stratégiákat, amelyek az ifjúságnak is sajátjai. Az interjúk tapasztalatai alapján elmondható, hogy a médiafogyasztás jelentős a megkérdezettek körében, hiszen a szabadidős tevékenységeiket is többnyire ezek jelentik. Ebben a viszonyrendszerben az érdekelt minket, hogy a helyi események iránti érdeklődés, illetve a helyi média ismerete, fogyasztása mennyire jellemzi a hajdúnánási fiatalokat.

Jelentősebb az érdektelenség, illetve az informális csatornák használata az információszerzésre, mint a helyi média. Ebből az következik, hogy vagy a helyi média által közölt tartalmak, vagy az a forma, ahogyan ezeket a tartalmakat tálalja nem megfelelő a helyi ifjúság érdeklődésének felkeltéséhez. Ha hirdetési szemszögből tekintjük ezt a megoszlást, akkor azt mondhatjuk, hogy a helyi médiában közzétett információk és hirdetések csak a fiatalok alig 18%-ához jut el, tehát e csatornákon ennek a korosztálynak hirdetni pénzkidobás.

8. ábra. Érdekelnek a helyi, hajdúnánási hírek, események? (N=492)

A városban lakó, és a várossal kapcsolatban álló fiatalok jelentős része úgy érzi, hogy nincs a helyi ifjúságot összegyűjtő közösségi hely. A válaszadók negyede, akik szerint van ilyen, arra a kérdésre, hogy ha van melyik az, a fent említett szórakozóhelyek, kocsmák valamelyikét jelölte meg. Az interjúk tapasztalataiból egyértelműen kiderült, hogy igény ilyen típusú helyre a fiatalok részéről lenne. A megkérdezettek 10%-a aktivizálható is lenne egy ilyen hely létrehozására, működtetésére. A maradék is használná, ha készen kapná a lehetőségeket. Több válaszadó véleményéből kiderült, hogy az Okkal-Más-Okkal Ifjúsági Egyesület alkalmas lenne egy ilyen hely létrehozására, működtetésére, ha megkapná a szükséges külső támogatásokat.

Minden ifjúságkutatás jelentős része a jövőkép feltárása, amely segítséget nyújt az ifjúsággal kapcsolatos stratégiák tervezéséhez. A válaszadók határozott jövőbeni képet adnak magukról, melyek elsősorban a jelenkori vágyak kivételései. Ennek tükrében a település ifjúságáról elmondható, hogy alapvetően optimista: mindössze 5%-uk képzeletben bizonytalan helyzetbe magát, a többiek valamely oktatási intézményhez tartoznak majd, de 43%-uk dolgozni fog.

Ez megint érdekes adat annak tükrében, hogy a kitöltők jelentős része a középiskolás korcsoportba tartozik. Az interjúk tapasztalatai alapján, illetve a kérdőív nyitott kérdései alapján elmondható, hogy a településről leginkább hiányolt entitás az a munkalehetőség, meglehetősen nagyfokú elvándorlást jelez elő a településről.

9. ábra. 4-5 éves távlat korcsoportonként. (N=492)

Életkorod:	Szerinted mit fogsz csinálni 4-5 év múlva?						
	Közép-iskolában tanulóknak majd	Főiskolán, egyetemen tanulóknak majd	Szakmát szerzek	Dolgozni fogok	Állást keresek majd	Nem választott	Összesen
12 – 14 év	1	5	2	1	1	-	10
15 – 18 év	14	124	56	102	15	12	323
19 – 23 év	-	24	6	88	10	4	123
24 – 27 év	-	-	-	15	-	1	16
27 évnél idősebb	-	-	-	6	1	-	7
Nem választott	-	-	-	1	-	2	4
Összesen	15	154	64	213	27	19	492

Ezt az elvándorlási szándékot erősíti a következő grafikon adatsora is. A megkérdezettek mindössze 18%-a jelöli meg tervezett lakhelyül Hajdúnánást, többen képzelik külföldön az életüket, mint ahányan maradnának. (A nyelvtudásra vonatkozó adatok ennek azonban ellent mondanak.) Érdekes megjegyezni, hogy a korábbi évek kutatási eredményei alapján a kelet-magyarországi vidéki fiatalok számára jelentősen visszaesett a Dunántúl és a Főváros vonzereje, ugrásszerűen megnőtt azonban a külföldé. Az ország időleges vagy végleges elhagyása azonban elsősorban a budapesti fiatalokat jellemzi, kevésbé a vidékieket.

10. ábra. Hol képzeled el az életedet 15 év múlva? (N=492)

Életkorod:	Hol képzeled ez az életedet 15 év múlva?								
	Hajdúnánáson	Kelet-Magyarország valamelyik nagyvárosában	Kelet-Magyarország valamelyik községében	Dunántúl valamelyik nagyvárosában	Dunántúl valamelyik községében	Budapest	Külföldön	Nem válaszolt	Össz.
12 – 14 év	2	1	2	1	-	-	4	-	10
15 – 18 év	61	91	21	26	8	37	68	11	323
19 – 23 év	21	35	7	19	4	12	27	7	132
24 – 27 év	4	5	-	-	-	1	2	-	16
27 évnél idősebb	2	2	-	-	-	1	2	-	7
Nem válaszolt	-	-	1	-	1	-	-	2	4
Összesen	90	134	31	49	13	52	102	21	492

Az adatok azonban azt mutatják, hogy olyan jelenséggel állunk szemben, amely mindenképpen megértést kíván, és a megértés tükrében ifjúságpolitikai stratégiák kidolgozását várja, melyek preventív megoldást jelentenének a vidéki helyi társadalom erejének megtartásához.

18. számú melléklet

További interjúrészletek (2006 – 2007)

„Ezt nem tudom talán az is visszavezethető ez így, hogy meguntuk a várost, hogy nem szeretünk ebben lakni... vagy élni... egy szinten végül is mert nem teljesen... jó ez a város végül is csak meg vannak a maga problémái, ami minket már nem... ami a mi elképzeléseinket nem elégíti ki...” (18 éves fiú, 2006)

„Tehát az vagyok, lelkizős, de csak a személyek iránt, így a hely iránt annyira... jó hely meg minden, de ha elköltöznék egy másik helyre, szóval azt akarom mondani, hogy nem tudok egy helyért annyira ragaszkodni, hogy ne tudnám ott hagyni. Szóval Nánást is itt tudnám hagyni simán, de azért visszamennék, meg kirándulnék itt, de nekem ennyi elég lenne... Mi volt a kérdés még valamit mondani akartam. Jaj igen... hogy fiatalok nem nagyon tartanak itt, a barátaim is elkerülnek majd.” (19 éves fiú, 2006)

„Hm... hát... többször lehetne, mármint hogy nem csak ilyen ünnepekkor, pl. ilyen koncertek. Hanem... gondolom hát ezt nehéz összehozni, de az tök jó lenne, hogyha minden hónapban egy szombaton vagy egy péntek este lenne valami koncert vagy előadás. És szerintem ez tök jó lenne, mert egy estére meg van a program. És nem az hogy felmegyünk, hanem a szabadterin.” (16 éves lány, 2006)

„Hát én azt mondom, hogy Nánásra így 100 embernél többet még a környező emberek bevonásával sem lehet összecsődíteni... szerintem... mert rossz helyen vagyunk... nem, ezt nem tudom megindokolni... a fasz tudja. Most csúnyán beszéltem...” (18 éves fiú, 2006)

„Mindenféleképpen, nem szeretem az olyan nagyon nagy helyeket, ahol tömeg van, hogy az ember mozdulni se bír. Hát meg legyen ott csocsó asztal meg biliárd, hogyha valaki nem táncolni akar, vagy... meg egy olyan hely, ahova leülhet beszélgetni, minimum ennyi kell. Meg hát így szerintem az is fontos, hogy el legyen különítve a dohányzók meg nem dohányzóknak, engem leginkább ez szokott zavarni.” (18 éves lány, 2006)

„Hát ezt onnantól kezdve, hogy általános iskolától elmegyünk osztálykirándulásra. Ott az iskolában programokat szervezni, az iskola mondjuk ezt nagyjából teljesíti és ez valahol szerintem város szinten is működni kellene, vagy egy szervezet, aki mondjuk ezt összefogja vagy több szervezet akik együtt működnek.” (21 éves lány, 2006)

„Hálójátékokat rendezni, hálópartit, összekötni a számítógépeket a Teleházban és számítógépes játék versenyt csinálni, valamelyik számítógépes bolt felajánlásával nyeremény is lenne, mondjuk egy pendrive, vagy vásárlási utalvány, játszanának egymás ellen, hálózati játékok, stratégiai játékok. Akár nevezési díj is lehetne, hetente vagy havonta lenne. A moziba is meglehetne, azt tenni, hogy több kategóriában lennének filmek hétvége, egy nap akár 3 kategóriában is egymás után, hogy lehessen válogatni, meg hogy nem csak egy időpont legyen. A 7-8-osokat nagyon könnyen be lehetne vonni, ilyen pályázati felhívások, egy ismerősöm mesélte hogy, Miskolcon volt egy felhívás, hogy osztályok jelentkezhetnek, és akkor havonta kapnának feladatokat, hogy színdarabot mutassanak be, vagy bármilyen kreatív dolgot kellene nekik megoldani és végeredményként egy 2 napos üdülést, nyernének. Persze közben lenne nevezési díj is, minimális összeg. Az lenne a lényeg, hogy az osztályból bevonjanak minden havi feladatba. Tulajdonképpen 13-14 évesek vannak, akik nem tudnak itt semmit se tenni, és a szülők nem is akarnak velük foglalkozni, mert egész nap dolgoznak, és ha hazamennek arra már nincs erejük, hogy foglalkozzanak velük. Nekünk 16-éves korunkban lehetett először fölmenni szórakozni, most meg azt mondják nekik, menjél csak nyugodtan addig sem leszel otthon.” (23 éves fiú, 2006)

„Hát, amit így legjobban szeretek, hogy nagyon jól ki tud az ember ruccanni esténként. De viszont, amit nagyon nem szeretek, hogy sok fiatal nem tudja magát lefoglalni. Az ilyen fiatalabbak.” (17 éves fiú, 2006)

„A fiataloknak viszont nagyon kevés program van. Szerintem főleg nyáron, és én amikor a fiatalokat mondom nem feltétlenül az én korosztályomat mondom, mert szerintem ők már elmehetnek fesztiválokra, elmehetnek bulizni tehát már vannak olyan nagyok, felnőttek érettek hogy elmehessenek, de azok a kis tizenévesek meg 12-13 éves kis gyerekek, akiknek a szüleik dolgoznak nyáron, velük nem lehet mit kezdeni. Jó az a gyöngyfüzés, aztán nem tudom mit szokott még a művelődési ház szervezni, de ettől egy kicsit több kellene nekik szerintem.” (21 éves lány, 2006)

„Hát az idősebbek nyilvánvalóan elsősorban a mozit tudják, meg a Internetet, de szerintem a fiatalok sajnos, én úgy látom hogy kevés része, azok pedig, hát azok nem sokat tudnak. Mondjuk ez nem a mozi hibája, mert azt sem mondhatom, hogy nincs reklámja. Mert ez nem igaz, mert van honlapja, szórólap, minden van... csak tudod én a suliban is tapasztalom, hogy ekkora bazi nagy plakáttal ki van rakva, meg ki van írva, és akkor jön oda, hogy figyelj már, nem tudod hogy-hogy meg mi... mondom nézd ott az a sárga nagy plakát az az. Csak el kellene olvasni... szóval nem csak a 20 év alattiak, hanem a 20 év felettiak is detto ilyenek, hogy így előre, és semmere nem néznek. Tehát egyszerűen el kell nekik mindet mondani szájukba rágni, ez nem tom mér van...” (21 éves lány, 2006)

„Hát szabadidőmet...hát Nyíregyházán általában bulizással, itt általában semmivel, mivel Nánáson valahogy nem lehet se szórakozni, se kikapcsolódni... nincsen egy olyan hely, ahova az ember be tudna ülni, kellene egy kávéház, ahol az ember leül olvasni, vagy ott vannak a barátai, dumálgatnak hasonló, vagy esetleg megnéznék egy filmet... Aztán meg bulizás itt Nánáson ne nagyon lehet, mert az emberek valahogy így, hát 18 felett szerintem, vagyis inkább 20 felett már így szúrja a szemét, hogyha ilyen 14-meg 13 évesek hajnal 4 órakor még ott vergődnek bent. Ott táncolnak, mikor ő már 13 évesen már 10 órakor ágyban volt, mondjuk, ez lehet valamilyen irigykedés, de... olyan furcsa érzés hogy legszívesebben... megfojtánám őket.” (23 éves fiú, 2006)

„A társaság, tudod ott, nem nincsenek ennyire idősek, hanem mi vagyunk ott 15-16 évesek, hát meg vannak páran, akik idősebbek, de úgy a mi társaságunk, tehát hogy a volt osztályom vagy mit tudom én...” (14 éves lány, 2006)

„Hát őóó, nekem úgy volt, hogy megyek Debrecenbe az Ady-ba drámára, mert oda szerettem volna menni, vagy megyek a Zrínyibe és tanulom a nyelveket és utána lesz ahogy lesz és akkor emellett döntöttem, pedig az Ady-ba is felvettek volna valószínűleg, mert fontos volt az is, hogy ne koliba menjek, hogy ne zülljek el, és így bejárós leszek reggelente.” (14 éves lány, 2006)

„Meg vagy elégedve az ifjúsági ház szolgáltatásaival?”

Nem igazán. De lehet, hogy csak azért, mert igazán azt sem tudom, mit csinálnak. De valamit biztosan rosszul, ha nem tudok róla.” (18 éves fiú, 2006)

„Pont elég szabadidővel rendelkezem, a barátnőmmel töltöm, vagy a haverokkal, kisállatokat gondozom, hasonlók.” (20 éves fiú, 2007)

„Az ideális szórakozóhelyen nem túl hangos a zene, tudunk beszélgetni is, táncolni is.” (20 éves fiú, 2006)

„Az ideális szórakozóhely higiénikus, jó a kiszolgálás. Ha városban laknék, biztos több lehetőségem lenne, most a buszhoz kell igazodni.” (21 éves lány, 2006)

„Chat, hát jó elnevezés ez a chat-szoba, mert néha már tényleg az msn-en lakom...” (22 éves fiú, 2006)

„Egy jobb életet szeretnék elérni, olyat amit elképzelek, ahol a rendelkezésemre áll egy megfelelő anyagi háttér, gyerekekkel, és a karrier az annyira nem, meg nem ártana egy szerető férj.” (21 éves lány, 2007)

„Főiskola befejezése után fél évvel remélhetőleg találok munkát. Ha befejezem a főiskolát, én már nem szeretnék tovább tanulni. De a humánpolitikai dolgok érdekelnek. Szeretnék egy jó munkát, egy szép családot.” (23 éves lány, 2006)

„Én azt veszem észre, hogy a testvérem most lesz 15 éves, és az osztálytársai isznak, dohányoznak, bulikba járnak, bár nem tudom hogy engedik el őket hajnalig. És akkor meséli testvérem, hogy olyanokat mesélnek neki, hogy így be voltak rúgva, úgy be voltak rúgva, és ezt én nem... Szerintem ez a szülő hibája, miért nem figyel oda a gyerekére.” (21 éves lány, 2007)

„Őszinte, tapasztalt, inkább tanult emberekkel. Van barátom a főiskolán is, otthon is, nem tudom hányan vannak. De az iskolából származnak. 17-25 év közöttiek a barátaim, személyesen tartom velük a kapcsolatot. Kevés az, akivel rákényszerülök, hogy telefonon vagy interneten tartsuk a kapcsolatot.” (20 éves fiú, 2006)

„Általában olyan típusú emberekkel barátkozom, mint amilyen én vagyok, nem túl vad, szeretnek beszélgetni. Nem tudnám megmondani hány barátom van, kb. 8. Velem egy korcsoport, és az iskolából ismerjük egymást. Többnyire személyesen és telefonon tartjuk a kapcsolatot.” (20 éves lány, 2006)

„Nincs példaképem, nem szeretem ezt, hogy valakihez hasonlítsam magam.” (20 éves lány, 2007)

„Példaképem van, ha a szakmát nézem, akkor én nagyon szeretnék sportújságíró lenni, nem annyira közvetíteni szeretnék, inkább cikket írni, akkor Palik László a példaképem, szerintem ő messzire eljutott. Egyébként pedig a szüleim.” (21 éves lány, 2007)

„Az a helyzet, hogy nem bírom azt csinálni, hogy valakivel jóba legyek, mert csak azért, hogy majd segíthet nekem egyszer vagy ilyenek. Hogy mondjuk kölcsön adja a jegyzetét, és emiatt ne kelljen órára járnom. Csak emiatt nem leszek vele jóba. (21 éves fiú, 2007)

„Hasznosnak tartom {a tanulmányokat}, mert hát tulajdonképpen bárhogy alakulhat az élet.” (17 éves fiú, 2006)

„Menő dolgok: kocsik, nők, haverok, buli, fanta.” (17 éves fiú, 2006)

„Egyre kevésbé fontos a tanulás, egy jó buli a főiskola, de a családalapítás, férjhezmenetel is, meg a munka elodázása.” (23 éves lány, 2006)

19. számú melléklet

a. Személyes jövőkép elképzelés (16 éves gimnazista lány, 2005)

Hogyan képzeled el a jövődet?

Egyetemen szeretnék menni és orvos akarok lenni. Remélem az egyetemen éleimet remekül fogom élni, eredményesen és sokat tudok tanulni. Esztendő szeretnék egy jó aludást, (de nem szeretnék túl sok német) egy kiváló, megérett férfit és négy gyermeket. (Anna, Sara, Sarah, Boris). Szeretnék egy nagy házban élni, ahol külön lenne a könyvszoba, puzsill szoba és zenészközpont. Valamint nagyon szeretek utazni és ha módom lesz rá, el szeretnék utazni a világ országába. Szívesen kívül mivel vállalkozni szeretek, soha nem szeretném elfelejteni Isten szeretetét. A gyermekeimet is így szeretném nevelni.

b. Személyes jövőkép elképzelés (16 éves gimnazista fiú, 2005)

1. Hogyan képzelem a jövőmet?

Először is szeretnék le szeretném nézni a nemzetközi jogászoktól főként középkelet nyelvismerő a cél nemettől és angolból. Nagyon sokat szeretnék tanulni és történelemből emelt szintű nyelvismerő kívánok tanulni. Lehetőség az lehetne jogi egyetemre szeretnék bejutni, de ha nem sikerül, semmi elő nem) most pálya eld nem szokások el. Úgyis szeretnék lenni az egyetem és a doktor (im) megismer illde megismerése után valószínűleg magánnyelvi céggel fogok dolgozni de ha nem, akkor külföldön keresek állást. 30 éves koromban megkezdhető munkahelytel és a hirtelen szeretnék leteljesíteni, megfizető és valószínűleg alkatot.

21. számú melléklet

Személyes jövőkép elképzelés (18 éves szakiskolai tanuló lány, 2005)

hogyan képzelem el a jövőmet?

Először is szeretném kijönni a sulit, majd ha úgy alakul szeretnék visszajönni második szakmára fodrásznak vagy kárpitosnak és utána leérettségizni.

Azután pedig a jegyeim alapján szeretnék még főiskolára menni. Ha megszerestem a diplomámat utána keresek egy munka-helyet és dolgozok.

Ha majd a 505 úgy alakul szeretnék férjhez menni és családot alapítani.

Négy kis húgommal a mátyásfalvai Gyermekvédelmi Központban vagyok. Itt úgy tervezem, mivel hogy jövő hónapban betöltöm a 18. életévemet, hogy kimegyek szüleimhez és segítsek rajtuk.

Egy részt most a tanulás az első számúma, utána a család, a haverok és még sok más.

Szeretném ha a húgaim nem olyan környezetbe élnek mint amilyenbe eddig résztükvolt.

22. számú melléklet

a. Személyes jövőkép elképzelés (17 éves szakiskolai tanuló fiú, 2005)

Hogyan képzelem el a jövőmet:
 Le akarom tenni a szakmát el akarok élni dolgozni
 minél előbb de csak innen Zórol vagy Budapest vagy
 Lillaföldön nagyon jó lehet beérsni és venni egy
 házat pest környékén megköszülnék csobortot szeretnék
 alapítani egy jó csajjal akartok vagy két pulykát
 (és boldogan akartok) és még el akarom végezni
 a gép szerelési szakmát és élnék mint hal a
 vízben!

b. Személyes jövőkép elképzelés (16 éves szakiskolai tanuló fiú, 2005)

Hogyan képzelem el a jövőmet.
 Suli elvégzése után elhelyezkedni a szakmában.
 Megköszülni
 családostól alapítani.
 Vidéken élni.

23. számú melléklet

A Honda-fórum moderációs szabályai

Forrás: <http://crxforum.flix.hu>; (letöltve: 2007. 04. 01)

„Utoljára frissítve: 2006. augusztus 7.

Fórum használati szabályok:

- *Ha új felhasználó vagy, igyekezz beilleszkedni. Ez azt jelenti, hogy olvasd a témákat, kövesd a használati szokásokat, és a megfelelő stílust és hangnemet alkalmazd! Így elkerülheted a sértéseket/sértődéseket, hidd el nem nehéz.*
- *Ha kérdésed van, elsősorban használd a keresés gombot (az oldal alján helyezkedik el mindig), és finomítsd a keresésed a megadott feltételek kiválasztásával (keresés kiválasztott témában, és/vagy keresés megadott felhasználó hozzászólásai között)! Így lehet, hogy hamarabb megkapod kérdésedre a választ, mint ahogy azt feltetted volna.*
- *Ha a kereséssel és a fórum átnézésével nem kaptad meg a választ a problémádra - aminek kicsi az esélye - ügyelj arra, hogy a kérdésedet a megfelelő témában és a megfelelő specifikációval (a kérdés pontos megválaszolásához szükséges adatok pontos megadásával) tedd fel!*
- *Az adminisztrátorok utasításait minden esetben kövesd! Ők tapasztalt felhasználók, akik a fórumot megfelelő irányba terelik.*
- *Adminisztrációs kérdésekben részrehajlásnak helye nincs. Minden adminisztrátori döntésnek szigorúan a fórum moderációs elveihez kell alkalmazkodni.*

Moderációs elvek:

- *A felesleges, duplikált, vagy helyrehozhatatlanul hibás képlinket tartalmazó hozzászólást a moderátorok törlik.*
- *A fórum témák hozzászólásainak alkalmazkodni kell a téma címéhez. Az oda nem tartozó hozzászólást töröljük.*

- *Tilos pornográf képek beszurása a nem az erre létrehozott témán kívül (Off-topic).*
- *Az Off-Topic sem chat! Egy témáról szóló, túl sok rövid hozzászólás esetén használd a chatet, ellenkező esetben fennálhat esetekben a téma-flood és a szankciójának szenvedő alanyává válhatsz.*
- *Tartózkodj a politikai tartalmú hozzászólásoktól, ez egy baráti közösség, ahol politikának helye nincs. Az ilyen tartalmú hozzászólásokat a moderátorok törlik. Amennyiben többször is előfordul, hogy ilyen tartalmú hozzászólásokat írsz, hozzászólás szám korlátozásra illetve kitiltásra számíthatsz.*

Moderációs alapfogalmak:

Flood (avagy magyarul elárasztás): Elárasztás. Egy téma 'elárasztása' hozzászólásokkal. Rövid idő alatt, rengeteg hozzászólás, vagy felesleges információ. Ezen a fórumon kétfajta floodot tartunk nyilván. Többé-kevésbé mindkét típus szankcionálva van. Mindezt tesszük azért, hogy a fórum a nagy nézettség ellenére is olvasható maradjon.

1. A típusok a következők:

Hozzászólás-flood: egy hozzászólás, amit gazdája több témába is beír a vágólap használatával (másolás-beillesztés). Ezt a fajta floodot a fórum felismeri és az adott felhasználót határozatlan időre letiltja, amiről a felhasználónak privát üzenetben értesítést küld. A tiltás levételéről egy adminisztrátor gondoskodik. Ezt a fajta floodot általában új, tapasztalatlan felhasználók követik el. Előfordulhat még azoknál, akik a lassú internetes hozzáférésük miatt többször nyomnak a 'hozzászólás elküldése' gombra. Mivel az oldal lassan töltődik nekik, ezért azt hiszik hogy nem sikerült a hozzászólás bevitele.

Téma-flood: egy adott téma elárasztása felesleges, chat jellegű információkkal (általában rövid, ugyanazon témában történő üzenetváltások). Elbírálását szintén adminisztrátorok végzik. Szankcionálás a tevékenység befejezésére irányuló többszöri adminisztrátori felszólítás után, az egy napon beírható hozzászólások maximalizálásával történik. A szankció megszüntetése szintén adminisztrátori elbírálás hatálya alá esik.

Egyelőre ennyi. Ezen szabályok a tapasztalások útján változhatnak, növekedhetnek!

Végezetül szeretnék még néhány szót ejteni a moderációról, az esetlegesen kialakuló ellenszenv ellen:

- A moderáció szabályokba foglalásával úgy tűnhet, hogy a fórum szabályai szigorodnak. Mégsenem teszik. Mindösszesen azt szeretném elérni, hogy a társaság új tagjai ne érezzék kívülállónak magukat. Valamint a régiek, akik már nem fórumoznak az általuk emlegetett 'felhígulás' miatt, ismét emelhessék jelenlétükkel a társaság színvonalát. Rengeteg munkám van a fórumban, nem akarom, hogy kárba vesszen.*
- A fórum moderációjában eddig is észérvek és logikus döntésekre alapozott cselekedetek irányítottak. Sajnos rá kellett jönnöm hogy az észérvek és logikus döntésekre alapozott cselekedetek mindenkinek mást jelent, ezért most muszáj voltam az én szemszögemből megfogalmazni azokat.*
- Nem kívánom senki ellenszenvét, bár lehet hogy pár döntéssel (mint pl a moderációs szabályok megírása) sikerült kivívnom. Nem állt szándékomban. Akinek viszont baja van, az legyen szíves velem közölni és nem a hátam mögött terjeszteni a nézeteit, ugyanis lehet, hogy nincs igaza. Velem lehet beszélni, nem harapom le senki fejét, de a fórum érdekeit, ha kell, megvédem. A hátam mögött rólam és elveimről történő pejoratív jellegű közléseket ízléstelen és jellemtelen dolognak tartom, és ha a fülembé jut, fenntartom a véleményalkotás és vélemény-nyilvánítás jogát.*
- Nem szeretném azt sem, ha akármelyik adminisztrátorról azt hinnétek, hogy 'nyalnak' nekem, ez az, amire tőlük soha nincs szükségem. Nekem az idejükre van szükségem, ami nekem kevés van egy ekkora fórum egy emberként történő moderálásához. Az adminisztrátorok ugyanakkor kezdettől fogva nem vitatták az akkor még íratlan moderációs elveket, sőt bennük felfedezni véltem az 'észérvek és logikus döntésekre alapozott cselekedetek'-et (ami természetesen szintén szubjektív, de működött és működik).*
- Mindenki, akit felruháztam adminisztrátori joggal, külön személyes tiszteletemnek örvend, ez igaz. Ennek ellenére sokan vannak, akik adminisztrátori jog nélkül örvendenek személyes tiszteletemnek és maximális nagyrabecsülésemnek ☺*

- *Nem minden szabálytalanságot látok, mivel nem olvasok minden témát. Ezért egyes moderálási hiányosságokat nem ér rajtam követelni. Viszont feltételezem, hogy a többi adminisztrátor teszi, azért vannak, és cselekednek is.*
- *Szeretném, ha a fórum továbbra is olyan kötetlen és baráti maradna, mint amilyen eddig is volt, és bizonyítottatok, hogy jó társaságot tudtok összehozni. Ezután is tegyétek, de a többiek érdekeinek - azaz a moderációs elvek és szabályok - figyelembevételével. Eddig is többek között így lehetett (általatok) ennek az egésznek az a varázsa, ami most van.*
- *A fórum szankcionálása helyett szeretnék a fejlesztésére koncentrálni. A szankcionálást és a moderálást a többi adminisztrátorra szeretném bízni ezentúl.*
- *Rengeteg ötletem van a fórumhoz, el sem hiszitek mennyi, és mindig jönnek újak azon felül, hogy kapok is hasznos javaslatokat az erre létrehozott témába. Már most annyi mindent tud ez a fórum, hogy ledokumentálni több nap vagy hét lenne. Az ötleteket leírni, amik a fejemben vannak, képtelenség, szerintem csak a mindenkori több oldal lenne, mivel a használat során jönnek újak, egyre jobbak és jobbak. Ha ezeknek a fele is megvalósul, nem jártok rosszul, elhíhetitek. Engedjétek, hogy az építéssel foglalkozzak, légyiszi. Ahhoz hogy minden megvalósuljon, amit szeretnék, talán több hét szabadságra lenne szükségem, ami sajna nincs. Így a fennmaradó szabadidőmben szerelgetem a fórumot.*

Kérlek titeket, hogy minden további véleményformálásotok és megnyilvánulásotok úgy történjen, hogy a fent leírtakat elolvastátok, megértettétek és átgondoltátok.

És így utoljára, köszi, hogy elolvastál engem mint hosszú szöveget. ☺”

24. számú melléklet

A Honda-fórum szerviz topik megjelenése

(Forrás: <http://crxforum.flix.hu/showtopic.php?topicid=5&seed=47af551232dbc#eleje>)

#45629 honda001	ma, 16:04:50	re: #45628 (jorrdan)	← <> → ↑
szerviz csati rövidre zár és gyújtás rá ad és villogja is az eangine lámpa a hiba kódot			
ma, 16:06:13: megválaszolva jorrdan által, → #45630			
ma, 16:06: Szerkesztve honda001 által, megtekintés			
#45628 jorrdan	ma, 15:52:15		<> → ↑
üdv, 99 vtin, OBD2-es ecu hibaleolvasásáról valami helpet! Megköszöném!			
ma, 16:04:50: megválaszolva honda001 által, → #45629			
#45627 hrv2003	ma, 15:33:11	re: #45624 (kachucky11)	← <>
elkopott a fékbetét vagiys mindjart elkopik ezért a fékfolyadék szint a 0 közeli állapotba került.. nézd meg a betétek állapotát, és ha úgy látod hogy még nem cserések akkor tölts után dot 4-et a fékfolyadék tartályba kb 1 deci kell és mehetsz még.			
#45626 Shad	ma, 14:33:20	re: #45624 (kachucky11)	← <>
fékolaj szintet néztél?			
#45625 Barnus 2.2i	ma, 14:29:39	re: #45624 (kachucky11)	← <>
Kevés a fékolajad.			
#45624 kachucky11	ma, 14:27:58		<> → ↑
Jo napot mindekinek! ○			
Olyan problémám van,hogy mostanság ég a kézifék-lámpám. Van hogy akkor gyullad fel,amikor erősebben kanyarodok balra... Aztán se szó se beszéd elalszik.			
Ha bahuzom a kéziféket,akkor kicsit erősebben világít és ha kiengedem halványabban picit,de égve marad.			
Nem tom mi lehet a baja...			
Köszönöm előre is és várom a segítségeket!			
Üdv:Peti			
ma, 15:33:11: megválaszolva hrv2003 által, → #45627 ma, 14:33:20: megválaszolva Shad által, → #45626 ma, 14:29:39: megválaszolva Barnus 2.2i által, → #45625			
#45623 rolyboy	ma, 13:41:54	re: #45622 (ekrik)	← <>
Lehet a kipuff lesz a ludas,m tegnap este valahol széthullott,most olyan hangja van,mint a repedtfazék,és még hagos is.			

25. számú melléklet

Az AAA Etikai Kódexe

Forrás:

http://antropologia.tatk.elte.hu/?Etikai_K%F3dexek:Az_AAA_Etikai_K%F3dexe

(letöltve: 2004. 10. 12)

„Az Amerikai Antropológiai Társaság (American Anthropological Association) Etikai Kódexe (elfogadva 1998. június)

I. Preambulum

Az antropológus kutatók, tanárok és az antropológiával foglalkozók számos egymástól eltérő közösséghez tartoznak, amelyek mindegyike saját erkölcsi szabályrendszerrel vagy etikai kódexszel rendelkezik. Az antropológusok csoporttagokként, családi, vallási, közösségi és szakmai csoportok tagjaiként morális köteleességekkel rendelkeznek. A tudományág, a tágabb társadalom és kultúra, az emberi nem és más fajok, valamint a környezet felé szintén vannak kötelezettségeik. A terepmunkát végzők közeli kapcsolatba kerülhetnek azokkal az emberekkel vagy állatokkal, akikkel vagy amelyekkel dolgoznak, és ezáltal az etikai megfontolások újabb szintjét hozzák létre.

Az elkötelezettségek és köteleességek ennyire összetett területén elkerülhetetlen, hogy félreértések, konfliktusok alakuljanak ki, és felmerüljön a nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen értékek közötti választás szükségessége. Az antropológusok felelőssége, hogy megbirkózzanak az ilyen jellegű nehézségekkel, és igyekezzenek azokat az itt kifejtett elvekkel összhangba hozva megoldani. E Kódex célja, hogy előmozdítsa a vitát és az oktatást. Az Amerikai Antropológiai Társaság (AAA) nem vállalja etikátlan viselkedésre vonatkozó követelések elbírálását.

A Kódexben lefektetett elvek és irányelvek eszközt adnak az antropológus kezébe ahhoz, hogy morális keretet dolgozzon ki és működtessen minden antropológiai munka során.

II. Bevezetés

Az antropológia a tudomány és a tudományos kutatás multidiszciplináris területe, amely az emberiség sokoldalú – régészeti, biológiai, nyelvészeti, szociokulturális – tanulmányozását öleli fel. Az antropológia gyökerei átnyúlnak a természet-, a társadalom- és a bölcsészettudományokba, melyeket szemléletmódjuk szerint az alapkutatástól az alkalmazott kutatásig és a tudományos interpretációig lehet osztályozni. Az Amerikai Antropológiai Társaság, mint az antropológia teljes spektrumát képviselő legfontosabb szervezet, abból az álláspontból indul ki, hogy a világ népeiről – maiakról és múltbéliekről – tudásanyagot teremteni, és azt megfelelően felhasználni (azaz publikálni, tanítani, programokat kidolgozni és a döntéshozókat tájékoztatni) méltó cél; továbbá, hogy az antropológiai tudás létrehozása olyan dinamikus folyamat, amely különböző és örökké változó megközelítéseket alkalmaz;

illetve, hogy erkölcsi és gyakorlati okoknál fogva a tudásanyagot erkölcsös módon kell megteremteni és felhasználni.

Az Amerikai Antropológiai Társaság küldetése, hogy fellendítse az antropológiai kutatás valamennyi területét, és hogy a publikációk, a tanítás, az oktatás és az alkalmazás eszközeivel előmozdítsa az antropológiai tudás elterjesztését. E küldetés fontos részét képezi, hogy segítse a Társaság tagjainak felkészítését az antropológiai tudás létrehozásában, közzétételében és felhasználásában rejlő etikai kötelezettségekre és kihívásokra.

E Kódex célja, hogy az AAA-tagok és más érdeklődő személyek számára irányelvekkel szolgáljon az antropológiai munka során felmerülő etikai döntések meghozatalához. Mivel az antropológusok komplex helyzetekbe kerülhetnek, és előfordulhat, hogy egyszerre egynél több etikai kódexnek is engedelmességniük kell, ezért az AAA Etikai Kódexe csak keretet, nem pedig merev előírásokat kíván nyújtani a döntések meghozatalához.

Arra bízgatjuk azokat, akik a jelen Kódexet saját etikai döntéseik meghozatalában vagy a tanításban irányelveként kívánják használni, hogy ismereteik bővítése érdekében kutassanak jellemző példák és találó esettanulmányok után.

Az antropológusok egyik feladata, hogy informálódjanak a munkájukat érintő etikai kódexekről, és ajánlatos lenne rendszeres képzésben részesülniük a kurrens kutatási tevékenységekről és etikai kérdésekről. Emellett az antropológiai diplomát adó tanszékeknek fel kellene venniük tananyagukba, és kötelezővé kellene tenniük az etikai oktatást.

Egy kódex vagy irányelvgyűjtemény sem tud előre számolni a kivételes helyzetekkel vagy a különleges szituációkban megtett konkrét lépésekkel. Az egyes antropológusoknak törekedniük kell arra, hogy alaposan megfontolt etikai döntéseket hozzanak, és fel kell készülniük rá, hogy tisztázzák azokat a feltevéseket, tényeket és kérdéseket, amelyeken e döntések alapulnak. Ezek az irányelvek tehát olyan általános kontextusra, prioritásokra és viszonyokra vonatkoznak, melyeket az antropológiai munkában érdemes megfontolni az etikai döntéshozatal során.

III. Kutatás

Az antropológus kutatóknak mind a kutatás szervezése, mind kivitelezése során őszintének kell lenniük a kutatási témák céljával/céljaival, lehetséges hatásaival és forrásával/forrásaival kapcsolatban a támogatókkal, a kollégákkal, a tanulmányozott személyekkel, az informátorokkal és a kutatás által érintett releváns felekkel. A kutatóknak munkájuk eredményeit megfelelő módon kell felhasználniuk, valamint megfelelő és alkalmas időben végbemenő tevékenységek keretében kell azokat közzétenniük. Az ezeknek az elvárásoknak eleget tevő kutatás etikus, függetlenül a támogatás formájától (köz- vagy magán-), illetve a kutatás céljától (alkalmazott, alap-, tiszta vagy a vállalati szféra által megrendelt).

Az antropológus kutatóknak éberren kell ügyelniük, hogy elkerüljék annak a veszélyét, hogy feladni kényszerüljenek az antropológus etikát ahhoz, hogy egy kutatásba bele tudjanak kezdeni, de tudatában kell lenniük az állampolgári viselkedés vagy a vendég/házigazda viszony sajátos követelményeivel is. Az aktív közreműködés és vezető szerep a köz- vagy magánszféra tevékenységének és döntéshozásának formálásában, a körülményektől függően etikailag ugyanúgy igazolható lehet, mint a be nem avatkozás, az elhatárolódás vagy az együtt nem működés. Hasonló elvek vonatkoznak azokra az antropológus kutatókra is, akiket nem alkalmaznak antropológiai intézmények, közintézmények, magánvállalkozások.

A. Felelősség azok az emberek vagy állatok iránt, akikkel vagy amelyekkel az antropológus kutató dolgozik, akik vagy amelyek életét, kultúráját tanulmányozza

1. Az antropológus kutatóknak elsődleges erkölcsi kötelességeik vannak azokkal az emberekkel, más fajokkal és anyagokkal szemben, akiket vagy amelyeket tanulmányoznak, és azokkal az emberekkel szemben, akikkel dolgoznak. Ezek a kötelességek tárgyalanná tehetik az új tudás keresését mint a célt, és mikor az elsődleges kötelesség konfliktusba kerül más kötelezettségekkel, mint például a szponzorok vagy a kliensek felé vállalt kötelezettségekkel, az a kutatási terv feladásához, a tervezett munka megszakításához is vezethet. Ezek az erkölcsi kötelességek az alábbiak:

- Kerülni azt, ami árt és káros, megérteni azt, hogy a tudás gyarapítása olyan változásokat idézhet elő, amelyek pozitívan vagy negatívan érinthetik azokat az embereket vagy állatokat, akikkel vagy amelyekkel dolgoznak, illetve akiket, vagy amelyeket tanulmányoznak.
- Tiszteletben tartani az emberek és főemlősök fizikai, pszichés és anyagi jólétét (well-being).
- Munkálkodni a régészeti, fosszilis és történelmi emlékek és források hosszútávú megőrzéséért.
- Hatékonyan tárgyalni az érintett egyénnel vagy csoporttal/csoportokkal olyan munkakapcsolat kialakítása céljából, amely mindkét fél számára előnyös lehet.

2. Az antropológus kutatóknak mindent meg kell tenniük annak biztosítására, hogy kutatásaik nem sértik azoknak az embereknek a biztonságát, méltóságát vagy magánéletét, akikkel dolgoznak, kutatást végeznek, vagy más szakmai tevékenységet folytatnak. Az állatokkal dolgozó antropológus kutatóknak mindent meg kell tenniük, ami módjukban áll, hogy a kutatás ne sértse azoknak az állatoknak vagy fajoknak a biztonságát, pszichés jóllétét, fennmaradását, amelyekkel dolgoznak.

3. Az antropológus kutatóknak előre meg kell állapítaniuk, hogy vajon vendéglátóik, informátoraik meg akarják-e őrizni anonimitásukat vagy szeretnék felfedni kilétüket, és mindent meg kell tenniük, hogy eleget tegyenek e kívánalmaknak. A kutatóknak tájékoztatni kell a kutatásban résztvevőket a döntések lehetséges hatásairól, és világossá kell tenniük, hogy legjobb szándékuk ellenére is sérülhet az anonimitás, vagy elmaradhat a nyilvános elismerés.

4. Az antropológus kutatóknak előre meg kell szerezniük azon személyek előzetes tájékoztatás birtokában megadott hozzájárulását (informed consent), akiket tanulmányoznak, akiktől információkat szereznek, akik a tanulmányozott anyagot birtokolják, vagy az ahhoz való hozzáférést ellenőrzik, vagy akiket másképp úgy határozhatnánk meg, mint olyanokat, akiknek érdekeire a kutatás hatással lehet. Közismert, hogy az előzetes tájékoztatás nyomán adott hozzájárulás jellege és mélysége függ a projekt természetétől, illetve, hogy azt más kódexek, törvények előírásai és a kutatás színhelyéül szolgáló ország vagy közösség erkölcsse is befolyásolhatja. Tudott

dolog az is, hogy a tájékoztatás nyomán adott hozzájárulás dinamikus és folyamatos, mely folyamatot a tanulmányozottakkal folytatott dialógus és tárgyalás útján a projekt tervezésekor el kell indítani, és az implementáció szakaszában is végig folytatni kell. A kutatók felelősek azért, hogy ismerjék a projektjükkel kapcsolatos, a tájékoztatás nyomán adott hozzájárulásra vonatkozó kódexeket, törvényeket és szabályozásokat, és eleget tegyenek nekik. A tájékoztatás nyomán adott hozzájárulás e Kódex szándékai szerint nem feltétlenül jelent írott vagy aláírt dokumentumot. A hozzájárulásnak a minősége, nem pedig a formája a fontos.

5. Azoknak az antropológus kutatóknak, akik közeli és tartós kapcsolatot (pl. szerződéses viszonyt) alakítottak ki egyes informátorokkal vagy vendéglátókkal, a velük való óvatos és tiszteletteljes alkudozás során is be kell tartaniuk a nyíltság és tájékoztatás nyomán adott hozzájárulás kötelezettségeit.

6. Bár az antropológusok tehetnek szert előnyökre munkájuk nyomán, nem szabad egyéneket, csoportokat, állatokat vagy biológiai anyagokat kizsákmányolniuk. Fel kell ismerniük, mivel tartoznak annak a társadalomnak, amelyben dolgoznak, és azt, hogy kötelesek a megfelelő módon reciprocitást biztosítani a vizsgált személyekkel való kapcsolatukban.

B. A tudományos és a tudomány iránti felelősség

1. Az antropológus kutatóknak számítaniuk kell arra, hogy munkájuk valamennyi szakaszában találkoznak etikai dilemmákkal, és jóhiszemű erőfeszítéseket kell tenniük annak érdekében, hogy már a tervek készítése során, illetve a projekt előrehaladtával végig meghatározzák a lehetséges etikai követelményeket és konfliktusokat. Minden kutatási tervnek tartalmaznia kellene egy olyan szakaszt, amely felveti és megválaszolja a potenciális etikai kérdéseket.

2. Az antropológus kutatók felelősséggel tartoznak tudományáguk, a tudományos kutatás és a tudomány integritásával, hírnevével szemben. Az antropológus kutatókra így a tudományos és a kutatói magatartás általános szabályai is vonatkoznak: nem csálhat, nem festhet tudatosan hamis képet (pl. nem gyárthat bizonyítékokat, nem hamisíthat, nem plagizálhat), nem próbálhatja meg eltitkolni az etikátlan lépéseket, nem gátolhatja mások tudományos munkáját, kutatását.

3. Az antropológus kutatóknak minden ésszerű, kutatási célokat szolgáló kérést, amely adataikhoz és más kutatási anyagaikhoz való hozzáférésre vonatkozik komolyan figyelembe kell venniük, továbbá mindent meg kell tenniük terepmunka-adataik az utókor számára való megőrzése érdekében.

C. Nyilvánosság iránti felelősség

1. Az antropológus kutatóknak kutatási eredményeiket hozzáférhetővé kell tenniük a szponzorok, diákok, döntéshozók és más nem antropológusok számára. Szavahihetőnek kell lenniük: nemcsak megállapításaik tárgyi tartalmáért tartoznak felelősséggel, hanem figyelembe kell venniük a közzétett információ társadalmi,

politikai implikációit is. Meg kell tenniük mindent annak biztosítása érdekében, hogy az információt jól értelmezzék, helyesen kontextualizálják és felelősségteljesen hasznosítsák. Világossá kell tenniük azokat az empirikus alapokat, amelyeken beszámolójuk nyugszik, tárgyilagosnak kell lenniük fenntartásaik és filozófiai vagy politikai elfogultságaik tekintetében, fel kell ismerniük és nyilvánvalóvá kell tenniük az antropológiai szaktudás korlátait. Ugyanakkor figyelniük kell azokra a lehetséges károkra is, melyeket információik okozhatnak a kollégáknak vagy azoknak az embereknek, akikkel dolgoznak.

2. Az antropológusok dönthetnek úgy, hogy túllépnek a kutatási eredmények közzétételén, és ügyek pártfogóivá válnak. Ez egyéni döntés kérdése, de nem etikai kötelesség.

IV. Tanítás

Az antropológiát tanító tanároknak amellett, hogy az oktatási intézményekben vagy nagyobb szervezetek tagjaiként betartják a tanár-diák, mentor-gyakornok kapcsolatot szabályozó etikai és jogi kódexeket, különösen fogékonyak kell lenniük arra, hogy ezek a kódexek miként alkalmazhatók saját tudományágukban (például amikor az oktatás részeként terepszituációban közeli kapcsolat jön létre diákokkal/gyakornokokkal). Az antropológiát tanító tanároknak, akárcsak más tanároknak/mentoroknak az alábbi széles körben elfogadott elveket ajánlott követniük:

1. A tanároknak, mentoroknak úgy kell programjaikat vezetniük, hogy eleve kizárják a nemek, családi állapot, bőrszín, társadalmi helyzet, politikai meggyőződés, testi fogyatékoság, vallási és etnikai hovatartozás, nemzetiség, nemi beállítódás, kor vagy más oktatási szempontból irreleváns kritériumok alapján történő diszkriminációt.

2. A tanárok/mentorok feladatai közé tartozik, hogy folyamatosan törekedjenek tanári, oktatási módszereik fejlesztésére, legyenek fogékonyak a diákok érdeklődése iránt, és álljanak rendelkezésükre annak követésében, realisztikus tanácsokat adjanak a diákoknak, gyakornokoknak a karrierlehetőségekről, lelkiismeretesen felügyeljék, bátorítsák és támogassák a diákok/gyakornokok tanulmányait, legyenek tisztességesek, gyorsak és megbízhatóak az értékelésben, támogassák a diákokat/gyakornokokat kutatási támogatások megszerzésében, segítsék őket a szakmájuknak megfelelő elhelyezkedésben.

3. A tanároknak, mentoroknak fel kell hívniük a diákok/gyakornokok figyelmét azokra az etikai kihívásokra, melyek az antropológiai munka összes fázisában jelen vannak, buzdítaniuk kell őket az AAA Etikai Kódexről és más etikai kódexekről való gondolkodásra, elmélkedésre, bátorítaniuk kell a kollégákkal etikai kérdésekről folytatott dialógust, ellenezniük kell az etikailag kérdéses projektekből való részvételt.

4. A tanárok/mentorok nyilvánosan is méltányolják a diákok/gyakornokok közreműködését a kutatásban és a munka előkészítésében, megfelelő módon fejezzék ki elismerésüket a társszerzőségért, támogassák a diákok arra érdemes munkáinak megjelenését, tisztességesen jutalmazták a diákokat/gyakornokokat minden szakmai tevékenységben való részvételükért.

5. A tanárok, mentorok tartózkodjanak attól a kizsákmányolástól és az érdekek azon komoly ütközésétől, amely a diákokkal/gyakornokokkal folytatott szexuális kapcsolatból fakadhat. Kerüljék a szexuális kapcsolatot azokkal a diákokkal/gyakornokokkal, akiknek oktatásáért és szakmai képzéséért bármilyen módon felelősek.

V. Alkalmazás

1. Az összes antropológiai munkára ugyanazok az irányelvek érvényesek. Azaz az antropológusoknak mind a kutatás tervezése, mind kivitelezése során nyílnak kell lenniük a támogatókkal, kollégákkal, tanulmányozott személyekkel, informátorokkal és a munka által relevánsan érintett felekkel szemben annak céljával/céljaival, lehetséges kihatásaival és forrásaival kapcsolatban. Az alkalmazott antropológiával foglalkozóknak törekedniük kell arra, hogy munkájuk eredményét elfogadható időn belül, megfelelően használják fel (pl. publikáció, tanítás, programok és célkitűzések kidolgozása). Azokban a helyzetekben, amikor az antropológiai tudást alkalmazzák, az antropológusok kötelessége, hogy nyíltak és őszinték legyenek szakmai ismereteikkel, szándékaikkal kapcsolatban, és hogy az érintett személyeken munkájuk hatását nyomon követhessék. Az antropológusok sokféle munkában vehetnek részt, melyek gyakran érintenek eltérő, néha ellentétes érdekekkel rendelkező egyéneket vagy csoportokat. Az egyes antropológusnak alaposan átgondolt etikai döntéseket kell hoznia, és felkészültnek kell lennie arra, hogy világossá tegye azokat a feltevéseket, tényeket és kérdéseket, melyeken e döntések alapulnak.

2. Az antropológiai kutatás vagy antropológiai tudás gyakorlati felhasználása céljából alkalmazott személyeknek munkaadóikkal való tárgyalásaik során őszintének kell lenniük képzettségük, képességeik és céljaik tekintetében. Mielőtt bármiféle szakmai elkötelezettség létrejönne, meg kell ismerniük a potenciális munkaadó motivációit annak múltbeli tevékenységének és jövőbeli céljainak tükrében. Kormányhivataloknak vagy magáncégeknek végzett munka során különösképpen ügyelni kell arra, hogy az antropológus ne ígérje vagy sugallja olyan feltételek elfogadását, melyek ellentétesek a szakmai etikával vagy más irányú elkötelezettségeivel.

3. Az alkalmazott antropológiával foglalkozóknak éberem kell ügyelniük, elkerülendő annak veszélyét, hogy feladni kényszerüljenek az antropológiai etikát a kutatásuk megkezdéséhez, de tudatában kell lenniük az állampolgári viselkedés vagy a vendég-házigazda viszony sajátos körülményeivel is. Az aktív közreműködés és vezető szerep a köz- vagy magánszféra tevékenységének és döntéshozásának formálásában, a körülményektől függően etikailag ugyanúgy igazolható lehet, mint a be nem avatkozás, az elhatárolódás vagy az együtt nem működés.

VI. Epilógus

Az antropológiai kutatás, tanítás és felhasználás, mint minden emberi tevékenység választási lehetőségeket vet fel, melyekért az antropológusok egyénileg és kollektíven etikai felelősséggel tartoznak. Mivel az antropológusok különféle csoportok tagjai, és különféle etikai kódexeknek kell engedelmességniük, ezért néha nemcsak az ebben a Kódexben lefektetett különféle kötelességek között kell választaniuk, hanem ezen kötelességek és azok között, amelyek más státuszhoz vagy szerephez kötődnek. Jelen Kódex nem írja elő, hogyan kell dönteni, nem helyez kilátásba szankciókat. Célja inkább az, hogy előmozdítsa a szakmai vitát és általános irányelvekkel szolgáljon az etikailag felelősségteljes döntések meghozatalához.

(Dura Márta fordítása)”